

มจร ปาฬศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์

Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review

ISSN : 2539-5777

วารสาร มจร ปาฬศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตปาฬศึกษาพุทธโฆส
www.pali.mcu.ac.th

วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์

Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review

ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน 2566

Vol 9 No.1 January – April 2022

ISSN : 2539-5777

❖ **วัตถุประสงค์**

1. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางวิชาการและการวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้องกับด้านมนุษยศาสตร์ (ศาสนา ปรัชญา พระพุทธศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม) ศึกษาศาสตร์ (จิตวิทยา บริหารการศึกษา การสอนสังคมศึกษา) และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่บทความทางวิชาการและบทความวิจัยและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย จากสถาบันอุดมศึกษา องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งนักวิชาการอิสระทั้งภาครัฐและเอกชน
3. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยที่จะก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการและเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม

❖ **กำหนดการเวลาเผยแพร่**

วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ กำหนดเวลาการออกวารสาร ปีละ 3 ฉบับ คือ

ฉบับที่ 1	มกราคม – เมษายน เผยแพร่ 30 เมษายน ปิดรับบทความ 31 มีนาคม
ฉบับที่ 2	พฤษภาคม – สิงหาคม เผยแพร่ 31 สิงหาคม ปิดรับบทความ 31 กรกฎาคม
ฉบับที่ 3	กันยายน – ธันวาคม เผยแพร่ 31 ธันวาคม ปิดรับบทความ 30 พฤศจิกายน

หากส่งภายหลังกำหนดจะได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ในฉบับถัดไป

❖ **ข้อกำหนดของบทความที่ตีพิมพ์**

บทความทั้งหมดที่ตีพิมพ์ ได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewed) ในสาขาวิชานั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 2 ท่านต่อ 1 บทความ โดยเป็นการประเมินแบบ Double-Blinded Review

❖ การพิจารณาบทความ

1. บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น
2. ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร
3. บทความที่ได้รับการเผยแพร่ จะได้พิจารณาถ่วงน้ำหนักของผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน ต่อบทความ ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blinded)
4. บทความจากผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ส่วนบทความจากภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

❖ เจ้าของ

สำนักวิชาการวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 108/5 หมู่ที่ 2 วัดมหาสวัสดิ์นาคพุฒาราม ซอยวัดมหาสวัสดิ์ ถนนศาลายา-นครชัยศรี ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม 73170

โทรศัพท์/โทรสาร: 0 3429 9357

www. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Palisueksabuddhaghosa/index>

“ทรงสนทนและความคิดเห็นของผู้เขียนบทความ ถือเป็นความรับผิดชอบ
ของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือทรงสนทนความรับผิดชอบของ
กองบรรณาธิการวารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์”

❖ พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์ 44/132 หมู่ที่ 6 ซอยก้านน้มน 36 ถนน
ก้านน้มน แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร 10150

โทรศัพท์ 0-2812-2119, 08-1566-2540

<http://www.prayoonsanthai.co.th/>

❖ บรรณาธิการ

พระธรรมวชิราจารย์, รศ.ดร.

Ven.Assoc. Prof. Dr. Phra Dhamvajiracarya (Suchart Kittipaño)

❖ กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระเมธาวิสัยสร, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ.ดร.สุวิญ รักษัตย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.อำนาจ ยอดทอง

มหาวิทยาลัยมหิดล

ผศ.ดร.อุทัย สติมัน

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ผศ.ดร.สรณีย์ สายศรี

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดร.จุฬารัตน์ วิชาชาติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ผศ.ดร.ธานี สุวรรณประทีป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Prof. Dr. Chamnong Adiwathanasit

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Assoc. Prof. Dr. Phramedhavinaiyaros Sutep

Mahamakut Buddhist University

Assoc. Prof. Dr. Wate Bannakornkul

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Assoc.Prof.Dr. Suvin Ruksat

Mahamakut Buddhist University

Asst. Prof. Dr. Amnat Yodtong

Mahidol University

Asst. Prof. Dr. Uthai Satiman

Suan Dusit University

Asst. Prof. Dr. Soranee Saisorn

Kasetsart University

Dr. Juralut Vichanati

Phranakhon Rajabhat University

Asst. Prof. Dr. Thanee Suwanprateep

Mahachulalongkornraavidyalaya University

❖ ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ว่าที่ ร.ท.อุทัย ภูมิประมาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Acting Lt. Uthai Phoomparmarn

Mahachulalongkornraavidyalaya University

บรรณธิการแถลง

วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ เป็นวารสารในกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ดำเนินการเพื่อส่งเสริมเผยแพร่ และเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ทางวิชาการด้านศิลปศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัยนิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ปีละ 3 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – เดือนเมษายน ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม และฉบับที่ 3 กันยายน – เดือนธันวาคมของทุกปี

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เนื้อหาและสาระของบทความทั้งหมดในฉบับนี้จะให้ประโยชน์แก่ผู้อื่นทั้งในด้านองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนแต่ละท่านได้ศึกษาค้นพบไม่มากนักน้อย และหากท่านประสงค์จะสมัครสมาชิกหรือเขียนบทความส่งมาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ สามารถติดต่อได้ตามรายละเอียดที่อยู่ท้ายเล่มของวารสาร ท้ายที่สุดนี้ กองบรรณาธิการต้องขอขอบคุณสมาชิกวารสารทุกท่านที่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีเสมอมาไว้เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

(พระธรรมวชิราจารย์, รศ.ดร.)

บรรณาธิการบริหาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กองบรรณาธิการ	V
บรรณาธิการแถลง	V
บทความวิจัยและบทความวิชาการ	
❖ สังเคราะห์พุทธธรรมกับการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจ ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย A Synthesis of Buddhist Principles and Buddhist Well-being Promotion According to Missions of the Tambon People's Training Unit (TPT) under the Thai Sangha ธานี สุวรรณประทีป, วุฒินันท์ กันทะเดียน	1
❖ กุศโลบายในการสอนธรรมจากการสักยันต์ในสังคมไทย The Strategy of Dhamma Teaching Found in Talisman Tattooing in Thai Society พระอธิการอาทิตย์ อาทโร, พระมหาวิโรจน์ คุณตวีโร	13
❖ แนวทางการสาธยายพระพุทธรูปมนต์ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา Guidelines for reciting the Buddha's mantras to promote dharma practice at Khlong Talong Temple, Pak Chong Sub-District, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province พระสมรรัตน์ รตนสโม, ประเวศ อินทองปาน.	23
❖ แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัkkายทิฏฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา The Guideline of Meditation Practice for Self-illusion Abandon Taught at Dhammoli Meditation Center, Nakhon Ratchasima Province พระพุทธรูปตร ชวโน (วรมุขย์), อุทัย สติมั่น,	37
❖ บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจฉิกกรรมฐาน An Integration of Tacapañcakakammatthāna Teaching for Ordination Applicants of the Preceptor พระครุคณิรักษ์หินวงศ์ (ชนตยาโคโม). คหทัย สติมั่น.	50

- ❖ การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอดงเจริญ จังหวัดนครพนม

Loving-Kindness of the Dhamma Practitioner: Case Study at Wat Khok Sawang Community, That Phanom, Nakhon Phanom Province

พระสมุห์มานัส อคฺคปัญโญ (วงศ์สาธา), อุทัย สติมั่น

66
- ❖ กระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน

The Process of Patient Bhikkhu Attendance in Tipitaka and Contemporary Society

พระมหาธาราเชนทร์ เขมาสโก (บ้านเกาะใต้)

81
- ❖ วิเคราะห์หลักอัปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์

An Analysis of Appamâdadhmma Based on Nettipakarana

สุภัทร์ ทุ่มทอง, อาณัติชัย เหลืองอมรชัย

96
- ❖ การตัดสินใจของผู้บริหารกับการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1

Decision-making of administrator and budgeting management in school under kanchanaburi primary education service area office 1

วรภาพร แต้มเรืองอิฐ, สงวน อินทร์รักษ์

115
- ❖ การสร้างความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครูสำหรับโรงเรียนสังกัด กรุงเทพมหานคร

Enhancing Organizational Loyalty for Teachers under Bangkok Metropolitan's Administration Based on Buddhist Dharma

ภาคี วรธนเดชินท์, ระวีง เรืองสังข์, ทองดี ศรีตระการ,

135
- ❖ การจัดการเรียนการสอนและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียน

Teaching Management and Promoting Morality and Ethics for Learners

ฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์, พระมหาพงษ์เทพ ปภากรโร, ภัทริณี เจริญธรรม, ศรพงศ์ศักดิ์ สุวรรณปรุง, ธนกร สุวรรณปรุง,

150
- ❖ การจัดการเรียนการสอนและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียน

Teaching Management and Promoting Morality and Ethics for Learners

ฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์, พระมหาพงษ์เทพ ปภากรโร, ภัทริณี เจริญธรรม, ศรพงศ์ศักดิ์ สุวรรณปรุง, ธนกร สุวรรณปรุง,

165

-
- ❖ การระงับความโกรธของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย 180
Anger Suppressing Rightly Performed by Buddhists in Thai Society
ประมวศศักดิ์ ดีมี, พระมหาบุญรอด อมรทัตโต
- ❖ การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา 197
Participative Management According to Saraneyadhamma VI. For School Administrators.
ปาลิดา นามเสนาะ, พระมหาพงษ์เทพ ปภากร, ภัทริณี เจริญธรรม, ศรพงศ์ศักดิ์ สุวรรณปรุง,
ธนกร สุวรรณปรุง,
- ❖ การสร้างความสมดุลชีวิตกับการทำงานในบทบาทของครูตามหลักไตรสิกขา 208
กรณีศึกษาพระครูภาวนาสมณวัตร วิ. (ประจักษ์ สิริวิญญู)
Creating the Work – Life Balance Accorddding to the Threefold Principles
อนิสา สังข์เจริญ, วศิวพร แต่มคู
- ❖ การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่และฉบับพระสิงห์หลวง 225
A comparative study of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kantha of Chiang Thong and
Phra Singha Luang
บุญโชติ สลืออ่อน, พระชยานันท์มณี, ชำนาญ เกิดช่อ,
- ❖ จริยธรรมกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา 234
Ethics and learning management in educational institutions
ประภัสสร ชโลธร, วุฒิชัย จงคำนึ่งศิลป์
- ❖ การบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี 254
The Administration of the Temple As A Buddhist Learning Area In Nonthaburi Province.
พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทโร), พระครูโสภาสนนทกิตติ, สมศักดิ์ บุญปู,
- ❖ การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ 265
Community Participatory Management in Temple Management as a Learning Center.
พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงูโร), สมศักดิ์ บุญปู, พระมหาญาณวัฒน์ จิตวฑฒโน
- ❖ กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 277
The Conventional Productive Approach of Five Indriya in Bodhipakkhiyadhamma for Vipassana Meditation
ศรินรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ์, พระมหาชิต จานชิต, วิโรจน์ คุ่มครอง, พระเมธาวิณัยรส
-

บทวิจารณ์หนังสือ

❖ คำสอนศิษย์วัด	296
พระครูสันตยาภิรัต (สันติ สนฺตโกโร)	
❖ คำแนะนำสำหรับผู้เขียน	308

สังเคราะห์พุทธธรรมกับการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจ
ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย¹

A Synthesis of Buddhist Principles and Buddhist Well-being Promotion
According to Missions of the Tambon People's Training Unit (TPT)
under the Thai Sangha

ธานี สุวรรณประทีป, Thane Suwanprateep²

E-mail: thane_305@hotmail.com

วุฒินันท์ กันทะเตียน, Wutthinant kantatian³

E-mail: nunthanat9.mcu@gmail.com

Received: September 5, 2022 Revised: September 8, 2022

Accepted: October 3, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงเอกสารนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธและเพื่อสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย ใช้แนวคิดสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นกรอบในการศึกษา ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ เป็นคุณลักษณะที่ปรากฏอยู่ในหลัก 3 ไตร (ไตรสิกขา) ลักษณะแรก ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ที่หมายถึงปัจจัย 4 และมนุษย์รวมถึงสัตว์ด้วย เรียกว่าการเสริมสร้างสุขภาวะในแดน

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

^๒ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. Pali Buddhism, Graduate School, Manachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

^๓ ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้ประพันธ์บรรณกิจ. Department of Humanities, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Thailand. Corresponding author.

แห่งศีลสิกขา ลักษณะที่สอง ได้แก่อาการภายในจิตใจ ซึ่งอยู่เบื้องหลังการที่มนุษย์จะปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เรียกว่าการเสริมสร้างสุขภาวะในแดนแห่งจิตสิกขา เพื่อมุ่งให้พัฒนาจิตให้มีคุณภาพ สมรรถภาพและคุณภาพ ลักษณะที่สาม เป็นเรื่องของความรู้เข้าใจในชีวิต ซึ่งผลสูงสุดคือหลุดพ้นจากปัญหา ดับทุกข์ได้ เรียกว่าการเสริมสร้างสุขภาวะในแดนแห่งปัญญา สำหรับหลักพุทธธรรมที่ใช้สังเคราะห์นั้นเริ่มจากการยึดหลักโอวาท 3 (โอวาทปาติโมกข์) และขยายไปสู่หลักธรรมย่อยที่สัมพันธ์กับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน สามารถเรียกชุดความรู้นี้ได้ว่า “ 3 ไตร 3 โอวาท พัฒนา อ.ป.ต.”

คำสำคัญ: (การสังเคราะห์พุทธธรรม), (สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ), (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล), (คณะสงฆ์ไทย)

Abstract

This documentary research aimed to analyze characteristics of Buddhist holistic well-being, and synthesize Buddhist principles from the project of Buddhist well-being promotion according to missions of the Tambon People's Training Unit (TPT) under the Thai Sangha. Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto)'s concept of Buddhist holistic well-being was used as the study framework. Data were analyzed by content analysis and descriptively presented. Findings showed that the Buddhist holistic characteristics are reflected in the Threefold Trainings (Trisikkha). The first characteristic concerns interaction between human beings and environment, which covers the four necessities of life. Animals are also included. The second characteristic concerns mental activities, which underly human interaction with the environment. It is called promotion of well-being in the realm of mental training to cultivate mental competencies and qualities. The third characteristics concerns knowledge and understanding of life which ultimately leads to liberation from problems or eradication of suffering. It is called promotion of well-being in the realm of wisdom. The Buddhist principles employed in the synthesis include the threefold Patimokkha Exhortations (Ovada-Patimokkha), which are extended to other minor Buddhist principles related to the eight missions. This set of knowledge is called "Threefold Trainings and Exhortations to Develop TPT."

Keywords: (Synthesis of Buddhist Principles), (Buddhist Holistic Well-being), (Tambon People's Training Unit), (Thai Sangha)

1. บทนำ

การดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย เริ่มขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2518 โดยดำริของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ให้ถือปฏิบัติตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505⁴ ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงบทบาทเชิงรุกเป็นครั้งแรกในแวดวงของคณะสงฆ์ไทยอย่างเป็นทางการที่พร้อมจะรับรู้ปัญหา และร่วมพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น โดยมีสถานที่ตั้งคือ “วัด” เป็นหมุดหมายสำคัญ เป้าหมายสำคัญที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) ได้เคยกล่าวไว้คือเพื่อยังประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายอาณาจักร โดยฝากคณะทำงานอ.ป.ต.ไว้ว่าขอให้ทำงานเพื่อช่วยให้ประชาชนเป็น/มีกำลังใน 4 ด้าน คือ 1) กำลังกาย 2) กำลังความรู้ 3) กำลังใจ และ 4) กำลังทรัพย์ ซึ่งเมื่อคณะสงฆ์ได้ดำเนินการแล้ว ก็จะสะท้อนประโยชน์กลับมาสู่บรรพชา 3 ประการหลัก ได้แก่ 1) เป็นปราการปกป้องพระพุทธศาสนา 2) เป็นการรักษาสังฆมณฑล และ 3) ป้องกันความ อับจนของวัดวาอาราม⁵ แต่การทำงานของฝ่ายสงฆ์ในด้านนี้ยังคงเหมือนผู้ปิดทองหลังพระ หรือเรียกว่า “พ่อพระที่เกือบถูกลืม”⁶ ทำให้การดำเนินการขาดความต่อเนื่อง ขาดตอน ต่อมาเมื่อมีการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 หน่วยงานอ.ป.ต. จึงได้กลับเข้ามามีบทบาทโดดเด่นอีกครั้ง หน่วยงานภาครัฐ ประชาชนให้ความร่วมมือสนับสนุนอย่างเต็มกำลัง ดังเช่น หนังสือเรื่อง การขับเคลื่อนโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ตามแนวทางของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (หน่วย อ.ป.ต.) ซึ่งออกโดยรองผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม⁷ ทำให้เห็นว่าพันธกิจนี้เป็นพันธกิจร่วมทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง โดยมีพระสงฆ์ผู้นำเป็นต้นทาง และมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ร่วมทาง เพื่อร่วมขับเคลื่อนงานทั้ง 8 ด้าน

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจะมีความเข้มแข็ง และเป็นที่พักของประชาชนได้อย่างไร แท้จริงอย่างไรรั้นเป็นสิ่งที่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไปควรได้ศึกษาเรียนรู้ ดังนั้น การดำเนินโครงการ “การเสริมสร้างสุภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย” โดยการสนับสนุนของสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ

⁴ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.watmoli.com/wittaya-one/๑๕๒๖/#_ftn๑, [๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^๕ มนัส ภาคภูมิ, “อ.ป.ต.ในวัด พ่อพระที่เกือบถูกลืมหักกับการอบรมพัฒนาชาวบ้าน”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://nadoon.msu.ac.th/~isan/isan/cps๖๒๑๒๒.pdf>, [๙ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^๖ เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

^๗ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nptlocal.go.th/files/order/๒๐๑๖๑๑๑๑๓๓๐๐๙๙cumep.pdf>, [๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔]

สร้างเสริมสุขภาวะ (สสส.) จึงเกิดขึ้นเพื่อขับเคลื่อน ผลักดันให้หน่วยอ.ป.ต.มีแกนนำพระสงฆ์ที่มีศักยภาพ โดยสร้างรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมา และดำเนินกิจกรรมเพื่อยกระดับหน่วยอ.ป.ต.ให้เป็น อ.ป.ต.ต้นแบบ ซึ่งมีพระสงฆ์เข้าร่วมอบรม จำนวน 1,374 รูป ครอบคลุมพระสงฆ์พื้นที่ 73 จังหวัด และจากภาคการปกครองคณะสงฆ์ 17 ภาค การดำเนินการโครงการและศึกษาวิจัยมีรายงานผลการศึกษาที่ทำให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายพระสงฆ์ที่นำองค์ความรู้ด้านสุขภาวะวิถีพุทธไปเผยแพร่ และพัฒนากิจกรรมให้กับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลได้^๘

อนึ่ง ผลจากรายงานวิจัยดังกล่าวยังต้องการสร้างองค์ความรู้ในอีกมิติหนึ่งประกอบกัน ด้วย ได้แก่ มิติด้านคำสอนหรือหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่จะสะท้อนถึงการเสริมสร้างสุขภาวะ องค์กรรวมแนวพุทธและหลักธรรมที่สอดคล้องสัมพันธ์กันกับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน หมายถึง ควรมีการ ศึกษาวิจัยในแง่สาระสำคัญที่เชิงเนื้อหาเพิ่มเติม กล่าวคือ การวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะ สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธและหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการดำเนินพันธกิจทั้ง 8 ด้านว่ามีการ แสดงออกในลักษณะใดจากพันธกิจแต่ละด้าน หรือมีหลักธรรมใดที่สัมพันธ์หรือสอดคล้องกับการ ดำเนินกิจกรรมทั้งหมด พื้นที่ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแต่ละพื้นที่ มีการปฏิบัติกิจกรรม ตามพันธกิจแตกต่างกันไป และมีจำนวนมากน้อยต่างกัน เพราะจากรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังมีบาง แง่มุมที่ควรวิเคราะห์สังเคราะห์เพิ่มเติม เช่น ผลการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่าภารกิจ 8 ด้านนั้นด้านที่ 1 คือศีลธรรมและวัฒนธรรม เป็นระดับที่ได้รับการปฏิบัติมากที่สุด โดยอาศัยกิจกรรมประเพณีท้องถิ่นเป็นสื่อกลางในการทำกิจกรรม บางด้านก็ควรตั้งข้อสังเกต เช่น ด้านกตัญญูตเวทีตาธรรม มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากแต่ไม่ถึงกับ มากที่สุด เป็นต้น^๙ หรือผลการศึกษาที่พบว่าบางหน่วย ยังขาดการส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรมแก่ ประชาชนอย่างต่อเนื่อง การอบรมบ่มเพาะด้านกตัญญูตเวทีตาธรรมแก่นักเรียนในวันสำคัญต่างๆ ยังต้องเพิ่มเติม^{๑๐} การที่วัดได้แสดงบทบาทเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและสังคมนี้ เป็นเครื่องหมาย แสดงได้ว่าศาสนาไม่เพียงมีความหมายที่พึงทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงคุณภาพชีวิตใน

^๘ พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, รายงานวิจัยโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย, (นนทบุรี : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๓). หน้า ๑๘-๒๐.

^๙ พระอธิการจรัส อภินันโท (สิงห์น้อย), “การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา พระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๐} พระครูอาทรวรชिरกิจ (มานะ ฐานิสฺสโร), “การพัฒนาการจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำ ตำบล ในจังหวัดกำแพงเพชร”, ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

ด้านต่างๆ ด้วยและด้วยเหตุที่วัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและชุมชน วัดจึงรับเอาบทบาทในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตและยังเป็นสื่อแสดงถึงสถานภาพทางสังคมไปพร้อมกัน มีบทบาทในฐานะเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตและสถานภาพทางสังคม เป็นจุดแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมไปยังหมู่บ้าน^{๑๑} จึงกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเช่นนี้ วัดจึงกลายเป็นหน่วยตั้งความสัมพันธ์ทางสังคมพร้อมกับเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจได้ด้วย

การพัฒนากิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลซึ่งดำเนินการตามปกติอย่างหนึ่ง และส่วนที่ได้รับการสะท้อนจากโครงการวิจัยอีกส่วนหนึ่ง ได้สะท้อนถึงคุณภาพชีวิต สุขภาวะเชิงพุทธ โดยอาศัยเครื่องมือคือประชาชนและพระสงฆ์ ทำให้ภาพของวัดซึ่งเป็นสถานที่ตั้งหน่วยเป็นสถานที่เรียนรู้ และมีการเสริมแทรกด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังที่สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ กล่าวว่า “เป็นการพัฒนาให้วัดสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้เข้าร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ สร้างความสามัคคีปรองดอง สมานฉันท์ ไว้วางใจ และเข้าใจความแตกต่างทางความคิด ตลอดจนพร้อมรับฟัง และไกล่เกลี่ยปัญหาอย่างสันติสุข ..”^{๑๒} การดำเนินกิจกรรมตามพันธกิจ ๘ ด้านของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) จึงมีนัยยะของหลักธรรมที่ปรากฏในกิจกรรมดังกล่าวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และย่อมสะท้อนถึงสุขภาวะของประชาชนไปพร้อมกัน

ดังนั้น การส่งเสริมพุทธธรรมตามพันธกิจที่เสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทยจึง เป็นการสะท้อนกลับไปยังผู้ริเริ่มหน่วยนี้ขึ้นมาว่าผู้ปฏิบัติงานจะสามารถเพิ่มพลังกาย พลังความรู้ พลังใจ และพลังทรัพย์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ในมุมของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี หรือมีสุขภาวะบนฐานคิดแบบพระพุทธศาสนา หรือสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ และเป็นการดำเนินงานภายใต้หลักแห่งกุศลจิตที่มุ่งและปรารถนาทำแต่สิ่งดีงาม ละเว้นหลักไกล่เกลี่ยจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นการสมควรที่จะศึกษาและนำความรู้เผยแพร่ต่อสาธารณะต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อวิเคราะห์ลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

^{๑๑} พินิจ ลาภานานนท์, พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน : ศาสนาในความเป็นภูมิภาค, ผู้แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๔-๑๒๗

^{๑๒} สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ “อ.ป.ต.ศูนย์กลางชุมชน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/news/๓๕๒๔๒๖/>, [๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔].

2.2 เพื่อสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วย
อบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ออกแบบให้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีการเก็บ
ข้อมูล 2 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธและการดำเนินงาน
ของของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ซึ่งประกอบด้วยเอกสารแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะ
องค์กรรวมแนวพุทธของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) รายงานวิจัยโครงการเสริมสร้างสุข
ภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย เอกสารวิชาการที่
เกี่ยวข้องกับสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ รายงานวิจัยเกี่ยวกับการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชน
ประจำตำบล (อ.ป.ต.) 2) เอกสารสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา
ฎีกา ปกรณ์ วิสัณ รวมทั้งข้อมูลเอกสารอื่นๆ และใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อ
บรรยายและแยกสาระสำคัญที่ปรากฏในข้อมูลเหล่านั้น (Message) โดยวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิด
สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ แล้วตีความ สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลวิจัยแบบพรรณนา

4. สรุปผลการวิจัย

4.1 ลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธจากพันธกิจจากโครงการการเสริมสร้างสุข ภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

เนื่องจากลักษณะสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลัก
ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเมื่อประกอบรวมกันแล้วจึงจะทำให้ชีวิตเป็นชีวิตที่สมบูรณ์
โดยที่ชีวิตนั้นคือองค์รวมไม่ว่าจะแยกเรียกเป็นคำศัพท์ประเภทใด เช่น รูปนาม ชันธ์ 5 ก็ตาม ชีวิตที่
เป็นองค์รวมนี้จะดำเนินไปได้อย่างไม่ขัดหรือแย้งต่ออาศัยระบบความสัมพันธ์กันอย่างลงตัวนั้นคือ
การทำงานขององค์รวม 3 แดน ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือ แดนศีล แดนสมาธิ และแดนปัญญา เมื่อ
กระบวนการปฏิสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัยทั้ง 3 อย่างสมดุลแล้ว สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธจึงจะปรากฏ
ขึ้น และเมื่อนำลักษณะขององค์รวมคือศีล สมาธิ และปัญญา ไปวิเคราะห์กับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน
พบว่าพันธกิจที่ถูกรูปแบบเป็นกิจกรรมต่างๆ มีส่วนสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับสุขภาวะองค์กรรวมที่
แสดงให้เห็นลักษณะเด่นในแต่ละด้าน ดังนี้

4.1.1 พันธกิจที่สอดคล้องกันกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมด้วยศีล

โครงการหรือกิจกรรมที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ดำเนินการ
เป็นกิจกรรมที่เข้าลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมด้านศีล ซึ่งเป็นด้านที่เน้นการสร้าง
ปฏิสัมพันธ์เชิงคุณค่าทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และ
ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์รวมถึงสัตว์ด้วย และก่อเกิดผลที่เรียกว่าสุขภาวะองค์กรรวมคือชีวิตที่อยู่รวม

โลกกับคนและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม สุขภาวะแดนศีลนี้ ในแง่การปฏิบัติ มุ่งพัฒนาการใช้อินทรีย์เป็น (อินทรีย์สังวร) คือทำให้ตนเรียนรู้พัฒนาตลอดเวลามากกว่าจะมุ่งเสพสรวลสัมผัสให้เป็นทุกข์โทษ มุ่งให้เกิดการกินการใช้ให้เป็น (ปัจจัยปฏิเสวนา) มุ่งสัมมาชีพ และมุ่งให้อยู่รวมสังคมเดียวกันอย่างเคารพกฎกติกา (วินัยบัญญัติ) กิจกรรมที่เข้าลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะแดนศีล มี 6 พันธกิจสำคัญ ได้แก่ 1) สุขภาพอนามัย 2) สัมมาชีพ 3) สันติสุข 4) สาธารณสงเคราะห์ 5) กตัญญู กตเวทิตาธรรม 6) สามัคคีธรรม ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ที่ขับเคลื่อนโดยยึดพันธกิจทั้ง 6 ด้านนี้จึงสนับสนุนส่งเสริมสุขภาวะแดนศีลได้อย่างครอบคลุม

4.1.2 พันธกิจที่สอดคล้องกันกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรด้วยสมาธิ

โครงการหรือกิจกรรมที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ดำเนินการมา เข้าลักษณะลักษณะของสุขภาวะองค์กรแนวพุทธด้านสมาธิ คือส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนอยู่ในแดนสมาธิ/จิต ซึ่งเน้นกิจกรรมที่เป็นการเสริมสร้างสุขภาวะในสมาธิในชุมชนแบบปัจเจกก่อนเป็นสำคัญ เป็นการเสริมแรงด้านในคือการมุ่งให้เกิดความตั้งงาม [คุณภาพจิต] ความเข้มแข็ง [สมรรถภาพจิต] และความสุขสงบของจิตใจ [สุขภาพจิต] ในด้านนี้ค่อนข้างไปทางภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ เพราะเชื่อมโยงกับกิจกรรมด้านสมาธิภาวนา โดยกิจกรรมที่สัมพันธ์กับพันธกิจที่เสริมสร้างสุขภาวะด้วยสมาธิ/จิต มี 3 พันธกิจสำคัญ ได้แก่ 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สันติสุข 3) กตัญญู กตเวทิตาธรรม

4.1.3 พันธกิจที่สอดคล้องกันกับการเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรด้วยปัญญา

สำหรับการเสริมสร้างสุขภาวะด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในแดนปัญญา เป็นเสมือนบังเหียนที่คอยกำกับทิศทางและสมอเรือที่คอยหยุดรั้งตั้งหลักเพื่อการทางเดินของชีวิตที่จะไปถึงจุดหมายได้อย่างปลอดภัย และเป็นการพัฒนาสุขภาวะด้านที่สัมพันธ์กับแดนศีล และสมาธิไปพร้อมกันด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และกิจกรรมที่สะท้อนถึงการมีสุขภาวะด้านปัญญานี้ เป็นกิจกรรมที่เน้นการดำเนินชีวิตเพื่อเป้าหมาย 3 ด้าน ได้แก่ [1] ปัญญาที่ช่วยให้ชีวิตประสบความสำเร็จ ที่ต้องอาศัยความรู้ การเรียนรู้ [2] ปัญญาที่ช่วยให้ชีวิตเดินทางอย่างถูกต้องตั้งงาม โดยสามารถเข้าใจตนเองทั้งในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตที่ควรเกื้อกูลกันและตนในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และ [3] ปัญญาที่ช่วยให้ชีวิตบรรลุจุดหมายสูงสุดตั้งงาม ที่ต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ 1) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) หรืออิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะอิทธิพลจากกัลยาณมิตรการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์รวมถึงสัตว์และสิ่งแวดล้อม และ 2) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) แล้วสามารถเข้าสู่ปัญญาเป็นสัมมาทิฐิ และจากวิเคราะห์พันธกิจที่เข้าลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะด้วยปัญญา มี 7 พันธกิจสำคัญ ได้แก่ 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สุขภาพอนามัย 3) สัมมาชีพ 4) สาธารณสงเคราะห์ 5) ศึกษา สงเคราะห์ 6) กตัญญูกตเวทิตาธรรม 7) สามัคคีธรรมซึ่งพันธกิจทั้ง 7 ด้านนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะการทำงานบนฐานของสติปัญญา การทำงานแบบกัลยาณมิตรด้วยจิตที่มีศีลและสมาธิเป็นฐานที่ตั้งสำคัญ

4.2 การสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย

การสังเคราะห์พุทธธรรมจากโครงการการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธตามพันธกิจหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย สามารถพิจารณาได้จากสาระสำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ 1) หลักพุทธธรรมเชิงหลักการ และ 2) หลักพุทธธรรมเชิงสังเคราะห์

4.2.1 หลักพุทธธรรมเชิงหลักการ เป็นสาระที่ย้ำว่าการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เกิดผล ย่อมเกิดมาจากพื้นฐานของจิตที่ตั้งอยู่บนหลักแห่งจิตที่เป็นฝ่ายกุศล คือ “การละบาป ทำจิตให้เป็นกุศล” ซึ่งเป็นหนทางให้เกิดสัมมาทิฐิที่อันจะเกิดผลดีงามตามมา การดำเนินโครงการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ย่อมมีลักษณะเดียวกันคือเป็นการทำงานบนพื้นฐานของจิตที่ดีงามเพราะเป็นการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เมื่อตั้งจิตอยู่บนหลักการสำคัญดังกล่าวแล้วย่อมจะสามารถดำเนินโครงการหรือกิจกรรมแต่ละอย่างซึ่งมีเป้าหมายต่างกันบรรลุจุดประสงค์ด้วยดี

4.2.2 หลักพุทธธรรมเชิงสังเคราะห์ จากการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมเชิงเนื้อหาและเป้าประสงค์เพื่อตอบใจหทัยคือพันธกิจของโครงการ ฯ ให้บรรลุจุดประสงค์ มีเนื้อหาและกิจกรรมที่ควรปรับประยุกต์ใช้ได้ ดังนี้

1) พันธกิจด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม มีหลักธรรมที่สัมพันธ์กับด้านนี้คือหลักโลกपालธรรม ได้แก่ หิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นปัจจัยเชิงสาเหตุที่สำคัญของการก่อคุณกุศลกรรม มีเนื้อหาเชิงเป้าประสงค์ของการอบรมคือ (1) สร้างให้มีความละเอียดรอบคอบต่อทศจริตและบาปกรรมทั้งหลาย (2) สมาทานศีลและประพฤติเบญจธรรมควบคู่กันไป (3) รักษาศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน สังคม และการดำเนินชีวิตตามครรลองแห่งสุจริตธรรม

2) พันธกิจด้านสุขภาพอนามัย ควรใช้หลักภาวนาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้าง ได้แก่ (1) พัฒนาและอบรมเพื่อให้ความรู้ด้านสุขภาพอย่างถูกต้องและชัดเจนทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ (2) ตั้งตนอยู่ในเบญจศีล-เบญจธรรม (3) มีจิตเชิงบวกและตามความเป็นจริง ในการรับรู้สภาพการณ์ของโลก มีความเมตตาต่อผู้อื่น สัตว์อื่นเสมอ (4) รู้เท่าทันสภาพการณ์ของสังคมและโลก เพื่อปรับเปลี่ยนตนเองให้อยู่ในภาวะสมดุล ใช้หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย (1) ตั้งใจและวางแผนในการดำรงชีวิต ครอบครองและหน้าที่การงาน (2) ขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนตนเองสม่ำเสมอ (3) หมั่นประเมิน ตรวจสอบสม่ำเสมอ (4) ใช้ปัญญาไตร่ตรอง หาเหตุผลเพื่อแก้ปัญหาที่ตนเผชิญ และใช้หลักอายุสธรรม 5 ประกอบด้วย (1) ทำตัวเองให้สบายกาย สบายอารมณ์และสบายใจ (2) รู้จักสิ่งที่ทำให้เบากาย ไม่สะสมมากเกินไป (3) บริโภคอาหารที่เป็นประโยชน์และ เคี้ยวให้ละเอียด (4) ออกกำลังกาย ดำเนินชีวิตตามหลักนาฬิกาวีชีวิต (5) ควบคุมอารมณ์ ไม่หมกมุ่นในเรื่องเพศสัมพันธ์จนจิตวุ่นวาย

3) พันธกิจด้านสัมมาชีพ เน้นและส่งเสริมการประกอบอาชีพและทำงานที่สุจริต ไม่คดโกง ทำงานด้วยความสุข สร้างสรรค์ พัฒนาตน มีเมตตาต่อผู้อื่นเสมอ ใช้หลักกสิกรรม 4 มีเนื้อหาสาระสำคัญในการนำไปใช้อบรม คือ (1) แสวงหาความรู้ด้านการประกอบ พัฒนาอาชีพของตน ให้ดี วางแผน และตรวจสอบประเมิน (2) ขยันทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต (3) หมั่นตรวจสอบให้เครื่องมือใช้งานอยู่ในสภาพปกติ มีประสิทธิภาพ (4) ประเมินผลการทำอาชีพเป็นระยะและนำข้อมูลไปพัฒนาปรับปรุงให้อาชีพการงานดีขึ้น

4) พันธกิจด้านสันติสุข เน้นการส่งเสริมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีหลักธรรม คือ พหุการธรรม 2 ซึ่งประกอบด้วย สติและสัมปชัญญะ โดยเน้นการใช้ ส่งเสริมและพัฒนาสติปัญญาในการรับรู้ข้อมูลและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน ครอบครัว ชุมชน สังคม

5) พันธกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีหลักธรรมคือไตรสิกขา สามารถปรับปรุงประยุกต์กิจกรรมคือ (1) มุ่งเน้นการเข้าร่วมและให้ความร่วมมือเพื่อพัฒนาการศึกษา เรียนรู้ช่วยเหลือแบ่งปันความรู้แก่เยาวชน และสาธารณะ (2) มีจิตอุทิศสาธารณะกุศล ร่วมงานวัฒนธรรม ประเพณี (3) พัฒนาปัญญา การสร้างสรรค์ความรู้และสิ่งประดิษฐ์เพื่อช่วยเหลือสังคมให้เจริญรุ่งเรืองได้ (4) ดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนรุ่นหลัง (5) ส่งเสริมอนุรักษ์ ศิลธรรม ค่านิยม ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ

6) พันธกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ มีหลักธรรมคือหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบด้วย (1) ทาน คือ การให้ เอื้อเฟื้อ การเสียสละ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของ การให้คำแนะนำ (2) การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ซื่อตรงต่อข้อเท็จจริง (3) การสงเคราะห์ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเท่าที่ตนสามารถทำได้ (4) การประพฤติตนสม่ำเสมอ เป็นตัวอย่างที่ดี ไม่ถือตัวและข่มผู้อื่น

7) พันธกิจด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรม มีหลักธรรมที่สอดคล้องสัมพันธ์คือหลักทศ 6 ในที่นี้คือการน้อมนำหลักคำสอนเรื่องบุรพาทิตและอุตตรทิตมาใช้ ให้ความสำคัญกับการดูแลเลี้ยงดูบิดามารดา ผู้มีพระคุณ ช่วยกิจการงานของท่าน สำหรับมิตรคือทศอุตร คือการมีน้ำใจต่อกัน เพื่อแบ่งปันด้วยความจริงใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซื่อสัตย์ ร่วมทุกข์ร่วมสุข

8) พันธกิจด้านสามัคคีธรรม กิจกรรมที่ควรส่งเสริมให้สอดคล้องกันกับหลักอปริหานิยธรรม คือการหมั่นเข้าร่วมประชุมเพื่อปรึกษากิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน การให้เกียรติ ยกย่องผู้มีความรู้ ผู้มีวิทยุฒิ เคารพธรรมและผู้ทรงศีลธรรม ทำให้ชุมชน สังคมมีความสุข ปลอดภัยและผู้นำทางจิตใจที่มีศีลธรรม

5. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

พุทธธรรมสังเคราะห์จากการดำเนินงานในโครงการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทยได้สะท้อนถึงองค์ความรู้ที่เชื่อมกันไปถึง 2 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ ซึ่งเป็นไปตามแนวไตรสิกขา และ 2) มิติด้านหลักธรรมที่สังเคราะห์และสัมพันธ์กับพันธกิจทั้ง 8 ด้าน ซึ่งเริ่มต้นจากพุทธธรรมเชิงหลักการหรือเริ่มจากหลักโอวาทปาติโมกข์ ได้แก่การเริ่มต้นจากกุศลจิตที่ไม่ทำบาปอกุศล การลงมือทำความดี และการทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และเมื่อสภาพจิตพร้อมดังนี้แล้วจะนำไปสู่การทำความดีในรูปแบบต่างๆ และมีคุณธรรมอื่นๆ เนื่องหนุนไปตามพันธกิจทั้ง 8 ด้าน

ดังนั้น การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทยที่ได้ศึกษาจากรายงานวิจัย จึงเป็นการทำงานอย่างประสานสัมพันธ์ทั้งกลไกทางคุณธรรมศีลธรรมและกลไกระหว่างพระสงฆ์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและชุมชน การประสานเชื่อมโยงทั้งในแง่หลักการ แนวคิดและแนวปฏิบัติ จึงสรุปเรียกว่าหลัก “ 3 ไตร 3 โอวาท พัฒนา อ.ป.ต.”

เอกสารอ้างอิง

- พระครูอาทรวชิรกิจ (มานะ ฐานิสฺสโร), “การพัฒนาการจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในจังหวัดกำแพงเพชร”, **ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), บทคัดย่อ.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, **รายงานวิจัยโครงการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ไทย**, (นนทบุรี : นิติธรรมการพิมพ์, 2563). หน้า 18–20.
- พระอธิการจรัส อภินันโท (สิงห์น้อย), “การปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอพัว จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), บทคัดย่อ.
- พินิจ ลาภานานนท์, **พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน : ศาสนาในความเป็นภูมิภาค**, ผู้แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 124–127
- มนัส ภาคภูมิ, “อ.ป.ต.ในวัด พ่อพระที่เกือบถูกลืมกับบทบาทของการอบรมพัฒนาชาวบ้าน”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://hadon.msu.ac.th/~isan/san7/qps6212.pdf>. [9 ธันวาคม 2564].
- ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.2518, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.watmoli.com/wittaya-one/1526/#_ftn1, [10 ธันวาคม 2564].
- สมเด็จพระมหาธีรจารย์ “อ.ป.ต.ศูนย์กลางชุมชน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/news/352426/>, [10 ธันวาคม 2564].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nptlocal.go.th/files/order/2016111133009cumep.pdf>, [10 ธันวาคม 2564]

แนวทางการสาธยายพระพุทฺธมนต์ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม
ของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง
จังหวัดนครราชสีมา

Guidelines for reciting the Buddha's mantras to promote dharma practice at Khlong
Talong Temple, Pak Chong Sub-District,
Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province

พระสมรรัตน์ รตนสโม, Phra Somrat Ratanasamo (Upakham)¹

ประเวศ อินทองปาน. Prawet Inthongpan ²

E-mail: Palida.touch@gmail.com

Received: May 24, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการสาธยายพระพุทฺธมนต์ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสารมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาการสาธยายพระพุทฺธมนต์ในคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา (3) เพื่อนำเสนอแนวทางการสาธยายพระพุทฺธมนต์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า การสาธยายพระพุทฺธมนต์ในคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเถรวาท คือการท่อง การสวด การทบทวน โดยสาธยายตามที่ได้ฟัง ได้เรียน และตรึกตรอง ทำให้ได้ธรรมะที่มีความหมายเข้าใจได้อย่างชัดเจน ในพระสัทธรรมพระพุทฺธวจนะที่เป็นคำสอนของพระพุทฺธเจ้า ด้วยภาษาบาลี และแปล แล้วเปล่งเสียงตามภาษาของตน ๆ แบบไม่ให้มีอักขระวิบัติ โดยวิธีเปล่งเสียง 5 วิธี คือ 1) สาธยายในใจ 2) สาธยายแบบรายมนต์ 3) สาธยายแบบมีเสียงแผ่วเบา 4) สาธยายดังพอได้ยินไม่เกิน 10 เมตร 5) สาธยายเสียงดังได้ยินไม่น้อยกว่า 10 เมตร ในที่นี้จะสาธยายเฉพาะ 12 พระสูตรที่มีใน 12 ตำนาน ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก คือ 1)

¹ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

² มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์/ Kasetsart University

มังคลสูตร 2) รัตนสูตร 3) เมตตสูตร 4) ชันธุสูตร 5) โมรสูตร 6) วัฏฏกสูตร 7) อาฏานาฏิยสูตร 8) อังคุ
ลิมาลสูตร 9) โพชฌังคสูตร 10) อภยสูตร 11) ธชัคคสูตร 12) ชยสูตร

คำสำคัญ: (แนวทาง), (สาธยาย), (พระพุทธรูป)

Abstract

This Article is part of the research title “Guidelines for reciting the Buddha's mantras to promote dharma practice at Klongtalong Temple, Pak Chong Sub-District, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province” which is a Documentation qualitative research. The research has 3 objectives which are: (1) To study the recitation of the Buddha's mantras in Theravada Scriptures. (2) To study the ways of dharma practice of Klongtalong Temple, Pak Chong Sub-District, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province. (3) To present a guideline of reciting the Buddha's mantras for promote the dharma practice of Klongtalong Temple, Pak Chong Sub-District, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province. The results showed that recitation of the Buddha's mantra in Theravada Buddhist scriptures was the reciting, enunciate of what has been heard, learned, and reflected leading to have great feeling that precisely make senses of meaning in dharma of the Buddha's words. The recitation can be both in Pali Language and translated then precisely enunciate in their own language. The recitation has five methods as follow: 1) Recitation in the mind 2) Normal recitation 2) Soft recitation 3) Loud recitation enough to be heard within 10 meters. 5) Loud recitation enough to be heard at least 10 meters. This research is only covered in 12 Suttas of 12 Legends that appeared in the *Suttantapitaka* scriptures 1) *Mangala Sutta*, 2) *Ratana Sutta*, 3) *Metta*, 4) *Khandha Sutta*, 5) *Mora Sutta*, 6) *Vattaka Sutta*, 7) *Atanatiya Sutta*, 8) *Angulimala Sutta*, 9) *Photchangkhā Sutta*, 10) *Apaya Sutta*, 11) *Dhajagga Sutta*, 12) *Jaya Sutta*.

Keywords: (Guidelines), (Reciting), (Buddhist mantra)

1. บทนำ

การสาธยายพระพุทฺธมณฺต์ในทางพระพุทฺธศาสนาเป็นการสาธยายธรรม คำสอนของพระพุทฺธเจ้า โดยพระพุทฺธองค์ทรงแสดงพระปฐมธรรมเทศนาคือธรรมจักกัปปวัตตนสูตร³ครั้งแรก และพระสูตรอื่น ๆ ตามลำดับ ลักษณะการสาธยายพระพุทฺธมณฺต์เป็นการสาธยายพระธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทฺธเจ้า และพระสูตรที่ทรงแสดง มิได้เป็นบทสาธยายพระพุทฺธมณฺต์ทั้งหมด พระสูตรที่ไม่ได้แสดงมีมากมาย เพราะไม่มีผู้นำมาสาธยาย เช่น สาธยายพระปาติโมกข์⁴ เป็นต้น ในบทพระพุทฺธมณฺต์นี้จะต้องมีคำของพระอานนทว่า เอวมเม สุตฺ (ข้าพเจ้าฟังมาอย่างนี้) รับรอง พระพุทฺธมณฺต์ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ 12 สูตรที่มีใน 12 ตำนาน มี มงคลสูตร⁵ เป็นต้น โดยมีเป้าหมายของการสาธยายด้วยการเรียนแบบท่องจำ และขอสิริมงคลแก่ชีวิตขออานุภาพกำจัดวิบัติภัยคือทุกข์ภัยและโรคภัย และการสาธยายจึงเป็นการรักษาความทรงจำคำสอนของพระพุทฺธเจ้า ด้วยการนำพุทฺธวจนะมาแปลงเสียงสาธยาย ร่ายมนต์ เพื่อทรงจำนี้มีความสำคัญต่อพระพุทฺธศาสนา เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและสืบต่อพระพุทฺธศาสนา

ผู้วิจัยต้องการศึกษาแนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณฺต์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยมุ่งเน้นการวิจัยเชิงคุณเอนการและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้เข้าใจและนำเสนอเนื้อหาความเป็นพระพุทฺธพจน์ในพระคาถาที่ยังหลงพระสูตรพระพุทฺธมณฺต์หรือพระปริตรที่เรียกว่าตำนานพระปริตรหรือ 12 ตำนาน 12 ปริตร โดยได้สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “แนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณฺต์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ

2.1 เพื่อศึกษาการสาธยายพระพุทฺธมณฺต์ในคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเถรวาท

2.2 เพื่อศึกษาการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

2.3 เพื่อนำเสนอแนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณฺต์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

³ ส.ม. (ไทย) 19/1081/592.

⁴ ม.ม. (ไทย) 13/243/288.

⁵ ชุ.ช. (ไทย) 25/7-8/5.

3.วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสาร (Documentary research) และเชิงพรรณนา (Descriptive research) โดยมีวิธีการดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยนำพระสูตรหรือพระปริตรมาวิเคราะห์ เรียบเรียง และสรุป

2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำราและคัมภีร์อื่นที่เกี่ยวข้องงานวิจัยแล้วอธิบายตามแนวทางการสาธยายพระพุทธานต์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติของวัดคลองตาลอง วิเคราะห์ เรียบเรียงและสรุป ข้อมูลเอกสาร

3. สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางการสาธยายพระพุทธานต์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยภาพรวมและรายละเอียดในแต่ละประเด็น พระไตรปิฎกภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย คำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

4. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

5 สรุปผลการวิจัยและขอเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

4. ผลการวิจัย

4.1 การศึกษาการสาธยายพระพุทธานต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การสาธยายพระพุทธานต์เป็นการนำพระพุทธรูปมาเปล่งเสียง โดยการนำพระพุทธรูปมาเปล่งเสียงสาธยายด้วยภาษาบาลี แต่เปล่งเสียงตามภาษาของตน ๆ และปัจจุบันมีการสาธยายในงาน 5 งานคือ 1) สาธยายพระพุทธานต์ทำวัตรเช้า-เย็น 2) สาธยายพระพุทธานต์งานมงคล 3) สาธยายมนต์งานอวมงคล 4) สาธยายงานทักษิณานุประทาน 5) สาธยายงานพิธี ซึ่งมีความสำคัญมากถือเป็นวัตรปฏิบัติมาจนกาลปัจจุบัน เรียกว่า สาธยายพระพุทธานต์ เพื่อความทรงจำ เป็นบุญเป็นกุศลทำให้จิตตั้งมั่นเกิดสมาธิ และเป็นสิริมงคลเป็นผลต่อตนและบุคคลทั่วไป จะสาธยายเฉพาะ 12 พระสูตรใน 12 ตำนาน ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก คือ 1) มังคลสูตร 2) รัตนสูตร 3) เมตตสูตร 4) ชันธุสูตร 5) โมรสูตร 6) วิภูฏกสูตร 7) อาฏานาฏิยสูตร 8) อังคุลิมาลสูตร 9) โพชฌังคสูตร 10) อภยสูตร 11) ชยสูตร 12) ธัคคสูตร

แนวทางการสาธยายเป็นการชี้แจงแสดงออกด้วยคำพูดเพื่อให้เกิดความเข้าใจและในคำพูดที่ดีเป็นลักษณะวาจาสุภาพเรียกว่าสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุพภาษิตเป็นวาจาที่ไม่โทษและเป็น

วาทะที่ท่านผู้รู้ไม่ติเตียน ดังปรากฏในวาทะสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต 5 ประการว่า 1) วาจาพูดถูกกาล 2) วาจาพูดคำจริง 3) วาจาพูดคำอ่อนหวาน 4) วาจาพูดคำประกอบด้วยประโยชน์ 5) วาจาพูดด้วยจิตเมตตา และในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในสิบสองตำนานดังนี้

1) มังคลสูตรว่าด้วยมงคล⁶ 38 ประการ การไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต บูชาผู้ควรบูชา การอยู่ในที่ที่เหมาะสม การบำเพ็ญบุญ การวางตัวถูกต้อง การมีความรู้มาก การทำงานขง การมีวินัย อย่างดี และการพูดถ้อยคำที่ไพเราะ การเลี้ยงดูบิดามารดา การสงเคราะห์บุตรภรรยา และการงาน ไม่ล้าสนยุ่งเหยิง สืบสานนี้กล่าวถึงมงคลทั่วไป เพื่อปฏิบัติตนเป็นคนดีของสังคม

หลังจากนั้นพระพุทธองค์ตรัสว่า การให้ทาน การปฏิบัติธรรม การเจริญภาวนา การสงเคราะห์ญาติ การทำงานที่ปราศจากโทษ การไม่ทำบาป การไม่ดื่มเมาสุรา ไม่ประมาทด้วยการเจริญสติ เคารพ ไม่ทะนงตน สันโดษ รับประทานอาหารในเวลาที่เหมาะสมพัฒนาจิตให้สูงขึ้น

การพัฒนาคุณธรรมอย่างอดทน เพราะถ้าขาดความอดทนคุณธรรมเหล่านี้ก็ไม่ปรากฏ อยู่กับตนจึงควรประกอบกับคุณธรรมเหล่านี้คือการเป็นผู้ว่าง่าย การได้พบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมที่สมควร การบำเพ็ญตบะประพฤติดุพริตธรรมจรรยา การเห็นแจ้งอริสัจและการทำนิพพานให้แจ้ง

สุดท้ายผู้ที่ไม่พ่ายแพ้ นั้น ต้องบำเพ็ญมงคลครบ 38 อย่างสมบูรณ์ครบจะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ไม่พ่ายแพ้ถึงความเจริญทุกแห่ง เพราะพระอรหันต์เป็นผู้ที่กำจัดกิเลสกรรมทั้งหมดไม่ต้องเวียนตายเกิดในวัฏฏสงสาร พระพุทธองค์จึงกล่าวว่าเป็นความสุขที่แท้จริงเป็นธรรมที่เป็นมงคลชีวิตสูงสุด

2) รัตนสูตรทรงแสดงให้พระสงฆ์สาวก เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย คือพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังขรัตนะ ทำสังกิริยาเกิดเป็นอานุภาพขจัดปัดเป่าภัยพิบัติทั้งหลาย เอาทุกข์มัจฉา เพื่ออำนวยความสะดวกสุขสวัสดิ์แก่ประชาชนให้พ้นภัยทั้งปวง เป็นปฐมสูตรแห่งการให้น้ำพระพุทธรูปมนต์โดยใช้บาตรแทนการใช้ขันน้ำมนต์ครั้งแรกในพระพุทธศาสนา⁷

3) เมตตสูตรกล่าวถึงพระสงฆ์สาวกเจริญเมตตาจิตเมตตาธรรมไปให้สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต ด้วยวิธีการคือ 1) ภิกษุต้องแผ่เมตตา 2 ครั้งต่อวัน 2) เจริญพระปริตร 2 ครั้งต่อวัน 3) เจริญอุสสะคือการพิจารณาร่างกายว่าเป็นของไม่สวดยไม่งาม 2 ครั้งต่อวัน 4) เจริญมรณสติคือพิจารณาความตาย 2 ครั้งต่อวัน ทำให้เทวดาได้รับเมตตาจิตจากภิกษุเกิดความเอ็นโยนดี ทำการต้อนรับเป็นอย่างดี ภิกษุได้เจริญกรรมฐานได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ภายในพรรษานั้นทุกรูป⁸

⁶ ชุ.ช. (ไทย) 25/7-8/5.

⁷ ชุ.ช. (ไทย) 25/3-18/9-14.

⁸ ชุ.ช. (ไทย) 25/1-10/20-22.

4) ขันธปริตรทรงแนะนำภิกษุแม่เมตตาให้สัต์ว์พิชรายสี่ตระกูล คือ 1) วิรูปักข์ 2) เอราบถ 3) ฉัพพาบุตร 4) กัณหาโคตมกะ พระพุทธองค์ให้ภิกษุแม่เมตตาจิตขอสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลาย ที่เกิดมาทั้งหมด จงเห็นความเจริญทั้งหลายทั้งปวงเกิด⁹ เป็นเมตตาจิตที่เกิดจากศีล สมาธิ เป็นสมณะ

5) โมรปริตรกล่าวคุณของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุภาพปกป้องคุ้มครองให้มีความแคล้วคลาดปลอดภัยเป็นสิริมงคล เป็นพระพุทธรูปทำให้มีสติ เพราะถ้าขาดสติย่อมนำมาซึ่งกิเลสครอบงำได้ ได้แก่งามตณหาดังพญานกยูงที่ขาดสติรูปและเสียง สัมผัสายาธรรมกลางวันกลางคืนให้อันตรายถูกจับได้¹⁰ จัดเป็นศีล สมาธิ และวิปัสสนาได้

(6) วัฏฏกปริตรกล่าวถึงสาธยายตั้งสัจจะอธิษฐานที่ลูกนกคุ้มพระโพธิสัตว์พ่อแม่ทั้งให้ผจญอัคคีภัย ไฟไหม้ 4 ทิศ ให้ดับลง ด้วยอำนาจอานุภาพศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติญาณทัสสนะ ลูกนกคุ้มอาศัยอยู่ในปากก็ปลอดภัยด้วยความสวัสดิ¹¹

7) อาฏานาฏิยปริตรกล่าวถึงท้าวจุลโลกบาลถวายบทสาธยายสรรเสริญพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ คุ้มครองภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ให้เป็นสุข มีอานุภาพ 2 ประการ คือ 1) ทำให้มนุษย์ที่ไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใสพระพุทธศาสนาได้ 2) คุ้มครองป้องกันไม่ให้มนุษย์ที่ไม่เลื่อมใสประทุษร้ายได้ แม่เมตตาแก่อมมนุษย์¹²

8) อังคุลิมาลปริตรกล่าวถึงองค์คุลิมาล ชำคนได้ 999 คน ภายหลังคิดฆ่าแม่ตน พระพุทธเจ้ารู้แสดงธรรมกลับใจวชและบรรลุพระอรหันต์ บอกถึงการมีสติ มีศีล มีปัญญา เป็นวิปัสสนา เป็นพระปริตรที่ทรงอานุภาพมากในการบำบัดการป่วยไข้โดยตรง¹³

9) โพชฌงค์เป็นธรรมเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมวิเศษ อ้างสังฆวาจาปกปักรักษาคุ้มครองให้มีสุขภาพดีมีอายุยืนและพ้นอุปสรรคได้มีธรรม 7 ประการ 1) สติ ระลึกได้ 2) ธัมมวิจยะ การเลือกเฟ้นธรรม 3) วิริยะ ความเพียร 4) ปีติ อิ่มใจ 5) ปัสสัทธิ สงบ 6) สมาธิ ตั้งใจมั่น 7) อุเบกขา วางเฉย เป็นธรรมะโอสถของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมเป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เป็นธรรมชั้นสูงด้านปัญญาและเพื่อพระนิพพาน¹⁴

⁹ ชุ.ชา. (ไทย) 27/105-106/92.

¹⁰ ชุ.ชา. (ไทย) 27/17-18/66-67.

¹¹ ชุ.ชา. (ไทย) 27/135/257.

¹² ที.ปา. (ไทย) 11/277-278/220-221.

¹³ ม.ม. (ไทย) 13/531/485.

¹⁴ ส.ม. (ไทย) 19/197/130.

10) อภยปริตรว่าด้วยอำนาจพระรัตนตรัย คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์บันดาลให้สิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ที่ไม่เป็นมงคลแห่งหายณะ ให้พ้นภัยมีอานุภาพแก้กลางร้ายอัปมงคลในชีวิต เป็นสิริมงคลแก่ตนในทุก ๆ ด้าน เป็นบทสาธยายเพื่อให้สังคมสงบสุขเป็นสมาธิ

11) ชัยปริตรว่าชัยชนะอริราชศัตรู ขึ้นต้นด้วย “ชยันโต” เป็นพุทฺธชัยมงคลคาถาพระพุทฺธองค์เจ้าชนะมารด้วยคุณธรรม ด้วยอำนาจ ทาน ศีล สัจจาจาในสังเวคปริกิตตนาปุระเป็นบทที่พิจารณาวิปัสสนาก้าวถึงความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่ให้ยึดมั่นกองแห่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และรู้แจ้งในพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

12) ธัคคสูตรกล่าวถึงตอนท้าวสักกะพบพระพุทฺธเจ้าทรงสอนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธคุณ พระธรรมคุณ และพระสงฆ์คุณ เป็นคุณที่ทรงอานุภาพควรเจริญ ควรแก่การระลึกถึงอย่างยิ่ง ทำให้ตั้งจิตระลึกถึงพระรัตนตรัยจัดเป็นสมาธิ¹⁵

การสาธยายพระพุทฺธมนต์ในคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเถรวาท มีอานิสงส์ 7 ประการ คือ 1) ได้ขจัดนิวรณ์ 2) ได้ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) 3) ได้ตัดความเห็นแก่ตัว 4) สมาธิตั้งคง 5) ได้ปัญญาบารมี 6) สืบต่ออายุพระพุทฺธศาสนา 7) ทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน

4.2 การปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

การสาธยายมนต์ย่อมเป็นการปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกันเพราะการสาธยายมนต์เป็นฐานเบื้องต้นของการเกิดสมาธิ ที่เรียกว่าขณะสมาธิคือเกิดเป็นขณะ ๆ ขณะสาธยายจากนั้นถอนจากสมาธิมุ่งพิจารณาสู่การปฏิบัติธรรม ซึ่งวัดคลองตาลองได้ใช้แนวทางนี้สู่การปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 ประการ คือ

1) ขณะที่สาธยายพระพุทฺธมนต์ด้วยการเคลื่อนไหวทางริมฝีปากก็กำหนดว่า เคลื่อนหนอ ๆ หรือขยับหนอ ๆ พิจารณาเห็นอาการเคลื่อนไหวและการขยับของปาก จัดเป็นกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติตามพิจารณาเห็นกายเป็นเพียงสังขารกาย เหาสติเข้าไปกำหนดรู้กายต่อไปก็เป็นเหตุให้รู้กายในส่วนที่นำรังเกียจนั้นว่าน่ารังเกียจจริงๆ แล้วมีปัญญากำหนดรู้มากขึ้น ๆ จนรู้แจ้งว่ากายทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

2) ขณะที่สาธยายพระพุทฺธมนต์มีความรู้สึกว่าย่อยจากการขยับของปาก การเคลื่อนไหวของปากก็เป็นทุกข์ เพราะขณะเคลื่อนไหวขยับปาก ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ย่อมมีความรู้สึกว่าเป็นทุกข์เวทนา จัดเป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติตามพิจารณาเห็นเวทนาสังขาร เวทนานี้มีสภาพของความเป็นนาม นามจะรู้ได้ยากกว่ารูป แต่เวทนายังเป็นสิ่งถูกรู้ได้ง่ายกว่าความรู้สึกเป็น

¹⁵ ส.ส. (ไทย) 15/861-864/263.

สุขและเป็นทุกข์ที่เกิดจากผัสสะ คือ การกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย การคิดซึ่งเข้ากระทบใจอยู่มีผัสสะที่รู้สึกเป็นสุขและเป็นทุกข์ได้

3) ขณะที่สาธยายพระพุทฺธมณฑลเกิดมีความคิดก็ให้กำหนดว่า คิดหนอ ด้วยการพิจารณาตามอาการที่จิตคิดก็กำหนดว่า คิดหนอ ๆ จัดเป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพราะการมีสติตามพิจารณาจิตอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ขณะการสาธยายมณฑล จิตตามรู้เป็นสิ่งที่ถูกรู้ได้ จิตรู้สึกมีความสุขพิจารณาจิตก็คือให้รู้จักจิตทุกแบบ จิตที่นิ่ง หรือจิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ มีโมหะก็รู้ว่าโมหะ ต้องมีสติอยู่เสมอว่าสภาวะที่ปรากฏอยู่นี้เป็นแต่เพียงจิตเท่านั้น ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา ว่าตัวว่าตนของเราเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น เกิดขึ้นแล้วดับไป มีแล้วหายไป

4) ขณะที่สาธยายพระพุทฺธมณฑลมีสติพิจารณาเห็นอาการขยับปากมีหนกมีเบา หรือรู้สึกว่าร้อน เย็น ก็กำหนดว่า ร้อนหนอ ๆ เย็นหนอ ๆ หรือเกิดอาการง่วง ก็หนดว่าง่วงหนอ จัดเป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติตามพิจารณาความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง การมีสติกำหนดตามรู้สภาวะอารมณ์ทั้งรูปธรรมและนามธรรมด้วยการกำหนดรู้เห็นกาย เวทนา และจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง การรู้สภาวะธรรมอันเป็นทุกข์ทั้งปวงนั้นรู้ว่าทางแห่งการดับทุกข์รู้ความจริงแบบสัจจะคืออริยสัจ ต้องรู้เข้าใจในธรรมทั้งปวงว่ามีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรยึดมั่นถือมั่น¹⁶

ดังนั้น การสาธยายพระพุทฺธมณฑลย่อมเป็นการปฏิบัติธรรมเพราะขณะสาธยายกายสงบ ตั้งมั่นทำให้เกิดสมาธิพิจารณาเห็นอาการของอาการรูปในการเคลื่อนไหวของท้องเห็นสภาวะการเกิดขการตั้งอยู่และการดับไปของท้องเป็นการกำหนดรู้ตามแนวทางแห่งสติปัฏฐาน 4 แต่ละขั้นจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยตรงกับฐานของสติการเคลื่อนไหวทางริมฝีปากกำหนดว่า เคลื่อนหนอ ๆ หรือขยับหนอ ๆ ด้วยการพิจารณาเห็นเป็นวิปัสสนาการสาธยายปฏิบัติไปตลอดแล้วผลที่ปรากฏเกิดขึ้นได้ คือ (1) รู้ว่ากายไม่ใช่ตัวตน (2) รู้ว่าความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ไม่ใช่ตัวตน (3) รู้ว่าจิตไม่ใช่ตัวตน (4) รู้ว่าธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา หญิงหรือชาย

4.3 แนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณฑลเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

แนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณฑล คือการท่อง การสวด การทบทวน เช่น สาธยายสาธยายมณฑล¹⁷ เป็นการเสนแนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณฑลตลอดราตรี คือบทพุทฺธคุณ ธรรมคุณ สงฆ์คุณ และบทอาฏานาฏิยปริตร ท่อนที่ 2 คือ บท นโม เม ฯลฯ เป็นบทสาธยายตลอดราตรีกาล ซึ่ง

¹⁶ ที.ม. (ไทย) 10/273-274/216.

¹⁷ ที.ม. (ไทย) 10/224/181.

ถือเป็นการปฏิบัติธรรมตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 ด้วยการตรีกตรอง เพ่งดูด้วยใจ ซึ่งธรรม ทำให้ได้ อรรถรสที่มีความหมายเข้าใจได้อย่างชัดเจน ซึ่งทำให้สัทธรรมตั้งมั่น บรรยายสาธยายพระพุทฺธมมัต อันเป็นกิจพึงทำที่เป็นคำสอนของพระพุทฺธเจ้า เพื่อเป็นบุญกุศลเป็นสิริมงคลเป็นแนวทางสาธยายที่ หลากหลาย สามารถทำให้ได้รับความสุขส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของวัดคลองตาลองได้

การสาธยายพระพุทฺธมมัตมีผลดีต่อการปฏิบัติหน้าที่การงานเช่นนี้เป็นการส่งเสริมการ ปฏิบัติและมีผลดีต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง จิตพร้อมที่จะปฏิบัติธรรม ทำให้มีสติแก้ไขปัญหารอบด้านในครัวเรือน ร่างกายแข็งแรง เหมาะสมดี เพราะวัดทำให้ผู้เข้าปฏิบัติ เกิดกุศลได้ง่ายและใจเย็น คิดก่อนตัดสินใจ ทำให้เราผิดพลาดน้อยลงและช่วยแก้ไขปัญหารอบด้าน และเห็นว่าการปฏิบัติธรรมตามสติปัฏฐาน 4 คือ 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติกำหนดพิจารณา กายให้รู้ตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา การกำหนดรู้ทันอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ความรู้สึกตัว ความเคลื่อนไหว การพิจารณาร่างกายของตนโดยเพียงธาตุ ให้เห็นตามจริง ของร่างกาย 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็น เพียงเวทนา ... มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุข ทุกข์ และเฉย ๆ ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงจิต ... มีสติรู้ชัดจิตของ ตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เสร้าหมองหรือฟุ้งแผ้ว ฟุ้งซ่าน ตามที่ เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ 4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความ เป็นจริงว่า เป็นเพียงธรรม ... มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวรณ 5 ชั้น 5 อายตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ตามที่เป็นจริงนั้น ๆ เพื่อหวังให้เข้าถึงธรรมอย่างแท้จริงและปรับนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ได้

การพิจารณาร่างกายเห็นเพียงธาตุ เห็นตามจริงของร่างกาย การเจริญสติกำหนด พิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขามีสติรู้ชัดเวทนา เป็น สุข ทุกข์ และเฉย ๆ ในขณะนั้น ๆ การมีสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นเป็นจริงว่าเป็นเพียงจิต ไม่ใช่ สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มี โมหะ เสร้าหมองหรือฟุ้งแผ้ว ฟุ้งซ่าน ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ การมีสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวรณ 5 ชั้น 5 อายตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร ตามที่เป็นจริงนั้น ๆ แนวทางนี้ ย่อมเป็นการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 ประการ คือ

การปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง¹⁸ ปฏิบัติตามสติปัฏฐาน 4 แต่ละขั้นมีความสัมพันธ์กัน โดยตรงกับฐานของสติ ผู้สาธยายปฏิบัติไปตลอดแล้วผลที่ปรากฏเกิดขึ้นได้ คือ (1) รู้ว่ากายไม่ใช่ตัวตน (2) รู้ว่าความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ไม่ใช่ตัวตน (3) รู้ว่าจิตไม่ใช่ตัวตน (4) รู้ว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ไม่มีบุคคล เราเขา หญิงหรือชาย¹⁹

5. สรุปผลการวิจัย

5.1 การสาธยายพระพุทฺธมณฺต์ในคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเถรวาท คือการนำพระพุทฺธพจน์หรือคำสอนพุทฺธเจ้า มาแปลงเสียงสาธยายการท่อง การสวด การทบทวน ตามที่ตนศึกษา ได้ฟังมาเรียนมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจธรรมอรรถและพยัญชนะชัดในพระสัทธรรมนั้น ถือว่าเป็นการทบทวนพระบัญญัติวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม จุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งธรรมทั้งในระดับต้น กลาง จนถึงธรรมในระดับมรรคผล นิพพาน ในคัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎก มีเมตตสูตร มังคลสูตร รัตนสูตร ธชัคคสูตร อังคุลิมาลสูตร ชันธสูตร โมรสูตร อาฏานาฏิยสูตร โพฆณฺคสูตร วัฏฏกสูตร ัมมจักกัปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรขนาดกลางและสั้น ๆ นี่คือนิพนธ์สาธยายพระพุทฺธมณฺต์ที่เป็นคำสอนของพระพุทฺธเจ้ามีความสำคัญมากต่อพระพุทฺธศาสนา ในส่วนบทพระปริตรในสิบสองตำนาน หรือมหाराชปริตร มีการสาธยายหรือสวดมนต์ไหว้พระที่เรารู้จักว่าเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน มี 1) มงคลสูตร 2) รัตนสูตร 3) กรณียเมตตสูตร 4) ชันธปริตร 5) โมรปริตร 6) วัฏฏกปริตร 7) ธชัคคปริตร 8) อาฏานาฏิยสูตร 9) อังคุลิมาลปริตร 10) โพฆณฺคสูตร 11) อภัยปริตร 12) ขยปริตร จะเห็นได้ว่าในบทพระปริตรแต่ละคัมภีร์นั้นมีความสอดคล้องประสานกัน

5.2 ในส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหากล่าวถึงพระสูตร 6 พระสูตรคือ 1) รัตนสูตร 2) ชันธสูตร 3) โมรสูตร 4) ธชัคคสูตร 5) อาฏานาฏิยสูตร 6) อังคุลิมาลสูตร ว่า เป็นพระพิธีมนต์ที่พระพุทฺธองค์ทรงรับรอง และมีลิลินทปัญหายังได้กล่าวถึงปัญหาอันเป็นที่สงสัยต่อความศักดิ์สิทธิ์ของอานุภาพของพระพุทฺธองค์ ซึ่งพิธีมนต์ได้สร้างผลกระทบสาธารณะในฐานะที่เป็นความเชื่อที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความคุ้มครองเกิดความมั่นคงทั้งแก่ตนเองและสาธารณะสังคม แสดงให้เห็นว่า ในคัมภีร์นี้มีพิธีสาธยายพระพุทฺธมณฺต์ได้กลายเป็นความแพร่หลายทางพิธีกรรมในระหว่างอุบาสกอุบาสิกา แม้จะมีปริมาณน้อยในยุคต้นของพุทธศตวรรษการตั้งกระทู้ถามเชิงวิจารณ์และเชิงเหตุผล จึงเกิดขึ้นในมิลินทปัญหา และทางราชวงศ์ก็ตระหนักว่าพิธีสาธยายพระพุทฺธมณฺต์เป็นพิธีกรรมเพื่อการคุ้มครองความผาสุกของประชาชน เป็นการเข้าใจครั้งแรกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9

¹⁸ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 17, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา, 2542), หน้า 7.

¹⁹ ที.ม. (ไทย) 10/93/86.

5.3 การปรากฏการสาธยายพระพุทธรูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทคือในคราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปรารภให้พระภิกษุทั้งหลายควรสาธยายธรรมเพื่อรักษาพระศาสนาไว้ให้เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่คนหมู่มาก เพราะในขณะนั้นมีตัวอย่างความเสื่อมที่เกิดขึ้นในหมู่ของนิครนถ์ ที่เจ้าลัทธิชื่อนิครนถนาฏบุตรสิ้นชีพแล้ว สาวกเกิดความแตกแยกกัน จึงได้ตรัสแนะนำให้อัยการพระธรรมวินัยเพื่อจัดระเบียบคำสอนทั้งโดยอรรถและพยัญชนะให้พรหมจรรย์นี้ตั้งมั่นยั่งยืนสืบไป ดังมีความปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ปาสาทิโกสูตร ที่มณิกาย ปาฏิกวรรคว่า ธรรมทั้งหลาย เราแสดงไว้เพื่อความรู้อย่าง บริสุทธิ์ทั้งหมั่นนั้นแหละพึงพร้อมเพรียงกัน ประชุมสอบทานอรรถกับอรรถ พยัญชนะกับพยัญชนะแล้วพึงสังคายนา กัน ไม่พึงวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์ ศาสนา นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ข้อนั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อแก้อกุล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิเบทา 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งนำสู่การปฏิบัติธรรมได้

5.4 การสาธยายพระพุทธรูปในพระสูตร คือ รัตนสูตร ชันธุสูตร โมรสูตร อาฏานาฎิยสูตร และอังคสิมมสูตร ว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปทรงเครื่องรับรอง และมีลัญจกปัญหยังได้กล่าวถึงปัญหาอันเป็นที่สงสัยต่อความศักดิ์สิทธิ์ของอาณูภาพของพระพุทธรูป ซึ่งพระพุทธรูปได้สร้างผลกระทบสาธารณะในฐานะที่เป็นความเชื่อที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความคุ้มครองเกิดความมั่นคงทั้งแก่ตนเองและสาธารณะสังคม

5.5 องค์ประกอบสำคัญในการสาธยายพระพุทธรูปที่เป็นสิ่งที่อยู่ในขณะนั้น คือ การนำเสนอแนวทางความความหลากหลาย ในการสาธยาย โดยความเป็นที่อ้างไว้ ซึ่งพระพุทธรูปศาสนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการจรรโลงไว้ ซึ่งอรรถและพยัญชนะที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎกโดยตรง และเพื่อความแตกฉานในพระพุทธรูปนัยต่าง ๆ ที่นำมาท่องมาสาธยาย พิจารณา แจกแจง ทำความเข้าใจในความหมายของบทนั้น ๆ ย่อมเป็นการสาธยายถูกอักขระ ทำให้มีความเลื่อมใส ศรัทธา เกิดความตั้งมั่น สมาธิ เกิดบุญ ปิติ จิตเข้าใจความหมายให้เข้าถึงอารมณ์สมถในสภาวะธรรมอริยสัจ 4 ให้เห็นเป็นรูปนาม สามารถยงจิตเป็นฐานสู่การปฏิบัติวิปัสสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.6 ในส่วนของอานิสงส์การสาธยายพระพุทธรูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมี 7 ประการ คือ 1) ได้จัดนิวรรณ์ 2) ได้ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) 3) ได้ตัดความเห็นแก่ตัว 4) สมาธิมั่นคง 5) ได้ปัญญาบารมี 6) สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา 7) ทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน

5.7 การสาธยายพระพุทฺธมณต์เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะขณะสาธยายย่อมทำให้เกิดสมณะหรือสมาธิ จิตสงบเป็นศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการอบรมฝึกสมาธิ เพื่อให้เกิดความตั้งมั่น ทำให้เกิดบุญ มีปิติน้อมจิตไปกับการสาธยายเกิดเข้าใจตามแนวทางสติปัฏฐาน 4

1) การมีสติกำหนดพิจารณากายให้รู้ตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา การกำหนดรู้ทันอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ความรู้สึกตัว ความเคลื่อนไหว การพิจารณาร่างกายของตนโดยเพียงธาตุ ให้เห็นตามจริงของร่างกาย จัดเป็นกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน

2) การเจริญสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุข ทุกข์ และเฉย ๆ ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ จัดเป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

3) การมีสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว พุ่งชาน ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ จัดเป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

4) การมีสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิเวธน์ 5 ชันธ 5 आयตนะ 12 โพชนงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร ตามที่เป็นจริงนั้น ๆ เช่น มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไป เพื่อหวังให้เข้าถึงธรรมอย่างแท้จริงและปรับนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จัดเป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

5.8 การปฏิบัติธรรมตามบทสัมภาษณ์การสาธยายพระพุทฺธมณต์เป็นการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ด้วยแนวทางการสาธยายส่งเสริมในแบบที่ทุกคนสามารถปฏิบัติได้ มีความต่างระหว่างชุมชน เมือง อายุ เพศ ครอบครัว ทั่วไป กล่าวได้ว่าเป็นวัดที่สาธยายพระพุทฺธมณต์ตลอดราตรี ปฏิบัติโดยถือ เนสัชชีกังคะธุดงค์ ไม่หลับไม่นอน กรณีมีอาการง่วงมากให้เปลี่ยนอิริยาบถได้ 3 อิริยาบถ คือ การยืน เดิน และนั่ง สามารถสาธยายได้ มีสภาวะปรากฏสามารถเปลี่ยนอิริยาบถกำหนดสภาวะนั้น ๆ ได้ เช่น ปิติ กำหนดว่า ปิตินอน ๆ รู้หนอ ๆ รู้ ๆ ตามเหตุปัจจัย จนกว่าสภาวะนั้น ๆ จะเปลี่ยนแปลงไปหรือดับการเปลี่ยนอิริยาบถทั้ง 3 นี้ จัดเป็นกายนุปัสสนา การกำหนดปิตีหรือเวทนาตามเป็นจริงเป็นสัมมาวาจาในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ด้วยพลังแห่งศรัทธาเลื่อมใสย่อมมีจิตเป็นบุญกุศล เป็นทางแห่งการทำจิตให้สงบ มีความสุข จิตผ่องใส กาย วาจา และใจ เป็นสัมมาทิวฐิ ทำให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา สามารถยกจิตสู่การปฏิบัติธรรมตามสติปัฏฐาน 4 กาย เวทนา จิต และธรรม เจริญสติกำหนดรู้อย่างจดจ่อต่อเนื่อง สำรวมอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

5.9 การนำเสนอแนวทางการสาธยายพระพุทฺธมณต์มีสามแนวทาง คือ 1) ออกเสียงปกติ 2) ออกเสียงแบบเป็นทำนอง เรียกว่า แบบสรวัญญะ แนวทางปกติคือได้แก่ทำวัตรเช้า-ทำวัตรเย็น 3) สาธยายพระพุทฺธมณต์ตลอดราตรี ทั้งสามทางมีอิทธิพลความสำคัญต่อชีวิตพุทธศาสนิกชน

ถือเป็นการดำรงของพระพุทธศาสนา และถือเป้าหมายการสาธยายพุทธมนต์เพื่อให้มีความสุข มีสมาธิ เป็นอัปนาสมาธิเป็นฐานยกสู่การปฏิบัติธรรมตามสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรมได้

6. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

6.1 แนวทางการปฏิบัติธรรมวัดคลองตาลอง เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะขณะสาธยายย่อมทำให้เกิดสมณะหรือสมาธิ สามารถส่งเสริมยกระดับจิตสู่ความเป็นผู้รู้ได้ตามลำดับที่เรียกว่า คีลสมาธิ ปัญญา ให้เกิดขึ้นได้ ด้วยกำลังสมาธิจิตที่บริสุทธิ์อยู่ในขณะนั้น บทมนต์ที่มีพลังศรัทธา กลายเป็นมนต์ศักยภาพแปรรูปให้เป็นพลาณภาพแห่งสมาธิจิต สู่ความสัมฤทธิ์ตามจิตอธิษฐาน บนพื้นฐานของความจริง ด้วยองค์คุณพระรัตนตรัย คุณของศีล สมาธิ และองค์คุณของธรรม ซึ่งได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สู่ความสำเร็จเป็นบาทสู่วิปัสสนาได้ อารมณ์สมถะในสภาวะธรรม อริยสัจ 4 ให้เห็นเป็นรูปนามตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ผู้มาปฏิบัติธรรมให้มีการสำรวจทาง กาย วาจา อย่างเคร่งครัด 1) มีจิตศรัทธา 2) นุ่งชุดขาวหม่มขาว 3) เลิกสิ่งเสพติดทุกชนิด 4) ไม่พูดสนทนากัน 5) ปิดเครื่องมือสื่อสารทุกชนิด (6) ปฏิบัติธรรมตามพระอาจารย์ อย่างเคร่งครัด 7) มีความอดทน 8) มีความขยัน 9) มีความสำรวม 10) ทิ้งอดีตอนาคต 11) น้อมจิตขอ บารมีพระรัตนตรัยให้เกิดปัญญา 12) น้อมจิตขอโอฬารกรรมต่อคุณบิดา มารดา เพื่อเป็นการทำตนให้เกิดความพร้อมสู่การปฏิบัติธรรมตามแนวทางดังกล่าว

1) ขณะที่ปฏิบัติธรรมการเคลื่อนไหวทางอิริยาบถต่าง ๆ ทางกายก็กำหนดตามอิริยาบถเช่น เคลื่อนหนอ ๆ หรือขยับหนอ ๆ พิจารณาเห็นอาการเคลื่อนไหวและอาการขยับของกาย จัดเป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติตามพิจารณาเห็นกายเป็นเพียงสังขารกาย เอาสติเข้าไปกำหนดรู้กายต่อไปก็เห็นเหตุให้รู้กายในส่วนที่นารังเกียจนั่นว่านารังเกียจจริง ๆ แล้วมีปัญญากำหนดรู้มากขึ้น ๆ จนรู้แจ้งว่ากายทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

2) ขณะที่ปฏิบัติธรรมมีความรู้สึกลึกซึ้งเมื่อจากการนั่งเจริญสติกำหนดรู้การเคลื่อนไหวของท้อง เป็นทุกข์ เพราะขณะเคลื่อนไหวท้อง ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ย่อมมีความรู้สึกลึกซึ้งว่าเป็นทุกข์เวทนา จัดเป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติตามพิจารณาเห็นเวทนาสังขาร เวทนาที่มีสภาพของความเป็นนาม นามจะรู้ได้ยากกว่ารูป แต่เวทนายังเป็นสิ่งถูกรู้ได้ง่ายกว่าความรู้สึกเป็นสุขและเป็นทุกข์ที่เกิดจากผัสสะ คือ การกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย การคิดซึ่งเข้ากระทบใจย่อมมีผัสสะที่ให้ความรู้สึกลึกซึ้งและเป็นทุกข์ได้

3) ขณะที่ปฏิบัติธรรมนั่งกำหนดพองหนอ ยุบหนอ เกิดมีความคิดก็ให้กำหนดว่า คิดหนอ ด้วยการพิจารณาตามอาการที่จิตคิดก็กำหนดว่า คือหนอ ๆ จัดเป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพราะการมีสติตามพิจารณาจิตอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ขณะกำหนดพอง ยุบ จิตตามรู้เป็นสิ่งที่ถูกรู้ได้ จิตรู้สึกลึก

ความสุขพิจารณาจิตก็คือให้รู้จักจิตทุกแบบ จิตที่นิ่ง หรือจิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ มีโมหะก็รู้ว่าโมหะ ต้องมีสติอยู่เสมอว่าสภาวะที่ปรากฏอยู่นี้เป็นแต่เพียงจิตเท่านั้น ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา ว่าตัวว่าตนของเรา เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น เกิดขึ้นแล้วดับไป มีแล้วหายไป

4) ขณะที่ปฏิบัติธรรมมีสติพิจารณาเห็นอาการพองหนอ ยุบหนอมิหนักมีเบา หรือรู้สึกว่าร้อน เย็น ก็กำหนดว่า ร้อนหนอ ๆ เย็นหนอ ๆ หรือเกิดอาการร่วง ก็หนดว่า ร่วงหนอ จัดเป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติตามพิจารณาความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง การมีสติกำหนดตามรู้สภาวะอารมณ์ทั้งรูปธรรมและนามธรรมด้วยการกำหนดรู้เห็นกาย เวทนา และจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง การรู้สภาวะธรรมอันเป็นทุกข์ทั้งปวงนั้นรู้ว่าทางแห่งการดับทุกข์รู้ความจริงแบบสัจจะคืออริยสัจ ต้องรู้เข้าใจในธรรมทั้งปวงว่ามีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรยึดมั่นถือมั่น

6.2 การสาธยายพระพุทฺธมณเฑียรยอเป็นการปฏิบัติธรรมเพราะขณะสาธยายกายสงบตั้งมั่นทำให้เกิดสมาธิพิจารณาเห็นอาการพองอาการยุบในการเคลื่อนไหวของท้องเห็นสภาวะการเกิดขการตั้งอยู่และการดับไปของท้องเป็นการกำหนดรู้ตามแนวทางแห่งสติปัฏฐาน 4 แต่ละขั้นจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยตรงกับฐานของสติการเคลื่อนไหวทางริมฝีปากกำหนดว่า เคลื่อนหนอ ๆ หรือขยับหนอ ๆ ด้วยการพิจารณาเห็นเป็นวิปัสสนาการสาธยายปฏิบัติไปตลอดแล้วผลที่ปรากฏเกิดขึ้นได้ คือ (1) รู้ว่ากายไม่ใช่ตัวตน (2) รู้ว่าความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ไม่ใช่ตัวตน (3) รู้ว่าจิตไม่ใช่ตัวตน (4) รู้ว่าธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา หญิงหรือชาย

6.3 องค์ความ 11 ประการ คือ 1) เป็นการสรรเสริญคุณ 2) เจริญศรัทธา 3) แผ่จิตเมตตา 4) การฝึกสมาธิ 5) การอบรมขันติ (6) การรักษาพระธรรม 7) กำจัดบาปอกุศล 8) เป็นมงคลแก่ชีวิต 9) ทำจิตให้สว่างเกิดปัญญา 10) ช่วยรักษาโรคภัย 11) เป็นเหตุให้ได้สมบัติบุญช่วยยกระดับจิตสูงขึ้นมีผลดีต่อตนและบุคคลอื่น แม้กระทั่งอุปสรรค เคาระห์กรรม ปัญหาชีวิตก็ช่วยให้ผ่านพ้นได้ ทุกข์และปัญหาที่เกิดขึ้นมักจะคลี่คลายในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 17, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ศาสนา, 2542.

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัณกายทิฏฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรม

ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา

The Guideline of Meditation Practice for Self-illusion Abandon Taught at Dhammoli

Meditation Center, Nakhon Ratchasima Province

พระพุทธรูปตร ชวโน (วรมูลย์), PhraPuttabut Chavano (Varamool)¹

อุทัย สติมัน, Uthai satiman²

E-mail : ragool@gmail.com

Received: October 18, 2022 Revised: November 1, 2022

Accepted: November 11, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัณกายทิฏฐิ ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา” มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาสัณกายทิฏฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัณกายทิฏฐิ และ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัณกายทิฏฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า 1) สัณกายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณมีตัวตน เป็นทิฏฐิเจตสิกเกิดร่วมกับโลภมูลจิต เรียกว่าสัณกายทิฏฐิสังโยชน์ที่ผูกมัดสัตว์ไว้ในสังสารวัฏฏ์ จัดเป็นอกุศลธรรมและความลุ่มหลงขั้น ๕ 2) การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัณกายทิฏฐิ คือ การเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันตามหลักโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ซึ่งอาศัยหลักการเข้าถึงธรรม คือ การได้ฟังธรรมของพระอรหันต์ เห็นความทุกข์ มีhiriโอดตปปะ มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน และมนสิการสัณกายนิโรธ ย่อมละสัณกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัพพตปราคได้ และ 3) แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสัณกายทิฏฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี เป็นการนำหลักการปฏิบัติกรรมฐานในพระไตรปิฎกเพื่อละสัณกายทิฏฐิ ที่พระภิกษุวิศาลเมธี (ประเสริฐ มนต์เสวี) ได้นำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ คือ บันได ๗ ขั้น คือ ขั้นที่ 1 เห็นรูป-เห็นนาม ใช้ปัญญาแยกรูป-นาม โดยกำหนดรู้ทุกขลักษณะ ขั้นที่ 2 พิจารณารูปนาม คือ พิจารณาสภาวะไตรลักษณ์ด้วยจินตปัญญา ขั้นที่ 3 เห็นความไม่เที่ยงของรูป

¹ นักศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

นาม ที่เป็นเหตุดับของรูปนาม ขั้นที่ 4 เห็นความเป็นทุกข์ของรูปนามโดยความเป็นภัย ของสังขาร ขั้นที่ 5 เห็นความไม่ใช่ตัวตนของรูปนาม ว่าว่างจากอำนาจบังคับ ต้องการพ้นจากรูป-นามที่กำหนดรู้ ขั้นที่ 6 วางเฉยต่อรูปนาม มีใจเป็นกลางในรูป-นาม ขั้นที่ 7 สลัดคืนรูปนาม คือ ปัญญาพิจารณาเป็นเครื่องออกจากกองสังขาร เรียกว่า ญาณฐานคามินี เป็นการสลัดคืนความยึดมั่นถือมั่นในรูปนามคือขั้นที่ 5 เป็นสมุจเฉตปหาน น้อมนิพพานมาเป็นอารมณ์ เป็นการกำหนดรู้ร้อยยัส ๔ จนเกิดมัคคสมังคิ สมบูรณ์

คำสำคัญ: (การปฏิบัติกรรมฐาน), (สักกายทิฏฐิ), (ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี)

Abstract

This article was a part of dissertation entitled “The Guideline of Meditation Practice for Self-illusion Abandon Taught at Dhammoli Meditation Center, Nakhon Ratchasima Province” contained 3 objectives: 1) study self-illusion view in Theravada Buddhism, 2) analysis of meditation task for abandon the self-illusion view, and 3) to analyze the guideline of meditation practice for self-illusion view abandon taught at Dhammoli Meditation Center. It was qualitative research with depth-interview. The findings revealed that *Sakkāyadittṭhi* or the misconception on form, feeling, perception, thoughts, and consciousness as self-existence, which is *Ditṭhietasika* mixed with greed is called *Sakkāyadittṭhisanyojana* that binds all beings in endless life and death cycle. This wrong view is unwholesome type with clinging of the five aggregates. The complete abandon of self-illusion view, doubts and adherence to mere rules and rituals will be accomplished by *Samatha* and *Vipassana* practice through *Bodhipakkhiyadhamma* 37. The way to complete realization starts with listening the true teaching of Noble One, suffering observing, being shame on evil deeds, not distracted, not depressed and considering the cessation of self-illusion, and 3) guideline for the meditation practice for abandon the self-illusion taught at Dhammamoli Meditation Center showed that the center combines meditative practice found in Tipitaka for the abandonment of self-illusion taught by Phrabhavanaphisalmethi (Prasert Mantasevi) who has employed as a guideline for practice, namely the first step, seeing the form and name by distinguishing them through suffering knowing, the second step is to examine the form and name, focusing on its conditions as Three Common Manners with rational thought, the third step is to see the impermanence of form-names, its extinction of form-names, the fourth step is to realize the suffering of form-names by experiencing dangers, disgusted feeling in all formations, the fifth step is to realize the selflessness of form-name as non-self, uncontrollability and wanting to escape from the form-name observed, the sixth step is to be still

toward form and name without like and dislike, the seventh step is the sacrifice the form and name, referring to wisdom of leaving all formations and defilements called *Vuṭṭhāṅkhaminī*, the removal of form and name or five aggregate clinging known as *Samucchedapahāna* or defilement abandon, having Nibbana as its aim. This step indicates the complete realization of suffering, its origin, its extinction, and the noble eightfold path as unity.

Keywords: (Meditation Practice), (Self-illusion Abandon), (at Dhammoli Meditation Center)

1. บทนำ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามุ่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติในการสละมระวังกาย วาจา ให้เรียบร้อย เพียรทำจิตให้ตั้งมั่นในกุศล พร้อมทั้งพิจารณารอบรู้ในกองสังขารของตน หรือเรียกโดยรวมว่า ไตรสิกขา คืออริยสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา³ นอกจากนี้ยังทรงแยกสอนตามจริตของบุคคล ทั้งที่เป็นโลกียะธรรม อันเกี่ยวเนื่องด้วยทางโลก มี 3 ภูมิ คือ กามวจรภูมิ ภูมิที่ข้องเกี่ยวอยู่กับกาม หรืออารมณ์ที่น่าใคร่ รูปวจรภูมิ ภูมิที่ยังข้องเกี่ยวอยู่กับรูปธรรม อรูปา วจรภูมิ ภูมิที่ยังข้องเกี่ยวอยู่กับอรูปธรรม และที่สุดแห่งการสอน คือ โลกุตตระธรรม มี 1 ภูมิ คืออปริยาปนณ ภูมิภูมิที่ไม่เกาะเกี่ยวกับภูมิทั้ง 3 หรือเป็นโลกุตตระข้ามพ้นโลก⁴

ถึงแม้พระผู้มีพระภาคจักทรงไว้ซึ่งคำสอนต่าง ๆ มากมาย แต่เมื่อกล่าวถึง โดยอปริยาปนณ ภูมิ ซึ่งเป็นภูมิแห่งอริยะ 4 คู่ 8 บุคคล และเป็นเป้าหมายอันสูงสุด คือ พระนิพพาน⁵ “เพื่อความหลุดพ้นจากวัฏฏะสงสาร ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับผู้ปรารถนาจักข้ามโคตรสู่ความเป็นพระอริยะ เนื่องจากยังมีกิเลสอันเป็นธรรมที่มัดใจลัดตัวไว้กับทุกข์”⁶ ที่จะต้องก้าวล่วง หรือละให้ได้ นั่น คือสังโยชน์ ซึ่งเป็นสิ่งมีมา กับจิตตั้งแต่เกิด ดังพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต้น) 5 ประการนี้ คือ 1) สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) 2) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) 3) สิลัพพตปรามาส (ความถือมั่นศีลพรต) 4) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) 5) พยาบาท (ความคิดปองร้าย)⁷ และอุทัมมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องสูง) อีก 5 ประการ คือ 1) รูป

³ อ.ต.ก. (ไทย) 20/87/312.

⁴ ช.ป. (ไทย) 31/72/121.

⁵ อ.ต.ก. (ไทย) 20/56/219.

⁶ อ.ท.ส.ก. (ไทย) 24/13/21.

⁷ ส.ม. (ไทย) 19/180/106.

ราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน) 2) อรูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน) 3) มานะ (ความถือตัว) 4) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) 5) อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง)⁸

ลักกายทิกฺขุซึ่งเป็นหนึ่งในสังโยชน์แม้จะเป็นปัญหาที่ยังสตรัวทั้งหลายให้เวียนว่ายอยู่ในภพชาติอย่างไม่รู้จบ อันเป็นเครื่องผูกมัดใจสตรัวไว้กับทุกชั้นนั้น อาจจะถูกเหมือนกับว่า กำลังจมอยู่กับกิเลสเหล่านั้น หากนำมาศึกษา นำมาเป็นปัจจัยในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจนเกิดปัญญาารู้แจ้ง ก็สามารถละลักกายทิกฺขุได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชนธวรวรรค ปรากฏเนื้อความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิปทาที่ให้ถึงลักกายสมุทัย (เหตุเกิดแห่งลักกาย)⁹ และปฏิปทาที่ให้ถึงลักกายนิโรธ (ความดับแห่งลักกาย) แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป”¹⁰

เนื่องด้วยพระพุทธพจน์ดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่าเหตุเกิดแห่งลักกายมีอยู่ คือ เป็นปุถุชน ผู้ไม่ค่อยได้ฟังพระธรรม ไม่ได้เห็นพระอริยะ แต่ถ้ามีการฟังธรรม หรือได้เห็นพระอริยะ จักฉลาดในอรรถ ในธรรม เพราะการแนะนำของสัตบุรุษ เข้าถึงการพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอนัตตา พิจารณาเห็นอนัตตาว่ามีในรูป พิจารณาเห็นรูปในอนัตตา หรือพิจารณาเห็นอนัตตามีในรูป¹¹ ตามความเป็นจริงว่านี่ข้อปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ เป็นผู้มีทิกฺขุที่สมบูรณ์ เป็นผู้รู้ยิ่งในทุกชั้นเนื่อง ๆ กองทุกข์อันเกิดจากลักกายที่จะวนเวียนในวัฏฏะย่อมลดน้อยลง อย่างมากมีได้เพียง 7 ชาติ¹² ไม่ว่าจักที่เป็นจำพวกตณฺหาจริต หรือทิกฺขุจริต ผู้เป็นสมถยานิก ผู้มีสมถะเป็นยาน และวิปัสสนายานิก ผู้มีวิปัสสนาเป็นยาน ที่เป็นไปโดยส่วนทั้งสอง คือ ปัญญาอ่อนและปัญญากล้า ดังปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ว่าด้วยทักษิณียบุคคลผู้ควรแก้ทักษิณียา¹³ ล้วนแต่เป็นพระอริยะทั้งสิ้น แต่การบรรลุ

⁸ ส.ม. (ไทย) 19/181/106.

⁹ ลักกายะ ในที่นี้หมายถึงอุปาทานชั้น 5 ประการ ส.ช.อ. (ไทย) 2/78/316, อภ.จตุกก.อ. (ไทย) 2/33/333.

¹⁰ ส.ช. (ไทย) 17/44/61.

¹¹ ส.ช. (ไทย) 17/44/62.

¹² ส.ม. (ไทย) 19/1121/634.

¹³ ทักขิณียบุคคล คือ 1) อุภโตภาควิมุต ผู้หลุดพ้นทั้ง 2 ส่วน 2) ปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา 3) กายลักขี ผู้เป็นพยานในนามกาย 4) ทิกฺขุปัตตะ ผู้บรรลุสัมมาทิกฺขุ 5) สัทธาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา 6) ธัมมานุสारी ผู้แล่นไปตามธรรม 7) สัทธานุสारी ผู้แล่นไปตามศรัทธา ที.ปา (ไทย) 11/332/337.

ธรรมทั้ง 7 ประเภทนี้ มีการละสักกายทิฐิสังโยชน์สู่การบรรลุธรรม ซึ่งมีพระโสดาบันเป็นต้น พระอรหันต์เป็นที่สุด

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวไว้ว่าละสักกายสังโยชน์ข้อเดียว ชื่อว่าบรรลุธรรม หรือปิตอบาย และถึงที่สุด คือ พระนิพพาน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา ที่พระภิกษุญาณพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนต์เสวี) ได้รวบรวมตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางทักษะ เทคนิค ในการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิ ผลการศึกษาจะออกมาอย่างไร ดังนั้นจึงหวังว่าการวิจัยนี้จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ และองค์ความรู้ในแนวทางการแห่งการนำไปปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย/ดุญญินิพนธ์เรื่อง “แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิ ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ คือ

- 1) เพื่อศึกษาสักกายทิฐิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- 3) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง “แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา” นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และสัมภาษณ์บุคคล ฉบับนี้ ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ ภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
- 2) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำราและคัมภีร์อื่นที่เกี่ยวข้องงานวิจัยนี้
- 3) สัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์ผู้มีประสบการณ์ในการสอนและการปฏิบัติกรรมฐาน
- 4) สัมภาษณ์ผู้มีประสบการณ์การปฏิบัติ 4 เดือนขึ้นไป
- 5) รวบรวม เรียบเรียงข้อมูล
- 6) สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

4. ผลการวิจัย

1. สักกายทัญญูในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาสักกายทัญญูในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ในสักกายทัญญูสูตร เรื่อง เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอะไร เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร สักกายทัญญู ความเห็นว่าเป็นตัวของตน จึงเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป สักกายทัญญูจึง เกิดขึ้น เมื่อมีเวทนา ฯลฯ เมื่อมีสัญญา เมื่อมีสังขาร ..เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ สักกายทัญญูจึง เกิดขึ้น¹⁴ อันมีความเพลิดเพลนซึ่งเป็นส่วนแห่งทุกข์ ผูกพันทั้งหลายไว้กับผลว่า

กายกับใจนี้เป็นของตน มีทัญญูประกอบอยู่ในโลภะทัญญูคตสัมปยุตตจิต¹⁵ จึงมีความเห็นผิดในอุปาทานชั้น 5 โดยความเป็นอัตตา และเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ฉันทราคะในวิญญาณ ปัจจัยส่งเสริมเหตุให้แน่นยิ่งขึ้น แรงยิ่งขึ้น มีสังโยชน์ 10 อกุศลเจตสิก อกุศลจิต หรือความหมายที่ปรากฏนั้น ๆ ผลที่มาจากเหตุและปัจจัยนำสัตว์ไป อบายภูมิ 4 ภพ คติ วิญญาณฐิติ และสัตตาวาส ด้วยเหตุทั้งปวงนี้ สักกายทัญญูเมื่อกล่าวโดยไวพจน์แล้วมี 4 คือ สักกายทัญญู, สักกายะ, อัตตะ, และทัญญู ซึ่งหมายถึงอุปาทานชั้น 5 ที่เป็นไปในวัฏฏะภูมิ 3¹⁶

2. การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทัญญูในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทัญญูในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทัญญูเป็นไปตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ¹⁷ เช่น การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐาน 4 ด้วยเจริญสติอันเป็นไปใน กาย เวทนา จิต และ ธรรม จนเห็นรูปนามตามความเป็นจริงว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นทางสายเอกในอันที่จะนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่การบรรลุ มรรคผลนิพพานได้ โดยแบ่งแนวทางการเจริญสติไว้ 4 ล้วน ดังนี้

¹⁴ ส.ช. (ไทย) 17/246-247/155.

¹⁵ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ปธ. 9), **เพชรในดวงใจ**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 284-285.

¹⁶ พระสุเมธคณาสามิเถระ, **อภิธัมมัตถวินิยัมม มณีสารมัญญสาฎิกา** ภาค 1, อ. เสรี อาจาสคร แปล, 2551, หน้า 225-226.

¹⁷ ส.ม. (ไทย) 19/41-48/37-40.

(1) การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิในฐานกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาภายในกาย¹⁸ ให้รู้ตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ที่มีทั้งสมณะและวิปัสสนา ซึ่งวิธีการปฏิบัติจำแนกได้ดังนี้

- 1) อานาปานบรรพพะ คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานด้วยการตามดูลมหายใจ
- 2) อิริยาปถบรรพพะ คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานให้ต่อเนื่องทุกอิริยาบถใหญ่ทั้ง 4 อิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน
- 3) สัมปชัญญบรรพพะ คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานให้ต่อเนื่องทุกอิริยาบถย่อย เช่น เดินหน้า ถอยหลัง แล เหลียว เหยียด คู้ ใช้สอยข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น
- 4) ธาตุมนสิการบรรพพะ คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานด้วยธาตุ 4 เป็นเพียงอาการ และสภาวะธรรมเท่านั้น ผู้ปฏิบัติจะจำแนกได้ว่า “พอง-ยุบ,นั่ง-ถูก” นั้นเป็นรูป คือ วาโยโผฏฐัพพรูป และการกำหนดรู้เป็นนาม คือ รূอากาศ พอง-ยุบ,นั่ง-ถูก¹⁹
- 5) ปฏิภูมณสิการบรรพพะ คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานด้วยการระลึกถึงแต่อวัยวะน้อยใหญ่ ทั้งภายในและภายนอก หรือที่เรียกว่าอาการ 32 เป็นของไม่สะอาดที่ประชุมเป็นร่างกาย การพิจารณาร่างกายของตนโดยเพียงธาตุแต่ละอย่าง
- 6) นวสีวลิกาบรรพพะ คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานด้วยสีวลิกหรือ ซากศพ 9 วาระว่าร่างกายของผู้อื่นเป็นเช่นใด ร่างกายของตนก็จักเป็นเช่นนั้น

(2) การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิในฐานเวทนानุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาเวทนาในเวทนา²⁰ คือ

- 1) ทุกขเวทนา
- 2) สุขเวทนา
- 3) อุเบกขาเวทนา

ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดในความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ที่มีอามิส ไม่มีอามิสไว้ เพื่อที่จะทำปหานะเวทนาที่มีอามิสและเจริญเวทนาที่ไม่มีอามิสแทน ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ ตามอรรถกถาของเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานและหลักเนตติปกรณ์ ผู้ที่ปฏิบัติตามกายานุปัสสนาสติปัฏฐานจนสามารถดับทั้งคปทานหรือวิกขัมภนปทานก็จัดได้ว่าละ

¹⁸ ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

¹⁹ พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **วิปัสสนาหัย เล่ม 1**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังค์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2555), หน้า 230-231.

²⁰ ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

อภิขณาและโทมนัสได้แล้ว เป็นการรู้แจ้งเห็นประจักษ์ด้วยประสบการณ์จริงว่า เวทนาเป็นเพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้น แล้วดำรงอยู่ชั่วขณะ แล้วหายไป ปัญญาที่เกิดขึ้นจัดว่ายังเห็นไตรลักษณ์²¹

(3) การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิในฐานจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาจิตในจิต²² ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ

- 1) มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ
- 2) มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีโทสะ ไม่มีโทสะ
- 3) มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีโมหะ ไม่มีโมหะ
- 4) มีสติรู้ชัดจิตของตนที่เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว
- 5) มีสติรู้ชัดจิตของตนที่ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ²³

ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ คือ รู้เท่าทันจิตที่ดำริว่าต้องการเปลี่ยนจากอิริยาบถหนึ่ง ไปสู่อีกอิริยาบถหนึ่ง ใจจะโน้มว่าต้องการขึ้นมาก่อน เช่น จิตอยากจะทำก็กำหนด“อยากจะทำหนอ” จิตอยากจะทำก็กำหนดรู้ “อยากจะทำหนอ” เป็นต้น²⁴

4) การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิในฐานธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือแสดงวิธีการทำกรรมฐานด้วยการหาเหตุเกิดและเหตุดับ 5 บรรพะ โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาธรรมในธรรม²⁵ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมในทั้งหลาย ได้แก่

- 1) นิรวรณ 5
- 2) ชันธ 5
- 3) อายตนะ 12
- 4) โพชฌงค์ 7
- 4) อริยสัจ 4

เช่น ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรแก่ ชฎิล 3 พี่น้องและบริวาร ทรงยกสิ่งที่ชฎิลคุ้นเคยมาก่อนได้แก่ การบูชาไฟซึ่งเป็นวัตถุภายนอก มาเป็นวัตถุในการสอน ทรงให้ชฎิลหันมาน้อมพิจารณาไฟภายใน คือ อายตนะทั้งหก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทรงแนะนำให้ถอนตัวกิเลสที่เกิดจากผัสสะ

²¹ พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2554), หน้า 258-259.

²² ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

²³ ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

²⁴ พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ้ย เล่ม 1, หน้า 259 – 263.

²⁵ ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

เพราะปรากฏหลักฐานแล้วว่า ผัสสะจากไฟข้างนอกนั้นเป็นอย่างไร ทรงสอนให้เหมาะกับสติปัญญาและภูมิหลัง โดยแนะนำให้เจริญอายตนะในธัมมานุสสนาสติปัฏฐาน ปรากฏหลักฐานทั้ง 1,000 ก็มีจิตหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์²⁶

3. แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี พบว่าเป็นแนวทางเทคนิคเกื้อกูลสนับสนุนการปฏิบัติกรรมฐาน และเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ มาจัดเป็นระบบเพื่อให้ถ่ายทอดสู่ผู้ปฏิบัติและผู้สอน หลักปฏิบัติบันได 7 ขั้นในการเจริญสุทธวิปัสสนาแนวพองยุบ²⁷ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

(1) บันไดขั้นที่ 1 เห็นรูป-เห็นนาม ปัญญาในการรับฟังสัทธรรม และน้อมใจเข้ามากำหนดรู้ รูปนาม ตามธรรมชาติเดิมแท้ ในขณะที่เกิดผัสสะ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และใจคิดนึกธัมมามารมณ์ คือ ภาวะเดิมแท้ของสิ่งที่ถูกจิตรับรู้ว่าเป็นอย่างไรจริง ๆ จนคลายความยึดถือว่าเป็นตัวตน แล้วสามารถแยกแยะแยกนามได้ เป็นการกำหนดรู้ทุกขสัจ ที่ประกอบด้วย

- 1) นามรูปปริจเฉทญาณ
- 2) ทิฐิวินิษย
- 3) ญาตปริญาณ²⁸

(2) บันไดขั้นที่ 2 พิจารณารูปนาม คือ พิจารณาสภาพธรรมหาเหตุ หาผลของการในการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง 6 ด้วยปฏิจักษุสัมปทา กำหนดรู้ด้วยโยนิโสมนสิการ ในช่วงต้นพิจารณารูปนาม ในช่วงปลายพิจารณาไตรลักษณ์ด้วยจินตญาณ เป็นการเห็นสมุทัยสัจ ที่ประกอบด้วย

- 1) ปัจจยปริคคหญาณ
- 2) กังขาวิตรณวิสุทธิ
- 3) ญาตปริญาณ ฯ

(3) บันไดขั้นที่ 3 เห็นความไม่เที่ยงของรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ เห็นความดับไปของอารมณ์และจิตที่รูปอารมณ์ได้ชัดขึ้น และสามารถเห็นแจ้งชัดสภาพธรรม ที่เป็นเหตุดับของรูปนามได้มากขึ้น ที่ประกอบด้วย

²⁶ วิ.ม. (ไทย) 4/55/55-56.

²⁷ พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี), ลำดับการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 แนวธรรมานุสารี, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2564), หน้า 59.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 477-505.

- 1) สัมมสนญาณ
- 2) อุทฺธัพพญาณ
- 3) ภัคฺคญาณ
- 4) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทฺธิ
- 5) ตีรณปริญาณ

(4) บันไดขั้นที่ 4 เห็นความเป็นทุกข์ของรูปนาม เมื่อปัญญาเห็นพระไตรลักษณ์ชัดขึ้น จนเห็นโทษภัยรู้สึกเบื่อหน่ายในกองสังขาร ว่าเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ถูกบีบคั้นเบียดเบียนอยู่เนื่อง ๆ เป็นต้น ที่ประกอบด้วย

- 1) ภยญาณ
- 2) อาทีนวญาณ
- 3) นิพพิทาญาณ
- 4) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทฺธิ
- 5) ปหานปริญาณ
- 6) ตทังคปหาน²⁹

(5) ขั้นที่ 5 เห็นความไม่ใช่ตัวตนของรูปนาม เป็นอนัตตา เป็นของสูญ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาจึงอยากพ้นเสียจากรูป-นามที่กำหนดรู้อยู่ นั่น เพราะกะเกณฑ์ในอารมณ์ไม่ได้เลย และเกิดความมุ่งหมายที่จะได้พ้นไปจากสังขารรูป-นามทั้งปวง ที่ประกอบด้วย

- 1) มุญฺจิตุกัมมตาญาณ
- 2) ปฏิสังขาญาณ
- 3) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทฺธิ
- 4) ปหานปริญาณ
- 5) ตทังคปหานฯ

(6) บันไดขั้นที่ 6 วางเฉยต่อรูปนาม เพราะเห็นแจ้งชัดโดยความเป็นอนัตตาแล้ว จึงเกิดปัญญาวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเพราะชอบ และชังในสัตว์ และสังขาร เป็นการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย เห็นแจ้งนิโรธ และเจริญมรรคมีองค์ 8 ที่สมบูรณ์ขึ้น ที่ประกอบ

- 1) สังขารุเปกขาญาณ (ช่วงต้น)
- 2) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทฺธิ
- 3) ปหานปริญาณ

²⁹ พระภิกษุวิฑูรธมฺหาเถรี ว. (ประเสริฐ มนต์เสวี), ลำดับการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 แนวธรรมานุสารี, หน้า 593-633.

4) ตักขณิกาน

(7) บันไดขั้นที่ 7 สลัดคืนรูปนาม คือ ปัญญาพิจารณาเป็นเครื่องออก ออกจากกองสังขาร กองกิเลส เรียกว่า วุฏฐานคามินี เป็นการสลัดคืนความยึดมั่นถือมั่นในรูปนาม หรือขั้นที่ 5 คือ สลัดคืนกิเลส เป็นสมุจเฉตปหาน จิตบริสุทธิ์ น้อมนิพพานมาเป็นอารมณ์ ขั้นนี้ เป็นการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย เห็นแจ้งนิโรธ และเจริญมรรคมีองค์ 8 จนเกิดเป็นมัคคสมังคีที่มีความสมบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วย

- 1) สังขารเปกขาญาณ (ปลาย) 2) โคตรภูญาณ
- 3) ปฏิพาณาณทัสสนวิสุทธิ 4) ปหานปริญา ตักขณิกาน
- 5) มรรคญาณ 6) ญาณทัสสนวิสุทธิ
- 7) สมุจเฉตปหาน 8) ปฏิปัสสัทธิปหาน
- 9) ผลญาณ 10) ปัจจเวกชนญาณ³⁰

ในญาณที่ 16 เป็นนิสสรณนิโรธ ดับด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลดปล่อยไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่ดับกิเลสแล้วนั้น ยังยืนตลอดไป ได้แก่มตตาคู คือ นิพพาน เป็นการรู้แจ้ง อริยสัจ 4 อย่างสมบูรณ์

5. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสลักกายทิฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา พบว่า สลักกายทิฐิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ ความเพียรเพียรซึ่งเป็นส่วนแห่งทุกข์ ผูกพันทั้งหลายไว้กับผล ว่ากายกับใจนี้เป็นของตน มีทิฐิประกอบอยู่ในโลภะทิฐิติดสัมปยุตตจิต จึงมีความเห็นผิดในอุปาทานขั้นที่ 5 โดยความเป็นอัตตา และเป็นธรรมที่เกี่ยวแก่สังโยชน์ ฉันทราคะในวิญญาณ ปัจจัยส่งเสริมเหตุให้แน่นยิ่งขึ้น แรงยิ่งขึ้น มีสังโยชน์ 10 อกุศลเจตสิก อกุศลจิต หรือความหมายที่ปรากฏนั้น ๆ ผลที่มาจากเหตุและปัจจัยนำสัตว์ไป อบายภูมิ 4 ภพ คติ วิญญาณฐิติ และสัตตาวาส ด้วยเหตุทั้งปวงนี้ สลักกายทิฐิเมื่อกล่าวโดยไวพจน์แล้วมี 4 คือ สลักกายทิฐิ, สลักกายะ, อัตตะ, และทิฐิ ซึ่งหมายถึงอุปาทานขั้นที่ 5 ที่เป็นไปในวิญญาณ 3

การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสลักกายทิฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง ทักขะ แนวทางเทคนิคในการสอน และการเรียนรู้ หรือที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญสมถวิปัสสนาภาวนา ทั้งโลกียะ และ โลกุตตระ ตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เช่น การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐาน 4 เพื่อละสลักกายทิฐิ คือ การใช้สติกำหนด กายานุปัสสนา เวทนา

³⁰ พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสรี), ลำดับการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 แนวธรรมมานุสारी, หน้า 695-742.

นุปลสนา จิตตานุปลสนา และธัมมานุปลสนา เป็นการปฏิบัติกรรมฐาน พิจารณากายให้รู้ตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ซึ่งวิธีการปฏิบัติจำแนกได้ดังนี้ คือ อานาปานสติ กำหนดรู้ชัดลมหายใจ อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ สัมปชัญญะ สร้างความรู้สึกตัวอยู่เสมอในการกระทำเคลื่อนไหว ปฏิกุศลมนสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดที่ประชุมเป็นร่างกาย ธาตุมนสิการ พิจารณาร่างกายของตนโดยเพียงธาตุแต่ละอย่าง และนวสวีกา พิจารณาซากศพสภาพต่าง ๆ ใน 9 ระยะเวลา เพื่อให้เห็นคตธรรมดาของร่างกาย คือร่างกายของผู้อื่นเป็นเช่นใด ร่างกายของตนก็จักเป็นเช่นนั้น วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาในฐานเวทนานุปลสนาสติปัฏฐาน โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุข ทุกข์ และเฉย ๆ ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาในฐานจิตตานุปลสนาสติปัฏฐาน โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีระคะ ไม่มีระคะ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาในฐานธัมมานุปลสนาสติปัฏฐาน โดยการเจริญสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิของศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา หมายถึง ทักษะ แนวทาง เทคนิคในการสอนการปฏิบัติกรรมฐาน ตามคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เพื่อละสักกายทิฐิ ที่พระภิกษุอาฬสเถรี (ประเสริฐ มนต์เสวี) ได้รวบรวมเป็นแนวทางในการสอน คือ บันไดขั้นที่ 1 เห็นรูป-เห็นนาม ปัญญาในการรับฟังสัจธรรม และน้อมใจเข้ามากำหนดรู้ รูปนาม ตามธรรมชาติเดิมแท้ ในขณะที่เกิดผัสสะ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และใจคิดนึกธัมมารมณ์ คือ ภาวะเดิมแท้ของสิ่งที่ถูกจิตรับรู้ว่าเป็นอย่างไรจริง ๆ จนคลายความยึดถือว่าเป็นตัวตน แล้วสามารถแยกแยะแยกนามได้ เป็นการกำหนดรู้ทุกขสัจ บันไดขั้นที่ 2 พิจารณารูปนาม คือ พิจารณาสภาพธรรมชาติเหตุ หาผลของการในการรับรู้ อารมณ์ทางทวารทั้ง 6 ด้วยปฏิจักษุสัมปทา กำหนดรู้ด้วยโยนิโสมนสิการ ในช่วงต้นพิจารณารูปนามในช่วงปลายพิจารณาไตรลักษณ์ด้วยจินตญาณ เป็นการเห็นสมุทัยสัจ บันไดขั้นที่ 3 เห็นความไม่เที่ยงของรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ เห็นความดับไปของอารมณ์และจิตที่รูปอารมณ์ได้ชัดขึ้น และสามารถเห็นแจ้งชัดสภาพธรรม ที่เป็นเหตุดับของรูปนามได้มากขึ้น บันไดขั้นที่ 4 เห็นความเป็นทุกข์ของรูปนาม เมื่อปัญญาเห็นพระไตรลักษณ์ชัดขึ้น จนเห็นโทษภัยรู้สึกเบื่อหน่ายในกองสังขาร ว่าเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ถูกบีบคั้นเบียดเบียนอยู่เนื่อง ๆ เป็นต้น ขั้นที่ 5 เห็นความไม่ใช่ตัวตนของรูปนาม เป็นอนัตตา เป็นของสูญ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาจึงอยากพ้นเสียจากรูป-นามที่กำหนดรู้ผู้นั้น เพราะกะเกณฑ์ในอารมณ์ไม่ได้เลย และเกิดความมุ่งหมายที่จะได้พ้นไปจากสังขารรูป-นามทั้งปวง บันไดขั้นที่ 6 วางเฉยต่อรูปนาม เพราะเห็นแจ้งชัดโดยความเป็นอนัตตาแล้ว จึงเกิดปัญญาวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเพราะชอบ และชังในสัตว์ และสังขาร เป็นการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย เห็นแจ้ง

นิโรธ และเจริญมรรคมีองค์ 8 ที่สมบูรณ์ขึ้น บันไดขั้นที่ 7 สลัดคืนรูปนาม คือ ปัญญาพิจารณาเป็นเครื่องออก ออกจากกองสังขาร กองกิเลส เรียกว่า ภูฏฐานคามินี เป็นการสลัดคืนความยึดมั่นถือมั่นในรูปนาม หรือขั้น 5 คือ สลัดคืนกิเลส เป็นสมุจเฉตปหาน จิตบริสุทธิ์ น้อมนิพพานมาเป็นอารมณ์ ขั้นนี้ เป็นการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย เห็นแจ้งนิโรธ และเจริญมรรคมีองค์ 8 จนเกิดเป็นมัคคสมังคีที่มีความสมบูรณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของเพชรชินทร์ พรณภดล ซึ่งนับได้ว่าแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฐิที่ถูกต้องตามพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตำรา และงานวิจัย ตามหลักพุทธพจน์ว่า “ทางนี้เป็นทางเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์เพื่อก้าวล่วงความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโศกเพื่อบรรลุมรรคที่ถูกต้อง เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง”

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ปธ. 9). เพชรในดวงใจ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2543.
- พระภาวนาพิศาลเมธี วิ.(ประเสริฐ มนุตเสวี). ลำดับการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 แนวธรรมานุสารี. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์. 2564.
- พระสุนทรญาณมุนี. อภิธัมมัตถวิภาณี มณีสารมัญญสาฎิกา ภาค 1. อ. เสรี อาจาสคร แปล. 2551.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ). มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์. 2554.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ). วิปัสสนานัย เล่ม 1. แปลโดย พระคันธสาราภังค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์. 2555.

บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์
ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน

An Integration of *Tacapañcakakammaṭṭhāna* Teaching for
Ordination Applicants of the Preceptor

พระครูอภิรักษ์ชินวงศ์ (ชนุตยาโคโม) , Phrakhrū Aphirakchinawong (Khantyāgamo)¹

อุทัย สติมัน, Uthai satiman²

E-mail : prakruthaichakrapan2530@gmail.com

Received: October 18, 2022 Revised: November 1, 2022

Accepted: November 11, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน” มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ (1) เพื่อศึกษาตัจปัญจกกรรมฐานในพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอุปัชฌาย์กับการสอนตัจปัญจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ (3) เพื่อศึกษาการบูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์บุคคล ผลการวิจัยพบว่า บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน โดยพระอุปัชฌาย์จะเริ่มในช่วงที่กุลบุตรเปล่งคำขอบรรพชาอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงกล่าวกับผู้ที่จะบวชว่า เธอจงตั้งใจเรียนตัจปัญจกกรรมฐานอันเป็นอุบายสำหรับให้ภิกษุใหม่เกิดสมาธิได้เพื่อเป็นที่ตั้งของปัญญาต่อไป บอกที่ละบทว่า 1) เกสา โลมา นะขา ทันตา ตะโจ โดยอนุโลม 2) ตะโจ ทันตา นะขา โลมา เกสา โดยปฏิโลม เพราะการพิจารณาเช่นนั้น เป็นเหตุให้ละความกำหนัดยินดีได้ ส่วนการบูรณาการการสอนตัจปัญจกกรรมฐานของภิกษุผู้บวชใหม่ คือ ต้องพิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเล็บ พิจารณาฟัน พิจารณาหนัง โดยความเป็นของไม่งามปฏิญญา เป็นรังของโรค เมื่อภิกษุผู้บวชใหม่ปฏิบัติตามหลักตัจปัญจกกรรมฐานหรือมูลกรรมฐานในเบื้องต้นก็จะเป็นทางสู่มรรค ผล และพระนิพพานในที่สุด โดยพระอุปัชฌาย์จะต้องพร่ำสอนว่า ตัจปัญจกกรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่เป็นมูล เป็นกรรมฐาน

¹ นักศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ที่เป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง เป็นกรรมฐานที่ระงับกามราคะได้ และเป็นกรรมฐานที่ทำราคะ
โทสะ โมหะของภิกษุผู้บวชใหม่ให้เบาบางลงได้

คำสำคัญ: (บูรณาการการสอน), (ผู้ขอบรรพชาอุปสมบท), (พระอุปัชฌาย์), (ตจปัญจกรรมฐาน)

Abstract

This article was a part of dissertation entitled “ An Integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* Teaching for Ordination Applicants of the Preceptor” contained 3 objectives: 1) study *Acapañcākakammaṭṭhāna* or five basic meditation including skin etc. in Theravadin Buddhism, 2) study the roles of the preceptor who teaches *Tacapañcākakammaṭṭhāna* to the new ordained Bhikkhus and 3) illustrating an integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* teaching for ordination applicants of the preceptor. It was qualitative research by document survey and personnel depth-interview. The results showed that an integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* for ordination applicants of the preceptor was that the preceptor gives teaching after all applicants asking for their ordinations, advising the new Bhikkhus to comprehend this *Tacapañcākakammaṭṭhāna* as per a trick of meditation and wisdom cultivation for new ordained saying each word that *Kesā, Lomā, Nakhā, Dantā, Taco* in forward order, *Taco, Dantā, Nakhā, Lomā, Kesā* in reverse order. It is true that such concentration helps a new ordained to abandon sensual pleasure indulgence. For an integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* teaching for new ordained, it was that the new ordained must observe hairs, body hairs, nails, teeth, and skins as dirty, a source of diseases. Having completed basic *Tacapañcākakammaṭṭhāna* practice, a new ordained will head to Noble Path, Fruits and Nibbana in the end. The preceptor must also continue training by emphasizing basic meditation as a ground, a root of all meditation, enabling a new ordained to subdue the sexual desire and reducing the degree of lust, aggression, and delusion.

Keywords: (Integration of Teaching), (Ordination Applicants), (Preceptor),
(*Tacapañcākakammaṭṭhāna*)

1. บทนำ

ตจปัญจกรรมฐานอยู่ในกรรมฐาน 40 ลำดับที่ 28 ที่เรียกว่า กายคตานุสสติกรรมฐาน คือ การระลึกนึกถึงร่างกายคน สัตว์ตามความเป็นจริงว่า สกปรก โสโครก ไม่สวย ไม่งาม น่าเกลียด น่ากลัว เหม็นทั้งข้างนอกข้างในร่างกายกรรมฐานเรื่องร่างกายนี้ เป็นกรรมฐานพิเศษสุด ผลที่พิจารณากรรมฐานเรื่องกายจะมีจิตถึงปฐมฌาน แต่ถ้ายึดสีแต่งสีเลือดของร่างกายภาวาเป็นกสิณก็มีจิตเข้าถึงฌาน 4 ได้ ดังพระพุทธพจน์ในกายคตาสติสูตรว่า

ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนัง คุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่างๆ ว่า ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร³

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านให้พิจารณาอาการ 32 อย่าง ตั้งแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เป็นต้น พิจารณากลับไปกลับมาดูให้เป็นจริงจางว่าน่ารักหรือน่ารังเกียจ กายนี้เต็มไปด้วยของสกปรก เหม็นเน่า เหม็นคาว มีตับ ไต ไส้ พุง หัวใจ ซี่โครง เส้นเอ็น เส้นเลือด เส้นประสาทสมอง กระเพาะอาหาร ม้าม ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก ไชกระดูก ข้อต่อ พังผืด น้ำเลือด น้ำหนอง ปัสสาวะ อุจจาระ เนื้อ เป็นต้น⁴ เมื่อลอกเอาผิวหนังออกดูไม่ได้สักอย่างเดียว ร่างกายสกปรกต้องชำระล้างอาบอาบน้ำทุกวัน สิ่งทั้งหลายออกจากกายก็เหม็นทุกวัน ผู้ที่เห็นคนหนุ่มสาวว่าหล่อ สวย งาม แต่ไม่ยอมมองสิ่งสกปรก โสโครกที่หล่อหลอมออกจากร่างกาย คนที่หล่อที่สวยส่งกลิ่นเหม็นสาบ เหม็นสาบ เลอะเทอะ เประอะ เปื่อน เพราะไม่นำดู นำดมต่างก็พยายามปกปิดความจริง ไม่ยอมพูดถึง ไม่ยอมรับรู้ตามความเป็นจริง เพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทานปกปิด ตาจิต ตาเนื้อเอาไว้ พยายามโกหกตนเอง และผู้อื่นว่า ร่างกายยังสวย ยังสาว ยังหล่อเหลาน่ารักอยู่ แต่ที่จริงร่างกายคน สัตว์มีสภาพเป็นส่วเคลื่อนที่ ที่เอาอุจจาระ ปัสสาวะไปถ่ายเทไว้ในส่วทุกวัน แล้วมาประดับตกแต่งตัวเสื้อผ้าอาภรณ์ เพชรนิลจินดา แพงๆ หลอกหลวงตนเอง ผู้อื่นว่าสวยสดงดงาม ผู้ที่ได้เห็นร่างกายคน สัตว์ ได้การพิจารณาไม่ฉลาดก็มีความหลงติดอกติดใจหลงใหลใฝ่ฝันในรูปร่างกายคนรักในไม่ช้าก็พบกับความทุกข์ยากลำบากกายใจ เพราะรูปร่างกายแปรเปลี่ยนเป็นเจ็บป่วยพิการ หรือจิตใจปรวนแปรด้วยความเห็นไม่ตรงกัน รักกันไม่นานก็เบื่อ มีโลก โกรธ หลง หาของดีๆ สวยๆ อันใหม่หาคนรักใหม่ต่อไป

ฉะนั้นในเวลาบวชนาคพระอุปัชฌาย์จึงให้ตจปัญจกัมมัฏฐานเป็นกัมมัฏฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมีหนังเป็นที่ 5 ประกอบด้วย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง⁵ ที่พระอุปัชฌาย์สอนให้

³ ม.อ. (ไทย) 14/154/198.

⁴ สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554), หน้า 412.

⁵ ม.อ. (ไทย) 14/153/198.

พิจารณาส່วนของร่างกาย 5 อย่าง ทั้งอนุโลมและปฏิโลม สามารถปฏิบัติได้ 3 แบบ คือ 1) ท่องกลับไปกลับมาทำให้จิตสงบได้ 2) ขณะที่ท่องพิจารณาด้วยว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ล้วนเป็นของได้รับการตกแต่งและพิจารณาให้เกิด ความปฏิกูล จึงสามารถทำจิตให้สงบได้ 3) พิจารณาโดยความเป็นไตรลักษณ์ ให้เห็นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งหมดเหตุที่ท่านให้พิจารณาอาการทั้งห้าก่อน เพราะเป็นอาการภายนอกที่เห็นได้ชัดและง่ายต่อการจดจำเป็นของปฏิกูลหรือเป็นสภาวะอย่างหนึ่งๆ ตามที่มันเป็นของมัน ไม่เอาใจเข้าไปผูกพันแล้วคิดวาดภาพใฝ่ฝันตามอำนาจของกิเลส เพราะเหตุใดพระอุปัชฌาย์จึงให้ตั้งปัญญาจกกรรมฐานไว้พิจารณา และตั้งปัญญาจกัมมัญฐานเป็นบาทฐานเบื้องต้นที่สำคัญในการปฏิบัติเพื่อก้าวไปสู่การบรรลุธรรมใช้หรือไม่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง บัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้ง 3 ข้อ คือ เพื่อศึกษาตั้งปัญญาจกกรรมฐานในพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาบทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตั้งปัญญาจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ และเพื่อศึกษาบัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน

2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคหุณิพนธ์เรื่อง “บัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ คือ

- 1) เพื่อศึกษาตั้งปัญญาจกกรรมฐานในพุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาบทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตั้งปัญญาจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่
- 3) เพื่อศึกษาบัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจก

กรรมฐาน

3.วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร (Qualitative Research) และสัมภาษณ์บุคคลโดยมุ่งศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและสาระสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และการนำไปประยุกต์ใช้อย่างไรในการเจริญตั้งปัญญาจกกรรมฐานเพื่อพัฒนาชีวิตของภิกษุผู้บวชใหม่นำมาสรุป เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ดังต่อไปนี้

- 1) เก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับตั้งปัญญาจกกรรมฐาน บทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตั้งปัญญาจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ และบัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน เพื่อใช้ประกอบการวิจัย โดยรวบรวมจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย อรรถกถาแปล ปกรณ์ วิเสส และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระสูตรเพื่อขยายความในเนื้อหา

2) ศึกษาข้อมูลจากตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง

2) สัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับบูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรณฐาน

3) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและสัมภาษณ์มาจัดลำดับความสำคัญ และตรวจสอบความสอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

4) วิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา

5) เสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์

6) ปรับปรุง แก้ไข เรียบเรียงตามคำแนะนำ และนำเสนอผลงาน

4. ผลการวิจัย

1. ตัจปัญจกกรรณฐานในพุทธศาสนาเถรวาท

ตัจปัญจกกรรณฐาน หมายถึง กรรณฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส່วนต่าง ๆ ของร่างกาย ตั้งแต่ผม ขน เล็บ ฟัน ไปถึงหนังเป็น 5⁶ เป็นกรรณฐานที่พระอุปัชฌาย์สอนนาคนผู้จะเข้ามาอุปสมบท หรือบรรพชาก่อน คือ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทนต์ ฟัน ตโจ หนัง ถือว่าเป็นมูลกรรณฐาน คือ กรรณฐานที่เป็นมูล ได้แก่เป็นรากเหง้า เป็นมูลรากเหง้าของกรรณฐานทั้งปวง มีความสำคัญสำหรับ ภิกษุผู้บวชใหม่ เป็นกรรณฐานที่เป็นพื้นฐาน หรือรากเหง้าของกรรณฐานทั้งปวงที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ให้พระอุปัชฌาย์ต้องสอนแก่กุลบุตรที่บวชใหม่ เพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติกรรณฐานขั้นต่อไป⁷ และเป็นกรรณฐานเบื้องต้นที่สำคัญของการบรรพชา

ตัจปัญจกกรรณฐาน เป็นกรรณฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมีหนังเป็น 5 เป็น อารมณ คือ กรรณฐานที่พระอุปัชฌาย์สอนให้พิจารณาส່วนต่าง ๆ ของร่างกายแบ่งออกเป็น 5 ประเภทเริ่มตั้งแต่ เกสา คือ

⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด , 2546), หน้า 422.

⁷ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ธรรมอบรมจิต, (กรุงเทพมหานคร: ก้อนเมฆแอนด์กันย์กรุป, 2549), หน้า 28.

1) เกสา คือ ผมที่ด้านข้างทั้งสอง กำหนดด้วยจอนหู ด้านหน้า กำหนดแค่กรอบหน้าผาก ด้านหลัง กำหนดแค่หลุมคอ หนังสือที่หุ้มกะโหลกศีรษะ เป็นโอกาสของผมทั้งหลาย⁸ ผมเราระลึกกำหนดลงตรงศีรษะว่า มีเส้นผมขึ้นอยู่ พิจารณาว่าเป็นของปฏิภูม สกปรก ต้องชะล้างเป็นนิจ ผมที่เราหลงใหลว่างามนั้น ที่จริงแล้วเราต้องตบแต่งอยู่เสมอ ความงามก็ไม่คงที่จากดำเป็นขาว ผมก็เป็นโรคร่วงหลุดอยู่เสมอ ผมที่ว่างามานั้น เพียงแต่หลุดร่วงลงในอาหารหวาน-คาวเท่านั้น เราถึงรังเกียจแล้ว ความงามความสะอาดจึงไม่มีในผมของเรา ผมจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

2) โลมา คือ ขนของเราทุกขุมขนทั่วร่างกายก็ไม่ใช่ของงามเช่นกัน ไม่น่ารัก ไม่น่าพิสมัยเลย หมกอยู่และเจริญอยู่ในขุมขน แปรเปลี่ยนด้วยเหงื่อไคล เอาไปทำประโยชน์ไม่ได้ ขนจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

3) ขนาคือ เล็บให้กำหนดเพ่งดูเล็บของเราที่โผล่ออกมาจากปลายนิ้ว พิจารณาตามความจริงว่าไม่งาม เป็นที่พำนักของสิ่งสกปรกซ่อนอยู่ต้องล้าง ต้องแคะ ขัดอยู่เสมอ ความอัปยศอันนี้เอง ทำให้คนเราหลงตกแต่งมัน ให้ดูงามเกินจริง ยิ่งแต่งมากก็ยิ่งหมายความว่า สิ่งนั้นมันอัปยศอันเกินธรรมชาติ เล็บก็ไม่สามารถชำระปฏิภูมได้ เล็บจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

4) ทันทาคือ ฟันที่เรียงกันอยู่ในปาก มีซี่เล็กซี่ใหญ่ระคนกันอยู่ในปากอบด้วยกลิ่น และน้ำเมือกในปาก มีกลิ่นเหม็น มีซี่ฟันพอกเป็นนิจ ต้องขัดต้องสีทุกวัน ต้องให้ยาพิเศษช่วยให้กลิ่นสกปรกนั้นดับไปชั่วขณะ ฟันเราทุกซี่เกิดแล้วตั้งอยู่ ในที่สุดจะหลุดหักออกไปทำให้เราได้รับความเจ็บปวดระบม หลายคนเป็นโรคฟัน ซึ่งเป็นรังของการหมักหมมอย่างที่สุด ฟันเคยงามหลังชะล้างแล้ว และเพียงชั่วครู่ก็สกปรกอีกเช่นเดิม ฟันพอกแก่เฒ่าแล้วยิ่งดูน่าสมเพช ไม่น่ารักแต่อย่างใด ฟันจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

5) ตโจ คือ หนัง เบื้องต่ำกำหนดด้วยฟันที่ตั้งอยู่ เบื้องบนกำหนดด้วยอากาศ⁹ ร่างกายโดยรอบคลุมหุ้มด้วยหนังเหมือนถุง เหมือนกระสอบใสของเสียไว้ในมีเลือด เนื้อ เอ็น กระดูก อูจจาระ ปัสสาวะ หนองบาง ๆ ถ้าไม่พิจารณาจะไม่รู่วางมได้อย่างไร ไม่ว่าหนุ่มสาวเฒ่าแก่ก็ตกอยู่ในอาการเสมอกัน คือต้องอาบน้ำชำระเสมอ ๆ ขูดเกลาเอาของเน่าเสียที่หมักหมมให้หมดไป เป็นรังให้เกิดโรคนานาชนิด ต้องคอยบำรุงรักษาเพราะเป็นของไม่น่าพามาซึ่งความสบายอะไร ยิ่งยืดยาวกว่าเป็นของเราจึงทำให้คนเรามีทุกข์ เพราะความไม่สมหวังเป็นนิจสิน ยิ่งแก่เฒ่ายิ่งหย่อนยาน ไม่น่ารัก ไปตามสภาพความเป็นจริง ไม่ได้อาบชำระเพียงไม่กี่เวลาก็เหม็นเหลือทน ยิ่งกว่านั้นยังทำให้เสื้อผ้าอาภรณ์ต้องเหม็นสกปรกไปด้วย พิจารณาอย่างนี้จะเห็นว่า หนังจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

⁸ พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554), หน้า 422.

⁹ พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 426.

ตจปัญจกกรรมฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเช่น ในกายคตาสติสูตรว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญตจปัญจกกรรมฐานในกายคตาสติอย่างนี้¹⁰

ตจปัญจกกรรมฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ เช่น ในอรรถกถาธรรมบทเรื่องพระวนวาสีติสสะเถระคือ ครึ่งหนึ่งพระสารีบุตรบวชให้แก่เด็กชายติสสะ ในขณะที่มีอายุ 7 ขวบ พระสารีบุตรเถระได้บอกตจปัญจกกรรมฐานแก่สามเณรติสสะให้กระทำไว้ในใจโดยความเป็นของปฏิกุศล การบอกอาการ 32 ไม่อาจบอกได้ทั้งหมดพึงบอกตจปัญจกกรรมฐานก็ได้¹¹ ในอรรถกถาสมันตปาสาทิสกาอธิบายเรื่องตจปัญจกกรรมฐานไว้ว่า ส่วนในเวลาให้อาบน้ำหรือในเวลาปลงผมและโกนหนวด ไม่พึงบอกเขาว่า เธอเป็นคนมีชื่อเสียง มียศ เวลานี้พวกเรอาศัยเธอจักไม่ลำบากด้วยปัจจัยทั้งหลาย ถ้อยคำที่ไม่นำออกจากวัฏห่ออย่างอื่นไม่ควรพูด พึงบอกเขาว่า คุณ จงใคร่ครวญให้ดี ตั้งสติไว้แล้วบอกตจปัญจกกรรมฐาน แต่เมื่อบอกต้องบอกให้ชัดว่าส่วน 5 ส่วนคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนังนั้น เป็นของไม่สะอาด น่าเกลียด และปฏิกุศลด้วยอำนาจของสี่ สัณฐาน กลิ่น ที่อาศัยและโอกาสเป็นต้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายเรื่องตจปัญจกกรรมฐานว่า พึงท่องตจปัญจกกรรมฐานคือ

- 1) ฝ่ายอนุโลม 5 คือ เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ
- 2) ฝ่ายปฏิโลม 5 คือ ตโจ ทนฺตา นขา โลมา เกสา¹²

เมื่อท่องในตจปัญจจะได้ถึงเดือนแล้ว จึงไปสู่สำนักอาจารย์เรียนเอากกรรมฐานอื่น ๆ ต่อไป และพระอุปัชฌาย์อธิบายถึงการปฏิบัติตจปัญจกกรรมฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคอธิบายว่า โยคีใหม่เข้าไปสู่สถานที่สงัด นั่งรักษาจิตของตนไว้ เธอมีจิตไม่ถูกรบกวน เจริญกรรมฐานพิจารณา ลักษณะร่างกายของตน โยคินั้นบำเพ็ญตจปัญจกกรรมฐานอย่างนี้ กายนี้ประกอบด้วย ผม (เกสา) ไม่บริสุทธิ์ ขน (โลมา) ไม่บริสุทธิ์ เล็บ (นขา) ไม่บริสุทธิ์ ฟัน (ทันตะ) ไม่บริสุทธิ์ ผิวหนัง (ตจะ) ไม่บริสุทธิ์ โยคีใหม่ ในเบื้องต้นควรท่องจำส่วนประกอบทั้ง 5 ส่วนเหล่านี้ของร่างกายทั้งอนุโลม (ตามลำดับ) ทั้งปฏิโลม (ย้อนลำดับ) หลังจากนั้นเธอควรใส่ใจส่วนประกอบเหล่านั้น โดยวิธีการ 4 อย่างคือ โดยสติ โดยการปรุงแต่ง โดยรูป โดยสัณฐาน ต่อมาโยคีควรน้อมนึกลักษณะของร่างกายโดยวิธีการ 13 อย่างเช่น โดยเมล็ดพันธุ์ คือ กายนี้ เกิดขึ้นจากเมล็ดพันธุ์ที่ไม่บริสุทธิ์คือ มารดาบิดา ย่อมผูกพันไป

¹⁰ ม.อ. (ไทย) 14/154/199.

¹¹ ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/540.

¹² พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค., หน้า 413.

เหมือนบวบขม (โกสาคี) กายนี้ไม่บริสุทธิ์ โยคีควรน้อมนิกลักษณะของกายโดยเมล็ดพันธุ์ อย่างนี้¹³ โยคินี ปฏิบัติตบปัญจกรรมฐานโดยวิธีการเหล่านี้ เพราะได้รับความชำนาญในสติและปัญญา จิตของเธอจึงไม่ถูกรบกวน เมื่อจิตของเธอไม่ถูกรบกวน เธอย่อมสามารถทำลายนิวรณ์ทั้งหลาย ทำองค์ฌานให้เกิดขึ้น และบรรลุคุณวิเศษที่เธอปรารถนา

2. บทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตบปัญจกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่

บทบาทของพระอุปัชฌาย์กับการสอนตบปัญจกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ โดยแบ่งออกเป็น การอุปสมบทในพระพุทธศาสนามี 8 วิธี คือ

- 1) เอหิภิกขุอุปสัมปทา
- 2) ติสรณคณุปสัมปทา
- 3) ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา
- 4) โอวาทปฏิคคหณุปสัมปทา
- 5) ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา
- 6) ครุธรรมปฏิคคหณุปสัมปทา
- 7) ทูเตนะอุปสัมปทา
- 8) อัญญาจิกขาอุปสัมปทา¹⁴

ส่วนญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นรูปแบบการบวชที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนสาเหตุแห่งการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมสืบเนื่องมาจากสมัยพุทธกาล พราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า ราชะ¹⁵ เข้าไปหาภิกษุทั้งหลายขอบรรพชาแต่ไม่มีใครบวชให้ ความทราบถึงพระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า ใครระลึกถึงบุญคุณของพราหมณ์นั้นได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าระลึกถึงบุญคุณของพราหมณ์นั้นได้เพราะเคยถวายภิกษาทัพพี 1 พระพุทธองค์ตรัสว่า สารีบุตร สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้กตัญญูตเวที เธอจงให้พราหมณ์นั้นบรรพชาอุปสมบทเถิด¹⁶ และตรัสว่า ต่อไปนี้เราอนุญาตการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมนี้ ส่วนประวัติความเป็นมาของพระอุปัชฌาย์คือ ในสมัยพุทธกาล ภิกษุทั้งหลายไม่มีพระอุปัชฌาย์จึงไม่มีใครตักเตือน ไม่มีใครพราสอนย่อมมุ่งหม้มไม่เรียวร้อย มี

¹³ พระอุปติสสเถระ รจนา, **คัมภีร์วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต และคณะ), พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม บรืษัทเคสดีไทย จำกัด, 2541), หน้า 164.

¹⁴ สุริย์ มีผลกิจ, **พระพุทธกิจ 45 พรรษา**, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, 2560), หน้า 108.

¹⁵ ชุ.ธ.อ. (บาลี) 1/405.

¹⁶ ชุ.ธ.อ. (บาลี) 1/405.

มารยาทไม่สมควร ประชาชนจึงพาเพ่งโทษ ตีเตียน พระพุทธเจ้าทรงทราบความนั้นแล้วทรงประชุม ภิกษุสงฆ์ สอบถาม

เมื่อทราบความจริงแล้วทรงตีเตียนแล้วทรงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตพระอุปัชฌาย์¹⁷ พระอุปัชฌาย์จักตั้งจิตสนิทสนมในสังฆวิการิกฉนบุตระ สังฆวิการิก จักตั้งจิตสนิทสนมในพระอุปัชฌาย์ฉนปิตา คุณสมบัติของพระภิกษุผู้ควรเป็นพระอุปัชฌาย์คือ เป็นผู้ฉลาดและสามารถ เป็นผู้ฉลาดในธรรมและวินัย สามารถอบรมสั่งสอนธรรมและวินัยนั้นรวมถึงการปกครองดูแลพระภิกษุในการปกครองของตนได้อย่างดี และคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งซึ่งจะขาดไม่ได้ ก็คือต้องเป็นผู้มีพรรษาตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป การกำหนดเกณฑ์พรรษาดังกล่าวนั้นเพราะท่านมีความมั่นคงในพระศาสนา และมีความรู้ความสามารถในการดูแลตนเองได้เป็นอย่างดีฉะนั้น จึงมีความรู้ความสามารถในการปกครองดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วย พระอุปัชฌาย์แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) ประเภทสามัญ

2) ประเภทวิสามัญ¹⁸

พระอุปัชฌาย์ประเภทสามัญต้องได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าคณะใหญ่ และพระอุปัชฌาย์ประเภทวิสามัญต้องได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งพระภิกษุผู้จะได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ จะต้องมียศตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้น

หลักคำสอนเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็น คำสอนเรื่องพระอุปัชฌาย์ในพระวินัยเช่น เรื่องความเคารพในพระอุปัชฌาย์ ครึ่งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงเวสาลี ภิกษุอันเตวาลิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ลวงหน้าไปก่อนพระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน จับจองวิหาร ที่นอนไว้ก่อนเพื่ออุปัชฌาย์ของตน พระสารีบุตรไปภายหลัง จึงไม่ได้วิหาร และที่นอน เมื่อไม่ได้ที่นอน จึงนั่ง ณ คางไม้ต้นหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนี้เป็นต้นเหตุจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ใครควรได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ปิณฑบาตอันเลิศ ก็ควรให้แก่ผู้นั้น¹⁹ คำสอนเรื่องพระอุปัชฌาย์ในพระสูตรเช่น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ของตนถึงที่อยู่กล่าวว่า กายของผมหนักขึ้น ทิศทั้งหลายไม่ปรากฏแก่ผม ธรรมทั้งหลายก็ไม่แจ่มแจ้งแก่ผม ผมถูกถิ่นมัทธะครอบงำจิต พระอุปัชฌาย์นั้นพาภิกษุสังฆวิการิกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสสอนด้วยพระโอวาทต่างๆ ภิกษุนั้นหลีกออกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด²⁰

¹⁷ วิ.ม. (ไทย) 4/65/81.

¹⁸ พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล, **การบริหารวัด**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2539), หน้า 127.

¹⁹ วิ.จ. (ไทย) 7/310/112.

²⁰ อง.ทุก.อ. (บาลี) 2/5/7.

พระอุปัชฌาย์มีอำนาจในการอุปสมบท ตามกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ตามพระวินัย เป็นการคัดกรองบุคคลที่จะเข้ามาบวชได้ในระดับหนึ่ง เมื่ออุปสมบทแล้วต้องเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ ที่จะอบรมสั่งสอนพระภิกษุเหล่านั้นเพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาต่อไป พระอุปัชฌาย์กับการดูแลสังฆิการิกกิจดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตพระอุปัชฌาย์²¹ พระอุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสังฆิการิกกิจนบุตระ สังฆิการิกกิจจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในพระอุปัชฌาย์ฉับปิตา เมื่อเป็นเช่นนี้ พระอุปัชฌาย์และสังฆิการิกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพตีกุลมเกลียวกัน จักถึงซึ่งความไพบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้ วิธีการฝากสังฆิการิกเข้าอยู่วัดอื่น โดยพระอุปัชฌาย์เมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว มีหน้าที่ต้องถือเป็นการระงับการปกครองดูแลสั่งสอนสังฆิการิกของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ต้องชวนชวนให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย ถ้าสังฆิการิกผู้มีพรรษายังไม่พ้น 5 จะไปอยู่ในวัดอื่นใด เมื่อพระอุปัชฌาย์เห็นสมควรก็ให้สอบถามไปยังเจ้าอาวาสวัดนั้น เมื่อได้รับคำยืนยันรับรองที่จะปกครองดูแลสั่งสอนแทนได้ จึงให้ทำหนังสือฝากและมอบภาระธุระแก่เจ้าอาวาสวัดนั้น ให้เป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนแทนตน

บทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์กับภิกษุผู้บวชใหม่ โดยแบ่งออกเป็น พระอุปัชฌาย์กับการคัดกรองผู้ขออุปสมบท โดยสำหรับลักษณะของคนที่สามารถบวชได้ในพระพุทธศาสนา โดยเว้นจากข้อห้ามในพระวินัยปิฎกคือ เป็นโรคเรื้อน เป็นโรคฝี เป็นโรคกลาก เป็นโรคมองคร่อ เป็นโรคลมบ้าหมู เป็นราชกัญมาบวช เป็นโจรที่มีชื่อเสียงมาบวชเป็นต้น²² การเตรียมความพร้อมในเรื่องสมบัติ 4 ประการนี้ พระอุปัชฌาย์ต้องตรวจสอบให้มีความชัดเจนก่อนพิธีการให้อุปสมบท หากขาดการตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน จะทำให้สังฆกรรมวิบัติได้เช่น ถ้าบวชให้แก่คนที่มิอายุไม่ครบ 20 ปี หรือเป็นอกัปปบุคคล จะกลายเป็นวัดอุทวิบัติ หรือถ้าบวชมีภิกษุไม่ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ว่า ในถิ่นทุรกันดารชนบทต้องไม่ต่ำกว่า 5 รูป ในเมืองที่เจริญแล้วเป็นต้น การสงเคราะห์ช่วยเหลือสังฆิการิกผู้บวชใหม่ โดยพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ต้องอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อช่วยเหลือสังฆิการิกของตนให้ได้รับความสะดวก เป็นข้อวัตรปฏิบัติที่มีต่อสังฆิการิกเช่น พระอุปัชฌาย์ถือเอาธุระในการศึกษาของสังฆิการิก คือไม่ปล่อยปละละเลยสังฆิการิก ต้องสงเคราะห์ช่วยเหลือพระบวชใหม่ให้เข้าใจหลักธรรมหลักพระวินัยได้อย่างถูกต้อง สงเคราะห์สังฆิการิกด้วยบาตรจีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น การแนะนำข้อปฏิบัติแก่สังฆิการิกผู้บวชใหม่

โดยพระอุปัชฌาย์มีบทบาทหน้าที่ในการแนะนำข้อปฏิบัติธรรมแก่สังฆิการิกในหลักธรรม 2 ประการ คือ

²¹ วิ.ม. (ไทย) 4/65/81.

²² วิ.ม. (ไทย) 4/91/147.

1) สมณะ หมายถึง การฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิเช่น การสอนตบปัญจกรรมฐาน เป็นต้น

2) วิปัสสนา หมายถึง ความเห็นแจ้งด้วยปัญญา²³

การที่พระอุปัชฌาย์จะอบรมบ่มนิสัยก็ทำได้ง่ายสะดวกขึ้น เมื่ออบรมทางจิตดีแล้ว การที่จะปกครองศิษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัยกฎข้อบังคับก็จะเป็นไปได้ง่ายขึ้น การเคารพกันตามลำดับอาวุโส แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่ปฏิเสธหรืออยู่ตรงข้ามกับแนวคิดของพวกพราหมณ์ ในสมัยนั้นที่ยึดมั่นในเรื่องของวรรณะยิ่งกว่าชีวิต และคุณธรรม โดยการยึดหลักอาวุโสและ กันต์นี้ มีข้อยกเว้นบ้างบางกรณีที่ไม่ต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส เพื่อเป็นการลงโทษพระเถระ หรือ พระมหาเถระที่กระทำผิดพระวินัยโดยเฉพาะอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อท่านได้อยู่ปริวาสครบตามกำหนดพระวินัย คือ ออกจากอาบัติสังฆาทิเสสแล้วสิทธิและหน้าที่ของท่านก็กลับมาเป็นปกติตามเดิม

ข้อปฏิบัติที่พระสังฆิการิกผู้บวชใหม่และพระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อกัน โดยแบ่งออกเป็นข้อปฏิบัติที่พระสังฆิการิกผู้บวชใหม่พึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ โดยพระอุปัชฌาย์ต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เพราะเมื่อพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทกุลบุตรเพื่อเป็นศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาแล้วพระอุปัชฌาย์ก็เปรียบเสมือนบิดาในทางธรรมของพระสังฆิการิกผู้บวชใหม่ เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากมายนับไม่ถ้วน เพราะจะได้บุคคลที่มีคุณภาพมาช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป ข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อพระสังฆิการิกผู้บวชใหม่ เช่น พระอุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สังฆิการิก ด้วยอุทเทส ปริปัจจา โอวาท และอนุศาสน์ พระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลพระสังฆิการิกจนตลอดชีวิตหรือจนกว่าจะหาย²⁴

พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อพระสังฆิการิกผู้บวชใหม่ของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน ส่วนการบอกอนุศาสน์ 8 แก่ภิกษุผู้บวชใหม่ เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะต้องบอกอนุศาสน์ 8 อย่าง คือ

(1) นิสสัย 4 คือ ปัจจัยเป็นเครื่องอาศัยที่จำเป็นสำหรับผู้บวช คือ

- 1) บิณฑบาตเป็นวัตร
- 2) นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
- 3) อยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร
- 4) ฉนียาตองด้วยน้ำมูลตราเป็นวัตร²⁵

(2) อกรรมกิจ 4 คือ กิจที่พระภิกษุสงฆ์ไม่พึงกระทำ คือ

²³ อจ.ทุก. (ไทย) 20/32/76.

²⁴ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

²⁵ วิ.ม. (ไทย) 4/128/197.

- 1) การฆ่าสัตว์
- 2) การลักทรัพย์
- 3) การเสพเมถุนธรรม
- 4) การอวดอุตริมนุสย์ธรรม

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์ 8 อย่างแก่ภิกษุผู้บวชใหม่นั้นเพื่อมิให้ประพฤติดิฉิธรรมวินัยและจะต้องดูแลภิกษุนั้นพร้อมกับสั่งสอนธรรมไปตลอดอย่างน้อย 5 ปี²⁶

บทบาทของพระอุปัชฌาย์กับการสอนตบัตตจริยธรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ โดยแบ่งออกเป็น พระอุปัชฌาย์กับการสอนตบัตตจริยธรรมฐาน เป็นกรรมฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมี 5 อย่างเป็นที่ 5 เป็นอารมณ์ คือ กรรมฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส่วนของร่างกาย ตั้งแต่ผมไปถึงหนัง เป็น 5 อย่าง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง พระอุปัชฌาย์ต้องสอนแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ เพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติกรรมฐานขั้นต่อไป พระอุปัชฌาย์กับการกำหนดปฏิบัติตบัตตจริยธรรมฐาน โดยพระอุปัชฌาย์ต้องสอนให้ภิกษุผู้บวชใหม่กำหนดแยกแยะออกมา ดูผม ดูขน ดูเล็บ ดูฟัน ดูหนัง พิจารณาหนังเป็นว่าเป็นอย่างไร โดยมุ่งเน้นพระภิกษุที่บวชใหม่ เป็นการพิจารณาตามสิ่งทั้ง 5 โดยนำหลักธรรมมาประกอบเพื่อพิจารณาแล้วจึงนำไปสู่สมณะกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน และกำหนดเป็นหลักปฏิบัติให้กุลบุตรทั้งหลายที่อุปสมบทต้องเรียนกรรมฐานคือจตตจริยธรรมฐาน หรือ มูลกรรมฐาน²⁷ ให้พิจารณาแบบอนุโลม และพิจารณาแบบปฏิโลม ถอยไปถอยมา เพื่อให้เกิดความชำนาญให้เกิดความเข้าใจอันถูกต้อง ละเอียดยลออกไปโดยลำดับๆ เพราะนี่เป็นเครื่องมือที่ถือเป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญในการถอดถอนกิเลส ตัณหา อาสวะ อุปาทานทั้งหลาย

การปฏิบัติตบัตตจริยธรรมฐานพัฒนาสู่สุกขกรรมฐาน เป็นสมถกรรมฐานที่ให้ผลในทางกำจัดราคะจริตเหมือนกันทั้ง 10 กอง คือค้นคว้าหาความจริงจากวัตถุที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่นิยมชมชอบกันว่าสวยสดงดงามที่บรรดามวลชนทั้งหลายพากันมัวเมา หลงใหลใฝ่ฝันว่าสวยสดงดงามจนเป็นเหตุให้เกิดภัยอันตรายแก่ตนลืมนึกถึงความเป็นอยู่ของตน มอบหมายความรักความปรารถนาให้แก่วัตถุที่ตนหลงรัก เป็นการประพฤติดิฉิธรรมวินัยที่ผิดของความเป็นจริง เป็นเหตุของความทุกข์ที่ไม่รู้จักจบสิ้น กรรมฐานนี้จะค้นคว้าหาความจริงจากสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าสวยสดงดงามเอามาตีแผ่ให้เห็นเหตุเห็นผลว่า สิ่งที่สำคัญและคนหลงใหลใฝ่ฝันนั้น ความจริงไม่มีอะไรสวย ไม่มีอะไรงาม เป็นของน่าเกลียดโสโครกน่าเกลียดน่าสะอิดสะเอียน²⁸ ทั้งสิ้น กรรมฐานในหมวดสุกขกรรมฐานมีความหมายในรูปนี้

²⁶ วิ.ม. (ไทย) 4/129/199.

²⁷ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมอบรมจิต**, (กรุงเทพมหานคร : ก้อนเมฆแอนด์กันยกรู๊ป, 2549), หน้า 28.

²⁸ พระราชพรหมยาน (พระมหาวิระ ถาวโร), **กรรมฐาน 40**, (กรุงเทพมหานคร : เพลิดเพลิน, 2538), หน้า 11.

จึงเป็นกรรมฐานที่ระงับดับอารมณ์ที่ใคร่อยู่ในกามารมณ์เสียได้ ท่านที่เจริญกรรมฐานหมวดอสุภะต่อจากตจปัญจกรรมฐานนี้ให้ชำนาญจะเป็นพื้นฐานแล้วต่อไปในการเจริญวิปัสสนาญาณจะเป็นสิ่งที่ง่ายขึ้น

3) บุรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตจปัญจกรรมฐาน

บุรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตจปัญจกรรมฐานโดยแบ่งออกเป็น สาเหตุหรืออันตรายของภิกษุผู้บวชใหม่ 4 ประการคือ

1) คือ อุดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้ หมายถึง ไม่มีความอดทนต่อการอบรมสั่งสอนของพระเถระ พระภิกษุและเพื่อนสหธรรมิกให้การตักเตือนด้วยความหวังดี เพื่อให้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความบริสุทธิ์ เพื่อการพัฒนาด้านร่างกาย วาจา และจิตใจ ให้มีความสงบ มั่นถันโดย

2) เห็นแก่ปากแก้ท้อง หมายถึง ภิกษุผู้บวชใหม่ติดใจในรสของการหา ที่บริโภคอาหารด้วยความมีนเมา เพื่อเล่น เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม เพื่อความอ้วนพี ไม่มีความสันโดษ ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ความไม่พิจารณาในการบริโภคอาหารให้ดี

3) เพลิดเพลินในกามคุณ หมายถึง ภิกษุผู้บวชใหม่ที่ยังมีความต้องการหรืออยากได้ในกามคุณ 5 คือ สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ ได้แก่ เมื่อตาได้เห็นรูป เมื่อหูได้ยินเสียง เมื่อจมูกได้ดมกลิ่น เมื่อลิ้นได้ร่ำรสอาหาร เมื่อร่างกายได้สัมผัสสัมผัสเย็นร้อนอ่อนแข็ง ทำให้เกิดความปรารถนาติดใจในการได้รับสัมผัสในครั้งต่อ ๆ ไป

4) หลงรักผู้หญิง²⁹ หมายถึง ภิกษุผู้บวชใหม่ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา มีสติไม่ตั้งมั่น ไม่สำรวมอินทรี มีราคะเข้ามารบกวนจิตใจ พุ้งซ่านเพราะมีกามราคะ เพราะเมื่อภิกษุใหม่หลงรักหญิงทำให้ภิกษุใหม่อยากสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์

บุรณาการการสอนตจปัญจกรรมฐานของพระอุปัชฌาย์ เริ่มในช่วงที่กุลบุตรเปล่งคำขอบรรพชาอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงกล่าวกับผู้ที่จะบวชว่า ท่านจงตั้งใจเรียนตจปัญจกรรมฐานอันเป็นอุบายสำหรับให้ภิกษุใหม่เกิดสมาธิได้เพื่อเป็นที่ตั้งของปัญญาต่อไป บอกทีละบทว่า

1) เกสา โลมา นะชา ทันตา ตะโจ โดยอนุลอม

2) ตะโจ ทันตา นะชา โลมา เกสา โดยปฐวิโลม³⁰

²⁹ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 41, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม, 2561), หน้า 159.

³⁰ ม.อ. (ไทย) 14/154/198, วิ.อ. (ไทย) 3/29, ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/494.

เพราะการพิจารณาเช่นนั้น เป็นเหตุให้ละความกำหนดยินดีได้ และพิธีการอุปสมบทในประเทศไทยมีพิธีกรรมการอุปสมบทอยู่ 2 แบบ ได้แก่ แบบอุกาสะ และแบบเอสาหัง มีการสอนตัจปัญจกกรรมฐานทั้ง 2 แบบ มีรูปแบบการสอนคล้ายคลึงกันตรงตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ส่วนบูรณาการการให้โอวาทภิกษุผู้บวชใหม่ของพระอุปัชฌาย์ โดยปลูกฝังภิกษุผู้บวชใหม่และตั้งศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใส ให้แน่วแน่นลงในคุณพระรัตนตรัย เมื่อได้รับการบรรพชาอุปสมบทด้วยน้ำใจที่สนิทสนม ผลของการบรรพชาอุปสมบท นับว่าประเสริฐ เพราะพรากกายให้ห่างจากกามารมณ์และเป็นวิธีอบรมใจให้ตั้งอยู่ในความสงบ เป็นอุปนิสัยให้บรรลุผลสืบไปในอนาคตกาล ผู้บรรพชาอุปสมบท ท่านกล่าวว่า เป็นศาสนทายาท คือ เป็นญาติสนิทสนมกับพระศาสนา เพราะได้เข้าร่วมสิกขาสาธิกับพระสงฆ์ ด้วยตนเองและจะได้เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนวงศ์ให้มั่นคงถาวร

บูรณาการการสอนตัจปัญจกกรรมฐานของพระอุปัชฌาย์ คือ เมื่อจะสอนตัจปัญจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ ท่านจึงสอนให้แยกแยะออกมา ดูผม ดูชน ดูเล็บ ดูฟัน ดูหนัง พิจารณาหนังเป็นยังงี้แล้วพิจารณาเข้าไปข้างในของหนังเป็นยังงี้ เข้มไปด้วยโลหิต น้ำหนอง ดูเข้าไปข้างในเท่าไรก็เห็นสิ่งสกปรกในตัวเขาตัวเราเหมือนกัน พิจารณากลับไปกลับมา พิจารณาเข้าไปจนกระทั่งภายในลึกซึ้งหมดทั้งคน นี่เป็นสิ่งที่สกปรกด้วยกันทั้งนั้น มีหนังเท่านั้นมาหลอกให้เราหลงอยู่ตลอดเวลา เมื่อเปิดหนังออกแล้วมันจะกระจายไปหมด ฉะนั้น พระอุปัชฌาย์สอนตัจปัญจกกรรมฐาน หรือ มูลกรรมฐาน คือกรรมฐานมีหนังเป็นที่ 5 พึงให้ภิกษุใหม่ไม่หลงยินดีในกามคุณ 5 เป็นต้นเมื่อภิกษุนั้นไม่ประมาท มีความเพียรส่งตนไปในธรรมอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริพลานนั้นได้ เพราะละความดำริพลานได้จิตเป็นไปภายใน ย่อมคงที่แน่นิ่ง ตั้งมั่น นี่ชื่อว่า การเจริญกายคตาสติในตัจปัญจกกรรมฐาน³¹

บูรณาการการสอนตัจปัญจกกรรมฐานของภิกษุผู้บวชใหม่ คือ ต้องพิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเล็บ พิจารณาฟัน พิจารณาหนัง โดยความเป็นของไม่งามปฏิกุล เป็นรังของโรค เมื่อภิกษุผู้บวชใหม่ปฏิบัติตามหลักตัจปัญจกกรรมฐานหรือมูลกรรมฐานในเบื้องต้นก็จะเป็นทางสู่มรรค ผล และพระนิพพานในที่สุด โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนว่าเป็นของปฏิกุล คือให้พิจารณาภายในว่า เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไปว่าเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ คือ เกสา หมายถึง ผม โลมา หมายถึง ขน นขา หมายถึง เล็บ ทันตา หมายถึง ฟัน ตโจ หมายถึง หนัง เป็น 5 ประการที่พระอุปัชฌาย์สอนไว้ต่อนบวช คือสอนภิกษุผู้บวชใหม่ให้จับกายของตนเองเป็นอารมณ์คือ

- 1) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาผมหรือ เรียนรู้เรื่องผม
- 2) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาขนหรือ เรียนรู้เรื่องขน

³¹ พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร), สมณะวิปัสสนาจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, 2556), หน้า 150.

- 3) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาเล็บหรือ เรียนรู้เรื่องเล็บ
- 4) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาฟันหรือ เรียนรู้เรื่องฟัน
- 5) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาหนังหรือ เรียนรู้เรื่องหนัง³²

ตจปัญจกรรมฐานคือ เป็นกรรมฐานที่เป็นมูล เป็นกรรมฐานที่เป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง เป็นกรรมฐานที่ระงับกามราคะได้ และเป็นกรรมฐานที่ทำราคะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้บวชใหม่ให้เบาบางลงได้

ตจปัญจกรรมฐาน คือ กรรมฐานที่สอนให้พิจารณาส່วนต่าง ๆ ของร่างกายตั้งแต่ผม ขน เล็บ ฟัน และหนัง เป็นกรรมฐานที่พระอุปัชฌาย์สอนนาคผู้จะเข้ามาอุปสมบทหรือบรรพชาก่อนถือว่าเป็นมูลกรรมฐานที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ให้พระอุปัชฌาย์ต้องสอนแก่กุลบุตรที่บวชใหม่ โดยพระอุปัชฌาย์จะเริ่มในช่วงของกุลบุตรเปล่งคำขอบรรพชาอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงกล่าวกับผู้ที่จะบวชว่า เธอจงตั้งใจเรียนตจปัญจกรรมฐานอันเป็นอุบายสำหรับให้ภิกษุใหม่เกิดสมาธิได้ เพื่อเป็นที่ตั้งของปัญญาต่อไป บอกที่ละบทว่า 1) เกสา โลมา นขา ทันตา ตะโจ โดยอนุโลม 2) ตะโจ ทันตา นขา โลมา เกสา โดยปฏิโลม เพราะการพิจารณาเช่นนั้น เป็นเหตุให้ละความกำหนัดยินดีได้ คือ ต้องพิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเล็บพิจารณาฟัน พิจารณาหนัง โดยความเป็นของไม่งาม ปฏิกุศล เป็นรังของโรค โดยพระอุปัชฌาย์จะต้องพรั่นสอนว่า ตจปัญจกรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่เป็นมูล เป็นกรรมฐานที่เป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง เป็นกรรมฐานที่ระงับกามราคะได้ และเป็นกรรมฐานที่ทำราคะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้บวชใหม่ให้เบาบางลงได้

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร), สมณะวิปัสสนาจากพระไตรปิฎก, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สัมปชัญญะ, 2556.

³² ม.อ. (ไทย) 14/154/198, วิ.อ. (ไทย) 3/29, ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/494.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2554).

พระพุทฺธโชติสเถระ รจนา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554.

พระมหาเสริมชัย ชยมฺคฺโล, **การบริหารวัด**, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย, 2539.

พระราชพรหมยาน (พระมหาวิระ ถาวโร), **กรรมฐาน 40**, กรุงเทพมหานคร : เพลิดเพลินการพิมพ์, 2538.

พระอุปัชฌาย์สเถระ รจนา, **คัมภีร์วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต และคณะ), พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคสดีไทย จำกัด, 2541).

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด , 2546.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมอบรมจิต**, กรุงเทพมหานคร: ก้อนเมฆแอนด์กันย์กรุ๊ป, 2549.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฮาจ อาสภมหาเถร), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554.

สมเด็จพระพุทธิโชติจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 41, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, 2561.

สุริย์ มีผลกิจ, **พระพุทธกิจ 45 พรรษา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 , กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, 2560.

การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

Loving-Kindness of the Dhamma Practitioner: Case Study at
Wat Khok Sawang Community, That Phanom, Nakhon Phanom Province

พระสมุห์มานัส อคฺคปญฺโญ (วงศ์สาข) ¹

Phrasamu Manus Aggapañño (Wongsakha)

อุทัย สติมัน, Uthai satiman ²

E-mail : phrasamumanus@gmail.com

Received: October 18, 2022 Revised: November 1, 2022

Accepted: November 11, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาเมตตาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติ และ 3) เพื่อนำเสนอการเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบวิจัยเอกสาร โดยมีการเก็บข้อมูลสำคัญเพิ่มเติมอันเป็นประโยชน์แก่งานวิจัยด้วยการสัมภาษณ์ พระวิปัสสนาจารย์ 2 รูป พระโยคาวจร 2 รูป และโยคีผู้ปฏิบัติธรรม 13 ท่าน ผลการวิจัยพบว่า การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรมกรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม คือ (1) การปฏิบัติบุพเพกขา 7 อย่าง ของผู้ปฏิบัติธรรม (2) การเจริญสติปัฏฐาน 4 ของผู้ปฏิบัติธรรม คือ พิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม หรือ พิจารณารูป-นาม ตามความเป็นจริง และ (3) การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม คือ การปรารถนาให้ตนเองมีความสุข จากนั้นให้เริ่มส่งกำลังใจเมตตาไปยังบุคคล สถานที่ตามลำดับ เช่น ส่งให้ตนเอง บิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ญาติมิตร เทวดา รักษาตัว เป็นต้น ซึ่งวิธีการปฏิบัติ คือ ให้เริ่มจากการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

¹ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบวรที่ศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ก่อน จากนั้นเมื่อครบกำหนดเวลาถอนออกจากสมาธิให้พิจารณาอาการอันขึ้นสู่การเจริญเมตตาภาวนาต่อไปตามลำดับ

คำสำคัญ: (การเจริญ), (เมตตาภาวนา), (ผู้ปฏิบัติธรรม)

Abstract

This article was a part of research entitled “Loving-Kindness Meditation of Dhamma Practitioners: A Case Study at Wat Khok Sawang Community, That Phanom District, Nakhon Phanom Province” containing 3 objectives: 1) study the loving-kindness in Theravada Buddhism, 2) to study the insight practice through *Mettācetovimutti* type, and 3) presenting the practice of loving-kindness meditation of Dhamma practitioners of Wat Khok Sawang community, That Phanom district, Nakhon Phanom province. It was qualitative research conducted by document investigation and reliable interviews of 2 insight masters, 2 Bhikkhus, and 13 yogis who practice dhamma accordingly. The schedule time was 7 days, 10 days, 15 days, from 06:00 p.m.–09:00 p.m. every day. The findings of research showed that Loving-kindness of the Dhamma practitioner at Wat Khok Sawang community, That Phanom, Nakhon Phanom province was performed by; 1) the seven basic activities of meditators including; (1) five precepts observing, (2) abandon of ten worries, (3) association with the wise who knew how to meditate rightly, (4) study and training for advance meditation suitable for one’s characters, (5) avoiding places which degrades meditation, (6) living in a proper places for practice, (7) cutting off all minor worries and then practice, and 2) Four Foundations of Mindfulness cultivating, on this step the practitioner must intensively observe the body, feeling, mind, mental formations, or form and name as they really were, and 3) loving-kindness practice referring to the wishing the most happiness to all, starting from oneself and then to others in various places respectively, that is, oneself, parents, teachers, relatives, deities etc. The practical method starts from meditative practice according to *Mahāsatipaṭṭhāna* teaching at first and then dedicating the loving-kindness in all directions before leaving from concentration.

Keywords: (Action to Rise), (Loving-Kindness), (Dharma Practitioner)

1. บทนำ

ในการสอนและแสดงธรรมของพระพุทธองค์แต่ละครั้ง พระพุทธองค์จะดำเนินการสอน และการแสดงธรรมไปจนถึงผลสำเร็จ คือ การที่บุคคลที่มีอินทรีย์เหมาะสมสามารถมีดวงตาเห็นธรรมได้ บรรลุธรรมอย่างน้อยเป็นพระโสดาบัน แม้ได้กระทำความผิดอันหนักอย่างยิ่งไว้ก่อน ก็ยังสามารถเข้าถึงไตรสรณคมณ์ได้ หรือประกาศตนเป็นอุบาสกได้³ การที่พระพุทธองค์ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 นับได้ว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครั้งแรกในโลกเกิดขึ้นหลังจากการตรัสรู้ พระพุทธองค์แสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอนัตตลักขณสูตร⁴ ก็ถือได้ว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญ เป็นแนวทางแห่งการเจริญกรรมฐานให้ยิ่ง ๆ ขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง มีผู้เลื่อมใสศรัทธาเพิ่มมากขึ้น พระอริยสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย⁵ และพระอริยสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาล ส่วนใหญ่เป็นผู้บรรลุธรรมตามสมควรแก่ธรรม มีปฏิปทาในการประพฤติตนเป็นแบบอย่าง และแม้ในปัจจุบัน พระสงฆ์ก็เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อเรื่อยมา

เมตตาภาวนา คือ การส่งความสุข ความหวังดีปรารถนาดี ความมีไมตรีจิตดี ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ช่วยเหลืออนุเคราะห์ สงเคราะห์ เป็นความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้ดีมีความสุข เป็นความรักที่ไม่เจือด้วยราคะ เป็นความรักที่เกิดขึ้นจากใจที่เป็นกุศล เป็นไปในลักษณะที่ปรารถนาดีและหวังดีต่อมนุษย์สัตว์ทุกถ้วนหน้า ดังนั้นผู้ที่มีเมตตาไมตรีเป็นอริยาคัย จึงเป็นคนที่มัลักษณะแห่งความเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ มีความหวังดีต่อผู้อื่น เป็นต้น

การเจริญเมตตาภาวนา แผ่ไปโดยไม่เจาะจงก็มี แผ่ไปโดยเจาะจงก็มี แผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายก็มี และเข้าถึงสมาธิในระดับต่าง ๆ เรียกว่า “เมตตาเจโตวิมุตติ” ซึ่งเป็นสมาธิที่เกิดจากตติยฌาน และจตุตถฌาน มีกำลังของสมาธิที่ทำให้พ้นจากกรรมที่เป็นข้าศึก คือ นิวรณ์ 5 และยังเป็นความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยอำนาจเมตตา สำหรับผู้ที่เจริญเมตตาเจโตวิมุตตินี้ วิธีแผ่มีใช้แบบบริกรรมท่องจำ แต่จะต้องระลึกถึงด้วยใจของตน แล้วจึงทำการแผ่ไป ดังนั้น จิตใจของผู้แผ่เมตตาจะต้องประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อย่างมั่นคง จึงจะแผ่ตามหลักการนี้ได้ อย่างไรก็ตามผู้ที่เจริญเมตตาจะต้องทำการแผ่ตามหลักการนี้ก่อน จนกว่าจะได้สำเร็จสัมผัสสัมภเวสี (การรวมแดน) เมื่อสำเร็จสัมผัสสัมภเวสีแล้ว ก็พยายามเจริญเมตตาภาวนาต่อไปตามแบบบริกรรม โดยเจาะจงบุคคล และไม่เจาะจงบุคคล

³ ที.สี. (ไทย) 9/25/86.

⁴ ส.ช. (ไทย) 17/59/94.

⁵ วิ.ม. (ไทย) 4/18/25.

เมตตาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลเสพแล้วเจริญแล้วทำให้มากแล้วทำให้เป็นดุจยานพาหนะแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมผัสแล้วปรารถดีแล้วพึงหวังอันสงส์ 11 ประการ⁶ คือ 1) ย่อมหลับเป็นสุข 2) ย่อมตื่นเป็นสุข 3) ย่อมไม่ฝันลามก 4) ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย 5) ย่อมเป็นที่รักแห่งอมมนุษย์ทั้งหลาย 6) เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา 7) ไฟ ยาพิษ หรือศาตราย่อมไม่กล้ากรายได้ 8) จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว 9) สีน่าย่อมผ่องใส 10) ไม่หลงทำกาลกิริยา และ 11) เมื่อไม่แห่งตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก

ในปัจจุบันนี้ ยิ่งโลกมีความเจริญทางด้านวัตถุมากเท่าไร มนุษย์เราก็ก็น่าจะต้องแสดงเมตตาธรรมให้กัน และกันมากเท่านั้น ความมีเมตตา ปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุขทั้งทางกายและใจ ผู้ที่มีความเมตตาจะเป็นคนที่มีควมโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือแบ่งปันสิ่งของแก่บุคคลอื่นให้มีความสุขเท่าที่จะทำได้ไม่เบียดเบียนใครให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อน เช่น การแสดงออกทางกาย ด้วยการให้สิ่งของทรัพย์สินแก่บุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือ ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่นและพร้อมที่จะปกป้องผู้ที่อ่อนแอกว่า ให้ความรักและความเอ็นดูต่อสัตว์ ไม่ทำร้ายรังแกสัตว์ให้ได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน การเป็นเพื่อนบ้านที่ดีต่อกันและกัน หรือ การแสดงออกทางวาจา การพูดจาสุภาพ ปรับทุกข์ให้คำแนะนำให้คำปรึกษาแก่ผู้ที่มีความทุกข์ทางใจ ควรใช้คำพูดที่ไพเราะ ไม่ควรใช้คำพูดที่เยาะเย้ย ถากถาง จนทำให้ผู้ที่มาขอคำปรึกษาท้อแท้ใจลงไปอีก หรือ การแสดงออกทางใจ การส่งความรักความปรารถนาดีต่อกันและกัน ไม่ผูกอาฆาตพยาบาทกัน พร้อมทั้งจะให้อภัยแก่ทุกคนและมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นด้วยเอาใจเขามาใส่ใจเรา การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้

ชุมชนวัดโคกสว่างหรือวัดบ้านทุ่งมน ตำบลดอนนางหงส์ อำเภอนาคูพนม จังหวัดนครพนม บ้านโคกสว่าง เดิมมีชื่อว่า “บ้านโคกหนองแขง” โดยยึดเอาสถานที่ใกล้แหล่งน้ำ คือ ดินดอนหนองน้ำ เนื่องจากบริเวณหนองน้ำแห่งนี้มีพืชชนิดหนึ่ง ภาษาถิ่นเรียกว่า “แขง” ขึ้นเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกหนองน้ำนั้นว่า “หนองแขง” และที่ตั้งหมู่บ้านบริเวณนั้นเป็นเนินดินหลังเต่ามีป่าเต็งรังขึ้น ชาวอีสานทั่วไปมักเรียกว่า “โคก” จึงมีการเรียกชื่อบ้านตามนามสถานที่ว่า “บ้านโคกหนองแขง” หลังจากนั้นมีการสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน เรียกชื่อวัดว่า “วัดศรีบุญสง” และได้สร้างอุโบสถขึ้นกลาง หนองแขง เรียกว่า “ลิมน้ำ” หากสอบถามคนเฒ่าคนแก่ก็จะรู้ว่าลิมน้ำอยู่ตรงไหน ปัจจุบันไม่เหลือหลักฐานให้ปรากฏแล้ว และประมาณปี พ.ศ. 2480 บ้านโคกหนองแขง ได้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่ ชื่อว่า “บ้านโคกสว่าง” จึงเป็นเหตุให้ “วัดศรีบุญสง” ก็ได้ชื่อตามนามของหมู่บ้าน คือ “วัดโคกสว่าง”⁷ และในชุมชนบ้านโคกสว่างปัจจุบันได้มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย

⁶ อภ.เอกทสก. (ไทย) 24/15/284-285.

⁷ คณะผู้จัดทำ, อนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอัศวรรณิภาส (นงค์มา อคฺควณฺโณ), (คณะผู้จัดทำ ตำบลดอนนางหงส์ อำเภอนาคูพนม จังหวัดนครพนม จัดพิมพ์, 2553), หน้า 82.

ๆ จึงได้มีการขยายหมู่บ้าน ออกเป็น 3 หมู่ คือ 1) บ้านโคกสว่าง หมู่ที่ 5, 2) บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 8 และ 3) บ้านนวลพัฒนา หมู่ที่ 11 วัดโคกสว่าง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2493 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 10 เมตร ยาว 20 เมตร โดยมี พระสมุห์มานัส อคฺคปญฺโญ เจ้าคณะตำบลดอนนางหงส์ เขต 2 เป็นเจ้าอาวาส คนปัจจุบัน พระสมุห์มานัส อคฺคปญฺโญ ท่านได้พัฒนา วัดโคกสว่าง และได้ให้มีการปฏิบัติธรรมขึ้นภายในวัด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 มาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สลับกับการเจริญเมตตาภาวนา (เมตตาเจโตวิมุตติ) และจากระยะเวลาที่เริ่มมีการปฏิบัติมีข้อสังเกตว่าผู้ปฏิบัติมีสุขภาพจิตที่ดี มีการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพมากขึ้น เพราะประกอบด้วยเมตตา และศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยมีการรักษาศีล 5 ศีล 8 และอุโบสถศีลอย่างต่อเนื่องจนมาถึงปัจจุบันนี้

ผู้วิจัยมองเห็นสภาพปัญหาและต้องการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับเมตตาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทว่ามีรายละเอียดอย่างไรบ้าง ประกอบกับความสัมพันธ์ของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเรื่อง “การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม” เพื่อไขความเคลือบแคลงสงสัยในประการต่าง ๆ ให้มีความกระจ่างชัด อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่จะเป็นข้อมูลในเชิงวิชาการ และยังเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติ อันเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนคนรุ่นหลังสืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ คือ

- 1) เพื่อศึกษาเมตตาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติ
- 3) เพื่อนำเสนอการเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษา “การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม” ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีการเก็บข้อมูลสำคัญเพิ่มเติมอันเป็นประโยชน์แก่งานวิจัยด้วยการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส วิสสุทธีมรรค และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) จากหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) เรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของเมตตาภาวนา โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
- 3) กำหนดประเด็นเพิ่มเติม หรือรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการขอคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิ และคณาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง
- 4) วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล และสรุปคำตอบปัญหาการวิจัย
- 5) สัมภาษณ์ (Interview) พระวิปัสสนาจารย์ พระโยคาวจร และโยคีผู้ปฏิบัติธรรม
- 6) ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ โดยการเข้าพบกับอาจารย์ที่ปรึกษา และคณาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเป็นระยะ ๆ
- 7) ปรับปรุง แก้ไขเนื้อหา ตามคำแนะนำของคณะกรรมการสอบดุยัณิพนธ์ และดำเนินการตามขั้นตอนของบัณฑิตวิทยาลัย

4. ผลการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่อง การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ผลจากการศึกษาวิจัย พบว่า

4.1) เมตตาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

เมตตาภาวนา⁸ หมายถึง ความเมตตา ความรัก เป็นจิตที่เกิดจากตติยฌาน และจตุตถฌาน เมตตา เป็นสภาพอารมณ์ที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา แผ่จิตออกไปด้วยเมตตา คือความมีไมตรีจิตรักสนิทด้วยไมตรีจิต มุ่งดีปรารถนาสุข ทั้งไม่เจือด้วยราคะเสน่หา เป็นความปรารถนาดี ความมีไมตรี ความมีเอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้มีความรัก ปรารถนาให้ผู้อื่นตลอดถึงสรรพสัตว์ประสบสุข ความแสวงหาการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ความอนุเคราะห์ ปราศจากเวรภัย

องค์ธรรมของเมตตาภาวนา คือ อโทสเจตสิก⁹ เป็นเจตสิกที่เป็นธรรมชาติไม่ประทุษร้ายสภาพของอโทสที่มีความไม่ดูร้ายหรือไม่มีความเกรี้ยวกราดเป็นลักษณะเปรียบเหมือนมิตรผู้นุบาล

⁸ พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานที่ปณี**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, 2554), หน้า, 179.

⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/394/292.

ช่วยเหลือ มีการกำจัดความอาฆาตหรือกำจัดความเร่าร้อนเป็นกิจ เปรียบเหมือนกลิ่นจันทร์หอม มีความร่มเย็นเป็นผล เปรียบเหมือนแสงจันทร์วันเพ็ญ

ประเภทของหลักเมตตาทาภาวนาที่ปรากฏเป็นคุณธรรม อาจจะไม่ระบุไว้โดยตรงในคัมภีร์เล่มใดเล่มหนึ่ง แต่ก็จำแนกเป็น สาราณียธรรม 6 ประการ ได้แก่

- 1) เมตตาทายกรรม
- 2) เมตตาวจีกรรม
- 3) เมตตามโนกรรม
- 4) สาธารณโกติตา
- 5) สีสสามัญญตา
- 6) ทิฏฐีสามัญญตา¹⁰

หลักธรรมที่สอดคล้องกับเมตตาทาภาวนา คือ สุจริตรธรรม 3 ประการ ได้แก่

1) เมตตาบารมี หมายถึง การบำเพ็ญเมตตาบารมีขั้นทั่วไป คือ คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง

2) เมตตาอุปปารมี หมายถึง การบำเพ็ญเมตตาบารมีขั้นรองสูงสุด คือ บารมีที่บำเพ็ญยิ่งกว่าบารมีตามปกติ แต่ยังไม่ถึงที่สุดที่จะเป็นปรมัตถบารมี เช่น สละอวัยวะเป็นทาน

3) เมตตาปรมัตถบารมี หมายถึง การบำเพ็ญเมตตาบารมียอดเยี่ยมบารมีระดับสูงสุดสูงกว่าอุปปารมี เช่น การสละชีวิตเป็นทาน¹¹

ลักษณะอารมณ์ของเมตตาทาภาวนา คือ อโทสะเจตสิก ย่อมเป็นปัจจัยแก่ความเป็นหนุ่มเป็นสาว เพราะบุคคลที่ไม่มักโกรธ ย่อมไม่ถูกไฟ ย่อมไม่ถูกไฟ คือ โทสะแผดเผาให้แห้งเหี่ยวจนเป็นริ้วรอย เส้นผมก็ไม่เหงอก ย่อมยังความเป็นหนุ่มสาวให้อยู่ได้นาน ๆ และอโทสะเจตสิก เป็นธรรมชาติที่ไม่ประทุษร้ายอารมณ์ หมายความว่า อโทสะเจตสิก เป็นสภาวะธรรมที่ไม่ประทุษร้าย ไม่โกรธ ไม่อาฆาต ไม่ปองร้าย ไม่เบียดเบียน เป็นลักษณะ เมื่อบังเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้สัมปยุตตธรรม คือ จิต และเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกับตนมีความเป็น มิตรไมตรีกับอารมณ์หรือกับสภาวะธรรมอื่น ๆ ที่เป็นฝักฝ่ายแห่งโสภณธรรม คือ ธรรมอัน ดีงาม

การเจริญเมตตาทาภาวนา ที่บุคคลผู้เจริญอุปปารมฐานมา อรูปฌาน คือ ฌานที่ไม่มีรูป 4 อย่างนี้ เป็นฌานละเอียด และอยู่ในระดับฌานที่สูงสุด¹² บุคคลที่ปฏิบัติได้รูปทั้ง 4 นี้แล้วเจริญ

¹⁰ ม.มู. (ไทย) 12/492/532.

¹¹ ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) 27/12/158.

¹² ชุ.ป.อ. (บาลี) 1/62/132.

วิปัสสนาญาณ ย่อมได้บรรลุผลรวดเร็วเป็นพิเศษ การเจริญเมตตาแบบอัปปมัญญา 4 คือ พรหมวิหาร 4 เป็นการแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต อันไพบูรณ์ หาประมาณไม่ได้ ไปทุกทิศ

ในส่วนของหลักการเจริญเมตตาอัปปมัญญามีอยู่ 3 ชั้น ได้แก่

- 1) ชั้นกำหนดอารมณ์กรรมฐาน
- 2) ชั้นเกิดอุปจารสมาธิ
- 3) ชั้นเกิดอัปปนาสมาธิเข้าถึงฌาน

เมื่อบุคคลที่แผ่เมตตาจนไม่ได้ เพราะมีแต่จะให้โทษ เช่น อภัยบุคคล ถ้าแผ่ถึงก็จะได้รับความไม่สบายใจ เพราะไม่เป็นที่รัก ถ้าแผ่ถึงอภัยบุคคล ถ้าเขามีความทุกข์ยากลำบากเพียงเล็กน้อย ตนก็จะเดือดร้อนใจ อดกลั้นไม่ไหว เพราะรักมาก ถ้าแผ่ถึง มัชฌิมาบุคคลก่อน บุคคลนั้นยังไม่รู้ว่า มีคุณธรรมอะไรที่จะทำให้เคารพรัก จิตใจก็จะไม่สบาย ทำให้เมตตาเกิดไม่ได้ถ้าแผ่ถึงเวรีบุคคลก่อน ก็จะมีแต่ความไม่พอใจ เกิดโทษเพราะเป็นศัตรูกัน เมตตาก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ บุคคลที่เป็นเพศตรงข้าม แผ่เจาะจงไม่ได้ เพราะจะทำให้ราคะเกิดขึ้นบุคคลที่ตายไปแล้วแผ่เมตตาไม่ได้เลย เพราะบุคคลนั้นตายไปแล้ว เมตตา อุปจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ เกิดไม่ได้

การเจริญเมตตาก็มีฐาน ตามลำดับแต่ต้นจนกระทั่งได้ฌานนั้น ได้แก่

- 1) แผ่เมตตาให้แก่ตนเองก่อน แล้วแผ่ให้แก่บุคคล มัชฌิมาบุคคลและแก่เวรีบุคคลตามลำดับ ระหว่างที่แผ่เมตตาเช่นนี้เป็นปริกรรมนิमित ปริกรรมภาวนา ปริกรรมสมาธิ
- 2) เมื่อมีเมตตาจิตในบุคคลทั้ง 4 ที่เป็นนิमितแก่การภาวนานั้นแล้วแต่ยังไม่ถึงสัมผัสภาพ เมื่อนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็น อุคคหนิมิต ยังเป็น ปริกรรมภาวนา ปริกรรมสมาธิอยู่
- 3) ครั้นจิตของโยคินั้นสำเร็จถึงสัมผัสภาพแล้ว ก็ ถือเหมือนว่า เป็นปฏิภาคนิมิตเป็นอุปจารภาวนา และเป็นอุปจารสมาธิ

4) พยายามเจริญเมตตาภาวนาต่อไปโดย อโณสิฬรณเมตตา 5 อโณสิฬรณ เมตตา 7 ทิสาพรณเมตตา 10 จนกระทั่งได้ฌาน ถึง อัปปนาสมาธิ เมตตากรรมฐาน เจริญสมถภาวนาได้ตั้งแต่ ปฐมฌาน เป็นต้น ไปตามลำดับจนถึง จตุตถฌานเท่านั้น การเจริญเมตตาภาวนา ให้แก่ตนเองก่อน แล้วคอยแผ่ให้บุคคลอื่น จิตจะแนบอยู่กับผู้ที่เรากำลังแผ่ให้ คล้ายกับลอยไปตามกระแสความรู้สึกในขณะที่ผ่านไปอย่างไรก็ตาม ในครั้งแรกจิตอาจแนบอยู่กับความรู้สึกนี้เพียงชั่วขณะเท่านั้น แต่หลังจากฝึกสติด้วยการเจริญเมตตาอย่างต่อเนื่อง จิตก็จะจับอยู่กับอารมณ์กรรมฐานได้นานขึ้น เป็นหนึ่งนาที หรือนานกว่านั้น เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิในการเจริญเมตตาภาวนาแล้ว แม้ว่าจะมีอารมณ์ภายนอกมารบกวน จิตจะไม่ซัดส่ายไปหาอารมณ์เหล่านั้นแต่จะแนบอยู่กับบุคคลที่กำลังแผ่เมตตาให้อยู่กันอย่างแน่วแน่ มีความปรารถนาให้ผู้นั้นมีความสุข ผู้ปฏิบัติจะ

รู้สึกถึงความเข้มข้นใจหรือปิติได้อย่างชัดเจน ร่างกายจะรู้สึกเบาสบาย จิตที่ตั้งมั่นจะสงบไม่หวั่นไหว เป็นความตั้งมั่นของจิต หรือ ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ ปิติ สุข และเอกัคคตา

การเจริญเมตตาภาวนา มีอานิสงส์ 11 ประการ ได้แก่

- 1) ย่อมหลับเป็นสุข
- 2) ย่อมตื่นเป็นสุข
- 3) ย่อมไม่ฝันลามก
- 4) ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย
- 5) ย่อมเป็นที่รักแห่งอมมนุษย์ทั้งหลาย
- 6) เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา
- 7) ไฟ ยาพิษ หรือศัตราย่อมไม่กล้ากรายได้
- 8) จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว
- 9) สิ้นหาย่อมพองใส
- 10) ไม่หลงลืมสติตาย
- 11) ถ้าไม่บรรลุมรรคผล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก¹³

4.2) การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติ

เมตตาเจโตวิมุตติ หมายถึง จิตที่หลุดพ้นจากธรรมที่เป็นข้าศึก กล่าวคือนิรณ 5 ประการ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจจา เป็นจิตที่พ้นจากสังขารทั้งปวง (นิพพาน) เป็นเมตตาจิตที่เกิดจากตติยฌาน และจตุตถฌาน เมตตาเจโตวิมุตติ เป็นสภาพอารมณ์ที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา แผ่จิตออกไปด้วยเมตตา คือความมีไมตรีจิตรักสนิทด้วยไมตรีจิต มุ่งดีปรารถนาสุข ทั้งไม่เจือด้วยราคะเสนหา

ความสำคัญของการเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ ทำให้ได้ ทั้งวิชา และวิมุตติแล้วยัง วิมุตติขั้นสูงสุด¹⁴ แยกออกได้เป็น 3 อย่าง ได้แก่

- 1) สมุจเฉทวิมุตติ
- 2) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ
- 3) นิพพาน ซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลทำให้เป็นอุบายาน เจริญดีแล้ว อธิษฐานดีแล้ว ย่อมยังเมตตานั่นให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว ทำให้ได้ทั้งวิชา และวิมุตติ

การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติเข้าสู่สมาธิ 9¹⁵ ระดับ คือ

¹³ ชุ.ป. (ไทย) 31/22/460-463.

¹⁴ ส.นิ.อ. (บาลี) 2/23/61.

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/343/234-235.

- 1) ปฐมฌาน องค์ฌาน ได้แก่ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ละ นิวรณ์ 5 สภาวะ มีคำบริกรรม นึกถึงสิ่งที่แผ่ กายเบา ชุ่มชื้น สุขใจ ตั้งมั่น ไม่ร้าวคาญเสียด
- 2) ทุตยฌาน องค์ฌาน ได้แก่ ปีติ สุข เอกัคคตา ละ วิตก วิจาร (ละวจีสังขาร) สภาวะ ไม่มีบริกรรม ไม่มีความคิด ไม่ วิจาร เือบอิม สุขใจ สงบสงัด เสียดเบาลง
- 3) ตุตยฌาน องค์ฌาน ได้แก่ สุข เอกัคคตา ละ ปีติ สภาวะ สุข จิตตั้งมั่น กายตั้งตรง ล้อค ลมหายใจเบา ได้ยินเบา อาจมีทุกข์เวทนาแทรก
- 4) จตุตถฌาน องค์ฌาน ได้แก่ เอกัคคตา อุเบกขา ละ สุข (ละกายสังขาร) สภาวะ ทรงอารมณ์เป็นหนึ่ง เคยไม่รับสัมผัส เหมือนตัวหาย ลมหายใจระงับ หูดับ จิตสว่าง
- 5) อากาสัญญายตนะ องค์ฌาน ได้แก่ เอกัคคตา อุเบกขา ละ รูปสัญญา สภาวะ รู้ชัดในความว่าง บ้างก็จาง ๆ หมอกขาว หรือ หนาแน่นทึบ
- 6) วิญญานัญญายตนะ องค์ฌาน ได้แก่ เอกัคคตา อุเบกขา ละ อากาสบัญญัติ สภาวะ รู้ ๆ ๆ ๆ ต่อเนื่อง บ้างก็รู้สึกเหมือนทางขรุขระ
- 7) อากิญจัญญายตนะ องค์ฌาน ได้แก่ เอกัคคตา อุเบกขา ละ วิญญานัญญายตนสัญญา สภาวะ อากาสรู้ชัดในความโล่งว่างไม่มีประมาณ
- 8) เนวสัญญานาสัญญายตนะ องค์ฌาน ได้แก่ เอกัคคตา อุเบกขา ละ นัตถิภาวะบัญญัติ สภาวะ รู้ สลับ ไม่รู้ หรือ จำได้-จำไม่ได้
- 9) สัญญาเวทิตนโรธ องค์ฌาน ได้แก่ เอกัคคตา อุเบกขา ละ สัญญา และเวทนา สภาวะ ละจิตตสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกระทำทางใจ) ดับจิต เจตสิก และจิตตขรูป (สภาพที่จิตเกิดไม่รู้อารมณ์)

การแผ่เมตตาภาวนา คือ ภาวะที่ส่งความปรารถนาดีอย่างจริงใจให้แก่มิตรโดยไม่หวังผลตอบแทน เมตตาจึงเป็นคุณธรรมที่ปรุงจิตให้มีความรักต่อผู้อื่น และเป็นบาทฐานต่อจิตที่เป็นกรุณา มุทิตา และอุเบกขา

การแผ่เมตตาภาวนาแบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่

- 1) เมตตาเทียม ซึ่งเป็นภาวะปรุงเมตตาจิตส่งให้บุคคลอันเป็นที่รัก
- 2) เมตตาแท้ ซึ่งเริ่มตั้งแต่แผ่ให้ตนเอง และแผ่โดยส่งจิตไปตามกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้จิตมีกำลังสมาธิเป็นบาทให้แก่การเจริญวิปัสสนา

การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติ จะแผ่ต่อจากเมตตาภาวนา คือ แผ่ให้ตนเอง จนถึง สัตว์นรก จนจิตเป็นเมตตาแท้แล้วจึงเข้าสู่การแผ่เมตตาเจโตวิมุตติ เริ่มจากสัตว์ทั้งปวง และเริ่มที่ทิศบูรพา ขณะแผ่จะสนใจเฉพาะสิ่งที่เราแผ่ให้ จะไม่สนใจอาการแทรกใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อส่งไปจนสุด อาจมีอาการดัด หรือแผ่ไปต่อไม่ได้แล้ว จึงเปลี่ยนทิศถัดไป จนมาถึงการแผ่เมตตาอันหริย เริ่มจากการแผ่ให้ตนเองจนถึง สัตว์นรก ให้แยกตามกลุ่มแผ่ด้วยจิตเป็นเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อันเป็นเจโตวิมุตติ กล่าวคือ จิตถึงระดับสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยฌาน ใช้คำบริกรรมตามกลุ่มที่อธิบายไว้แล้ว จนจิตละ

ปริกรรมเองแต่ยังคงแผ่ไปให้ครบ 10^{16} ทิศ ด้วยอาการ 8 อย่าง และการแผ่เมตตาอินทรีย์ขั้นสูงนี้ จิตของผู้ปฏิบัติจะละเอียดมากทั้งสมาธิสามารถไปถึงสมาบัติ 8 ได้อย่างชำนาญ รวมทั้งเกิดปัญญาในการพิจารณาธรรมไปตามลำดับของสภาวะญาณ 16 จะแจ่มชัดมาก เห็นความสัมพันธ์ของสมณะ และวิปัสสนาอย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง คลายความสงสัยที่เกิดจากความไม่รู้ (อวิชชา) ได้อย่างมาก เข้าใจสภาวะรูปนาม ทุกแง่มุมทุกประสบการณ์ ทุกมิติของจิต รู้ได้ทุกอิริยาบถ สุดท้ายจะคลายอุปาทานเพราะเห็นว่าทุก ๆ ขณะ เป็นสักว่าการทำงานของขั้น 5 และการปฏิบัติวิปัสสนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติที่อย่างเต็มรูปแบบนั้น จะต้องเจริญครอบคลุมทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ด้วยการปฏิบัติไปตามขั้นตอนของการเจริญเมตตาทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ เมตตาภาวนา เมตตาเจโตวิมุตติ และเมตตาอินทรีย์ เมื่อเจริญเมตตาภาวนาจนบรรลุญาณแล้ว ก็สามารถใช้ญาณเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาต่อไปในขั้นต่าง ๆ โดยลำดับ

การยกฉานขึ้นสู่วิปัสสนา แบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่

1) เมตตาฉานเป็นบาทฐานให้วิปัสสนา

2) การเจริญสมณะ และวิปัสสนาควบคู่กันไปด้วยการแผ่เมตตา

ผลที่เกิดระดับปัญญาของการแผ่เมตตาเจโตวิมุตติจัดเป็นโลกุตตรญาณที่เป็นบาทฐานให้เจริญวิปัสสนาเพื่อตัดละกิเลสขั้นสูงขึ้นไปได้ บุคคลที่เจริญเมตตาเจโตวิมุตตินั้นต้องเป็นผู้มีสัมมาทิฐิบริบูรณ์ รักษาอินทรีย์ 5 กำหนดจิตจ่ออย่างต่อเนื่อง จนเกิดสภาพธรรมของมรรคผลขั้นสูงกว่าเดิม โดยมีผล คือ อปัมฺพญา 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นคุณสมบัติทำสรรพกัลยาณธรรมทุก ๆ อย่าง มีทานบารมีเป็นต้นให้เต็มบริบูรณ์ และผลที่เกิดระดับบุคคลตั้งแต่ผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าสู่พระสกทาคามี เป้าหมาย ทำราคะ ปฏิฆะ โมหะให้เบาบางผู้ปฏิบัติควรรู้ถึงสภาพธรรมของราคะ และปฏิฆะ ว่ามีลักษณะของอาการเป็นอย่างไร ผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าสู่พระอนาคามี เป้าหมาย ทำราคะ และปฏิฆะ ได้อย่างเด็ดขาด หรือละสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 และผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าสู่พระอรหันต์ เป้าหมาย ตัดละกิเลสที่เหลือ หรือสังโยชน์เบื้องสูง 5 ได้แก่ รูปราคะ อรูปราคะ มานะอุทธัจจะ และอวิชชา ให้เด็ดขาด ลั่นชากไป¹⁷

4.3) การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอลำดวน จังหวัดนครพนม

ประวัติชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอลำดวน จังหวัดนครพนม จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน โคกสว่าง ซึ่งมีชื่อเดิมว่า บ้านโคกหนองแซง และประมาณปี พ.ศ. 2480 ได้มีการ

¹⁶ ชุ.ป. (ไทย) 31/22/461.

¹⁷ อัง.ทสก. (ไทย) 24/13/21.

เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่เป็น บ้านโคกสว่าง จึงเปลี่ยนชื่อ วัดศรีบุญสง เป็น วัดโคกสว่าง และได้มีการขยายหมู่บ้าน ออกเป็น 3 หมู่ ได้แก่

- 1) บ้านโคกสว่าง หมู่ที่ 5
- 2) บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 8
- 3) บ้านนวลพัฒนา หมู่ที่ 11

ในส่วนลำดับเจ้าอาวาสวัดโคกสว่าง (วัดศรีบุญสง) ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้มีจำนวนทั้งสิ้นรวม 9 รูป และลำดับผู้นำหมู่บ้านโคกสว่าง (บ้านโคกหนองแซง) ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้มีจำนวนทั้งสิ้นรวม 19 คน มาจนถึงปัจจุบันนี้

วิธีการเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอนาคู พนม จังหวัดนครพนม ได้แก่

1) การปฏิบัติบุพเพกิจทั้ง 7 ของผู้ปฏิบัติธรรม ได้แก่ (1) ตั้งตนอยู่ในศีล (2) ตัดมหาปิลิโพธ เครื่องกังวลใหญ่ 10 ประการ (3) แสวงหาภักชยานมิตรที่มีความรู้ในการให้กรรมฐาน (4) ทำการศึกษาอบรมในกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน (5) เว้นจากสถานที่ที่เป็นโทษแก่การปฏิบัติ (6) อยู่ในสถานที่ที่สะดวกสบายแก่การปฏิบัติ และ (7) ตัดขุททกปิลิโพธเครื่องกังวลเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วก็ลงมือปฏิบัติ

2) การเจริญสติปัฏฐาน 4¹⁸ ของผู้ปฏิบัติธรรม เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้ง ซึ่งมี 4 ฐานด้วยกัน คือ (1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติไม่ลืมนึกว่ากายเป็นแค่ที่รวมของธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ, (2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติไม่ลืมนึกว่าเวทนา ทั้งสุข ทุกข์ อุเบกขา มีและไม่มีอามิส, (3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติไม่ลืมนึกว่าจิตมีเหตุใกล้คือเจตสิกมากมายเป็นปัจจัยให้เกิดอยู่ ไม่มองจิตด้วยความเป็นเรา เขา และ (4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติไม่ลืมนึกว่าโลกียธรรมทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัยมากมาย ไม่มองด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองเป็นรูปธรรมและนามธรรม องค์ธรรมของ สติปัฏฐาน 4 คือ สติเจตสิก

3) การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม แบ่งออกเป็น 3¹⁹ รูปแบบใหญ่ ๆ ได้แก่ (1) อนิทิสัณนิทาน คำแผ่เมตตาแบบไม่เจาะจง มี 5 อย่าง เป็นการแผ่เมตตาให้สรรพสัตว์ทุกชีวิตโดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ ครอบคลุมนุบุคคลและสัตว์ที่มีอยู่ทั่วสากลจักรวาล (2) โอิทิสัณนิทาน คำแผ่เมตตาแบบเจาะจง มี 7 อย่าง เป็นการแผ่เมตตาโดยเจาะจงตัวบุคคลและสัตว์คนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่อยู่ในทิศใดทิศหนึ่ง และ (3) ทิสัณนิทาน การแผ่เมตตาไปในทิศ มีอาการ 10 อย่าง ในสรรพสัตว์ 12 จำพวก 12 ครั้ง

¹⁸ ที.ปา. (ไทย) 11/197/185.

¹⁹ ขุ.ป. (ไทย) 31/574/482-497.

ปัญหาและอุปสรรคของการเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอนครหลวง จังหวัดนครพนม ได้แก่

1) ปัญหาและอุปสรรคของนิรณ 5 หรือธรรมที่เป็นปรัภักต่อผู้ประกอบความเพียรในการเจริญเมตตาภาวนา และที่สำคัญคนที่ถูกนิรณ 5 ข้อ ข้อใดข้อหนึ่งเข้าครอบงำก็เหมือนกัน ย่อมไม่อาจจะทำใจของตนให้สงบสุขได้ เพราะฉะนั้นการเจริญเมตตาภาวนา ก็คือการทำความสะดวกสบายให้แก่ใจ ทำความปลอดโปร่งให้แก่การดำเนินชีวิตของเรา นอกจากจะเป็นบุญที่เหนือกว่าการให้ทานและรักษาศีลแล้ว ก็ยังเป็นแนวทางให้เราก้าวขึ้นสู่การเจริญวิปัสสนาภาวนา อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาด้วย²⁰

2) ปัญหาและอุปสรรคของโลกธรรม 8 คือ การติดในลาภสักการะและชื่อเสียงสรรเสริญ ซึ่งเป็นสาเหตุที่อันตรายมากสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม เพราะลาภสักการะทั้งหลาย เป็นของที่ทำให้ผู้หลงติด ยากที่จะสลัดออกได้ ถ้าหากติดในลาภสักการะการมีชื่อเสียงแล้ว การที่จะปลื้มตัวออกมา เพื่อทำความเพียรในการประพฤติปฏิบัตินั้น ก็ยากที่จะทำได้ เมื่อหลงติดแล้วก็เป็นการย้อมใจผู้ฝึกปฏิบัติให้มัวเมา จะหาเวลาปลีกวิเวกออกมาเพียรเพียรไม่ไหวว่าจะทำได้ง่าย เพราะมัววุ่นวายกับการต้อนรับคนจำนวนมากบ้าง วุ่นวายกับการงานที่ต้องทำบ้าง แม้ว่าจะไปอยู่ในที่วิเวก แต่เมื่อใจยึดติดแล้ว ก็ไม่มีความสงบเพราะพะวงอยู่กับเรื่องราวเหล่านั้น²¹

วิธีแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอนครหลวง จังหวัดนครพนม คือ

1) วิธีแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของนิรณ 5 ได้แก่ (1) ช่มด้วยฌาน 5 ประกอบไปด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา (2) ช่มด้วยการรักษาศีล เมื่อใจถูกควบคุมด้วยศีลไม่ไปละเมิดบุคคล นิรณจะทำงานไม่ได้ (3) ช่มด้วยการสำรวมอินทรีย์สังวร คือ การมีสติในรับอารมณ์ (4) ช่มด้วยความสันโดษ คือ ยินดีพอใจในของของตน และ (5) ช่มด้วยโภชนมัตตัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และ (6) ช่มด้วยขันติและตบะ²² ขันติเป็นแรงแห่งความอดทน ใช้อดทนต่อแรงนิรณ ตบะ คือ ความเพียรอันเป็นเครื่องเผาผลาญกิเลส

2) วิธีแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของโลกธรรม 8 การติดในลาภสักการะและชื่อเสียงสรรเสริญ คือ บุคคลผู้เป็นญาณจรีต มี 6 ประการ ได้แก่ (1) ราคจรีต แก้วด้วยการเลือกธรรมะให้ได้พิจารณาความไม่งามและน่าเกลียดของสังขารกายคือกายคตาสติหรือพิจารณาเทียบกับอสุภกรรมฐาน (2) โทสจรีต แก้วด้วยการเจริญเมตตาภาวนา (3) โมหจรีต แก้วด้วยการสนทนารธรรมกับครู

²⁰ พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), **การบริหารจิต**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เซเว่น พรีนติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2546), หน้า 106-112.

²¹ ส.นิ. (ไทย) 16/157/265.

²² ช.สุ. (ไทย) 25/295/569.

บาอาจารย์ (4) สัทธาจริต ด้วยการระลึกถึงนิมิตที่น่าเลื่อมใส เช่น การตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ เป็นต้น (5) พุทธิจริต ด้วยการฟังธรรมที่มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์ มีอาการเป็นอนัตตา และ (6) วิตกจริต²³ ด้วยการฝึกอานาปานสติกัมมัฏฐาน

ดังนั้น การเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม จากการสัมภาษณ์ พระวิปัสสนาจารย์ โยคาวจร และโยคีผู้ปฏิบัติธรรมผู้วิจัย เห็นด้วยกับทัศนะดังกล่าวมาแล้วทั้งหมด เพราะการเจริญเมตตาภาวนา เป็นการสร้างความสุข การเอาใจใส่ เป็นการเจริญภาวนาที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีแต่ความสุข ไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุขกาย สุขใจ การพัฒนาด้วยความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข รักษาตนให้พ้นจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ และการเจริญเมตตาภาวนาทำให้จิตเป็นสมาธิได้เร็ว เป็นสภาพอารมณ์ที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ปิติ เป็นการส่งจิตออกไปด้วยเมตตา การเจริญเมตตาภาวนาเป็นบาทฐาน คือ เมื่อแผ่เมตตาให้กับตัวเองก่อน แล้วจึงส่งให้ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีคุณ ครอบครัวยุติธรรม เป็นต้น แล้วจึงยกอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนาโดยพิจารณาขั้น 5 หรือ พิจารณา รูป นาม ตามความเป็นจริงในปัจจุบัน และเนื่องจากการเจริญเมตตาเมื่อแผ่เมตตา ๗ แผ่ไปเรื่อย ๆ จะทำให้เป็นคนใจเย็น สงบกาย สงบวาจา สุขุมลุ่มลึก ไม่พยายาบ อดทน หรือจ้องเวรต่อใคร ๆ มีผิวพรรณผ่องใส สุขภาพร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคภัย เบียดเบียน อายุยืน มีศีล สมาธิและปัญญา เป็นที่รักของเพื่อน ครอบครัวยุติธรรม การดำรงชีวิตดีขึ้น มีกิจการหน้าที่การงานที่ดี ญาติพี่น้อง ลูกหลานรักใคร่ ใครพบเห็นก็รักเหมือนลูกหลานหรือญาติพี่น้อง จะมีสิ่งดี ๆ เข้ามาในชีวิตครอบครัวยุติธรรมของเราอยู่เสมอ ส่วนผลแห่งการแผ่เมตตาก็จะได้รับอานิสงส์ 11 ประการ

5. องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งภาคทฤษฎีและการสอบถามสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องการแผ่เมตตานี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ เพื่อให้ผู้ที่แผ่เมตตาและผู้รับเมตตา มีความเข้าใจถูกต้องตรงตามทฤษฎีและวิธีปฏิบัติ ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งภายในและภายนอก เรียกว่า “Loving-Kindness of The Dharma Practitioner” (ความรักความเมตตาของผู้ปฏิบัติธรรม)

จากการศึกษาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท วิธีการเจริญเมตตาอัมมัญญา ผู้แผ่เมตตานี้ จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติภายในคือ การแผ่เมตตาให้แก่ตนเองก่อน ดังข้อความที่ว่า “อหัง อเวโร โหมิ, อหัง อพฺยาปชฺโณ โหมิ, อหัง อนินฺโธ โหมิ, อหัง สุขี อตุตฺตานํ ปหฺรหามิ” แปลว่า “ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้ไม่มีศัตรูภายในและภายนอก ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้ไม่มีความพยายาบกังวลใด ๆ ขอข้าพเจ้าจง

²³ ชุ.ม. (ไทย) 29/191/545-546.

เป็นผู้ไม่มีความลำบากกายและใจ ขอข้าพเจ้าจึงเป็นผู้ที่มีความสุขกายสุขใจตลอดกาลนาน” หรือ
บริการแบบสั้น ๆ ว่า “ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข ปราศจากทุกข์ ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข ปราศจาก
เวร” โดยภาวนาเป็นภาษาบาลีหรือภาษาไทยอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ หรือจะภาวนาทั้งภาษาบาลีและ
ภาษาไทยพร้อม ๆ กันก็ได้ โดยให้ท่องภาวนาในใจซ้ำ ๆ จนเกิดเมตตาจิตขึ้นภายในตนอย่างชัดเจน
ซึ่งสภาวะของเมตตาที่ปรากฏนั้น จะเกิดเป็นปิติในลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้ปฏิบัติจะรู้ได้เอง ถึงความเอิบ
อิ่มแห่งการบริการ ถ้าปิติเกิด ก็กำหนดรู้ตามอาการของปิติไปจนพบความสงบสุขที่เกิดขึ้นมา การ
เจริญเมตตาจิตนั้น ให้ทำจนเกิดวลี 5 ได้แก่ สามารถพิจารณาองค์ฌาน ด้วยอาวัชชนจิต (อาวัชชน
วลี) มีความสามารถเข้าฌาน (สมาปัชชนวลี) สามารถกำหนดเวลาเข้าฌาน (อธิยฐานวลี) สามารถ
กำหนดเวลาออกฌาน (วฏฐานวลี) และสามารถพิจารณาฌานด้วยชวนจิต (ปัจจุเวกชนวลี)

เมื่อแผ่เมตตาจิตให้แก่ตนเองสำเร็จแล้ว ควรแผ่ให้แก่คนใกล้ตัว เช่น บิดา มารดา ครูบา
อาจารย์ คนในครอบครัวญาติพี่น้อง คนรอบข้าง เพื่อนพ้อง บริวาร คนที่รู้จัก คนที่ไม่รู้จัก คนที่เป็น
ศัตรู เจ้ากรรมนายเวร เป็นต้น โดยการกล่าวถึงชื่อของบุคคลเหล่านั้น เทาที่นึกได้ว่า “ขอให้.....
มีความสุข ปราศจากทุกข์ ขอให้.....มีความสุข ปราศจากเวร”

จากรูปแบบการแผ่เมตตาดังกล่าว จะนำไปสู่กระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมที่สูงขึ้นไป
ตามลำดับของสมมติที่ได้อธิบายมาแล้ว กล่าวคือ จากครอบครัว เป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด
ภาค และประเทศ โลก ตลอดถึง อนันตจักรวาล แบบหาประมาณมิได้

เอกสารอ้างอิง

- คณะผู้จัดทำ. **อนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอัครวรโรณาส (นงค์มา อคฺควณฺโณ).**
คณะผู้จัดทำ ตำบลคอนนางหงส์ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม จัดพิมพ์, 2553.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ). **การบริหารจิต.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท เซเวน พรินต์
กรุป จำกัด, 2546.
- พระลัทธิมโหทธิกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานที่ปณี.** พิมพ์
ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, 2554.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, 2532.

กระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน

The Process of Patient Bhikkhu Attendance in Tipitaka and Contemporary Society

พระมหาธาราเชนทร์ เขมาสโก (บ้านเกาะใต้)¹

PhramahaRachen Khemasabho Bankohtai)

E-mail : dr.rachen@gmail.com

Received: September 5, 2022 Revised: April 17, 2023

Accepted: April 17, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎก (๒) เพื่อศึกษากระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในสังคมปัจจุบัน (๓) เพื่อนำเสนอกระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์และสัมภาษณ์บุคคลจำนวน ๑๐ รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า หลักการอุปฐากภิกษุไข้มี ๗ ประการคือ ๑) หลักอุปัชฌายวัตร ๒) หลักกฐิวิหริวัตร ๓) หลักอาจารย์วัตร ๔) หลักอันเตวาสิกวัตร ๕) หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ๖) หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์เดียวกัน และ ๗) หลักสงฆ์ ส่วนกระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ๑) กระบวนการดูแลสุขภาพภิกษุไข้ประกอบด้วย ๑. การดูแลความสะอาดร่างกายของภิกษุไข้ให้สะอาดอยู่เสมอ ๒. อนามัยสิ่งแวดล้อมและที่อยู่อาศัยของภิกษุไข้ให้มีความเพียงพอในปัจจัย ๔ คือ อาหารถูกลักษณะอนามัย เครื่องนุ่งห่มสะอาด ที่อยู่อาศัยมีอากาศถ่ายเทดี ยารักษาโรคเพียงพอแก่ความต้องการ ๓. การดูแลอารมณ์ของภิกษุไข้โดยการจัดการความเครียดด้วยสมาธิบำบัด ๔. การงดสูบบุหรี่ของภิกษุไข้ ซึ่งเป็นสาเหตุของโรคมะเร็งและโรคระบบทางเดินหายใจ ๒) กระบวนการรักษาพยาบาลภิกษุไข้ ประกอบด้วยยาและอาหารซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของภิกษุไข้ ให้มีความเพียงพอในปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค มาสนับสนุนในรักษาพยาบาล ๓) กระบวนการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจภิกษุไข้

^๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ประกอบด้วย ๑. ออกกำลังกายของภิกษุใช้ ด้วยการเดินจงกรม เดินบิณฑบาต มีการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ทำให้เกิดการเผาผลาญพลังงาน ส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิตโดยรวม ๒. การสวดมนต์ของภิกษุใช้ ส่งผลให้มีสุขภาพดีทั้งทางกายและทางใจ ๓. การเจริญสมาธิของภิกษุใช้ ระลึก รู้ตัวอยู่กับปัจจุบันทุก ๆ ขณะ ช่วยบรรเทาความทุกข์จากโรคให้เบาบางลงได้ด้วย

คำสำคัญ: (กระบวนการ), (อุปัฏฐากภิกษุใช้), (พระไตรปิฎก), (สังคมปัจจุบัน)

Abstract

This article was a part of dissertation entitled “The Process of Patient Bhikkhu Attendance in Tipitaka and Contemporary Society” contained 3 objectives: (1) to study the patient Bhikkhu attendance in Tipitaka, (2) to study the process of the patient Bhikkhu attendance in the present society, and (3) to present the process of the patient Bhikkhu attendance in Tipitaka and society today. It was a qualitative research and 10 heads interviewing samples. There are 7 principles of the patient Bhikkhu attendance: 1) *Upajjhāyavatta*, 2) *Saddhivihārikavatta*, 3) *Ācariyavatta*, 4) *Antevāsikavatta*, 5) Bhikkhus with same preceptor, 6) Bhikkhus with same master, 7) Sangha or normal Bhikkhus must look after the sick monks. Its finding was that the process of the patient Bhikkhu attendance in Tipitaka and present society are: 1) the process of the patient Bhikkhu attendance consists of: (1) maintaining the clean of patients’ body all times, (2) healthy environment and shelter sufficient in 4 basic needs; healthy food, clean clothes, house with well ventilation and medicines are sufficient for the needs, (3) emotional care by stress management with meditation therapy, (4) the smoke abstinence of the sick monks which is the cause of cancer and respiratory disease. 2) the process of patient Bhikkhu attendance consists of medicine and food, one of the four essential factors for patient monk, which are sufficient for living, namely food, clothing, housing, and medicine to support medical treatment, 3) the process of rehabilitation of the body and mind of Bhikkhus consisting of: (1) daily exercise by meditative walking, alms-giving walking, which help bodily movements increasing energy metabolism, in which it generates a positive effect on overall physical and mental health, (2) Mantra chanting will help both physical and mental health, (3) meditation with being aware of the present every moment can help alleviate the suffering of the disease.

Keywords: (The Process), (Patient Bhikkhu Attendance) (Tipitaka), (Contemporary Society)

1. บทนำ

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญ และกล่าววยกย่องเรื่องการอุปัฏฐากแล้วยังสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนใส่ใจเรื่องการอุปัฏฐากเป็นสำคัญด้วย พระพุทธเจ้าทรงยกย่องการอุปัฏฐากภิกษุที่อาพาธดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเราก็จึงพยาบาลภิกษุไข้เกิด”

ถ้ามีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิหาริก อันเตวาลิก ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ อุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิหาริก อันเตวาลิก ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย

ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิหาริก อันเตวาลิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^๒

ในพระพุทธพจน์สรุปว่า “โย ภิกษเว มํ อุปฏฺฐาเหยฺย โส คิลานํ อุปฏฺฐาเหยฺย”^๓ “ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เกิด”^๔

การปฏิบัติดูแลภิกษุอาพาธ เป็นสิ่งที่ชาวพุทธควรให้ความสำคัญและร่วมเป็นพลังในการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นการเอื้ออำนวยให้พระสงฆ์ได้รับการรักษาพยาบาลตามลัทธิขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกับประชาชนชาวไทยทุกคนได้อย่างไร^๕ ดังนั้น การอุปัฏฐาก หรือ การประคับประคองโรคภัยไข้เจ็บต่อพระสงฆ์ เทียบเท่ากับการได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ตามความเชื่อผู้คนส่วนมากแล้วมีความเชื่อว่าถ้าหากผู้ใดได้ถวายอาหารหรือสิ่งของต่อพระปัจเจกพระพุทธเจ้า หรือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า บุญที่เกิดจากการถวายทานนั้น มีอานิสงส์มาก ถึงขนาดตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้เป็นสาวก หรืออัครสาวก ได้สมใจปรารถนาเลย ตามพระพุทธดำรัสที่กล่าวมาข้างต้นนั้น การที่เราดูแลช่วยเหลือปรณินัตติต่อพระภิกษุผู้อาพาธ เท่ากับว่าเราได้สร้างกุศลต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังนี้ ผลบุญมหาศาลจักบังเกิดขึ้นแก่เราผู้ได้ปรณินัตติอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์ผู้อาพาธ เปรียบเสมือนเราได้ถวายทานต่อพระพุทธเจ้านั่นเอง

พระพุทธพจน์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ให้การพยาบาลนั้น มีความสำคัญและความเป็นมาในพุทธกาล แสดงว่าการพยาบาลนั้นเป็นองค์ประกอบหลักที่มีความสำคัญในส่วนประกอบของ

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๖๕/๑๑๖.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^๕ วัฒนา วัฒนาภาและคณะ, **คู่มือปฏิบัติพระอาพาธและรักษาสุขภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบัสติก, ๒๕๖๓), หน้า ๓.

การแพทย์และสาธารณสุขที่ขาดเสียมิได้ และมักใช้คู่กับคำอื่น ๆ เช่น การแพทย์ การพยาบาล การรักษาพยาบาล การปฐมพยาบาล เป็นต้น^๖

ส่วนในรายงานประจำปี ๒๕๖๒ ของโรงพยาบาลสงฆ์ สังกัดกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นโรงพยาบาลเฉพาะทางด้านการอุปฐากพระสงฆ์อาพาธตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งให้บริการจำนวน ๒๓/๙ เตียง โดยโรงพยาบาลสงฆ์ได้ให้บริการพระสงฆ์อาพาธ จำแนกเป็นจำนวนผู้ป่วยนอก ๓/๔,๘๓/๔ ครั้ง จำนวนผู้ป่วยใน ๔,๙๕๓ ราย และมีจำนวนพระสงฆ์ที่อาพาธจำแนกตามจังหวัดต่างอีกประมาณ ๑,๘๕๒ รูป^๗ ซึ่งเป็นปัญหามาก เนื่องจากไม่มีใครรักษาดูแลรักษาไข้เพื่อให้ท่านได้หายจากอาการอาพาธ และยังมีรักษาไข้ตามวัดต่างๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ไม่มีใครดูแลอย่างเป็นระบบ

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค เป็นวิธีการที่จะได้ประสิทธิภาพคุ้มค่าที่สุดในการพยายามให้ประชากรมีสุขภาพแข็งแรง สามารถดำเนินชีวิตประจำวันตลอดจนมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมุ่งเน้นกลุ่มที่เป็นเสาหลักของประเทศคือ พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่อาจแตกต่างจากฆราวาสโดยทั่วไป ทำให้มีความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพ^๘

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง กระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้ง ๓ ข้อ คือ เพื่อศึกษาการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎก เพื่อศึกษากระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในสังคมปัจจุบัน และเพื่อนำเสนอกระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นดัชนีชี้วัดที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยจึงต้องการค้นคว้าและนำเสนอในเรื่องนี้

2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีชี้วัดเรื่อง “กระบวนการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ คือ

- 1) เพื่อศึกษาเมตตาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแบบเมตตาเจโตวิมุตติ

^๖ นพ. อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดีชีวิมีสุข, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

^๗ โรงพยาบาลสงฆ์, รายงานประจำปี ๒๕๖๒ โรงพยาบาลสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: กรมการแพทย์, ๒๕๖๒), หน้า ๓๖.

^๘ ประเสริฐ อัลลันตชัย, คู่มือการดูแลสุขภาพพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มีเดียเพรส, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

3) เพื่อนำเสนอการเจริญเมตตาภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม: ศึกษากรณีชุมชนวัดโคกสว่าง อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม

3.วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษากระบวนการอุปัฏฐากภิกษุในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบันนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และสัมภาษณ์บุคคล ๑๐ รูป/คน ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

๑) รวบรวมข้อมูลการอุปัฏฐากภิกษุในพระไตรปิฎก กระบวนการอุปัฏฐากภิกษุในสังคมปัจจุบัน และกระบวนการอุปัฏฐากภิกษุในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน จากปฐมภูมิ (Primary source) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) จากหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) เรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของแหล่งที่มา โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

๓) วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล และสรุปคำตอบปัญหาการวิจัย

๔) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ๑๐ รูป/คน ได้แก่

- นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ๓ รูป/คน

- บุคลากรทางการแพทย์ ๕ ท่าน

- ผู้อุปัฏฐากภิกษุ ๒ รูป

๕) ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ โดยการเข้าพบกับอาจารย์ที่ปรึกษา และคณาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญเป็นประจำ

๖) ปรับปรุง แก้ไขเนื้อหา ตามคำแนะนำของคณะกรรมการสอบคุชณินิพนธ์ และดำเนินการตามขั้นตอนของบัณฑิตวิทยาลัย

4. ผลการวิจัย

1. การอุปัฏฐากภิกษุในพระไตรปิฎก

การอุปัฏฐากภิกษุในพระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็น ความหมายของการอุปัฏฐาก คือ ผู้รับใช้ ผู้บำรุง ผู้ปฏิบัติพระสงฆ์ที่เป็นไข้^๑ และ ความหมายของภิกษุไข้ คือ ภิกษุที่มีความทุกข์จากการเจ็บป่วยเข้าครอบงำ ทำให้เกิดความทุกข์กาย หรือทุกข์ใจ หรือทุกข์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ พระ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๑.

พุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุใช้เป็นอย่างมาก ทรงพยาบาลภิกษุไข้และทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่างดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพยาบาลเรา ผู้นั้นก็จงพยาบาลภิกษุไข้เกิด^{๑๐} และทรงเปรียบภิกษุไข้ว่าเป็นเหมือนกับพระองค์ จึงทรงสั่งให้พระสงฆ์อุปฐาก พยาบาล และดูแลภิกษุไข้เป็นอย่างดี ถ้าไม่ดูแลภิกษุไข้พระพุทธองค์ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏ^{๑๑}

หลักการการอุปฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎก ๗ ประการคือ

๑) หลักอุปัชฌายวัตร ที่พระสังฆคิรีวิหาริกกับพระอุปัชฌาย์ ต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นไข้ต้องดูแลรักษาจนกว่าจะหายไข้ เพราะเมื่อพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทกุลบุตรเพื่อศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์^{๑๒} ก็เปรียบเสมือนบิดาในทางธรรมของภิกษุที่เป็นพระสังฆคิรีวิหาริก เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็จะได้เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก

๒) หลักสังฆคิรีวิหาริกวัตร เมื่อภิกษุผู้เป็นพระสังฆคิรีวิหาริกได้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระสังฆคิรีวิหาริกของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน

๓) หลักอาจารย์วัตร เมื่อภิกษุผู้เป็นพระอันตเวทลิกได้ปฏิบัติต่อพระอาจารย์ที่เป็นไข้ของตนอย่างนี้แล้ว พระอาจารย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระอันตเวทลิกที่เป็นไข้ของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน

๔) หลักอันตเวทลิกวัตร เมื่อภิกษุผู้เป็นพระอันตเวทลิกได้ปฏิบัติต่อพระอาจารย์ที่เป็นไข้ของตนอย่างนี้แล้ว พระอาจารย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระอันตเวทลิกที่เป็นไข้ของตน เหมือนบุตรปฏิบัติต่อบิดาเช่นกัน

๕) หลักภิกษุผู้ร่วมพระอุปัชฌาย์ คือ ภิกษุที่ไม่เป็นไข้ก็พึงพยาบาลภิกษุที่เป็นไข้เช่นเดียวกับหลักอุปัชฌายวัตร สังฆคิรีวิหาริกวัตร หลักอาจารย์วัตร หลักอันตเวทลิกวัตร ที่พึงปฏิบัติต่อกัน

๖) หลักภิกษุผู้ร่วมพระอาจารย์เดียวกัน คือ ภิกษุที่ไม่เป็นไข้ก็พึงพยาบาลภิกษุที่เป็นไข้เช่นเดียวกับหลักอุปัชฌายวัตร สังฆคิรีวิหาริกวัตร หลักอาจารย์วัตร หลักอันตเวทลิกวัตร หลักภิกษุผู้ร่วมพระอุปัชฌาย์เดียวกัน ที่พึงปฏิบัติต่อกัน

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๑๒} วุชชาวัชช อุปนิชฌายตติ อุปชฌายโย ที่ชื่อว่าอุปัชฌาย์ เพราะอรรถว่าเข้าไปเพ่งโทษน้อยใหญ่; ดูรายละเอียดใน วินย.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๘๓/๒.

๓) หลักสงฆ์ คือ ภิกษุที่ไม่เป็นไข้ก็พึงพยาบาลภิกษุที่เป็นไข้เช่นเดียวกับหลักอุปัชฌายวัตร สัทธิวาริวัตร หลักอาจารย์วัตร หลักอันตวาสิกวัตร หลักภิกษุผู้ร่วมพระอุปัชฌาย์เดียวกัน หลักภิกษุผู้ร่วมพระอาจารย์เดียวกันที่พึงปฏิบัติต่อกัน ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๓}

หลักธรรมที่นำมาใช้ประกอบการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็น

๑) หลักธรรมในคิลานสูตรว่า คนไข้บางคนได้โภชนะที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ เป็นสัปปายะ ได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่สัปปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่เหมาะสมก็ตาม ย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลยเป็นต้น^{๑๔}

๒) หลักธรรมในโพชฌคสูตร เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยที่เป็นพุทธวิธีในการรักษาสุขภาพด้วยโพชฌงค์ โดยการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า การเจริญสติปัฏฐานก็ได้ ชื่อว่า ได้เจริญโพชฌงค์ด้วยเช่นกัน และเมื่อเจริญสติถึงระดับหนึ่งแล้ว แน่นนอนว่าก็ย่อมเกิดผลต่อสุขภาพของผู้ปฏิบัติตามได้เป็นอย่างดี ก็ทำให้จิตใจของผู้นั้น มีความเบิกบานผ่องใส ปลอดโปร่งโล่งเบา เป็นอิสระ อันนี้คือสภาพจิตที่ดีงาม^{๑๕}

๓) หลักภาวนา ๔ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการดูแล การอุปัฏฐากของภิกษุไข้มี ๔ ประการ คือ ๑. หลักกายภาวนา ๒. หลักศีลภาวนา ๓. จิตภาวนา ๔. ปัญญาภาวนามาสันับสนุนการอุปัฏฐากภิกษุไข้ ก็ทำให้จิตใจของผู้นั้น มีความเบิกบานผ่องใส ปลอดโปร่งโล่งเบา เป็นอิสระ อันนี้คือสภาพจิตที่ดีงาม^{๑๖}

๔) หลักธรรมโยนิโสมนสิการ คือการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ได้แก่ ๑. การพิจารณาอย่างถูกต้อง เหมาะสม เช่น พระพุทธองค์ได้เทศนาแก่พระอริยสาวกให้พิจารณาโดยแยบคายในการฉันอาหาร เป็นต้น การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การใส่ใจ ใคร่ครวญ การพิจารณาโดยอุบายวิธีที่แยบคาย เช่น พิจารณาว่าไม่เที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง พิจารณาว่าเป็นทุกข์ในสิ่งที่เป็นอย่างทุกข์^{๑๗}

๕) หลักชั้น ๕ หมายถึง ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต ด้วยรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน ตัวเรา ตัวเขา เป็นต้น การแสดงชั้น ๕ เป็นการชี้ให้เห็นกระบวนการของ

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๑๔} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๙๐.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, ๒๕๕๐), หน้า ๖-๒๗.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ, หน้า ๖-๒๗.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๔๙/๑๐๙.

ธรรมชาติที่มีการเกิดและการดับโดยเหตุปัจจัยต่าง ๆ เมื่อใดเหตุปัจจัยแยกออกจากกัน ตัวตนก็ไม่มีอีกต่อไป เป็นเพียงการบัญญัติเรียกสิ่งหนึ่งที่ดำรงอยู่และดับสลายไปในที่สุด¹⁸

๖) คีลข้อที่ ๕ ต้องการให้มนุษย์ตระหนักอยู่เสมอถึงความทุกข์อันเกิดแต่การบริโภคอย่างไม่มีสติ การละเมิดศีลข้อนี้ยังเป็นเหตุให้ผู้ละเมิดต้องประสบกับสิ่งเลวร้าย คือ

- ๑) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
- ๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- ๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- ๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย
- ๖) เป็นเหตุให้ทอนกำลังปัญญา¹⁹

วิธีการอุปัฏฐากภิกษุในพระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็น องค์ของภิกษุผู้อุปัฏฐากภิกษุใช้ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางองค์ของภิกษุผู้อุปัฏฐากภิกษุ และการอุปัฏฐากภิกษุไว้อย่างรัดกุม และทรงวางวิธีการของภิกษุไว้ว่า ตนเองจะต้องทำตัวอย่างไรในเวลาเป็นไข้ เพื่อให้ภิกษุที่อุปัฏฐากใช้สามารถดูแลคนไข้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ²⁰ วิธีการอุปัฏฐากภิกษุในพระวินัยปิฎกเพื่อบรรเทาโรคที่มารุมเร้าได้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรคไว้หลายประการเช่น ทรงอนุญาต เกสัช ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ามัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย²¹ ซึ่งถือว่าเป็นทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการที่พระพุทธองค์ทรงให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้ สามารถรับประทานโดยเก็บไว้ฉันได้นาน ๗ วัน ให้ฉันได้ตลอดเวลา และวิธีการผ่าตัดเพื่ออุปัฏฐากภิกษุเช่น ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดโรคฝีเป็นต้น วิธีการอุปัฏฐากภิกษุทั้งทางกายและทางจิต จะต้องคำนึงถึงตัวของโรคเป็นสำคัญ เมื่อมีโรคความเจ็บป่วยทั้ง ๒ ชนิด ในการรักษาหรือบรรเทาความเจ็บป่วยนั้นจะต้องใช้ยาก็คือ ยารักษาทางกาย และยารักษาทางใจ²² ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงต้องศึกษาทางกายและยาทางใจไปพร้อมกันด้วย

2. กระบวนการอุปัฏฐากภิกษุในสังคมปัจจุบัน

กระบวนการอุปัฏฐากภิกษุในสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น สภาวะภิกษุในสังคมปัจจุบัน โดยภิกษุในสังคมปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่ใช้ยาและวิธีการรักษาแผนปัจจุบัน เพราะเข้าถึงง่าย

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙.

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๔๓.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^{๒๒} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๓/๒๑๓.

ประสิทธิภาพดี และมักไม่ขัดต่อพระวินัย เมื่อพิจารณาขั้นตอนการเข้าตรวจรักษาในโรงพยาบาลโดยละเอียดพบว่า มีหลายจุดที่หากพระไม่ได้รับความร่วมมือหรือให้การช่วยเหลือพิเศษจากโรงพยาบาล จะทำให้ต้องอาบัติทั้งหนักและเบาได้ไม่น้อย สภาพปัญหาการเจ็บป่วยของภิกษุใช้มีสุขภาวะที่ค่อนข้างไม่สมบูรณ์มากนัก เนื่องด้วยภัตตาหารการฉัน และการดูแลสุขภาพของท่านไม่สามารถออกกำลังกายได้ตามปกติ ทำให้พระสงฆ์สุขภาพมีสุขภาพที่เสื่อมเสี่ยงต่อโรคและการเจ็บป่วย อีกทั้งพระสงฆ์เป็นประชากรกลุ่มที่เข้าถึงบริการการรักษาได้ยากด้วยมีข้อจำกัด เช่น ไม่มีโรงพยาบาลสงฆ์กระจายอยู่ในจังหวัดใหญ่ ๆ ทั่วประเทศ ทำให้พระภิกษุจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพในโรงพยาบาลได้^{๒๓}

กระบวนการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น ยาที่ใช้ในการรักษาภิกษุใช้โรคเบาหวานประกอบ ยารับประทาน และยาฉีดอินซูลิน ซึ่งการใช้ยาจะต้องให้เหมาะสมกับอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นต่อร่างกาย เช่น ภิกษุใช้โรคเบาหวานชนิดที่ ๑ ต้องฉีดอินซูลินเป็นหลัก สำหรับภิกษุใช้โรคเบาหวานชนิดที่ ๒ ส่วนหนึ่งอาจเริ่มด้วยการปรับพฤติกรรม คือ ควบคุมอาหาร และการออกกำลังกายก่อน หากควบคุมระดับน้ำตาลไม่ได้ตามเป้าหมายจึงเริ่มให้ยาโดยเลือกยาให้เหมาะกับภิกษุใช้แต่ละราย ในบางกรณีจำเป็นต้องเริ่มยาลดระดับน้ำตาลในเลือดตั้งแต่แรกซึ่งอาจเป็นยากินหรือยาฉีดขึ้นกับระดับน้ำตาลในเลือดและสภาวะเจ็บป่วยอื่นๆ ที่มีผลต่อสุขภาพของภิกษุใช้ แต่สิ่งที่มีส่วนสำคัญในการรักษาคือภิกษุใช้จะต้องมีวินัยในการใช้ยาเคร่งครัด

การใช้แพทย์ทางเลือกเป็นกระบวนการหนึ่งที่นำมาเป็นแนวทางในการดูแลภิกษุใช้โรคเรื้อรังที่มีข้อจำกัดในการดูแลรักษา ทั้งนี้เนื่องจากโรคเรื้อรังจะมีการกำเริบของโรคอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดการรักษาที่มีระยะเวลายาวนาน ส่งผลกระทบต่อด้านร่างกาย จิตใจของภิกษุใช้ วิธีการบำบัดรักษาที่ใช้พลังงานในการบำบัดรักษา ที่สามารถวัดได้และไม่สามารถวัดได้ ในการบำบัดรักษา เช่น การสวดมนต์บำบัด พลังกายทิพย์ พลังจักรวาล เรกิ โยเร เป็นต้น^{๒๔} และผู้ที่ต้องดูแล ทั้งนี้การใช้แพทย์ทางเลือกจะเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นจากการรักษา นอกจากนี้ภิกษุใช้จะได้แนวทางการดูแลตนเองอย่างมีประสิทธิภาพตรง

การควบคุมอาหารสำหรับภิกษุใช้โรคเรื้อรังนั้น จำเป็นต้องมีสารอาหารครบถ้วนทั้งปริมาณ และคุณภาพ เหมาะสมกับสภาพความต้องการ ทางร่างกายของภิกษุใช้ มีความสัมพันธ์กับ

^{๒๓} พระวิจิต ธมฺมชิตฺโต, การดูแลภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล, (กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๖๐), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๒๔} เทวัญ ธาณิรัตน์, “การแพทย์ทางเลือกคืออะไร”, วารสารสำนักการแพทย์ทางเลือก, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๑) : ๗-๘.

สภาพของโรคที่เป็นอยู่ ภูิกษุไข้ส่วนใหญ่ มักมีการสูญเสียพลังงาน และร่างกายมีการเผาผลาญพลังงานมากขึ้น ทั้งนี้ สาเหตุอาจเกิดจากความเสื่อมสภาพของร่างกาย ในขณะที่เจ็บป่วย นอกนี้ภูิกษุไข้จะต้องมีวินัยในการบริโภคอาหาร จำเป็นจะต้องเลือกอาหารที่เหมาะสมกับร่างกายของตนเอง เช่น ในภูิกษุไข้โรคเบาหวาน และความดันโลหิตสูง จะต้องระมัดระวังการบริโภคอาหารประเภท หวาน มัน เค็ม ซึ่งเป็นอาหารที่ควรงดเว้นในการรับประทาน ควรเลือกรับประทานในปริมาณที่เหมาะสม เพราะถ้าเกิดการควบคุมปริมาณไม่ได้จะส่งผลที่สุขภาพของตนเอง ส่งผลให้เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดโรคแทรกซ้อนต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในกรณีของภูิกษุไข้ที่เป็นโรคเบาหวานถ้าควบคุมปริมาณน้ำตาลไม่ได้ มีปริมาณน้ำตาลในร่างกายเกินกำหนด จะส่งผลต่อการทำงานของอวัยวะอื่นๆ มีส่วนส่งเสริมให้เกิดโรคความดันโลหิตสูง หรือ ภาวะไตวายได้ในที่สุด

กระบวนการดูแลสุขภาพภูิกษุไข้ตามหลักปฏิบัติ ๖ อ. ได้แก่

๑) อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งเพื่อการเจริญเติบโต การซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ และให้มีพลังสำหรับการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ดังนั้นเราควรเลือกรับประทานอาหารที่สะอาด ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการเพื่อภาวะสุขภาพที่ดี

๒) ออกกำลังกายเป็นการทำให้ร่างกายได้ใช้กำลังงานเพื่อให้ร่างกายทั้งหมดหรือส่วนใดส่วนหนึ่งได้เคลื่อนไหว หรือเป็นกระบวนการที่ทำให้คนเกิดการเคลื่อนไหว เพื่อให้อวัยวะและระบบต่างๆ ในร่างกายพร้อมที่จะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยที่กิจกรรมที่เลือกมานั้นต้องเหมาะสมกับวัยเพศและสภาพความพร้อมของร่างกายเพื่อช่วยกระตุ้นให้อวัยวะต่าง ๆ มีสมรรถภาพในการทำหน้าที่ที่ดียิ่งขึ้นจะเห็นได้ว่าการออกกำลังกายนั้นเป็นการช่วยเสริมสร้างสุขภาพและส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกคน

๓) อารมณ์เป็นเรื่องสำคัญที่สุด จะละเอียดมิได้ ถึงจะรับประทานอาหารดีและถูกต้อง ไม่เสพของมีนเมาเป็นพิษ ไม่หักโหมร่างกายในการทำงาน แต่ทว่าเป็นคนจิตใจไม่ดี อารมณ์เคร่งเครียดหน้าตาบูดบึ้งเสมอ

๔) อากาศมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์ สัตว์ และพืช หากมีสารมลพิษปนเปื้อนในอากาศ ย่อมส่งผลกระทบตั้งแต่ระดับเล็กน้อยจนถึงขั้นรุนแรงได้ โดยเฉพาะมลพิษทางอากาศ

๕) อนามัยสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพอนามัยของมนุษย์ กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมดังนั้นงานด้านอนามัยสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อสุขภาพอนามัยเช่น งานอนามัยสิ่งแวดล้อมเป็นงานที่มุ่งเน้นการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

๖) อบายมุขเช่น พฤติกรรมการบริโภคบุหรื สุราและสารเสพติดเป็นต้น ก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพของประชาชนอย่างมาก ยาหรือสารเคมีที่เสพเข้าสู่ร่างกายแล้วทำให้เกิด

พิษเรื้อรังแก่ร่างกายของผู้เสพ และก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางร่างกายและจิตใจของผู้เสพ และยังก่อความเสื่อมโทรมไปถึงสังคมอีกด้วย²⁵

3. กระบวนการอุปฐากภิกษุในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน

กระบวนการอุปฐากภิกษุในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น

๑) กระบวนการดูแลสุขภาพภิกษุใช้หลัก อ.ที่ ๕ อนามยสังเวทลลอม กับ การดูแลสุขภาพ สะอาดร่างกายจัดเป็นอนามยสังเวทลลอมอย่างหนึ่งสำหรับภิกษุใช้ โดยร่างกายอยู่ในส่วนของขันธ ๕ คือ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ไม่เที่ยง²⁶ ขันธ ๕ เกี่ยวข้องกับความไม่เที่ยง เพราะมีอาการ ๔ ได้แก่ ๑.อาการเกิด ๒. อาการดับ ๓. อาการแปรปรวน ๔. อาการทนอยู่ได้ ชั่วขณะๆ ๕. อาการขัดต่อความเที่ยง ร่างกายของภิกษุใช้รวมอยู่ในขันธจึงมีลักษณะไม่เที่ยง เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนก็เป็นทุกข์ซึ่งมาบูรณาการกับหลัก อ.ที่ ๕ คือ อนามยสังเวทลลอม ฉะนั้น การดูแลสุขภาพ การทำความสะอาดร่างกาย หรือการตรวจร่างกาย และกระทำหัตถการทางการแพทย์ต่าง ๆ แก่ภิกษุใช้ถือปฏิบัติตามแนวปฏิบัติการตรวจร่างกายหรือทำหัตถการในภิกษุใช้โดยหลัก อนามยที่ถูกต้องทางการแพทย์

๒) กระบวนการดูแลสุขภาพภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๔ อากาส และ อ.ที่ ๕ อนามยสังเวทลลอม โดยอากาสมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์ สัตว์ และพืช ส่วนการดูแลที่พักอาศัยและอนามยสังเวทลลอม โดยใช้หลักธรรมในภิกษุใช้ ๔ ข้อที่ ๑ คือ กายภาวนา มาอุปฐากภิกษุใช้ด้านปัจจัย ๔ คือ ความเพียงพอในปัจจัย ๔ คือ ๑. มีอาหารถูกลักษณะอนามย ๒. มีเครื่องนุ่งห่มสะอาด ๓. ที่อยู่อาศัยที่มีอากาศถ่ายเทดี ๔. มียารักษาโรค เพียงพอแก่ความต้องการของภิกษุใช้²⁷ เช่น นางวิสาขาที่ถวายคิลานภัต คือ อาหารเพื่อภิกษุใช้โดยเฉพาะ ถวายคิลานุปัฏฐากภัต คือ อาหารเพื่อภิกษุผู้อุปฐากภิกษุใช้โดยเฉพาะ และถวายคิลานเภสัช คือ ยารักษาโรค โดยเฉพาะแก่ภิกษุใช้นั้น

๓) กระบวนการดูแลสุขภาพภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๓ อารมณกับการจัดการความเครียด โดยนำหลักธรรมในคิลานสูตรว่า คนไข้บางคนได้โภชนะที่เป็นสัปปายะ หรือไม่สัปปายะ ได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่สัปปายะ และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่เหมาะสมก็ตามย่อมหายจากอาพาธนั้นได้²⁸ มาบูรณาการกับอารมณและการจัดการความเครียดโดยจิตใจและอารมณมีผลต่อความดันโลหิตได้มาก ในการป้องกันไม่ให้เกิดความเครียด ในทางการแพทย์ คือ ๑ การปรับ

²⁵ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, การมีสุขภาพที่ดี ตามหลัก ๖ อ. สร้างสุขภาพคนไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www.thaihealth.or.th/healthcontent/article/๕๓๓๑, \[๓ เมษายน ๒๕๖๕\].](http://www.thaihealth.or.th/healthcontent/article/๕๓๓๑, [๓ เมษายน ๒๕๖๕].)

²⁶ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๕๔/๓๙๖.

²⁷ ที.ลี. (ไทย) ๙/๑๔๔/๖๒.

²⁸ อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๓๐.

สุขภาพจิตและอารมณ์ให้ผ่อนคลาย ๒. เปลี่ยนอิริยาบถหลักหนีจากสิ่งทำให้เกิดความเครียดชั่วคราวหรือถาวรแล้วแต่กรณี ๓. ใช้สมาธิบำบัด เช่น อานาปานสติ พุทธานุสติ การเจริญเมตตา เพื่อสงบนิรวณกิเลส จนเกิดปิติผ่อนคลายเป็นต้น

๔) กระบวนการดูแลสุขภาพภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๖ อบายมุข ๖ กับการงดสูบบุหรี่และสารเสพติดที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางร่างกายและจิตใจของผู้เสพ และยังก่อความเสื่อมโทรมไปถึงสังคมอีกด้วย โดยนำหลักศีล ๕ ข้อที่ ๕ คือ การงดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทมาบูรณาการกับอบายมุขข้อที่ ๑ งดดื่มน้ำเมา งดสูบบุหรี่ และสารเสพติดอื่นๆ การงดสูบบุหรี่ บุหรี่รวมทั้งยาสูบทุกชนิด ประกอบด้วยสารที่ทำให้เสพติด ได้แก่ นิโคติน ฤกษุไซจึงไม่ควรเสพหรือข้องแวะ แม้ว่าการสูบบุหรี่จะแพร่หลายในสังคมจนอาจเห็นเป็นเรื่องปกติสติดิพระภิกษุที่สูบบุหรี่ มีถึง ๔๑.๓ % ทั่วประเทศ^{๒๙} บุหรี่ประกอบด้วยสารพิษและสารก่อมะเร็งหลายชนิด ทำให้เกิดโทษมากมายต่อสุขภาพ ได้แก่ เป็นสาเหตุของมะเร็ง โรคระบบทางเดินหายใจ เช่น ถุงลมโป่งพอง และเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีของสังคมโดยรวม

กระบวนการรักษาพยาบาลภิกษุใช้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น

๑) กระบวนการรักษาพยาบาลภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๑ อาหาร โดยอาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งเพื่อการเจริญเติบโต การซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ และให้มีพลังสำหรับการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันโดยนำหลักธรรมในคิลานสูตรว่า คนไข้ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย้อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย้อมไม่หาย เพราะอาศัยคนไข้ เราจึงอนุญาตอาหารสำหรับภิกษุใช้ อนุญาตยาสำหรับภิกษุใช้ อนุญาตคนพยาบาลสำหรับภิกษุใช้^{๓๐} และหลักภาวนา ๔ ข้อที่ ๑ คือ ภาวภาวนา ได้แก่ การฝึกรบมทางกายของภิกษุใช้ให้มีความเพียงพอในปัจจัย ๔ คือ ๑. อาหาร ๒. เครื่องนุ่งห่ม ๓. ที่อยู่อาศัย ๔. ยารักษาโรค มาสนับสนุน รักษาพยาบาลภิกษุใช้โดยมาบูรณาการกับ อ.ที่ ๑ อาหารกับการใช้ยา เพราะยาของภิกษุใช้ต้องได้รับการจ่ายจากเภสัชกร แพทย์ หรือ พยาบาล ผู้ชำนาญการเฉพาะทาง และพระพุทธรองค์ที่ทรงอนุญาต เภสัช ๕ ได้แก่ ๑. เนยใส ๒. เนยข้น ๓. น้ำมัน ๔. น้ำผึ้ง ๕. น้ำอ้อย^{๓๑} ซึ่งถือว่าเป็นทั้งยา และมีคุณสมบัติทางโภชนาการสำหรับภิกษุใช้ที่เป็นโรคผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้เป็นต้น

^{๒๙} กระทรวงสาธารณสุข, สถิติการอาพาธของพระสงฆ์ที่มารับการตรวจรักษา พ.ศ. ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โรงพยาบาลสงฆ์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐.

^{๓๐} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๙/๑.

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

๒) กระบวนการรักษาพยาบาลภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๑ อาหารโดยนำหลักภิกษา ๔ ข้อที่ ๑ คือ ภิกษาภิกษา ได้แก่ การฝึกอบรมทางกายให้มีความเพียงพอในปัจจุบัน ๔ คือ ๑. อาหาร ๒. เครื่องนุ่งห่ม ๓. ที่อยู่อาศัย ๔ ยารักษาโรค^{๓๒} มาสนับสนุน รักษาภิกษุใช้ เนื่องจากในพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเรื่องปัจจัย ๔ เป็นอย่างมากเช่น ข้อที่ ๒ ว่าด้วยขณะฉันอาหาร ปรากฏว่า เราย่อมพิจารณาโดยแยกกายแล้วฉันอาหารภิกษาไม่ให้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลิน ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเมา ไม่ให้เป็นไปเพื่อประดับ แต่เพื่อความสิ้นไปแห่งความลำบากทางกาย^{๓๓} มาบูรณาการกับ อ.ที่ ๑ คือ อาหาร โดยภิกษุใช้ฉันได้ตั้งแต่ ๐๖.๐๐ น. จนถึง ๑๒.๐๐ น. ซึ่งเป็นเวลาฉันอาหารของภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

กระบวนการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจภิกษุใช้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น

๑) กระบวนการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๒ ออกกำลังกายมาบูรณาการกับการเดินจงกรมโดยสอนให้ภิกษุใช้เดินจงกรมที่วัด หรือ สถานที่ที่ตนเองรักษาใช้เพื่อเป็นการออกกำลังกาย เช่น สอนวิธียืน วิธีกลับ การเดินจงกรมมีการเดิน ๖ ระยะเช่น การเดินจงกรมระยะที่ ๑ ขว้างแขน ข้างแขน เป็นต้น^{๓๔} ประมาณ ๒๐-๓๐ นาที และสอนให้กำหนดอิริยาบถย่อย เช่น ก้าวไป ถอยหลัง เหลียวซ้าย แลขวา คู้ เขยียด พาดสังขาร ถีบบาตร ห่มจีวร นุ่งผ้า กิน ดื่ม เคี้ยว ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เดิน ยืน นั่ง นอน หลับ ตื่น พุด นั่ง เป็นต้น การออกกำลังกายด้วยการเดินพิณพาท หรือกิจกรรมทางกายช่วยรักษาสุขภาพภิกษุใช้ได้มีกิจกรรมทางกาย (Physical Activity) คือการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ทำให้เกิดการเผาผลาญพลังงาน ส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิตโดยรวม

๒) กระบวนการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๔ อารมณ์มาบูรณาการกับหลักธรรมในโพชฌงค์สูตร มาเป็นบทสวดมนต์เพื่อบรรเทาภิกษุใช้ บทสวดโพชฌงค์ หรือองค์แห่งการตรัสรู้ เป็นหลักธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง ประกอบด้วยองค์ ๗ ได้แก่ ๑. สติ ความระลึกได้ ๒. ธัมมวิจยะ ความเพียรธรรม ๓. วิริยะ ความเพียร ๔. ปีติ ความอิ่มใจ ๕. ปัสสัทธิ ความผ่อนคลายสงบกายใจ ๖. สมาธิ ความมีใจตั้งมั่น ๗. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง โพชฌงค์ ๗ นับเป็นธรรมขั้นสูง และยัง

^{๓๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๘๔/๖๒.

^{๓๓} ช.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๖๐๑.

^{๓๔} พระราชสิทธิมุนี วิ. (บุญชิต ญาณสโร ป.ธ.๙), **มารู้จักวิปัสสนากรรมฐานแบบพองหนอ-ยุบหนอสำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วรวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓-๑๔.

เป็นพุทธวิธีเสริมสุขภาพ^{๓๕} อาจนำโพชนงค์มาใช้เป็นหลักการรักษาร่วมกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม เช่น ดูแลสภาพบำบัด เพื่อให้ส่งผลดีในการบำบัดโรคกล่าวคือ เมื่อเกิดการเจ็บป่วย ผู้ป่วยต้องตั้งสติ พิจารณาหาสาเหตุที่แท้จริงจากตัวเองหรือแพทย์ หรือหาความรู้แล้วรักษาตามเหตุปัจจัย ใช้ความเพียรพยายามดูแลรักษาตนเองโดยไม่ประมาทตามการรักษาของแพทย์ รวมทั้งทำให้ใจให้อบอุ่น ผ่อนคลายหรือสงบเย็น มีสมาธิ และอุเบกขา จะช่วยให้มีสุขภาพพร้อมทั้งทางกายทางใจของภิกษุใช้

๓) กระบวนการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจภิกษุใช้ตามหลัก อ.ที่ ๓ อารมณ์มาบูรณาการสมาธิ คือการหมั่นเจริญสมาธิ ได้แก่ พยายามระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบันทุกๆ ขณะ ไม่ปล่อยใจให้เหม่อลอยเป็นการปฏิบัติธรรมที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ความกังวลที่เกิดจากการฟุ้งปรุ่งแต่งไปในอดีตหรืออนาคต ก็จะช่วยลดความเครียดของภิกษุใช้ลงได้อีกทางหนึ่ง และยังทำให้สมาธิเกิดได้ง่ายขึ้นด้วย แต่ก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อกลุ่มเสี่ยงและภิกษุใช้ที่เป็นโรคต่างๆ ได้ด้วย สมาธิเป็นธรรมโอสถในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบันเริ่มปรากฏหลักฐานทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนมากขึ้นเรื่อย ๆ

36

5. องค์ความรู้จากการวิจัย

กระบวนการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระไตรปิฎกและสังคมปัจจุบัน ได้แก่

๑) กระบวนการดูแลสุขภาพภิกษุใช้ ประกอบด้วย ๑. การดูแลสุขภาพสะอาดร่างกายของภิกษุใช้ให้สะอาดอยู่เสมอ ๒. อนามัยสิ่งแวดล้อมและที่อยู่อาศัยของภิกษุใช้ให้มีความเพียงพอในปัจจุบัน ๔ คือ อาหารถูกลักษณะอนามัย เครื่องนุ่งห่มสะอาด ที่อยู่อาศัยมีอากาศถ่ายเทดี ยารักษาโรคเพียงพอแก่ความต้องการ ๓. การดูแลสุขภาพของภิกษุใช้โดยการจัดการความเครียดด้วยสมาธิบำบัด ๔. การงดสูบบุหรี่ของภิกษุใช้ ซึ่งเป็นสาเหตุของโรคมะเร็งและโรคระบบทางเดินหายใจ

๒) กระบวนการรักษาพยาบาลภิกษุใช้ ประกอบด้วยยาและอาหารซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของภิกษุใช้ ให้มีความเพียงพอในปัจจุบัน ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค มาสนับสนุนในรักษาพยาบาล

๓) กระบวนการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจภิกษุใช้ ประกอบด้วย ๑. ออกกำลังกายของภิกษุใช้ ด้วยการเดินจงกรม เดินปิณฑบาท มีการเคลื่อนไหวของร่างกายที่ทำให้เกิดการเผาผลาญพลังงาน ส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิตโดยรวม ๒. การสวดมนต์ของภิกษุใช้ ส่งผลให้มีสุขภาพดีทั้งทางกาย

^{๓๕} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), โพชนงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ ฉบับ ๒ พากย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๒๕.

^{๓๖} วัฒนา วัฒนาภา, วรณัฐ ตั้งเจริญเสถียร, คู่มือปฏิบัติพระอาพาธ และรักษาสุขภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล๊อค, ๒๕๖๒), หน้า ๙๐.

และทางใจ ๓. การเจริญสมาธิของภิกษุใช้ ระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบันทุก ๆ ขณะ ช่วยบรรเทาความทุกข์
จากโรคให้เบาบางลงได้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข. สถิติการอาพาธของพระสงฆ์ที่ได้รับการตรวจรักษา พ.ศ. ๒๕๔๙.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โรงพยาบาลสงฆ์. ๒๕๕๐.
- เทวัญ ธาณิรัตน์. “การแพทย์ทางเลือกคืออะไร”. วารสารสำนักการแพทย์ทางเลือก. ปีที่ ๑ ฉบับที่
๑ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๑.
- ประเสริฐ อัสสันตชัย. คู่มือการดูแลสุขภาพพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มีเดียเพรส.
๒๕๕๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
๒๕๕๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว.
๒๕๕๐.
- พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร ป.ธ.๙). มารู้จักวิปัสสนากรรมฐานแบบพองหนอ-ยุบ
หนอสำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วรวิหาร. กรุงเทพมหานคร: สำนักวัดมหาธาตุ
ยุวราชรังสฤษฎิ์. ๒๕๕๔.
- พระวิจิต ธมฺมชิตโต. การดูแลภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา.
๒๕๖๐.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน). ๒๕๕๖.
- โรงพยาบาลสงฆ์ กรมการแพทย์. รายงานประจำปี ๒๕๖๒ โรงพยาบาลสงฆ์. กรุงเทพมหานคร:
ม.ป.พ. ๒๕๖๒.
- โรงพยาบาลสงฆ์. รายงานประจำปี ๒๕๖๒ โรงพยาบาลสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: กรมการแพทย์.
๒๕๖๒.

วิเคราะห์หลักอัปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์

An Analysis of Appamādadhamma Based on Nettipakarana

สุกักร์ ทุมทอง, Supee Thumthong¹

อานันต์ชัย เหลืองอมรชัย, Anatichai Luangamornchai²

E-mail : supee2t@gmail.com

Received: September 17, 2022 Revised: November 1, 2022

Accepted: November 12, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักอัปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสาร มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาวิธีการอธิบายพระพุทฺธพจน์ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ (2) เพื่ออธิบายหลักอัปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์ และ (3) เพื่อวิเคราะห์หลักอัปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์ ผลการวิจัยพบว่า วิธีการอธิบายพระพุทฺธพจน์ในคัมภีร์เนตติปกรณ์มี 3 ส่วน ได้แก่ (1) ทหาระ 16 เป็นวิธีการอธิบายด้านพยัญชนะ (2) นยะ 5 เป็นวิธีการอธิบายด้านอรรถะ (3) สาสนปฏิฐาน 16 และสาสนปฏิฐาน 28 เป็นวิธีการจัดหมวดหมู่พระพุทฺธพจน์โดยอาศัยเนื้อหาสาระเป็นสำคัญ โดยมีมูลบท 18 เป็นหลักธรรมพื้นฐาน เมื่อนำวิธีการในเนตติปกรณ์มาอธิบายและวิเคราะห์อัปปมาทธรรม พบว่า อัปปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา คือการประกาศอริยสัจ 4 เริ่มจากสังเคราะห์เนื้อหาความลงในอริยสัจ 4 โดยย่อด้วยเทศนาทหาระ วิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้อง อธิบายให้ละเอียดได้อย่างเป็นระบบด้วยทหาระอื่น ๆ จนกระทั่งยกอริยมรรคขึ้นแสดงคู่กับการละกิเลสด้วยสมาธิปหานะ และการนำเนื้อหาความอริยสัจ 4 ออกแสดงด้วยนัย 3 ทำให้เข้าใจการแยกธรรมออกเป็น 2 ฝ่าย ทั้งฝ่ายวิภูฏะกับฝ่ายวิวิภูฏะ ได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ: (วิเคราะห์), (อัปปมาทธรรม), (เนตติปกรณ์)

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต สาขาบาลีพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบึงกาฬศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบึงกาฬศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Abstract

This article was a part of research work entitled “An Analysis of Appamādadhamma Based on Nettipakarana.” It was qualitative type focusing on documents containing 3 objectives; 1) to study the method of Buddhism explanation based on *Nettipakarana*, 2) to explain *Appamādadhamma* based on *Nettipakarana*, and 3) to analyze *Appamādadhamma* based on *Nettipakarana*. The findings were that *Nettipakarana* text contains the method of Buddha’s teaching explanation divided into 3 sections; 1) 16 *Hara* dealing with an explanation of the words in Buddha’s sermon, 2) 5 *Naya* or the way to unveil the teaching of Four Noble Truth, 3) 16 *Sāsanapaṭṭhāna* and 28 *Sāsanapaṭṭhāna* dealing with a classifying the Buddha’s teaching into the group relying on its essences as the main task based on 18 *Mūlapada* as the core teaching including in Four Noble Truth. With *Nettipakarana*’s method applied to explain and analyze *Appamādadhamma*, it starts with sum up the contents of the teaching into Four Noble Truths, analysis, and verify its accuracy and explaining in detail systematically, after that, the Four Noble Truth will be presented by 3 *Naya* until it was divided between worldly defilement and *Vodāna* (purity), realizing the 2 spheres, *Vatṭa* or cycle of birth and death and *Vivaṭṭa* or extinguish of birth and death.

Keywords: (Analysis), (*Appamādadhamma*), (*Nettipakarana*)

1. บทนำ

หลักธรรมสำคัญตามคำสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายหมวด แต่หากกล่าวถึงธรรมอย่างหนึ่งที่มีอุปการะมากและเป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหลาย ก็คืออปปมาทธรรม ธรรมคือความไม่ประมาทนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เป็นปัจฉิมวาจาว่า “วยธมฺมา สงฺขารอฺปปมาเทน สมฺปาเทถ”³ “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”⁴ พระพุทธพจน์บทนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงย่อพระธรรมคำสอนที่ทรงประกาศตลอดเวลา 45 ปี ลงในเพียงบทเดียว คือ ความไม่ประมาท⁵

³ ที.ม. (บาลี) 10/218/135.

⁴ ที.ม. (ไทย) 10/218/166.

⁵ ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) 2/218/201.

กุศลธรรมทั้งหมดมีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทเป็นเลิศกว่ากุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ความไม่ประมาทเป็นเหตุที่สำคัญเป็นเลิศ ทำให้การเจริญอริยมรรค เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นอริยสัจ 4 ทำให้แจ้งนิพพานเป็นไปได้ พระพุทธองค์ทรงแสดงความไม่ประมาทเป็นเลิศกว่าธรรมทั้งหลาย โดยอุปมา เช่น (1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในสากลจักรวาล (2) รอยเท้าของสัตว์ที่เหยียบไปบนบก รอยเท้าช้างใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์อื่นทั้งหมด รอยเท้าสัตว์เหล่านั้นรวมลงในรอยเท้าช้าง (3) กลอนของเรือน ถือว่าเป็นจุดสูงสุดของบ้าน (4) กลิ่นหอมที่เกิดจากราก รากกฤษณาเป็นเลิศ (5) กลิ่นหอมที่เกิดจากแก่น แก่นจันทร์แดงเป็นเลิศ (6) กลิ่นหอมที่เกิดจากดอก ดอกมะลิเป็นเลิศ (7) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นเลิศกว่าพระราชาทรงปวง พระราชาอื่น ๆ ก็คล้อยตามพระเจ้าจักรพรรดิ (8) แสงดวงจันทร์ มีความสว่างมากกว่าดวงดาว (9) แสงดวงอาทิตย์ ส่องสว่างกว่าแสงอื่น ๆ เมื่อแสงอาทิตย์ขึ้นมา ก็สามารถทำลายความมืดทั้งหมด (10) ผ้าที่ทอด้วยด้าย ผ้าแคว้นกาสิเลิศกว่าผ้าจากถิ่นอื่น⁶ เป็นต้น

หลักอปปมาทธรรมนี้ มีแสดงกระจายอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก สำหรับพระพุทธพจน์ที่สรุปเนื้อหาเป็นพระคาถาสั้น ๆ รวบรวมไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท วรรคที่ 2 อปปมาทวรรค มีพระคาถาแรกว่า

อปปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มัจจุโน ปทํ
อปปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตา.⁷

ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ
ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย
คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าอมไม่ตาย
คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว⁸

พระคาถานี้ แสดงหลักอปปมาทธรรม ประกาศอริยสัจ 4 และแสดงหลักธรรมสำคัญในพระศาสนาไว้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน ชนเป็นอันมากพึงธรรมบทนี้ ได้เป็นพระอริยบุคคลมีโสดาบัน เป็นต้น แม้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก็เพราะได้ฟังสามเณรอรหันต์ นิโครธแสดงพระธรรมเทศนาอปปมาทธรรมด้วยพระคาถานี้เอง⁹ แต่สำหรับผู้ศึกษาภายหลัง การจะเข้าใจเนื้อความในพระคาถานี้ จนเกิดปัญญาแทงทะลุถึงอริยสัจที่ถูกประกาศไว้ ต้องอาศัยคำอธิบาย และองค์ความรู้พื้นฐานต่าง ๆ มาประกอบด้วย

⁶ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) 19/139-148/39-42, ส.ม. (ไทย) 19/139-148/72-77.

⁷ ชุ.ธ. (บาลี) 25/21/19.

⁸ ชุ.ธ. (ไทย) 25/21/31.

⁹ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (บาลี) 1/43.

อริยสัจ 4 เป็นความรู้ที่เปรียบประดุจใบไม้ในกำมือที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศ เพราะความรู้เรื่องอริยสัจนี้ เป็นความรู้ที่มีประโยชน์อย่างแท้จริง เป็นเบื้องต้นของมรรคพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน¹⁰ การประกาศอริยสัจ 4 นั้น เริ่มต้นจากธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทา อันก่อให้เกิดญาณ เห็นอริยสัจ 4 และทำกิจต่อสัจจะแต่ละข้อตามเป็นจริง¹¹ ต่อจากนั้น ได้ทรงประกาศอริยสัจด้วยพระธรรมเทศนาอันหลากหลาย วิจิตร ละเอียดยิ่ง เพื่อให้เหมาะกับจริตอัธยาศัยของเวไนยสัตว์ พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรม อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด สมบูรณ์พร้อมด้วยอรรถะ สมบูรณ์พร้อมด้วยพยัญชนะ ทรงประกาศพรหมจรรย์ อันบริบูรณ์โดยสิ้นเชิง และบริสุทธิ์¹² พระธรรมเทศนาและหลักธรรมเหล่านั้นถูกรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก

คัมภีร์เนติปกรณ์ รจนาโดยท่านพระมหาภิกษุญาณเถระ ผู้เป็นเอตทัคคะในด้านอธิบายเนื้อความแห่งธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยย่อให้พิสดาร รวบรวมวิธีอธิบายเนื้อความในพระพุทธพจน์ทั้งด้านพยัญชนะและด้านอรรถะไว้อย่างสมบูรณ์และเป็นระบบ มุ่งเน้นให้เข้าใจอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้น เพื่อนำไวเณยสัตว์เข้าสู่โสดาปัตติมารค ประกอบด้วยวิธีในการอธิบายพระพุทธพจน์ 3 ส่วน ได้แก่ (1) หาระ เป็นวิธีอธิบายด้านพยัญชนะ มีจำนวน 16 หลักการ (2) นยะ เป็นวิธีอธิบายด้านอรรถะ มีจำนวน 5 หลักการ (3) สาสนบัญญัติ เป็นวิธีในการจัดหมวดหมู่พระพุทธพจน์โดยอาศัยเนื้อหาสาระที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้นเป็นหลัก แบ่งเป็น 16 หลักการ และ 28 หลักการ เช่น เทศนาหาระ เป็นวิธีอธิบายให้เข้าใจอริยสัจ 4 โดยย่อก่อน โดยจำแนกเนื้อหาในพระพุทธพจน์ออกเป็น 6 ส่วน ได้แก่ (1) อัสสาทะ (2) อาทีนวะ (3) นิสสรณะ (4) ผล (5) อุบายะ (6) อาณัตติ แล้วสงเคราะห์ลงในอริยสัจ 4 ดังนี้ (1) อาทีนวะกับผล เป็นทุกข์ (2) อัสสาทะ เป็นสมุทัย (3) นิสสรณะ เป็นนิโรธ (4) อุบายะและอาณัตติ เป็นมรรค¹³ แล้วอธิบายให้เข้าใจอริยสัจ 4 โดยละเอียดด้วยหาระอื่น ๆ เชื่อมโยงกับหลักธรรมต่าง ๆ ทั้งด้านสิกขาปฏิบัติเป็นกระบวนการธรรมและด้านกว้าง ขยายขอบเขตออกไปสู่ธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น ธรรมฝ่ายเดียวกัน ธรรมฝ่ายตรงข้าม คำไวพจน์ หาองค์ธรรม สงเคราะห์ลงชั้น ๓ อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ ปฏิจจสมุปบาทเป็นต้นโดยละเอียด วิเคราะห์แยกสภาวะธรรมเป็น 2 สายและแสดงอริยสัจให้ชัดเจนด้วยวิธีการของนยะต่อไป สภาวะพื้นฐานสำหรับพิจารณาเนื้อหา คือ มূলบท 18 ได้แก่ ตัณหา อวิชชา สมถะ วิปัสสนา เป็นต้น¹⁴

¹⁰ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) 19/1101/381-3822, ส.ม. (ไทย) 19/1101/613.

¹¹ ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) 19/1081/367-370, ส.ม. (ไทย) 19/1081/592-596.

¹² โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกุลยาณํ มชฺฌเมกกุลยาณํ ปรีโยสานกุลยาณํ สาตถุ สพฺพญฺชนํ, เกวลปริปัญฺณํ ปรีสุทฺธํ พุทฺทมจฺจริยํ ปกาเสติ; วิ.ม.ห. (บาลี) 1/1/1, ดูรายละเอียดใน วิ.ม.ห. (ไทย) 1/1/2.

¹³ ดูรายละเอียดใน เนติ. (บาลี) 9/10-11.

¹⁴ ดูรายละเอียดใน เนติ. (บาลี) 3/3.

ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิธีการอธิบายพระพุทธรูปในคัมภีร์เนติปกรณ์ แล้วนำวิธีการเหล่านั้นมาอธิบายอุปมาพหุธรรมในพระคาถาดังกล่าว รวมทั้งวิเคราะห์หลักอุปมาพหุธรรมตามแนวเนติปกรณ์นี้ เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาความพระพุทธรูปในพระคาถานี้ยังลงสู่ร้อยสัจ 4 และเห็นความเชื่อมโยงกับหมวดธรรมอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “วิเคราะห์อุปมาพหุธรรมตามแนวเนติปกรณ์” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความคือ มี 3 ข้อ

2.1 เพื่อศึกษาวิธีการอธิบายพระพุทธรูปในคัมภีร์เนติปกรณ์

2.2 เพื่ออธิบายหลักอุปมาพหุธรรมตามแนวเนติปกรณ์

2.3 เพื่อวิเคราะห์หลักอุปมาพหุธรรมตามแนวเนติปกรณ์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสาร (Documentary research) และเชิงพรรณนา (Descriptive research) โดยมีวิธีการดังนี้

3.1 ศึกษาคัมภีร์เนติปกรณ์โดยละเอียด ในประเด็นเรื่องความเป็นมา โครงสร้าง เนื้อหา และวิธีการอธิบายพระพุทธรูปทั้งหมด ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ คัมภีร์เนติปกรณ์ภาษาบาลี อรรถกถาภาษาบาลี และฎีกาเนติปกรณ์ภาษาบาลี นำมาวิเคราะห์ เรียบเรียง และสรุป

3.2 อธิบายอุปมาพหุธรรม โดยตั้งคาถาในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท เป็นอุทเทส แล้วอธิบายตามแนวเนติปกรณ์ ทั้งด้านหระ 16 นยะ 5 สาสนบัญญัติ 16 และสาสนบัญญัติ 18 วิเคราะห์ เรียบเรียงและสรุป ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย คำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3.3 วิเคราะห์อุปมาพหุธรรมตามแนวเนติปกรณ์ โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะเด่นโดยภาพรวมและรายละเอียดในแต่ละหระ นยะ และสาสนบัญญัติ วิเคราะห์หลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย คำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3.4 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

4. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

งานวิจัยนี้ มีผลการวิจัยตามลำดับวัตถุประสงค์ 3 ข้อ และประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

4.1 วิธีการอธิบายพระพุทธพจน์ในคัมภีร์เนติปกรณ์

คัมภีร์เนติปกรณ์ประกอบด้วยวิธีการอธิบายเพื่อให้เข้าใจอริยสัจ ๔ ที่ถูกประกาศไว้ในพระพุทธพจน์นั้น ประกอบด้วยวิธีอธิบายด้านพยัญชนะ เรียกว่า หาระ มี ๑๖ อย่าง วิธีอธิบายด้านอรรถะ เรียกว่า นยะ มี ๕ อย่าง และวิธีจัดหมวดหมู่พระพุทธพจน์ เรียกว่า สาสนบัญญัติ มีรายละเอียด ดังนี้

1. **หาระ** เป็นหลักในการกำจัดความไม่รู้ ความลังเลสงสัย และความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่มีพระพุทธพจน์เป็นอารมณ์ เป็นหลักที่ผู้แสดงธรรมควรนำมากล่าวประกอบด้วย เพื่อให้การแสดงธรรมและรับธรรมเกิดประโยชน์อย่างสมบูรณ์ เป็นหลักที่ทำให้ความเร่าร้อนกระวนกระวายอันเกิดจากความไม่เข้าใจในคำสอนหมดสิ้นไป ได้รับแต่ความสงบ เยือกเย็น ก่อให้ความสดชื่น ร่าเริง เบิกบานใจ ทั้งแก่ผู้แสดงธรรมและผู้รับธรรม¹⁵ ได้รับประโยชน์คือความเข้าใจอริยสัจ 4 หยั่งลงสู่ทางดำเนินอริยมรรคมีองค์ 8 ได้อย่างถูกต้อง เป็นวิธีการอธิบายด้านพยัญชนะ มี 16 อย่าง¹⁶ มีคำอธิบายโดยย่อ ดังนี้

(1) **เทสนาหาระ** เป็นการจำแนกเนื้อความที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์เป็น 6 ประเด็น ได้แก่ (1) อัสสาทะ (2) อาทีนวะ (3) นิสสรณะ (4) ผล (5) อุปายะ และ (6) อาณัตติสงเคราะห์ลงอริยสัจ 4

(2) **วิจยหาระ** เป็นการวิเคราะห์ จำแนก แยกแยะ พระพุทธพจน์ให้ละเอียดยิ่งขึ้น 11 ประเด็น ได้แก่ (1) ปทวิจย (2) ปัญหาวิจย (3) วิสัชนาวิจย (4) ปุพพาปทวิจย (5) อัสสาทวิจย (6) อาทีนวิจย (7) นิสสรณวิจย (8) ผลวิจย (9) อุปายวิจย (10) อาณัตติวิจย (11) อนุคตวิจย

(3) **ยุตติหาระ** คือ เป็นการตรวจสอบความถูกต้องทั้ง 2 ด้าน ได้แก่ (1) โดยศัพท์ ใช้หลักมหาปเทศ 4 (2) โดยอรรถ ใช้หลักอริยสัจ 4 การละกิเลส 3 และปฏิเสธสมุปปาท

(4) **ปทัฏฐานหาระ** เป็นการวิเคราะห์หาปทัฏฐานของสภาวธรรมในพระพุทธพจน์

(5) **ลักขณหาระ** เป็นการนำธรรมที่มีลักษณะเสมอกันมาแสดง เช่น ธรรมหมวดเดียวกัน ทำกิจเสมอกัน เหตุเสมอกัน ผลเสมอกัน อารมณ์เสมอกัน เป็นต้น

(6) **จตุพยุหหาระ** เป็นการที่ใช้วิธี 4 อย่าง ได้แก่ (1) เนรุตตะ วิเคราะห์ศัพท์ (2) อธิปายะ วิเคราะห์ความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของผู้แสดงธรรม (3) เทสนานิทาน วิเคราะห์เหตุ

¹⁵ ความหมายหาระ ดูรายละเอียดใน เนติ.อ. (บาลี) 1/16.

¹⁶ เนื้อหาหาระ 16 ดูรายละเอียดใน เนติ.อ. (บาลี) 5-51/7-83.

ของการแสดงธรรม (4) ปุพพาปราณฺสนธิ วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธรูปจนส่วนหน้ากับส่วนหลัง

(7) **อาวัฏฏหาระ** เป็นการหมุนธรรมรอบด้าน ลงด้านล่าง ไปด้านตรงข้าม ขึ้นด้านบน แล้ววกกลับ

(8) **วิภัตติหาระ** เป็นการจำแนกสภาวะธรรมเป็นระดับต่าง ๆ ปทัฏฐาน และภูมิ ออกเป็นสาธารณะกับบอสาธารณะ

(9) **ปริวัตตนหาระ** เป็นการเปลี่ยนไปสู่สภาวะธรรมตรงข้าม

(10) **เววจนหาระ** เป็นการนำคำที่มีความหมายเหมือนกันมาขยายความ

(11) **ปัญญุตติหาระ** เป็นการจำแนกคำบัญญัติ เพื่อให้เข้าใจชัด สืบถึงสภาวะใด มีความหมายอย่างไร มุ่งให้เข้าใจอะไร

(12) **โอตรณหาระ** เป็นการสงเคราะห์ธรรม เป็นชั้นๆ อย่างตนะ ธาตุ อินทรีย์ และปฏิจาสมุปบาท

(13) **โสธนหาระ** เป็นการตรวจสอบใจความสำคัญของพระพุทธรูป ให้เห็นเนื้อหาหลักและเนื้อหารอง

(14) **อธิฏฐานหาระ** เป็นการแบ่งพระพุทธรูปเป็น 2 ระดับ ได้แก่ (1) เอกัตตะระดับหัวข้อธรรม (2) เวมัตตะ ระดับแจกแจงรายละเอียดหัวข้อ

(15) **ปริกขารหาระ** เป็นการจำแนกเหตุเป็น 2 แบบ ได้แก่ (1) เหตุ คือ เจื่อนไขอสาธารณะ สภาวะ อัชฌัตติกะและชนกะ (2) ปัจจัย คือ เจื่อนสาธารณะ ปรภาวะ พาหิระและอุปัตถัมภกะ

(16) **สมาโรปนหาระ** เป็นการยกสภาวะธรรมที่สำคัญขึ้นแสดง 4 ประเด็น คือ (1) ปทัฏฐาน (2) เววจนะ (3) ภาวนา (4) ปหานะ

2. **นยะ 5** เป็นวิธีอธิบายอรรถะของพระพุทธรูป โดยวิเคราะห์แยกเนื้อหาออกเป็น 2 ฝ่าย คือ (1) สังกิเลส เป็นฝ่ายวิภูฏสงสาร ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุด (2) โวทาน เป็นฝ่ายวิภูฏะ ทำให้เข้าถึงความไม่เกิดแห่งทุกข์ แล้วจึงสงเคราะห์ลงอริยสัจ 4¹⁷ การวิเคราะห์เนื้อความในพระพุทธรูปให้เทียบเคียงกับมูลบท 18 ได้แก่ (1) **ฝ่ายสังกิเลส** มี 9 บท ได้แก่ (1) ตัณหา (2) อวิชชา (3) โลภะ (4) โทสะ (5) โมหะ (6) สุกัลลัญญา (7) สุขัลลัญญา (8) นิจจัลลัญญา (9) อัตตัลลัญญา

¹⁷ ความหมายนยะ ดูรายละเอียดใน เนตติ.อ. (บาลี) 2/18-19.

(2) ฝ่ายโวจาน มี 9 บท ได้แก่ (1) สมณะ (2) วิปัสสนา (3) อโลกะ (4) อโทสะ (5) อโมหะ (6) อสุกัลยา (7) ทุกขัลยา (8) อนิจจัลยา (9) อนัตตัลยา แล้วแสดงอริยสัจตามความเหมาะสมกับบุคคลและธรรม หมวดละ 2 แสดงด้วยนันทิยาวิญญาน หมวดละ 3 แสดงด้วยติปุกขลนัย หมวดละ 4 แสดงด้วยสิหวิกกีฬนัย

นยะทั้งหมดมี 5 อย่าง¹⁸ แยกเป็นอรรถนัย 3 เป็นวิธีแสดงอริยสัจให้เหมาะกับบุคคล และกัมมณัย 2 เป็นการสอดส่องธรรมและยกธรรมมาประกอบ มีคำอธิบายโดยย่อ ดังนี้

(1) นันทิยาวิญญาน แสดงอริยสัจ 4 ด้วยธรรมหมวดละ 2 ฝ่ายสังกิเลส คือ ตัณหาและอริชชา ฝ่ายโวจาน คือ สมณะและวิปัสสนา

(2) ติปุกขลนัย แสดงอริยสัจ 4 ด้วยธรรมหมวดละ 3 ฝ่ายสังกิเลส คือ โลกะ โทสะ โมหะ ฝ่ายโวจาน คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ

(3) สิหวิกกีฬนัย แสดงอริยสัจ 4 ด้วยธรรมหมวดละ 4 ฝ่ายสังกิเลส คือ อสุกัลยา อสุกัลยา นิจจัลยา อตตัลยา ฝ่ายโวจาน คือ อสุกัลยา ทุกขัลยา อนิจจัลยา อนัตตัลยา

(4) ทิสาลอจนนัย เป็นวิธีส่องดูคุณธรรมและอกุศลธรรมในพระพุทธรูป ให้พิจารณาธรรมที่มีเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

(5) อังกุสนัย เป็นวิธีนำหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกันมารวมไว้ เพื่อนำไปใช้อธิบายอริยสัจ 4 ตามความเหมาะสมต่อไป

3. **ศาสนปฏฐาน** เป็นหลักในการจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปทั้งหมดโดยอาศัยเนื้อหาสาระเป็นหลัก แสดงความหลากหลายแห่งพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า อันเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่สัตว์ทั้งหลายตามความเหมาะสมกับอริยาคัย เป็นตั้งของการฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา¹⁹ แม้จะมีชื่อมากมาย โดยเนื้อหาสาระก็คือมูลบท 18 นั้นเอง แบ่งเป็น 2 ชุด²⁰ ดังนี้

(1) **ศาสนปฏฐาน 16** จัดโดยอาศัยระดับของธรรม 4 อย่าง ได้แก่ (1) สังกิเลส ภาคิยสูตร แสดงธรรมฝ่ายเศร้าหมอง (2) วาสนาภาคิยสูตร แสดงธรรมเป็นไปเพื่อสั่งสมอบรมบุญกุศล (3) นิพเพธภาคิยสูตร แสดงธรรมสำหรับทำลายกิเลส (4) อเสกขภาคิยสูตร แสดงธรรมระดับอเสกขะและคุณสมบัติพระอรหันต์ นำมาจัดผสมกัน

¹⁸ เนื้อหานยะ 5 ดูรายละเอียดใน เนตติ. (บาลี) 79-88/107-123.

¹⁹ ความหมายศาสนปฏฐาน ดูรายละเอียดใน เนตติ.อ. (บาลี) 89/237.

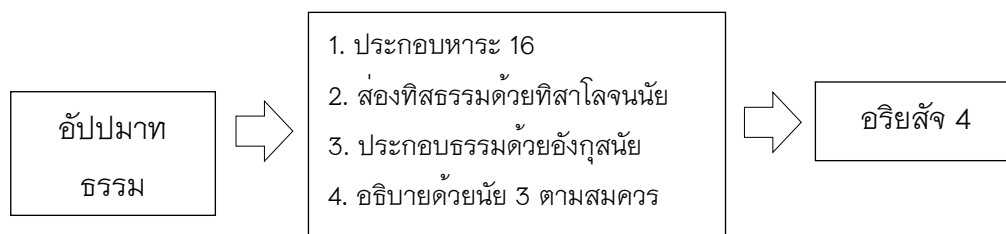
²⁰ เนื้อหาศาสนปฏฐานทั้งหมด ดูรายละเอียดใน เนตติ. (บาลี) 89-125/124-192.

(2) **ศาสนปฏิกฐาน 28** จัดเป็น 9 กลุ่ม ๆ ละ 3 แบบ ได้แก่ (1) ระดับโลกียะกับโลกุตตระ (2) แบบอิงสัตว์กับอัมมะ (3) ญาณกับอารมณ์ของญาณ (4) โสตาปัตติมรรคกับมรรคเบื้องต้น (5) พระคำรัสของพระพุทธองค์กับคำผู้อื่น (6) เรื่องที่ทรงตอบกับไม่ทรงตอบ (7) กรรมกับวิบาก (8) กุศลกับอกุศล (9) สิ่งที่ทรงอนุญาตกับทรงปฏิเสธ รวมเป็น 27 และคำกล่าวสรรเสริญภาวะที่ควรสรรเสริญ

วิธีการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งหมด มุ่งเน้นให้เวไนยสัตว์เข้าใจอริยสัจ ๔ โดยการสังเคราะห์เนื้อความลงในอริยสัจ ๔ โดยยกก่อนด้วยเทศนาหาระ แล้วจึงอธิบายให้ละเอียดด้วยหาระอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ แล้วนำอริยสัจออกแสดงให้ชัดเจนด้วยวิธีการของนยะต่อไป ส่วนศาสนปฏิกฐานเป็นการจัดหมวดหมู่พระพุทธพจน์ เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจเนื้อความ และนำไปประกอบในการอธิบายด้วยหาระและนยะได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.2 อธิบายหลักอุปมาทรรคมตามแนวเนติปกรณ์

อุปมาทรรคมเป็นธรรมข้อใหญ่ในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสไว้เป็นปัจฉิมวาจาทรงรวบรวมธรรมที่ทรงแสดงทั้งหมด 45 พรรษา ลงมารวมไว้ที่หลักเดียวคือความไม่ประมาท ในงานวิจัยนี้ ยกตัวอย่างจากพระคาถาที่ 1 ในอุปมาทรรค คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท มาอธิบายตามแนวเนติปกรณ์ไปตามลำดับ²¹ ดังนี้

1. **หาระ 16** ทำให้ทราบเนื้อความโดยภาพรวม แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) **ปมาทธรรม** ได้แก่ ธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด หรืออกุศลจิต 12 เจตสิกที่เกิดประกอบ 27 และ (2) **อุปมาทรรคม** ได้แก่ ธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด หรือกุศลจิต 21 เจตสิกที่เกิดประกอบ 38 เชื่อมโยงไปสู่หมวดธรรมต่าง ๆ ทั้งด้านลึกตามกระบวนการธรรมปฏิจจสมุปบาท และ ด้านกว้างขยายออกไปอย่างครบถ้วนครอบคลุม อธิบายมุ่งเข้าสู่ความเห็นที่ถูกต้องชัดเจนในอริยสัจ 4 และหยั่งลงสู่ทางดำเนินตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 สรุปตามลำดับหลักการที่ใช้ ดังนี้

(1) **เทศนาหาระ** ทำให้เข้าใจอริยสัจ 4 โดยย่อ คือ (ก) อกุศลจิต โลกียกุศลจิต เจตสิกที่ประกอบทั้งหมด ทุกข์โทมนัสและความวิบัติต่าง ๆ ที่เกิดจากความประมาท สุขโสมนัสและ

²¹ ดูรายละเอียดใน เนติ. (บาลี) 4/6.

สมบัติต่าง ๆ ที่เกิดความไม่ประมาท จัดเป็นทุกขสังข (ข) ตัณหาและวิปลาสอันเกิดจากความประมาท จัดเป็นสมุทยสังข (ค) พระนิพพานและอริยมรรคอันสำเร็จมาจากความไม่ประมาท จัดเป็นนิโรธสังข (ง) ความไม่ประมาท ข้อปฏิบัติที่มีสติเป็นหลัก อันเป็นปฏิปทาเบื้องต้นแห่งอริยมรรค และคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ทรงให้หลีกเลี่ยงความประมาท กระตุ้นเตือนให้ทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท จัดเป็นมคคสังข

(2) **วิจัยหาระ** ทำให้เข้าใจอริยสังขที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้นอย่างละเอียด และเจาะลึกลงไปกว่าเดิม คือ (ก) ทุกขเวทนา ทุกข์ 3 อย่าง ได้แก่ ทุกข์ โทมนัส อันเป็นทุกข์ทุกข์ สุข โสมนัส อันเป็นวิปริณามทุกข์ และสังขารทั้งหมด อันเป็นสังขารทุกข์ สังขารที่เป็นไปในภุมิ 3 ทั้งหมด ที่เกี่ยวเนื่องกับความประมาทและความไม่ประมาท ผลของกรรมเทศนาที่เกิดในปัจจุบัน คือ สุตมย ปัญญา ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง เข้าใจสิ่งที่เคยฟังแล้ว บรรเทาความลังเลสงสัยได้ ทำให้ความเห็นให้ตรง จิตมีความผ่องใส มีความเข้าใจอรรถะ สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส ดำเนินไปตามสัมมา ปฏิปทา งดเว้นความชั่ว เพิ่มพูนกุศลคุณความดี ทำให้ความเพียร เข้าถึงธรรมระดับต่าง ๆ เข้าถึงความสุขระดับต่าง ๆ และได้วิสุทธิ 6 ประการ ผลที่เกิดในกายหน้า คือ สมบัติคืออายุ ผิวพรรณ กำลัง สุข เกียรติยศ บริวาร ความเป็นใหญ่ อุปธิสมบัติ สิริแห่งความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สิริแห่งความเป็นเทวราช ความถึงพร้อมด้วยจักร 4 เป็นต้น เป็นทุกขสังข (ข) ตัณหา 3 ตัณหา 6 ตัณหา วิจจริต 108 วิปลาส 3 ในวัตถุ 4 ที่เกิดจากความประมาท เป็นสมุทยสังข (ค) พระนิพพานและอริยมรรคมีองค์ 8 รวมทั้งธรรมทั้งหมดในระดับโลกุตตระ เป็นนิโรธสังข (ง) ปรัตติโยสส โยนิโส มนสิการ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย และ คำพร่ำสอนที่เป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นมคคสังข

(3) **ยุตติหาระ** ทำให้เกิดความมั่นใจในความถูกต้องด้านพยัญชนะและอรรถะ ได้แก่ (1) ความเหมาะสมด้านพยัญชนะ คือ พระคาถานี้ เป็นบาลีที่ขึ้นสู่สังคายนาทั้ง 3 ครั้ง จัดอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (2) ความเหมาะสมด้านอรรถะ คือ พระคาถานี้ มีความเหมาะสมทางด้านอรรถะที่สมบูรณ์ ไม่ขัดแย้งกับหลักอริยสังข 4 ประกอบลงในอริยสังขได้ทั้ง 4 ข้อ มีข้อปฏิบัติที่จัดอยู่ในอริยมรรคทำให้ละกิเลสได้ ผลของพระกรรมเทศนามีผู้ได้บรรลุธรรม จัดลงกระบวนธรรมปฏิจจสมุปปาต ความไม่ประมาทจัดเป็นธรรมฝ่ายวิชชา เป็นปฏิจจสมุปปาตฝ่ายนิโรธวาระ ส่วนความประมาทจัดเป็นธรรมฝ่ายอวิชชา เป็นปฏิจจสมุปปาตฝ่ายสมุททวาระ

(4) **ปทัฏฐานหาระ** ทำให้เข้าใจเหตุต่อเนื่องลงมาและผลต่อเนื่องขึ้นไปของธรรมที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์ เช่น ฝ่ายความไม่ประมาท มีกระบวนธรรม ดังนี้ (1) การคบสัตบุรุษ -> (2) การฟังสัทธรรม -> (3) ศรัทธา -> (4) การมนสิการโดยแยบคาย -> (5) สติสัมปชัญญะ -> (6) ความสำรวมอินทรี -> (7) สุจจริต 3 -> (8) สติปฏฐาน 4 -> (9) โพชฌงค์ 7 -> (10) วิชชาและวิมุตติ ส่วนฝ่ายความประมาท มีกระบวนธรรม ดังนี้ (1) การไม่คบสัตบุรุษ -> (2) การไม่ฟังสัทธรรม

-> (3) ความไม่มีศรัทธา -> (4) การมนสิการโดยไม่แยบคาย -> (5) ความไม่มีสติสัมปชัญญะ -> (6) ความไม่สำรวมอินทรีย์ -> (7) ทุจริต 3 -> (8) นิรณัน 5 -> (9) อวิชา -> (10) ภาวตัณหา เป็นต้น

(5) **ลักษณะหาระ** ทำให้เข้าใจหลักธรรมที่เกี่ยวข้องได้อย่างกว้างขวาง เช่น ความไม่ประมาท (ก) ธรรมที่มีการไปร่วมกัน ได้แก่ กามาวจรกุศลจิต 8 และเจตสิกที่เกิดประกอบ รูปาวจรกุศลจิต 5 และเจตสิกที่เกิดประกอบ อรูปาวจรกุศลจิต 4 และเจตสิกที่เกิดประกอบ โลกุตตรกุศลจิต 4 และเจตสิกที่เกิดประกอบ (ข) ธรรมที่มีกิจเสมอกัน ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เพราะเป็นธรรมฝ่ายมรรค ทำให้เกิดปัญญาตรัสรู้ริยสัจ 4 เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานเหมือนกัน เป็นต้น (ค) ธรรมที่มีเหตุเสมอกัน ได้แก่ กุศลธรรมทั้งปวง มีเหตุเป็นอโลภะ อโทสะ อโมหะ (ง) ธรรมที่มีผลเสมอกัน ได้แก่ กุศลธรรมทั้งปวง ให้ผลเป็นความสุข ส่วนความประมาท มีธรรมที่ไปร่วมกัน ได้แก่ โลกมุขจิต 8 และเจตสิกที่เกิดประกอบ โทสมุขจิต 2 และเจตสิกที่เกิดประกอบ โมหมุขจิต 2 และเจตสิกที่เกิดประกอบ เป็นต้น

(6) **จุดพยหาระ** ทำให้เข้าใจรายละเอียดของพระพุทธรูปในประเด็นเกี่ยวกับรูปวิเคราะห์ศัพท์ วัตถุประสงค์ของผู้แสดงธรรม เหตุเกิดพระพุทธรูปนั้น และความเกี่ยวข้องของธรรมต่าง ๆ อย่างละเอียด เช่น พระคาถานี้ พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามเพื่อตัดความสงสัยของภิกษุทั้งหลาย ทำให้เกิดความเข้าใจชัดในเรื่องความเป็นอยู่และความตายในทางสภาวะธรรม กลุ่มพระนางสามาวดี เป็นผู้ไม่ประมาทชื่อว่าไม่ตาย เพราะความไม่ประมาทนำคุณธรรมต่าง ๆ มาให้จนถึงนิพพาน กลุ่มพระนางมาคันทียา เป็นผู้ประมาทเหมือนคนตายแล้ว เพราะความประมาท ไม่อาจทำให้เกิดกุศลใด ๆ ได้เลย มีแต่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ต้องทนทุกข์อยู่ในวัฏฏสงสารตลอดไป เพื่อให้พุทธบริษัทเห็นคุณค่าของความไม่ประมาท เห็นโทษของความประมาท หลีกออกจากความประมาท มาตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

(7) **อาวัฏฏหาระ** ทำให้เข้าใจการหมุนไปของหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่ครบทั้ง 2 ด้าน เช่น ความไม่ประมาท คือ การมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ซึ่งเป็นฝ่ายวิชาและวิมุตติ เป็นฝ่ายกุศล เมื่อหาปทัฏฐานต่อเนื่องลงมาจบลงที่การคบสัตบุรุษ จากการคบสัตบุรุษ หมุนไปหาธรรมอีกฝ่ายตรงข้าม คือ การไม่คบสัตบุรุษ แล้วแสดงผลต่อเนื่องขึ้นไปจบลงที่ภาวตัณหา จากภาวตัณหา หมุนไปหาธรรมอีกฝ่ายตรงข้าม คือ วิชาและวิมุตติ หาปทัฏฐานต่อเนื่องลงมาอีก ก็จะมาบรรจบกันที่ความไม่ประมาท คือ การเป็นอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ

(8) **วิภัตติหาระ** ทำให้เข้าใจระดับชั้นของธรรม ปทัฏฐาน และภูมิของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง ทั้งโดยทั่วไปและไม่ทั่วไป เช่น (ก) จำแนกโดยธรรม ได้แก่ ระดับสังกิเลสภาคียะ ตอนที่กล่าวถึง “ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย” และ “คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว” ระดับ

วาสนาภาคิยะ เพราะบุคคลผู้ไม่ประมาท มีสติตั้งมั่นอยู่เสมอ ย่อมให้ท่านบ้าง รักษาศีลบ้าง เจริญภาวนาบ้าง การทำกุศลระดับโลกิยะ เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานก็เป็นวาสนาส่งสมบัติในภพหน้าต่อไป ระดับนิพพานภาคิยะ ตอนที่กล่าวถึง “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ” และ “คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย” ระดับอเสกขภาคิยะ เป็นคุณธรรมของพระอรหันต์ผู้ที่ท่านมีสติสมบูรณ์แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทอย่างสมบูรณ์ (ข) จำแนกโดยภูมิ ได้แก่ ปุณฺณภูมิ เป็นผู้ไม่ประมาท สังคมบุญกุศลทัสสนภูมิ เป็นผู้ไม่ประมาท เกิดโศดาปัตติมคคณฺณภูมิ รู้แจ้งอริยสัจ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิ้นพตปรามาส ปิดอบาย เป็นพระโศดาบัน ภาวนาภูมิ เป็นไม่ประมาท มุ่งหน้าเดินตามอริยมรรค เพื่อเข้าถึงนิพพาน เป็นพระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

(9) **ปริวัตตนหาระ** ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนไปสู่ธรรมฝ่ายตรงกันข้าม เช่น ความไม่ประมาทมีฝ่ายตรงข้ามคือความประมาท กุศลมีฝ่ายตรงข้ามคืออกุศล ความไม่ตายมีฝ่ายตรงข้ามคือความตาย วิภวภูมิมียฝ่ายตรงข้ามคือภวภูมิจึงวาทนามียฝ่ายตรงข้ามคือสังกิเลส โยนิโสมนสิการมีฝ่ายตรงข้ามคืออโยนิโสมนสิการ เป็นต้น เห็นธรรมที่เป็นคู่ปฏิปักษ์กัน เมื่อฝ่ายหนึ่งมี อีกฝ่ายหนึ่งย่อมไม่มี เห็นชัดว่า อกุศลกับกุศลนั้นอยู่ร่วมกันไม่ได้ ธรรมของสัตว์บุรุษกับธรรมของสัตว์บุรุษต่างไกลกันมาก

(10) **เววจนหาระ** ทำให้เข้าใจหลักธรรมได้สะดวกขึ้น ผ่านการใช้คำไวพจน์ที่ล้วนชี้ตรงไปที่หลักธรรมเดียวกัน เช่น (ก) ความไม่ประมาท มีคำไวพจน์ ได้แก่ ทำด้วยความเฝ้าเพื่อ ทำติดต่อกัน ไม่หยุด ประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ความระลึกรู้ ความตามระลึก ความหวนระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลหาย ความไม่หลงลืม อินทรีย์คือสติ พลคือสติ ความระลึกชอบ เป็นต้น แม้บทอื่น ๆ เมื่อนำใช้เป็นอุปมาในการทำกุศลที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ และรักษากุศลที่บริบูรณ์แล้วด้วยปัญญา คือ ฉนฺโท วายาโม อสุสาโห อสุโสฬสี อปฺปปฏิวานี สติ สมฺปชฌณํ อาตปฺป ปธานํ อธิฏฺฐาณํ อนฺุโยโค ก็เป็นคำไวพจน์ของความไม่ประมาทด้วยเช่นกัน (ข) ความประมาท มีคำไวพจน์ ได้แก่ ความปล่อยใจไป การเพิ่มพูนความปล่อยใจไปในกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ 5 หรือการทำโดยไม่เคารพ การทำไม่ติดต่อกัน การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อยหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความประมาทในการเจริญสภาวะธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลาย ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ประมาท เป็นต้น

(11) **บัญญัติติหาระ** ทำให้เข้าใจบทพยัญชนะทั้งหมด เป็นคำบัญญัติที่ตั้งขึ้น เพื่อแสดงความจริงที่มีอยู่ และเพื่อแยกสภาวะแต่ละอย่างออกจากกัน ไม่ให้ปะปนกัน เช่น นิแกขบบัญญัติบัญญัติตั้งไว้ให้ทราบว่า ความไม่ประมาท คือ การมีสติตั้งมั่นอยู่เสมอนั้น เป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหลาย และ ในทางตรงกันข้าม บัญญัติตั้งไว้ให้ทราบว่า ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย ปริณฺญาบัญญัติ บัญญัติการกำหนดรอบรู้ทุกขสัจด้วยปริณฺญา 3 อย่าง ปหานบัญญัติ บัญญัติการ

ละสมุทัยด้วยปหาน 5 อย่าง สัจฉิกิริยาบัญญัติ บัญญัติการกระทำให้แจ้งนิโรคด้วยนิโรค 5 อย่าง ภาวนาบัญญัติ บัญญัติการอบรมพัฒนาทำให้เกิดอริยมรรคด้วยมรรค 4 อย่าง เป็นต้น

(12) **โอตรณหระ** ทำให้เข้าใจหลักธรรมทุกอย่างที่ถูกแสดงอยู่ในบัญญัติมากมาย ล้วนจัดลงในปัจจุสมุปบาท อินทรีย์ ชันธ์ อายตนะ ธาตุ เช่น (ก) โดยปัจจุสมุปบาท ความประมาท เป็นฝ่ายอวิชชา เป็นเหตุของการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร จัดเป็นปัจจุสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ ความไม่ประมาท เป็นธรรมฝ่ายวิชชา เป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหลาย จัดเป็นปัจจุสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์ (ข) โดยอินทรีย์ ได้แก่ จิต จัดเป็นมโนอินทรีย์ ชีวิตินทรีย์เจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นชีวิตินทรีย์ เวทนาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นโสณสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ และอุpekขินทรีย์ สติเจตสิก จัดเป็นสตินทรีย์ สัทธาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นสัทธินทรีย์ วิริยะเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นวิริยินทรีย์ เอกัคคตาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นสมาธิินทรีย์ ปัญญาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นปัญญินทรีย์ อนุญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์ (ค) โดย ชันธ์ ได้แก่ จิต จัดเป็นวิญญาณชันธ์ เวทนาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นเวทนาชันธ์ สัญญาเจตสิกที่เกิดประกอบ จัดเป็นสัญญาชันธ์ สติเจตสิก โมหเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดประกอบ จัดเป็นสังขารชันธ์ วัตถุที่เกิดของจิตตูปาทนนั้น คือหทยวัตถุ จัดเป็นรูปชันธ์ (ง) โดยธาตุ ได้แก่ จิต จัดเป็นมโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุ เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก สติเจตสิก โมหเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดประกอบ วัตถุที่เกิดของจิตตูปาทนนั้น คือหทยวัตถุ จัดเป็นธัมมธาตุ (จ) โดยอายตนะ ได้แก่ จิต จัดเป็นมนายตนะ เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก สติเจตสิก โมหเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดประกอบ วัตถุที่เกิดของจิตตูปาทนนั้น คือหทยวัตถุ จัดเป็นธัมมายตนะ

(13) **โสธนหระ** ทำให้เข้าใจเนื้อหาหลักและเนื้อหารองในพระพุทธพจน์ คือใจความสำคัญในพระคาถานี้ คือ คำว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ” และ “ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย” เป็นใจความสำคัญของพระคาถาเรียกว่าอาร์มกะ เพราะด้วยบทพยัญชนะส่วนนี้ แสดงเนื้อครอบคลุมทั้งหมดแล้ว ใจความรองในพระคาถานี้ คือ คำว่า “คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่า ย่อมไม่ตาย” และ “คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว” เพราะแสดงเนื้อความเสริม ทำให้เข้าใจในรายละเอียดปลีกย่อยเพิ่มเติมจากเดิม

(14) **อธิฐานหระ** ทำให้ทราบหัวข้อธรรมและจำแนกประเภทธรรม เช่น (ก) ความประมาท ที่เป็นเอกัตตะ ได้แก่ การทำด้วยความเชื่อเพื่อ การทำติดต่อกัน การทำไม่หยุด ความประพฤติไม่ย่อหย่อน ความไม่ละความพอใจ ความไม่ทอดธุระ ความตามระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลหาย เป็นต้น ส่วนเวมัตตะ ได้แก่ ความไม่ประมาทในทาน ความไม่ประมาทในศีล ความไม่ประมาทในภาวนา ความไม่ประมาทในพระธรรมวินัย ความไม่ประมาทในอุปัชฌาย์ ความไม่ประมาทในอาจารย์ เป็นต้น (ข) ความไม่ประมาท ที่เป็นเอกัตตะ ได้แก่ ความปล่อยจิตไป การเพิ่มพูนความปล่อยจิต การทำโดยไม่เคารพ การทำไม่ให้ติดต่อกัน การทำที่ไม่

มั่นคง ความประพฤดิย่อหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบเป็นต้น ส่วนเวมัตตะ ได้แก่ ความปล่อยจิตไปในกายทุจริต ความปล่อยจิตไปในวจีทุจริต ความปล่อยจิตไปในมโนทุจริต ความปล่อยจิตไปในกามคุณ 5 การทำโดยไม่เคารพในทาน การทำโดยไม่เคารพในศีล การทำโดยไม่เคารพในภาวนา เป็นต้น

(15) **ปริกขารหาระ** ทำให้ทราบว่ ธรรมทั้งหลายเกิดจากเงื่อนไขทั้งภายในและภายนอก เงื่อนไขให้เกิดและเงื่อนไขอุปถัมภ์ เป็นต้น เช่น (ก) ความไม่ประมาท เกิดจากเหตุและปัจจัย ดังนี้ (1) เหตุ มีลักษณะเป็นสภาวะ อัชฌัตติกะ ชนกะ อสาธารณะ เช่น ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โยนิโสมนสิการ ความถึงพร้อมด้วยศีล ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ความถึงพร้อมด้วยกำลังจิตที่มั่นคง เป็นต้น (2) ปัจจัย มีลักษณะเป็นวิสภาวะ พาหิระ อุปถัมภกะ สาธารณะ เช่น การอยู่ในสถานที่อันสมควร การคบหาสัตบุรุษ ความมีกัลยาณมิตร การได้ฟังพระสัทธรรม เป็นต้น (ข) ความประมาท เกิดจากเหตุและปัจจัย ดังนี้ (1) เหตุ เช่น โมหะ อหิริกะ อนินตปปะ อุทธัจจะ โยนิโสมนสิการ ความไม่มีศรัทธา ความไม่มีศีล เป็นต้น (2) ปัจจัย เช่น การคบคนพาล การไม่ได้ฟังพระสัทธรรม เป็นต้น

(16) **สมาโรปนหาระ** ทำให้รู้วิธีในการยกธรรมขึ้นแสดงในส่วนที่จำเป็น ได้แก่ เหตุ ต่อเนื่อง คำไวพจน์ ธรรมที่เจริญ และธรรมที่ถูกละ เช่น (ก) ธรรมฝ่ายที่ควรเจริญ คือ โภธิปักขิยธรรม 7 หมวดมี 37 ประการ เป็นธรรมที่ควรเจริญ เมื่อทำให้เกิดขึ้นจนสมบูรณ์ประชุมรวมกัน ก็จะเกิดเป็นมรรค 4 ได้แก่ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นกุศล รวมลงในความไม่ประมาทนั่นเอง (ข) ธรรมที่ควรละ ได้แก่ ตัณหาและอวิชชา กล่าวโดยสรุปคือกิเลสทั้งหมดอันจะพึงถอนขึ้นด้วยอริยมรรค เมื่อเจริญธรรมฝ่ายอริยมรรค กิเลสย่อมถูกละไป ถูกตัดมูลราก ทำให้ถึงภาวะไม่มี ทำให้มีสภาพไม่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกต่อไปด้วยอำนาจของมรรค ธรรมที่ควรละนี้ เมื่อกล่าวโดยเป็นแบบอริยสัจ 4 ได้แก่ ตัณหา เมื่อกล่าวโดยปฏิจจสมุปบาท ได้แก่ อวิชชา เมื่อกล่าวแสดงคู่ตรงกัับอริยมรรค ได้แก่ สังโยชน์และอนุสัย เป็นต้น

2. **นยะ 5** ทำให้เข้าใจวิธีการนำเนื้อความของพระพุทธพจน์คืออริยสัจ 4 ออกแสดงผ่านหลักธรรมหมวดละ 2 หมวดละ 3 และหมวดละ 4 ทั้งหมดล้วนแสดงสิ่งเดียวกัน สรุปดังนี้

(1) **นันทิยาวิภูษณ** ทำให้เข้าใจวิธีการแยกธรรมเป็นฝ่ายสังกิเลสกับฝ่ายไวทาน แล้วประกอบลงอริยสัจ 4 โดยใช้ธรรมหมวดละ 2 คือ (ก) ความไม่ประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในสมณะและวิปัสสนา เป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาระ เป็นฝ่ายวิวิภูษะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ เป็นธรรมฝ่ายไวทานที่สมบูรณ์ระดับโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ตามพระคาถา คือความไม่ประมาท ตามนันทิยาวิภูษณ คือ

สมณะกับวิปัสสนา (ข) ความประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในตัณหาและอวิชชา เป็นปฏิจกสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร

ประกอบเนื้อความในพระคาถาลงอริยสัจ 4 ได้ดังนี้ (ก) ทุกขสัจ ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ข) สมุทยสัจ ได้แก่ ตัณหาอันเป็นความติดใจในทุกข์ และอวิชชาที่เป็นมูลของวิภวสงสารในฐานะที่เป็นประธาน ความประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายสังกิเลสทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดในภพต่าง ๆ (ค) นิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน อันภาวะไม่เกิดของทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ (ง) มัคคสัจ ได้แก่ อริยมรรค และ สมณะกับวิปัสสนา ความไม่ประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายไวทานทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งอริยสัจ 4

(2) **ติปุกขลนัย** ทำให้เข้าใจวิธีการแยกธรรมเป็นฝ่ายสังกิเลสกับฝ่ายไวทาน แล้วประกอบลงอริยสัจ 4 โดยใช้ธรรมหมวดละ 3 คือ (ก) ความไม่ประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในอโลภะ โทสะและโมหะ หรือ ปัญญาชั้น สีสันต์ สมาธิชั้น เป็นปฏิจกสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาระ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เป็นธรรมฝ่ายไวทานที่สมบูรณ์ระดับโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ตามพระคาถา คือความไม่ประมาท ตามติปุกขลนัย คือ ปัญญาชั้น สีสันต์ สมาธิชั้น (ข) ความประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในโลภะ โทสะและโมหะ จัดอยู่ปฏิจกสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร เป็นฝ่ายหมุนอยู่ในวิภวสงสาร มีการปฏิบัติผิดไม่อาจจะออกวิภวสงสารได้

ประกอบเนื้อความในพระคาถาลงอริยสัจ 4 ได้ดังนี้ (ก) ทุกขสัจ ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ข) สมุทยสัจ ได้แก่ ตัณหาอันเป็นความติดใจในทุกข์ และ โลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นมูลแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย ความประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายสังกิเลสทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดในภพต่าง ๆ (ค) นิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน อันภาวะไม่เกิดของทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ (ง) มัคคสัจ ได้แก่ อริยมรรค ปัญญาชั้น สีสันต์ สมาธิชั้น และ อโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นมูลแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย ความไม่ประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายไวทานทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งอริยสัจ 4

(3) **สิหวิกกีพัตถนัย** ทำให้เข้าใจวิธีการแยกธรรมเป็นฝ่ายสังกิเลสกับฝ่ายไวทาน แล้วประกอบลงอริยสัจ 4 โดยใช้ธรรมหมวดละ 4 คือ (ก) มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในอสุกัลยา ทุกขสัจสัญญา อนิจจสัญญา และอนัตตสัญญา เป็นปฏิจกสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาระ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ เป็นธรรมฝ่ายไวทานที่สมบูรณ์ระดับโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ตามพระคาถา คือความไม่ประมาท ตามสิหวิกกีพัตถนัย คือสติปัฏฐาน 4 (ข) ความประมาท มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ธรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด สงเคราะห์ลงในสุกัลยา สุขสัญญา นิจจสัญญา และอัตตสัญญา เป็นปฏิจกสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร

ประกอบเนื้อความในพระคาถาลงอริยสัจ 4 ได้ดังนี้ (ก) ทุกขสัจ ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ข) สมุทยสัจ ได้แก่ ต้นหาอันเป็นความติดใจในทุกข์ และ สุขสัจญญา สุขสัจญญา นิจจสัจญญา อตตสัจญญา อันเป็นวิปัสสาส ความประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายสังกิเลสทั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดในภพต่าง ๆ (ค) นิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน อันภาวะไม่เกิดของทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ (ง) มัคคสัจ ได้แก่ อริยมรรค สติปัฏฐาน 4 ความไม่ประมาท รวมทั้งธรรมฝ่ายโงทาททั้งหมด อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งอริยสัจ 4

(4) **ทิสาลอจนัย** ทำให้เข้าใจการสอหาธรรมต่าง ๆ ที่แสดงมาแล้วด้วยหลักหาระด้วยใจ เห็นทิศทางของธรรมเป็นกระแส 2 ฝ่าย ความไม่ประมาทเป็นกระแสธรรมฝ่ายโงทาท ยกระดับจิตให้สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ สิ้นสุดที่พระนิพพาน ส่วนความประมาทเป็นกระแสธรรมฝ่ายสังกิเลส ทำให้เกิดการวนเวียนไม่สิ้นสุด

(5) **อังกุสนัย** ทำให้เข้าใจการยกธรรมที่เกี่ยวข้องกับความไม่ประมาทและความประมาท เชื่อมโยงกับมูลบท 18 ที่เป็นพื้นฐาน เพื่อนำออกแสดงด้วยนันทิยาวิภูญนัย หรือ ดิปกุสนัย หรือ สัทวิกกีฬิตนัย อย่างใดอย่างหนึ่งตามความเหมาะสม

3. **สาสนปัฏฐาน** ทำให้เข้าใจการจัดหมวดหมู่ ระดับ และประเภทของธรรมในพระคาถานี้โดยกว้าง ๆ เป็นประโยชน์ต่อการนำไปอธิบายด้วยหลักหาระและนยะได้สะดวกยิ่งขึ้น และยังเป็น การทวนสอบคำอธิบายให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอีกด้วย พระคาถานี้ จัดตามสาสนปัฏฐานได้ดังนี้ (1) สังกิเลสวาทานนิพเพทภคิยสูตร (2) สังกิเลสอเสกขภคิยสูตร (3) ต้นหาสังกิเลสภคิยสูตร (4) ทิฏฐิสังกิเลสภคิยสูตร (5) พุจจริตสังกิเลสภคิยสูตร (6) ต้นหาโงทาทภคิยสูตร (7) ทิฏฐิโงทาทภคิยสูตร (8) พุจจริตโงทาทภคิยสูตร (9) โลภียโลกุตตรสูตร (10) สัตตธัมมาธิฏฐานสูตร (11) ญาณสูตร (12) ทัสสนภาวนาสูตร (13) สกวจนสูตร (14) วิสัชชนียสูตร (15) กัมมวิปากสูตร (16) กุสลากุสลสูตร (17) อนุญญาตปฏิกขิตตสูตร

เมื่อใช้วิธีการในเนตติปกรณ์อธิบายหลักอปปมาทธรรม ทำให้เข้าใจหลักธรรมได้ตรง ประเด็น ลึกซึ้ง และกว้างขวาง คือ ทำให้เห็นอริยสัจ ๔ ที่ประกอบอยู่ในพระพุทพจน์ได้อย่างชัดเจน เห็นกระแสธรรมที่เป็นเงื่อนไขต่อเนื่องทั้ง ๒ ด้าน และเห็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องแม้ไม่ได้แสดงไว้ในพระคาถา รวมทั้งช่วยให้เข้าใจสัจธรรมจากมุมมองที่หลากหลาย

4.3 วิเคราะห์หลักอปปมาทธรรมตามแนวเนตติปกรณ์

หลักอปปมาทธรรมที่ได้อธิบายด้วยวิธีการหาระ 16 นยะ 5 และจัดหมวดหมู่ด้วยสาสนปัฏฐาน พบว่า อปปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา คือการแสดงอริยสัจ 4 โดยใช้บทพญัญชนะชุดหนึ่งที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการแทงตลอดของผู้ฟังในสถานการณ์หนึ่ง มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมากมายที่ไม่ได้ระบุไว้ในพระคาถา สรุปเป็นหลักการได้ดังนี้

1. **หาระ 16** เป็นการอธิบายอัปมาทธรรมให้ยั้งลงสู่อริยสัจ 4 โดยย่อก่อน แล้วอธิบายให้ละเอียดและระบุเจาะจงยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นว่าอัปมาทธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดมาลอย ๆ เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่อง เชื่อมโยงสู่หลักธรรมที่เกี่ยวข้องแม้ไม่ได้ถูกแสดงไว้ในบทบัญญัติเหล่านั้น แยกระดับของธรรม พิจารณาธรรมที่ตรงกันข้าม สงเคราะห์ธรรมทั้งหมดที่อยู่ในบัญญัติหลากหลายลงโดยความเป็นขั้นธ ายตนะ ธาตุ อินทรีย์ ปฏิจจสมุปบาท ทวนสอบป้องกันการอธิบายไม่ให้ออกแนวอริยสัจ จนกระทั่งยกข้อปฏิบัติที่สามารถละกิเลสได้ขึ้นแสดง โดยทุกคำอธิบายต้องตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมทั้งด้านพยัญชนะและอรรถะทั้งหมด วิธีการทั้ง 16 อย่าง สามารถอธิบายให้เข้าใจด้านพยัญชนะได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน เพียงพอต่อการนำเนื้อความอัปมาทธรรมคืออริยสัจ 4 ออกประกาศ ในการอธิบายด้านพยัญชนะมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมากมาย หลักธรรมสำคัญและเป็นหลักทั่วไปในการอธิบายธรรม ได้แก่ อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท โพธิปักชยธรรม กิเลส ขั้นธ ายตนะ ธาตุ อินทรีย์ เน้นอธิบายลงสู่อริยสัจ 4 และอริยมรรค เพื่อนำเข้าสู่โสดาปัตติมรรคเป็นหลัก ทำให้เข้าใจหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่จำเป็นที่สุดที่ชาวพุทธต้องเรียนรู้ ได้แก่ (1) อริยสัจ 4 ในฐานะเป็นธรรมที่ต้องรู้ให้ชัดเจนด้วยญาณ (2) โพธิปักชยธรรม ในฐานะเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดญาณเห็นอริยสัจ เป็นหลักปฏิบัติที่ควรทำให้เกิดขึ้น เมื่อทำให้เกิดขึ้นแล้ว สามารถทำให้หมดกิเลสได้

2. **นยะ 5** เป็นการนำเนื้อความอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในอัปมาทธรรมออกแสดง โดยการตรวจสอบกระแสธรรมที่มีทิศทางเดียวกันด้วยทิสาลอจนนัย นำธรรมเหล่านั้นเท่าที่จำเป็นและเพียงพอมารวมไว้ด้วยอังกุสนัย แล้วจึงแสดงอริยสัจ 4 ด้วยนัย 3 แสดงแยกให้เข้าใจชัดเจนถึงกระบวนการ 2 ฝ่าย ได้แก่ (1) สังกิเลส เป็นธรรมฝ่ายที่มีความเศร้าหมอง เป็นฝ่ายวิภูฏะ ทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏทุกซ์ เป็นสิ่งที่ควรละ เรียกว่าปหาตัพพธรรม (2) โวทาน เป็นธรรมฝ่ายหมดจด สะอาดผ่องแผ้ว เป็นฝ่ายวิวิภูฏะ ทำให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกซ์ทั้งปวง เป็นสิ่งที่ควรเจริญ เรียกว่าภาเวตัพพธรรม เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการปฏิจจสมุปบาท 2 สาย สงเคราะห์ลงสู่อริยสัจ 4 การอธิบายด้วยหลักนัยนี้ ทำให้มีความชัดเจนในธรรม 2 หมวด ได้แก่ (1) ภาเวตัพพธรรม เป็นธรรมฝ่ายอริยมรรคต้องทำให้เกิดมีขึ้น (2) ปหาตัพพธรรม เป็นธรรมฝ่ายกิเลสสามารถละได้ ทำให้ไม่เกิดอีกต่อไปเมื่อมีอริยมรรค

3. **ศาสนปฏฐาน** เป็นการจัดเนื้อความที่มีอยู่ในอัปมาทธรรมเป็นหมวดหมู่ เป็นระดับ และประเภทต่าง ๆ เพราะเนื้อความในพระคานานั้นมีหลายประเด็นประกอบอยู่ หลักศาสนปฏฐานจะทำให้แบ่งระดับของธรรมเป็นสังกิเลส วาสนา ภาวนาและอเสชะ และจัดแบ่งประเภทเป็นโลกียะและโลกุตระเป็นต้นได้ ทำให้สามารถอธิบายให้ละเอียดด้านพยัญชนะและอรรถะได้สะดวกยิ่งขึ้น เห็นได้ว่า พระพุทธพจน์ทั้งหมดล้วนจัดลงได้ในศาสนปฏฐานเหล่านี้ได้ เนื้อหาสาระในพระพุทธพจน์นั้นพิจารณาจากมูลบท 18 ที่ได้ตั้งไว้เป็นหลักแล้วในเนตติปกรณ์ พระพุทธพจน์หนึ่ง ๆ สามารถจัด

ลงสาสนบัญญัติได้หลายแบบ เนื่องจากเนื้อหาสาระมีความคาบเกี่ยวกันและเป็นการจัดด้วยแง่มุมต่างกัน เมื่อมองเนื้อหาสาระโดยอาศัยแง่มุมหลากหลาย ก็มีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาของพระพุทธรูปจนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หลักอปปมาทธรรมที่ถูกอธิบายด้วยวิธีการในเนตติปกรณ์ ทำให้เห็นว่า เป็นการประกาศอริยสัจ ๔ นั้นเอง ซึ่งหากผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาความอริยสัจที่มีอยู่ในพระคาถานี้ ก็สามารถบรรลุธรรม หยั่งลงสู่อุปริยมรรค เข้าสู่โสดาปัตติมรรค เกิดสัมมาทิฏฐิ ละมิจฉาทิฏฐิได้

5. บทสรุป

สรุปความว่า อปปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา เมื่ออธิบายตามแนวเนตติปกรณ์แล้ว พบว่า เป็นการประกาศสัจธรรม ให้ผู้ฟังได้รู้ชัดในทุกขสัจโดยความเป็นทุกขสัจ รู้ชัด สมุทัยสัจโดยความเป็นสมุทัยสัจ รู้ชัดนิโรธสัจโดยความเป็นนิโรธสัจ รู้ชัดมคคสัจโดยความเป็นมคคสัจ ซึ่งเป็นสถานะที่เป็นจริงแท้ ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น เมื่อเข้าใจชัดในสัจธรรมเหล่านี้ ความเห็นก็เป็นสัมมาทิฏฐิ เห็นถูกต้อง ไม่ผิดเพี้ยนจากหลักสัจธรรม จะได้ทำกิจที่ถูกต้องต่อสัจธรรม คือ การกำหนดรอบรู้ทุกข์ การละสมุทัย การกระทำให้แจ้งนิโรธ การทำมรรคให้เกิด ซึ่งเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธานุศาสน์ต่อไป

6. องค์ความรู้จากการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นตัวอย่างการนำพระพุทธรูป 1 พระคาถา มาอธิบายด้วยวิธีการทั้งหมดในเนตติปกรณ์ มีประเด็นที่ได้ค้นพบ คือ ทำให้เข้าใจเนื้อหาความที่มีอยู่ในพระพุทธรูปในแง่มุมต่าง ๆ ตามที่ได้แสดงไปแล้ว ส่วนประเด็นภาพรวม สรุปได้ดังนี้

(1) วิธีการ (ก) หาระ ทำให้เข้าใจเนื้อหาความอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธรูป และเห็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านลึกลงไปเป็นกระบวนการธรรม ด้านกว้างเป็นหลักธรรมที่เป็นฝ่ายเดียวกัน หลักธรรมฝ่ายตรงข้าม คำบัญญัติ ชื่อของสภาวธรรมมากมาย ธรรมทั้งหมดนั้น มีองค์ธรรมรวมอยู่ในขั้นธ อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ และปฏิจสมุปบาท รวมลงสู่จุดเดียวกันคืออริยสัจ 4 (ข) นัยะ ทำให้เข้าใจกระบวนการธรรม 2 ฝ่ายได้ชัด (5) สาสนบัญญัติ ทำให้เข้าใจระดับและประเภทของธรรมเหล่านั้น

(2) วิธีการทั้งหมดอธิบายลงในอริยสัจ 4 เหมือนกัน ต่างกันแค่หลักธรรมที่ใช้ในการเชื่อมโยงกับเนื้อหาความที่มีอยู่พระพุทธรูป

(3) เนื้อหาของพระพุทธรูปทั้งหมด ไม่ว่าจะแสดงไว้ด้วยพยัญชนะที่ยาวหรือสั้น แสดงโวหารหรือบัญญัติใด ๆ ล้วนมีเนื้อหาความเป็นอริยสัจ 4 ทั้งนั้น

(4) อัปปมาทธรรมในคาถาธรรมบท 1 คาถา คือการแสดงอริยสัจ 4 โดยใช้บทพญัญชนะชุดหนึ่งที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการแทงตลอดของผู้ฟังในสถานการณ์หนึ่ง ผู้ที่เข้าใจเพียงพอก็สามารถแทงตลอดในสัจธรรมได้

(5) หลักธรรมอื่น ๆ และพระพุทธรูปทั้งหมด สามารถใช้วิธีการในเนติปกรณ์อธิบายลงในอริยสัจ 4 ได้เหมือนกัน จะต่างกันแค่เนื้อหาตอนต้นและหลักธรรมในการเชื่อมโยง ท้ายที่สุดก็หยั่งลงสู่ปฏิจลสมุปบาท 2 สายและอริยสัจ 4 เหมือนกันนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เนติ-ปฏิโกปเทศปกรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2540.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เนติอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539.

การตัดสินใจของผู้บริหารกับการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา

สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1

Decision-Making of Administrator and Budgeting Management

Of School under Kanchanaburi Primary Education Service Area Office 1

วราพร แต้มเรืองอิฐ, WARAPORN TAMRENGIT¹

สงวน อินทร์รักษ์, SANGAUN INRAK²

Email: evewarakru@gmail.com

Received: May 24, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) การตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 2) ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 3) ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 จำนวน 103 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 2 คน ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารสถานศึกษา 2) ครูผู้รับผิดชอบด้านงบประมาณ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน 206 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้บริหาร ตามแนวคิดของ กอร์ดอน (Gordon) และผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา ตามแนวคิดของ ชัยสิทธิ์ เจริญมี ประเสริฐ สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ความถี่ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์สหสัมพันธ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า 1) การตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ทุกด้าน โดยเรียงจากค่ามัชฌิม

^๑ นักศึกษาปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๒ อาจารย์ที่ปรึกษา สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การตัดสินใจหรือการเลือกทางเลือก การประเมินผลการตัดสินใจ การวิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ การค้นหาทางเลือก และการประเมินผลทางเลือก ตามลำดับ 2) ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ การวางแผนงบประมาณ การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง การบริหารสินทรัพย์ การตรวจสอบภายใน และการคำนวณต้นทุนผลผลิต ตามลำดับ 3) การตัดสินใจของผู้บริหารกับการผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ในลักษณะคล้ายตามกัน

คำสำคัญ : (การตัดสินใจของผู้บริหาร), (ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา)

Abstract

The purposes of this research were to find out; 1) the decision – making of education ministration under Kanchanaburi primary education service area office 1, 2) budgeting management succession in schools, 3) the relationship between the decision – making of ministration and budgeting management succession in schools under Kanchanaburi primary education service area office 1. The samples were 103 schools under Kanchanaburi primary education service area office 1. The respondents from each school consisted of 1) one school administrator and 2) teachers responsible for budgets, in the total of 206 respondents. The tool employed for data collection was opinionnaire of decision – making of ministration, based on the Gordon’s concept and budgeting management succession in schools based on Chaisit Chalermmeeprasert. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, and Pearson’s Product Moment Correlation Coefficient. The results of the research were as follows: 1) The decision – making of ministration under Kanchanaburi primary education service area office 1, collectively and individually, were at a high level. Ranking by arithmetic mean from the highest to the lowest were the decision making, evaluation of the decision, situation analysis, objective and goal setting, alternative seeking, and evaluation of the alternatives, 2) Budgeting management succession in schools under Kanchanaburi primary education service area office 1, collectively and individually, were at a high level. Ranking by

arithmetic mean from the highest to the lowest were financial management and found control, budgeting planning, financial and performance reporting, procurement management, asset management, internal audit, and output costing. 3) The relationship between the decision – making of ministration and budgeting management succession in schools under Kanchanaburi primary education service area office 1, collectively, were found at .01 level of statistically significant.

KEY WORD: (Executive decision), (Educational budget management results).

1. บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้ส่งผลกระทบทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องเร่งพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงระบบการจัดการศึกษาของประเทศเพื่อให้สามารถพัฒนาคนให้มีคุณภาพและศักยภาพอย่างพอเพียงต่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยต้องการให้ประชาชนของประเทศสามารถร่วมมือและแข่งขันกับประชาคมโลกอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม จึงได้มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งเป็นกฎหมายที่เป็นกรอบหลักในการทำการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยมุ่งกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ซึ่งมุ่งหวังจะให้เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาและตอบสนองความต้องการของชุมชน ดังที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 39 ที่ระบุว่า “ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง”³

ดังนั้นการบริหารการศึกษาในยุคของการปฏิรูปและการกระจายอำนาจทางการศึกษาจากส่วนกลางไปสู่ระดับสถานศึกษาตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จะทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาได้รับอำนาจการตัดสินใจเพื่อการบริหารการศึกษามากขึ้น ซึ่งจำเป็นที่จะต้องใช้อำนาจผู้นำและความเป็นมืออาชีพทางการบริหารที่สูง โดยวิชาชีพบริหารการศึกษาจะได้รับการยกระดับจากสังคมให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นที่จะต้องรู้ เข้าใจ และ

³ วีระยุทธ ชาทะกาญจน์, เทคนิคการบริหารสำหรับนักบริหารการศึกษามืออาชีพ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๘.

ประยุกต์ใช้ทฤษฎีหลักการทางการบริหารเพื่อบริหารจัดการให้ระบบบริหารและระบบสนับสนุนการเรียนรู้อื่น ๆ ของสถานศึกษา สามารถที่จะช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาสถานศึกษาให้มุ่งสู่ความเป็นเลิศ ก่อให้เกิดคุณภาพและความพึงพอใจในการจัดการศึกษาของนักเรียน ผู้ปกครอง และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ เพราะเหตุนี้ สถานศึกษาจึงต้องการผู้บริหารที่มีคุณลักษณะ มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการบริหาร มีวิสัยทัศน์ มีคุณธรรม มีภาวะผู้นำที่เหมาะสมที่จะทำให้ผู้บริหารสามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁴ ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องเป็นผู้มีการตัดสินใจที่ดี การตัดสินใจจึงนับเป็นหัวใจของการบริหาร การตัดสินใจที่ดีมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเป็นการตัดสินใจที่มีเหตุผลมีการไตร่ตรองถึงผลดี ผลเสียของทางเลือกต่าง ๆ เปรียบเทียบกันโดยมีข้อมูลสนับสนุนเป็นการตัดสินใจที่มุ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์การหรือส่วนรวมเป็นสำคัญ มีความชอบธรรม สอดคล้องกับกฎ ระเบียบ และเป็นการตัดสินใจที่ฉับไวทันเหตุการณ์นอกจากนี้ โดยเหตุที่ปัจจุบันสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการตัดสินใจที่ดีของผู้บริหารจึงไม่ใช่เป็นเพียงการแก้ปัญหาที่สะสมกันมาในอดีตหรือปัญหาในปัจจุบันเท่านั้น แต่จะต้องวิเคราะห์แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและตัดสินใจล่วงหน้าเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

คณะกรรมการปฏิรูประบบบริหารการศึกษาในกระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการวิเคราะห์ถึงสภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีการสรุปประเด็นปัญหาที่สำคัญ คือ ปัญหาการบริหารการศึกษา ซึ่งในปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการมีปัญหาด้านการบริหารการศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ การรวมศูนย์อำนาจไว้ในส่วนกลาง การมอบอำนาจหรือแบ่งอำนาจไปยังระดับจังหวัดและสถานศึกษาส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการบริหารงานตามระเบียบ แบบแผน การบริหารเงิน และการบริหารงานบุคคล มีการมอบอำนาจในเรื่องของนโยบาย แผนงาน วิชาการเป็นส่วนน้อย ซึ่งการรวมศูนย์อำนาจไว้ส่วนกลางไม่เพียงพอต่อจะก่อให้เกิดความด้อยประสิทธิภาพ และการตัดสินใจที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการเท่านั้น แต่ยังเป็นเหตุของการสิ้นเปลืองงบประมาณและทรัพยากรอื่น ๆ อันเนื่องมาจากการจัดสรรที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริง รวมทั้งมีขั้นตอนมากมาย โดยเป็นมูลเหตุสำคัญของการหย่อนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของระบบการศึกษา และการขาดอิสระในการตัดสินใจ โดยไม่ได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของครู ประกอบกับการขาดแคลนงบประมาณ ระยะเวลา และการฝึกอบรมไม่เพียงพอทำให้เกิดปัญหาตั้งแต่เริ่มนำ

⁴ มัทนา วังถนอมศักดิ์, ภาวะผู้นำทางการศึกษา ทฤษฎีและการปฏิบัติ (นครปฐม: บริษัท เพชรเกษมพรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า ๑๒๔.

แนวคิดการบริหารแบบนี้ไปปฏิบัติแล้ว อีกทั้งประกอบกับการที่ส่วนกลางไม่ได้มอบอำนาจให้สถานศึกษาได้ตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการอย่างแท้จริง⁵

จากที่ได้นำเสนอข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 ว่าอยู่ในระดับใดและมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านบริหารงานของผู้บริหารให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสถานศึกษา

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการวิจัย และสามารถตอบปัญหาดังกล่าวได้ชัดเจน ผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. เพื่อทราบการตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1
2. เพื่อทราบผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1
3. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงานงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยเป็นการศึกษา คือ ตัวแปรต้นและตัวแปรตาม กล่าวคือ ตัวแปรต้น คือ การตัดสินใจของผู้บริหาร ตามแนวคิดของกอร์ดอน (Gordon) ซึ่งได้กล่าวเกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจไว้ทั้งหมด 6 ขั้นตอน คือ 1) การวิเคราะห์สถานการณ์ (Analyze the situation) 2) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ (Set Objective) 3) การค้นหาทางเลือก (Search for Alternative) 4) การประเมินทางเลือก (Evaluate Alternative) 5) การตัดสินใจ หรือการเลือกทางเลือก (Make the Decision) และ 6) การประเมินผลการตัดสินใจ (Evaluate the Decision)⁶ ส่วนตัวแปรตาม คือ บริหารงานงบประมาณตามกรอบมาตรฐาน

⁵ วีระยุทธ ขาตะกาญจน์, เทคนิคการบริหารสำหรับนักบริหารการศึกษามีอาชีพ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 33-34 และ 77.

⁶ Judith R. Gordon, **Organizational Behavior : A Diagnostic Approach**, ๓th (New Jersey: Prentice – Hall, Inc., ๒๐๐๒). PP. ๑๔๓-๑๔๗.

การจัดการทางการเงิน 7 ด้าน (7 Hurdles) ประกอบด้วย 1) การวางแผนงบประมาณ (Budgeting Planning) 2) การคำนวณต้นทุนการผลิต (Output Costing) 3) การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง (Procurement Management) 4) การบริหารทางการเงินและควบคุมงบประมาณ (Financial Management/Fund Control) 5) การบริหารสินทรัพย์ (Asset Management) 6) การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน (Financial and Performance Reporting) 7) การตรวจสอบภายใน (Internal Audit)⁷

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 จำแนกได้ดังนี้ อำเภอเมือง จำนวน 52 แห่ง อำเภอท่าม่วง จำนวน 42 แห่ง อำเภอด่านมะขามเตี้ย จำนวน 26 แห่ง และอำเภอศรีสวัสดิ์ 19 แห่ง รวม 139 แห่ง

กลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งตัวอย่างที่เป็นตัวแทนที่ดีและมีความน่าเชื่อถือได้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างโดยมีรายละเอียด ดังนี้ จากสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 จำนวน 139 แห่ง ผู้วิจัยได้ใช้ตารางประมาณขนาดตัวอย่างของ เครซี และมอร์แกน (Krejcie and Morgan)⁸ ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 103 แห่ง โดยจำแนกตามอำเภอและใช้การสุ่มอย่างง่ายในการเลือกสถานศึกษา

ผู้ให้ข้อมูล กำหนดผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 2 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครูผู้รับผิดชอบด้านงบประมาณ จำนวน 1 คน จำนวนสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 103 แห่ง รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 206 คน

ตัวแปรที่ศึกษา สำหรับการวิจัยครั้งนี้มีตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ตัวแปรพื้นฐานและตัวแปรที่ศึกษา ดังนี้ 1) ตัวแปรพื้นฐาน เป็นตัวแปรเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์การทำงาน 2) ตัวแปรต้น เป็นตัวแปรที่เกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษา ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยผู้วิจัยได้พัฒนานิยามจากกระบวนการการตัดสินใจของกอร์ดอน (Gordon) ดังนี้ 2.1) การวิเคราะห์สถานการณ์ (x_1) 2.2) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ (x_2) 2.3) การค้นหาทางเลือก (x_3) 2.4) การประเมินทางเลือก (x_4) 2.5) การตัดสินใจ หรือการเลือกทางเลือก (x_5) และ 2.6) การประเมินผลการตัดสินใจ (x_6) และ 3) ตัวแปรตามเป็นตัวแปรที่เกี่ยวกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา ตามกรอบมาตรฐานการจัดการทาง

⁷ ชัยสิทธิ์ เฉลิมมีประเสริฐ, มาตรฐานการจัดการทางการเงิน ๗ Hurdles, (กรุงเทพฯ: บริษัท ชีระฟิล์ม และโซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖-๑๗.

⁸ Robert V. Krejcie, and Daryle W. Morgan, "Determining Sample Size for Research Activities," Journal for Education and Psychological Measurement ๓ (November ๑๙๗๐) : ๖๐๘.

การเงิน 7 ด้าน ดังนี้ 3.1) การวางแผนงบประมาณ (Y_1) 3.2) การคำนวณต้นทุนผลผลิต (Y_2) 3.3) การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง (Y_3) 3.4) การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ (Y_4) 3.5) การบริหารสินทรัพย์ (Y_5) 3.6) การรายงานทางการเงินและผลการ (Y_6) และ 3.7) การตรวจสอบภายใน (Y_6)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้แบบสอบถามความคิดเห็นจำนวน 1 ฉบับ โดยมีรายละเอียดของแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับเกี่ยวกับสภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์ในการทำงานซึ่งมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list) ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้บริหารตามแนวคิดของกอร์ดอน (Gordon) และตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับผลการบริหารงบประมาณ ตามกรอบมาตรฐานการจัดการทางการเงิน 7 ด้าน (7 Hurdles) ส่วนแบบสอบถามตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบจัดลำดับคุณภาพ โดยแบบออกเป็น 5 ระดับตามแนวคิดของลิเคิร์ต (Likert's Five Rating Scale)⁹ ดังนี้

ระดับ 5 หมายถึง การตัดสินใจของผู้บริหารหรือการบริหารงานงบประมาณอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 5 คะแนน

ระดับ 4 หมายถึง การตัดสินใจของผู้บริหารหรือการบริหารงานงบประมาณอยู่ในระดับมาก มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 4 คะแนน

ระดับ 3 หมายถึง การตัดสินใจของผู้บริหารหรือการบริหารงานงบประมาณอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 3 คะแนน

ระดับ 2 หมายถึง การตัดสินใจของผู้บริหารหรือการบริหารงานงบประมาณอยู่ในระดับน้อย มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 2 คะแนน

ระดับ 1 หมายถึง การตัดสินใจของผู้บริหารหรือการบริหารงานงบประมาณอยู่ในระดับน้อยที่สุด มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 1 คะแนน

การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาและสร้างเครื่องมือที่เป็นแบบสอบถามขึ้น ตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนด โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสาร วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ เพื่อศึกษาขั้นตอนวิธีการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการสอบถาม แล้วนำมาเรียบเรียงให้ตรงกับแนวคิดและวัตถุประสงค์ที่กำหนด ขั้นตอนที่ 2 นำเครื่องมือที่สร้างให้อาจารย์ผู้คุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไข หลังจากนั้นนำเครื่องมือไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่านตรวจสอบหาความ

⁹ Rensis Likert, *New Patterns of management* (Tokyo: McGraw- Hill Book company, 1961), PP. 73-74.

ตรงของเนื้อหา (content validity) โดยเทคนิคIOC (index of item objective congruence) ได้ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.80–1.00 แล้วนำมาปรับปรุงข้อบกพร่องและเรียบเรียงใหม่ให้สมบูรณ์ ขั้นตอนที่ 3 นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (try out) กับสถานศึกษาในจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 15 แห่ง แห่งละ 2 คน รวมผู้ให้ข้อมูล 30 คน ขั้นตอนที่ 4 นำแบบสอบถามที่ได้มาหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach)^{๑๐} โดยพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α – coefficient) ได้ค่าค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α – coefficient) เท่ากับ 0.991 และ ขั้นตอนที่ 5 ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือได้เครื่องมือฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้ 1) ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้ค่าความถี่ (frequency) และ ร้อยละ (percentage) 2) การวิเคราะห์การตัดสินใจของผู้บริหารและการบริหารงานงบประมาณของสถานศึกษาโดยใช้ค่ามัธยฐานเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$ และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: S.D.) แล้วนำค่ามัธยฐานเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$) เทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของ (Best)^{๑๑} และ 3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารหรือผลการบริหารงบประมาณโดยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ของเพียร์สัน (Pearson's product-moment correlation coefficient) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ โดยใช้เกณฑ์ในการแปลผล 3 ระดับ คือ ระดับสูง ระดับกลาง และระดับต่ำ^{๑๒}

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เพื่อให้การวิจัยดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพผู้วิจัยจึงกำหนดรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยไว้ 3 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการวิจัย คือ ศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ จากเอกสาร ข้อมูลทางสถิติ รายงานบทความต่าง ๆ พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาแนวคิด หลักการ ทฤษฎี เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำโครงร่างการวิจัย และเสนอโครงร่างการวิจัยต่อภาควิชาการบริหารการศึกษา เพื่อขออนุมัติโครงร่างงานวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินงานตามการวิจัย คือ เป็นขั้นตอนการจัดสร้างเครื่องมือ นำเครื่องมือไปพัฒนาและตรวจสอบ เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของเครื่องมือ แล้วนำไปเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่กำหนดเป็นตัวอย่างในการวิจัยนำข้อมูลที่รวบรวม

^{๑๐} Lee J. Cronbach, **Essential of Psychological testing**, ๓rd ed. (Newyork: Harper & Row Publisher, ๑๙๗๔), P. ๑๖๑.

^{๑๑} John W. Best, **Research in Education** (Englewood Cliffs: New Jersey: Prentice Hall, ๑๙๗๐), P. ๑๙๐.

^{๑๒} Dennis E. William Wiersma and Stephen G. Jurs, **Applied Statistics for the Behavior Sciences**, ๔th ed. (New York: Houghton Mifflin, ๑๙๙๔), P. ๑๑๔.

ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติและแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นตอนที่ 3 การรายงานผลการวิจัย คือ เป็นขั้นตอนการเสนอผลการวิจัยต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ปรับปรุง แก้ไข ขอบกพร่องตามหลักวิชาและปรับปรุงแก้ไขพัฒนาขอบกพร่องตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ แล้วจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอต่อบัณฑิตมหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขออนุมัติจบการศึกษา

4. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย นำเสนอโดยใช้ตารางประกอบคำบรรยาย จำแนกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การตัดสินใจของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1

ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการหาค่ามัธยฐานเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: S.D.) ของการตัดสินใจของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 ทั้งในภาพรวมและจำแนกรายด้านของการตัดสินใจของผู้บริหาร จากผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 206 คน ซึ่งเป็นสถานศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 103 แห่ง จากนั้นหาค่ามัธยฐานเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$) ของคะแนนที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูลไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best) ที่กำหนดไว้พบว่า ค่ามัธยฐานเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการตัดสินใจของผู้บริหาร โดยภาพรวม (X_{tot}) ดังที่ปรากฏในตาราง ดังนี้

(n=103)

ที่	การตัดสินใจของผู้บริหาร	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
1.	การวิเคราะห์สถานการณ์ (X_1)	4.75	0.39	มากที่สุด	3
2.	กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ (X_2)	4.74	0.42	มากที่สุด	4
3.	การค้นหาทางเลือก (X_3)	4.73	0.44	มากที่สุด	5
4.	การประเมินทางเลือก (X_4)	4.73	0.45	มากที่สุด	6

5.	การตัดสินใจ หรือการเลือกทางเลือก (X_5)	4.80	0.38	มากที่สุด	1
6.	การประเมินผลการตัดสินใจ (X_6)	4.77	0.44	มากที่สุด	2
รวม (X_{tot})		4.75	0.39	มากที่สุด	-

จากในตารางที่ปรากฏ พบว่า การตัดสินใจของผู้บริหาร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.75$, S.D. = 0.39) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การตัดสินใจ หรือการเลือกทางเลือก ($\bar{X} = 4.80$, S.D. = 0.38) การประเมินผลการตัดสินใจ ($\bar{X} = 4.77$, S.D. = 0.44) การวิเคราะห์สถานการณ์ ($\bar{X} = 4.75$, S.D. = 0.39) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ($\bar{X} = 4.74$, S.D. = 0.42) การค้นหาทางเลือก ($\bar{X} = 4.73$, S.D. = 0.44) และ การประเมินทางเลือก ($\bar{X} = 4.73$, S.D. = 0.45) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ระหว่าง 0.38–0.44 มีการกระจายของข้อมูลน้อย แสดงว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1

ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการหาค่ามัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: S.D.) ของผลการบริหารงบประมาณ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 ทั้งในภาพรวมและจำแนกรายด้านของผลการบริหารงบประมาณ จากผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 206 คน ซึ่งเป็นสถานศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 103 แห่ง จากนั้นนำค่ามัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$) ของคะแนนที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูลไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best) ที่กำหนดไว้ พบว่า ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวม ดังที่ปรากฏในตาราง ดังนี้

(n=103)

ที่	การตัดสินใจของผู้บริหาร	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
1.	การวางแผนงบประมาณ (Y_1)	4.81	0.37	มากที่สุด	2
2.	การคำนวณต้นทุนผลผลิต (Y_2)	4.74	0.41	มากที่สุด	7

3.	การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง (Y ₃)	4.80	0.41	มากที่สุด	4
4.	การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ (Y ₄)	4.84	0.35	มากที่สุด	1
5.	การบริหารสินทรัพย์ (Y ₅)	4.78	0.46	มากที่สุด	5
6.	การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน (Y ₆)	4.81	0.40	มากที่สุด	3
7.	การตรวจสอบภายใน (Y ₇)	4.77	0.50	มากที่สุด	6
รวม (Y _{tot})		4.79	0.38	มากที่สุด	-

จากในตารางที่ปรากฏ พบว่า ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.79$, S.D. = 0.38) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงจากค่ามัธยฐานเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ ($\bar{X} = 4.84$, S.D. = 0.35) การวางแผนงบประมาณ ($\bar{X} = 4.81$, S.D. = 0.37) การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน ($\bar{X} = 4.81$, S.D. = 0.40) การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง ($\bar{X} = 4.80$, S.D. = 0.41) การบริหารสินทรัพย์ ($\bar{X} = 4.78$, S.D. = 0.46) การตรวจสอบภายใน ($\bar{X} = 4.77$, S.D. = 0.50) และการคำนวณต้นทุนผลผลิต ($\bar{X} = 4.74$, S.D. = 0.41) เมื่อพิจารณาสวนแบ่งเบนมাত্রฐาน พบว่า อยู่ระหว่าง 0.35–0.50 มีการกระจายของข้อมูลน้อย แสดงว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1

ผู้วิจัยผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product-moment correlation coefficient) พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมและรายด้าน ดังที่ปรากฏในตาราง ดังนี้

(n=103)

ตัวแปร	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	Y_5	Y_6	Y_7	Y_{tot}
X_1	.631**	.676**	.635**	.587**	.672**	.641**	.612**	.696**
X_2	.690**	.709**	.697**	.634**	.696**	.693**	.621**	.739**
X_3	.698**	.744**	.667**	.670**	.665**	.702**	.632**	.744**
X_4	.748**	.784**	.733**	.693**	.715**	.723**	.703**	.796**
X_5	.630**	.626**	.612**	.598**	.575**	.604**	.533**	.649**
X_6	.727**	.781**	.735**	.657**	.693**	.668**	.685**	.773**
X_{tot}	.750**	.786**	.742**	.698**	.730**	.733**	.689**	.800**

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากในตารางที่ปรากฏ พบว่า แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหาร (X_{tot}) กับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 1 (Y_{tot}) พบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 1 โดยรวม มีความสัมพันธ์ในลักษณะ คล้อยตามกันและอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ($r_{xy} = .800$) อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .01

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารโดยรวม (X_{tot}) กับ ผลการ บริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 1 รายด้าน ($Y_1 - Y_7$) พบว่า มีความสัมพันธ์ในลักษณะคล้อยตามกันทุกคู่ อยู่ในระดับสูง อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง .698 - .786 โดยเรียงลำดับค่า สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์คู่ที่มีความสัมพันธ์ 3 อันดับแรก ได้แก่ การตัดสินใจของผู้บริหารโดยรวม (X_{tot}) กับการคำนวณต้นทุนผลผลิต (Y_2) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ($r_{xy} = .786$) การตัดสินใจของผู้บริหาร โดยรวม (X_{tot}) กับการวางแผนงบประมาณ (Y_1) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ($r_{xy} = .750$) และ การ ตัดสินใจของผู้บริหารโดยรวม (X_{tot}) กับการจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง (Y_3) มีค่าสัมประสิทธิ์ สหสัมพันธ์ ($r_{xy} = .742$) ตามลำดับ

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ มีข้อค้นพบเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้บริหารกับ ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 1 ผู้วิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ผลการวิจัย พบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมุติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การตัดสินใจเป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นอย่างมากในการเป็นผู้บริหาร เป็นหัวใจสำคัญในการบริหารงานต่าง ๆ โดยเฉพาะการบริหารนั้นจะต้องมีการตัดสินใจอยู่เสมอ ผู้บริหารจะต้องมีการวิเคราะห์ พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่ เพื่อใช้ในระบบการตัดสินใจ และประเมินทางเลือกที่มี เพื่อให้มีการตัดสินใจที่ดีที่สุด การตัดสินใจของผู้บริหารนั้น ส่งผลต่อองค์กร ซึ่งอาจทำให้องค์กรได้รับผลลัพธ์ที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ การตัดสินใจของผู้บริหารถือเป็นผู้ที่ตัดสินใจเลือกทางเลือก หากผู้บริหารได้ตัดสินใจไปแล้วนั้น ผู้บริหารต้องสามารถยอมรับผล การตัดสินใจของตนเองได้ หากผู้บริหารตัดสินใจได้มีประสิทธิภาพ ก็กล่าวได้ว่าการบริหารงานของ ผู้บริหารนั้นมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจก็จะมีประสิทธิภาพตามไปด้วย ดังที่ กัลยารัตน์ ชีระชนชัยกุล กล่าวไว้ว่า การตัดสินใจเป็นกระบวนการของการแสวงหาทางเลือกที่มีอยู่ จากทางเลือกต่าง ๆ และสามารถเลือกทางเลือกที่เป็นไปได้ โดยทั่วไปการตัดสินใจเป็นบทบาทหน้าที่ที่บ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างผู้บริหารกับปฏิบัติ ซึ่งผู้บริหารที่ทำการตัดสินใจนั้นจะต้องมีหลักการ มีเหตุผล มีเจตคติ และวิจรรณญาณที่ดี นอกจากนี้การตัดสินใจยังเป็นวิธีที่สามารถนำไปสู่การบรรลุ เป้าหมายขององค์กร จะเห็นได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 เป็นผู้บริหารที่มีการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา การตัดสินใจจึงเป็นภาระหน้าที่ที่มีความสำคัญยิ่งต่ออนาคตขององค์กร ผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนบุคลากรทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารจึงเป็นบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ระบุปัญหา เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา พิจารณาแนวทางจากทางเลือกที่เป็นไปได้ และสามารถเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด โดยไม่ก่อให้เกิดความผิดพลาด และส่งผลให้องค์กรประสบผลสำเร็จ อีกทั้งยังมีความรับผิดชอบต่อผลที่เกิดจากการตัดสินใจของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ฮอยและมิเกล (Hoy and Miskel) ที่ได้กล่าวไว้ว่า การตัดสินใจเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการบริหารและถือว่าเป็นความรับผิดชอบของผู้บริหารทุกคน และทุกระดับ การตัดสินใจจึงจำเป็นต้องใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยนำข้อมูลมาประกอบการพิจารณาเป็นอย่างมาก ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะต้องเป็นผู้ใช้สติปัญญาตัดสินใจวิเคราะห์ เปรียบเทียบข้อมูล คาดการณ์ผลที่คาดว่าจะได้รับในอนาคต รวมไปถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการตัดสินใจ ซึ่งศาสตร์และศิลป์ของผู้บริหารเกิดขึ้นจากการหลอมรวมความรู้ จากการศึกษาหลักการ ทฤษฎีการบริหารและการตัดสินใจ รวมทั้งประสบการณ์ในการบริหารและการตัดสินใจเข้าด้วยกัน ดังนั้น การให้ผู้บริหารได้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการ และกระบวนการตัดสินใจ จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริขวัญ ศรีอินทร์สุทธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพครูในสถานศึกษาสังกัดเทศบาล กลุ่ม

จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพครูในสถานศึกษาสังกัดเทศบาล กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับ จุฑามาศ ดีแป้น ได้ศึกษาการตัดสินใจของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีค่ามัชฌิมเลขคณิตมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การตัดสินใจหรือการเลือกทางเลือก การประเมินผลการตัดสินใจ การวิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ การค้นหาทางเลือก และการประเมินทางเลือก ตามลำดับ ดังนี้ 1) ด้านการตัดสินใจหรือการเลือกทางเลือกอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 มีทักษะในการตัดสินใจ หรือการเลือกทางเลือกที่ดี รวมไปถึงความรู้ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ประสพการณ์ในการทำงาน และความรับผิดชอบในการตัดสินใจของตนเอง ซึ่งทำให้การตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมคิด บางโม ที่กล่าวว่า การตัดสินใจเป็นการเลือกทางปฏิบัติซึ่งมีหลายทางเป็นแนวปฏิบัติไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ การตัดสินใจอาจเป็นการตัดสินใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งหลายอย่าง เพื่อความสำเร็จตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ มณีรัตน์ กมลพัฒนานันท์ ที่ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และหากแยกเป็นรายด้าน ด้านการตัดสินใจหรือการเลือกทางเลือกมีค่ามัชฌิมเลขคณิตมากที่สุด ตามด้วยการวิเคราะห์สถานการณ์ การหาทางเลือก การประเมินผลการตัดสินใจ การประเมินทางเลือก และการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ตามลำดับ ตามแนวคิดของกอร์ดอน (Gordon) 2) ด้านการประเมินผลการตัดสินใจอยู่ในระดับมากที่สุด และมีค่ามัชฌิมเลขคณิตเป็นอันดับที่สอง รองลงมากจากการตัดสินใจหรือการเลือกทางเลือก แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารมีการประเมินและทบทวนการตัดสินใจอย่างถี่ถ้วนกับบุคลากรทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การตัดสินใจนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และมีการตรวจสอบทางเลือกอย่างแน่ชัดก่อนการตัดสินใจสอดคล้องกับ กอร์ดอน (Gordon) ที่กล่าวว่า การตัดสินใจเป็นกระบวนการสำคัญทางการบริหาร มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ผู้บริหารจะมีการตัดสินใจที่แตกต่างกันไป โดยมีเหตุผลจากข้อมูล ทักษะ หรือประสพการณ์ แลต้องอาศัยทักษะ 3 ประเภท คือ ทักษะทางเทคนิค ทักษะความเป็นผู้นำ และทักษะการตัดสินใจ การตัดสินใจที่ดีจะส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ที่ต้องการ และ 3) ด้านการประเมินทางเลือกอยู่ในระดับมากที่สุด แต่อยู่ในลำดับสุดท้ายหากเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิต แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถประเมินทางเลือก และพิจารณาถึงข้อ

แตกต่างกันในแต่ละด้าน ความเสี่ยง และผลเชิงลบที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในแต่ละทางเลือก รวบรวมข้อมูลที่มีทั้งหมดเพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดของ บาร์นาร์ด (Barnard) ที่กล่าวว่า การตัดสินใจเป็นกระบวนการทางตรรกวิทยาในการพิจารณาวิเคราะห์ และตัดทางเลือกจากทางเลือกต่าง ๆ อาศัยเหตุผลและความเป็นจริงเกี่ยวกับทางเลือกเหล่านั้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑามาศ ดีแป้น ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และหากแยกเป็นรายด้าน พบว่า การประเมินทางเลือกนั้นอยู่ในลำดับสุดท้าย โดยเรียงจากค่ามัธยฐานเลขคณิต

2. ผลการวิจัย พบว่า ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมุติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ผู้บริหารและครูผู้รับผิดชอบด้านงบประมาณของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 เล็งเห็นถึงความสำคัญของการบริหารงบประมาณ มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการบริหารงบประมาณเป็นอย่างดี ยึดตามกฎระเบียบของกระทรวงการคลังและคู่มือการใช้จ่าย แนวทางการดำเนินงานตามโครงการสนับสนุนค่าใช้จ่ายการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน สถานศึกษามุ่งเน้นถึงการบริหารจัดการที่มีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ คำนึงถึงผลสัมฤทธิ์ที่จะเกิดขึ้น ดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เกิดความคุ้มค่า ประหยัด ส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีให้แก่ผู้เรียนและเกิดประโยชน์ทางราชสูงสุด สอดคล้องกับ ทวีพร แก้วบัวดี ได้กล่าวว่า งบประมาณ หมายถึง แผนงาน/โครงการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีการประเมินค่าใช้จ่ายไว้ล่วงหน้า และมีระยะเวลาการใช้จ่ายงบประมาณ 1 ปี หรือเรียกว่า ปีงบประมาณ โดยจะต้องมีการควบคุมดูแล และตรวจสอบการใช้จ่ายเงินให้เป็นไปอย่างรอบคอบ บริหารจัดการทรัพยากรที่จำเป็นในการลงทุนเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ ตามแผนงาน/โครงการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตั้งไว้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการบริหารมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ ชัยสิทธิ์ เณรมีประเสริฐ ที่ได้กล่าวว่า การบริหารงบประมาณเป็นการวางแผนงบประมาณ การกำหนดผลผลิตและคำนวณต้นทุน การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน การบริหารสินทรัพย์ และการตรวจสอบภายใน เพื่อเป็นการบริหารความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการที่องค์กรภาครัฐจะนำงบประมาณไปใช้อย่างไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีประสิทธิผล สอดคล้องกับ ขวัญเรือน มุ่งผลกลาง ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารงบประมาณของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า สถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2 มีการบริหารงบประมาณ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่ามีความเข้มข้นเลขคณิตมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเข้มข้นเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ การวางแผนงบประมาณ การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง การบริหารสินทรัพย์ การตรวจสอบภายใน และการคำนวณต้นทุนผลผลิต ตามลำดับ ดังนี้ 1) การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่า สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 มีการกำหนดนโยบายด้านการบริหารการเงิน ควบคุมงบประมาณ ควบคุมการใช้จ่ายให้เป็นไปตามระเบียบการเบิกจ่าย กฎหมายของทางราชการ จัดสรรงบประมาณตามโครงการ/แผนงานตามความเหมาะสม มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ กำหนดความรับผิดชอบในการบริหารงบประมาณอย่างชัดเจน รวมถึงการจัดทำบัญชี หลักฐานประกอบการเบิกจ่าย ครบถ้วน ซึ่งสอดคล้องกับ เชอร์วูด (Frank P. Sherwood) ได้กล่าวว่า งบประมาณเป็นแผนเบ็ดเสร็จซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของตัวเงิน แสดงโครงการ ดำเนินงานทั้งหมดในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แผนนี้จะรวมไปถึงการประมาณการบริหารกิจกรรม โครงการ และค่าใช้จ่าย ตลอดจนทรัพยากรที่จำเป็นในการสนับสนุนในการดำเนินงานให้บรรลุตามแผนประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การจัดเตรียม 2) การอนุมัติ และ 3) การบริหาร และ ปาริดา ศุภการกำจร ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 35 ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ของสถานศึกษา โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณารายด้าน ทุกด้านอยู่ในระดับดีมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ย คือ การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ การวางแผนงบประมาณ การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน และการตรวจสอบภายใน การบริหารสินทรัพย์และการคำนวณต้นทุนผลผลิต 2) การวางแผนงบประมาณอยู่ในระดับมากที่สุด และมีค่าเข้มข้นเลขคณิตเป็นอันดับที่สอง รองลงมาจากการบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ แสดงให้เห็นว่า สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 มีการจัดทำแผนกลยุทธ์สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์ของสถานศึกษา มีแผนการใช้จ่ายงบประมาณที่สอดคล้องกับแผนกลยุทธ์ แผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษาที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนแผนงาน/โครงการ จัดสรรงบประมาณอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการอย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับ เกตุจันทร์ทา ศรีวระมย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การบริหารงบประมาณที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการปฏิบัติงานบริหารงบประมาณของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ด้านการจัดเตรียมงบประมาณ ด้านการอนุมัติงบประมาณ และด้านการบริหารงบประมาณ อยู่ในระดับมาก แต่ด้านการควบคุมงบประมาณ อยู่ในระดับปานกลาง 2) กลยุทธ์การบริหารงบประมาณที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรุงเทพมหานคร โรงเรียน

ต้องการให้มีวิสัยทัศน์ พันธกิจ การจัดทำงบประมาณ อนุมัติงบประมาณ การบริหารงบประมาณ สอดคล้องกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ มีการวัดผลประเมินผลได้ กลยุทธ์การจัดการงบประมาณที่ สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรุงเทพมหานคร จะทำให้การปฏิบัติการจัดการ งบประมาณมีประสิทธิภาพเกิดผลดีต่อระบบจัดการงบประมาณอย่างมีคุณภาพ 3) จากการประเมินกล ยุทธ์การบริหารงบประมาณที่พัฒนาขึ้น พบว่ามีความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ อยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับ วราภรณ์ ธนากุลจิระวัฒน์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารงบประมาณ ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 ผลการวิจัยพบว่า 1) ประสิทธิภาพการบริหารงานงบประมาณของสถานศึกษา โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และ 3) ด้านการคำนวณต้นทุนผลผลิตอยู่ในระดับมากที่สุด แต่อยู่ในลำดับสุดท้ายหากเรียงจากค่ามัธยฐานเลข คณิต แสดงให้เห็นว่า สถานศึกษามีการศึกษา เก็บข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา วิเคราะห์รายละเอียด ของงบประมาณในแต่ละแผนงานโครงการในปีที่ผ่านมา เพื่อใช้ในการกำหนดงบประมาณในปีปัจจุบัน มี การระบุผลผลิต ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่จะได้รับจากการดำเนินกิจกรรม รวมถึงการประเมิน ทางเลือกที่อาจทำให้เกิดต้นทุนที่ต่ำกว่าแต่ได้ผลเท่าเดิม อีกทั้งสถานศึกษามีการปรับปรุงการกำหนด งบประมาณให้สอดคล้องกับนโยบายต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับชูปรี ม่วงกุ่ม ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การ บริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาภูเก็ต ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาและครูมีความคิดเห็นต่อการบริหาร งบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ในสถานศึกษา ภายรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก แต่ พบปัญหาในการบริหารงบประมาณ ได้แก่ สถานศึกษามีการกำหนดแผนงานโครงการ แต่ในทางปฏิบัติ ไม่สามารถปฏิบัติได้ครอบคลุมทุกด้าน ขาดการมีส่วนร่วมของบุคลากรในระดับปฏิบัติงาน ระบบการ ตรวจสอบภายในไม่มีอิสระ และขาดความต่อเนื่อง โดยมีข้อเสนอแนะ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาควร กำหนดแผนงาน โครงการต่าง ๆ อย่างเป็นระบบเพื่อนำไปสู่แนวปฏิบัติจริงอย่างชัดเจน ส่งเสริมให้ทุกคน มีส่วนร่วมในการวางแผน สร้างแรงจูงใจ ตลอดจนจัดให้มีคณะกรรมการตรวจสอบ ติดตาม การจัดทำ ตัวชี้วัด และรายงานผลอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับ ตฤยาภาค ตฤยาสัย ได้ทำการวิจัยเรื่อง การ บริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานของโรงเรียนประถมศึกษา : แนวทางสำหรับการบริหารงาน งบประมาณของโรงเรียนประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาสภาพปัญหาของการบริหาร งบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน แสดงให้เห็นถึงปัญหางบประมาณไม่เพียงพอต่อการดำเนินโครงการ บุคลากรด้านการเงินภายในโรงเรียนส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจในระเบียบและวิธีการบริหาร งบประมาณที่ถูกต้องเหมาะสม อีกทั้งยังบกพร่องในกระบวนการคำนวณต้นทุนผลผลิต ขาดความ ชำนาญในกระบวนการจัดซื้อจัดจ้าง และขาดการเชื่อมโยงของขั้นตอนในการบริหารงบประมาณภายใน โรงเรียน

3. ผลการวิจัย พบว่า ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 พบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ในระดับสูง มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ($r_{xy} = 0.800$) ซึ่งกล่าวได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 มีการวิเคราะห์ขั้นตอนต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ระบุปัญหาที่แท้จริงได้เพื่อการตัดสินใจ นำไปสู่เป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนด มีการจัดการความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น บริหารจัดการสิ่งที่อาจก่อให้เกิดความล้มเหลว โดยพิจารณาแนวทางการแก้ไขปัญหา จากทางเลือกหลายทางเลือกที่เป็นไปได้ ทำให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด มีการพิจารณาทางเลือกจากข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม รวมไปถึงการประเมินทางเลือก มองเห็นถึงข้อแตกต่างด้านผลที่จะเกิดขึ้น และความเสี่ยงที่ไม่พึงประสงค์จากทางเลือกที่หลากหลาย ผู้บริหารสถานศึกษาตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด ยอมรับต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับสถานศึกษา พร้อมทั้งทบทวนการตัดสินใจ และตรวจสอบทางเลือกอย่างแน่ชัดอีกครั้งก่อนการตัดสินใจ สอดคล้องกับ ภิมณภัค สุพรชัยภักดิ์ ที่กล่าวว่า การตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญของผู้บริหารที่จะนำองค์กรไปสู่การดำเนินงานต่าง ๆ และเป็นกระบวนการที่สำคัญมีผลต่อการประสบความสำเร็จ หรือความล้มเหลวขององค์กร ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีทักษะการตัดสินใจที่มีเหตุผล มีระบบ แบบแผน มีขั้นตอนถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งการตัดสินใจที่ดีก็จะส่งผลต่อการกำหนดทิศทางขององค์กร และยังทำให้บุคลากรในองค์กรมีความพึงพอใจและกระตุ้นให้มีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับ วิเชียร วิทย์อุดม ที่กล่าวว่า การตัดสินใจเป็นหน้าที่อันสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อผู้นำและผู้บริหาร ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งที่ผู้นำและผู้บริหารในทุกระดับจะต้องกระทำอยู่เสมอ การตัดสินใจจึงเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติงานในทุก ๆ เรื่อง ในทุก ๆ กรณี ประสิทธิภาพของงานจะดีหรือไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้นำหรือผู้บริหารเป็นสำคัญ การตัดสินใจจึงต้องมีศิลปะเป็นอย่างมากที่จะทำให้การตัดสินใจที่ได้ออกมานั้นมีคุณภาพ เพราะหากการตัดสินใจผิดพลาดก็必将เกิดความเสียหายต่อองค์กรได้อย่างมาก แต่ถ้าหากตัดสินใจได้ถูกต้องและเหมาะสมก็จะทำให้ความสำเร็จผลมาสู่องค์กร ดังนั้นจึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้นำและผู้บริหารที่จะต้องศึกษาให้ลึกซึ้งถึงกระบวนการการตัดสินใจให้ถ่องแท้ และตระหนักถึงความสำคัญของการตัดสินใจที่จะเสริมสร้างการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้นไป พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพและศักยภาพอย่างพอเพียงต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งในหมวดที่ 4 ว่าด้วยแนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 39 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา ไว้ว่า กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป ไปยัง

คณะกรรมการ และสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการ การศึกษา ทั้ง 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป ซึ่งงานทุกด้านเหล่านี้จะต้องผ่านการตัดสินใจจากผู้บริหารทั้งสิ้น เพื่อบริหารจัดการ การศึกษาให้เกิดความเรียบร้อย และตรงตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่สถานศึกษาได้ กำหนดไว้ ซึ่งทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า หากผู้บริหารไม่สามารถทำการตัดสินใจไปในทางที่ดีได้ ผลที่ไม่ ดีตามมาทำให้สถานศึกษาไม่สามารถบริหารจัดการให้บรรลุตามเป้าหมายได้ แต่หากผู้บริหาร สถานศึกษามีการตัดสินใจที่ดี ผลที่เกิดขึ้นก็จะเกิดประโยชน์แก่สถานศึกษา และสามารถทำให้ สถานศึกษามีการบริหารจัดการได้ตามผลที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับ กัลยารัตน์ ชีระธนะชัยกุล ที่กล่าวว่า ผู้บริหารที่จะประสบความสำเร็จในอนาคต จะต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม อยู่ตลอดเวลา รวมไปถึงความพยายามฝึกฝนตนเอง พัฒนาทักษะ และสั่งสมประสบการณ์ในการตัดสินใจ เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจในทางเลือกต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้ข้อจำกัดของ สถานการณ์การศึกษา เนื่องจากแต่ละขั้นตอนจะมีผลต่อความสำเร็จในการตัดสินใจ สอดคล้องกับ จุฑามาศ ดีแป้น ได้ทำการวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียนสังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี พบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .01 ในลักษณะคล้อยตามกัน และสอดคล้อง ศิริขวัญ ศรีอินทร์สุทธ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพครูในสถานศึกษาสังกัดเทศบาล กลุ่ม จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 พบว่า การตัดสินใจของผู้บริหารกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพครูใน สถานศึกษาสังกัดเทศบาลกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับที่ 0.01

6. ผลการวิจัยเรื่อง การตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 สรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. การตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมาก ไปหาน้อย ดังนี้ 1) การตัดสินใจ หรือการเลือกทางเลือก 2) การประเมินผลการตัดสินใจ 3) การ วิเคราะห์สถานการณ์ 4) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ 5) การค้นหาทางเลือก และ 6) การประเมิน ทางเลือก

2. ผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเรียงค่ามัชฌิมเลข คณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ 2) การรายงานทาง

การเงินและผลการดำเนินงาน 3) การวางแผนงบประมาณ 4) การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง 5) การบริหารสินทรัพย์ 6) การตรวจสอบภายใน และ 7) การคำนวณต้นทุนผลผลิต

3. การตัดสินใจของผู้บริหารกับผลการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1 มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งมีความสัมพันธ์ในลักษณะคล้อยตามกัน

เอกสารอ้างอิง

ชัยสิทธิ์ เถลิงมีประเสริฐ. **มาตรฐานการจัดการทางการเงิน 7 Hurdles** กับการจัดทำงบประมาณระบบใหม่. กรุงเทพฯ: บริษัท วีระฟิล์มและโซเท็กซ์ จำกัด, 2544.

ปริญญา ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. **บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี**, 2560.

มัทนา วังธนอมศักดิ์. **ภาวะผู้นำทางการศึกษา ทฤษฎีและการปฏิบัติ**. นครปฐม: บริษัท เพชรเกษมพรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2561.

วีระยุทธ ชาตะกาญจน์. **เทคนิคการบริหารสำหรับนักบริหารการศึกษามีอาชีพ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

Best John W. **Research in Education**. Englewood Cliffs: New Jersey: Prentice Hall, 1970.

Cronbach Lee J. **Essential of Psychological testing**. 3rd ed. Newyork: Harper & Row Publisher, 1974.

Gordon Judith R. **Organizational Behavior : A Diagnostic Approach**, 7th New Jersey: Prentice – Hall, Inc., 2002.

Krejcie Robert V., and Morgan Daryle W., “ **Determining Sample Size for Research Activities**”. Journal for Education and Phychological Measurement, 1970.

Likert Rensis. **New Patterns of management**. Tokyo: McGrew– Hill Book company, 1961

William Wiersma Dennis E. and Jurs Stephen G. **Applied Statistics for the Behavior Sciences**, 4th ed. New York: Houghton Mifflin, 1998.

การสร้างคามผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู
สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร

Enhancing Organizational Engagement for Teachers under Bangkok
Metropolitan's Administration Based on Buddhist Dhamma

ภักดิ์ วรธนเตชินท์, Phak Worathanatechin¹

ระวิง เรืองสังข์, Rawing Ruangsanka²

ทองดี ศรีตระการ, Thongdee Sritragarn³

E-mail : Thatthong53@hotmail.com

Received: May 17, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาการสร้างคามผูกพันต่อองค์กรของครู ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร 2) พัฒนารูปแบบการสร้างคามผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาการสร้างคามผูกพันต่อองค์กรของครู ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ด้านปัจจัยด้าน: ความเป็นธรรมในการพิจารณาเงินเดือน ไม่นำระบบการบริหารสถานศึกษามาใช้ในการบริหารงานภายในโรงเรียน ด้านจัดการ: การสร้างบรรยากาศในการทำงาน มีภาระงานนอกเหนือจากการสอนมากเกินไป ด้านสัมพันธ์ภาพกับผู้บังคับบัญชา: มีการมอบหมายงานไม่ชัดเจน ความเป็นกันเองกับผู้บังคับบัญชา ด้านวัฒนธรรมองค์กร: มีการครอบงำความคิด ความตระหนักหรือการยอมรับวัฒนธรรมในองค์กร ด้านคามผูกพันด้านบรรทัดฐาน : บุคลากรที่มีอายุมากมีประสบการณ์ในการทำงานย้ายไปหน่วยงานอื่น 2) การพัฒนารูปแบบการสร้างคามผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

^๑ ภาควิชาบริหารการศึกษา สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๒ คณะครุศาสตร์ ภาควิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³ คณะครุศาสตร์ ภาควิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อยพบว่าด้านความเป็นประโยชน์ ด้านความถูกต้อง ด้านความเหมาะสม และด้านความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากตามลำดับ

คำสำคัญ: (ความผูกพัน), (พุทธธรรม), (โรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร)

Abstract

This research was a research and development containing the following purposes; 1) to study the problem in building to organizational engagement of teachers in schools under Bangkok Metropolitan's administration, 2) to develop a model for enhancing organizational engagement by using Buddhist teachings to the teacher affiliated with Bangkok Metropolitan's administration. The results were found that 1) Supporting factors contributing to the problem organizational engagement of teachers were: the fairness in considering teacher's compensation/salary, the lack of school administration system use in daily management. In the aspect of management/administration: working environment, having too much workload of teaching, In the aspect of relationship with supervisors: unclear assignments from upper levels, cordiality/friendliness with subordinates, in the aspect of organizational culture: dominance of mindset, awareness or acceptance of corporate culture, in the aspect of normative engagement: movement of senior teachers with high work experience to other functions. 2) Enhancing organizational engagement by using Buddhist teachings to the teacher under the administration of Bangkok Metropolitan, as a whole, was at high level. When considering each aspect from high to low rating, it was found that in the aspect of benefit, accuracy, appropriateness, and possibility are at high level respectively.

Keywords: (Engagement), (Buddhist Dhamma), (Schools under Bangkok Metropolitan)

1. บทนำ

โลกของเรามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากและมีการพัฒนาความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดนิ่ง ทั้งในด้านการศึกษา ด้านเทคโนโลยีการสื่อสารนวัตกรรม เศรษฐกิจ การเมือง รวมไปถึงทางสังคมความเป็นอยู่ของผู้คนทั่วไป ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไปจากเดิมเป็นอย่างมาก คือการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ก้าวทันกับประเทศต่างๆ ซึ่งในเมื่อทุกประเทศเตรียมพร้อมที่จะเข้าสู่ประชาคมอาเซียนด้วยแล้ว จึงต้องมี

การแข่งขันกันเพิ่มมากขึ้น โดยมีการตรวจคุณภาพทางการศึกษากับโรงเรียนภาครัฐหรือเอกชน เพื่อวัดระดับทางการเรียนการสอนของแต่ละโรงเรียน รวมถึงสถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมีการกิจในการจัดการศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาการพัฒนาประเทศ การจัดการด้านศึกษาที่มีคุณภาพจะช่วยสร้างเสริมให้คนได้พัฒนาตนเองในด้านความรู้ความสามารถ ทักษะ จริยธรรมเป็นการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของคนในประเทศ ดังนั้นสถาบันการศึกษาจำเป็นจะต้องมีบุคลากรที่มีลักษณะเฉพาะมีความสามารถ มีคุณภาพและมีประโยชน์หรือประสิทธิภาพในการทำงานเพิ่มมากขึ้น

การบริหาร”ทรัพยากรมนุษย์” หรือ “คน” ถือเป็นเรื่องที่ผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น เนื่องจาก “คน” เป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กร จึงเป็นความท้าทายใหม่ในการดึงดูดและรักษา “คน” ที่มีค่าให้อยู่กับองค์กร ดังนั้น การสร้างความผูกพันของบุคลากรต่อองค์กร จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ความผูกพันของบุคลากรต่อองค์กรจึงได้ถูกยกระดับขึ้นมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ความผูกพันต่อองค์กรเป็นทัศนคติของบุคคลที่ค่อนข้างคงที่และมีความมั่นคงเป็นระยะเวลานาน ซึ่งแตกต่างจากความพึงพอใจในงานซึ่งเป็นทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยขึ้นกับสภาพการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะเกี่ยวพันไปถึงพฤติกรรมการทำงานของพนักงานและส่งผลต่อผลผลิตขององค์กร⁴ และการบริหารทรัพยากรมนุษย์ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการบุคลากร เพื่อผลักดันองค์กรให้ไปสู่เป้าหมายที่ได้วางไว้ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) สูงสุด การให้ความสำคัญกับทรัพยากรบุคคลจึงถือว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นทรัพยากรที่สามารถเรียนรู้และพัฒนา เพื่อเพิ่มขีดความรู้ความสามารถ และศักยภาพได้อย่างไม่สิ้นสุด เพื่อประโยชน์ต่องานการศึกษา การปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง การลงทุนเพื่อบริหารและพัฒนาทรัพยากรบุคคลจะคุ้มค่าเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละสถาบันจะสามารถรักษาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเหล่านี้ไว้กับองค์กรได้นานเพียงใดด้วย ซึ่ง

⁴ ศรัณย์ พิมพ์ทอง, “ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการคงอยู่ในองค์กรของพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการในประเทศ,” วารสารบริหารธุรกิจ ๓๗, ๑๔๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๗)

ปัญหาการไม่สามารถรักษาคนเก่งไว้ในองค์กรและการแย่งชิงตัวคนเก่งระหว่างองค์กรเป็นปัญหาที่ทำลายความสามารถของฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคลทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน⁵

สถาบันทางการศึกษา เป็นองค์กรหนึ่งที่จะต้องคำนึงถึงการสร้างความผูกพันต่อองค์กรเป็นอย่างยิ่งเป็นเพราะปัจจัยในด้านบุคลากร เป็นปัจจัยที่สำคัญและมีค่ามากที่สุดในการจัดการศึกษาเนื่องจากกระบวนการบริหารการจัดการศึกษา จะต้องอาศัยบุคลากรเป็นผู้ถ่ายทอดเจตนารมณ์ ความรู้ความสามารถ ขนบธรรมเนียมและประเพณีไปสู่เยาวชนที่เป็นอนาคตของสังคม และประเทศชาติต่อไป ซึ่งทางการบริหารบุคลากรทาง การศึกษาเป็นศาสตร์ที่ต้องใช้ ความรู้ความสามารถประสบการณ์ และความละเอียดอ่อนในการบริหาร ต้องให้ความดูแลเอาใจใส่บุคลากร เพื่อเป็นการเสริมสร้างความมั่นคง ความพึงพอใจ ให้บุคลากรทำงานอย่างมีความสุข มีความจงรักภักดียึดมั่นและผูกพันกับองค์กร ชักจูงให้บุคลากรใช้ศักยภาพที่มีอยู่ มาร่วมปฏิบัติงานเพื่อองค์กรได้อย่างเต็มที่ ให้ได้ประสิทธิภาพของงานและความก้าวหน้าขององค์กร

กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย โดยมีการจัดการศึกษาหลายระดับ หลายรูปแบบ ภารกิจหลักในการจัดการศึกษาของกรุงเทพมหานคร คือการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งได้กำหนดไว้ใน มาตรา 89 (21) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 โดยมี การจัดการศึกษาหลายระดับ หลายรูปแบบ ประกอบด้วย การจัดการศึกษาระดับปฐมวัย การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาแก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ⁶

ปัจจุบันสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานครมีโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานครจำนวน 437 โรงเรียน กระจายใน พื้นที่ 50 สำนักงานเขต ตั้งแต่ระดับอนุบาลศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และนักเรียนเรียนรวม (เด็กพิเศษ) มีโรงเรียนที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับ อนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวน 430

⁵ ปรัชญา วัฒนจัง, ความผูกพันต่อองค์กร : ศึกษาเฉพาะกรณีพนักงานบริษัทไทยพาณิชย์นิวยอร์กไลฟ์ประกันชีวิต จำกัดมหาชน (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๙), ๙

⁶ สำนักงานการศึกษา, แนวทางการบริหารจัดการคุณภาพโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร การบริหารงานบุคคล (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๔), ๑๔.

โรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีจำนวน 109 โรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจำนวน 9 โรงเรียน เปิดสอนเฉพาะชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 6 โรงเรียน และโรงเรียนที่เปิดการจัดการศึกษาพิเศษ (เรียนร่วม) จำนวน 121 โรงเรียน (ข้อมูล ณ 10 มิถุนายน 2559) ⁷ เป็นองค์กรทำหน้าที่จัดการศึกษาให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย และนโยบายของกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะต้องมีการปรับเปลี่ยนการบริหารองค์กรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน จึงทำให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาโดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารงาน โดยเฉพาะการบริหารทรัพยากรมนุษย์ การขับเคลื่อนการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามนโยบายของกรุงเทพมหานครได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาที่สำนักงานการศึกษาประสบในปัจจุบันคือ ขาดแคลนครูในสาขาวิชาที่มีความสำคัญ เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และวิทยาศาสตร์ เนื่องจากครูในสังกัดกรุงเทพมหานครที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัดได้ขอโอนกลับไปรับราชการใน ภูมิลำเนาเดิมเป็นจำนวนมาก ทำให้อัตรากำลังครูของกรุงเทพมหานคร ขาดแคลนและไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอนในปัจจุบัน อีกทั้งส่งผลให้กรุงเทพมหานคร ต้องจัดสอบแข่งขันเพื่อบรรจุข้าราชการครูเข้ามาใหม่ ซึ่งต้องใช้งบประมาณอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การลาออกจากราชการ ก่อนกำหนดหรือการขอโอนไปรับราชการในสังกัดอื่นนั้น อาจเกิดมาจากข้าราชการครูกลุ่มดังกล่าว ไม่มีความผูกพันต่อองค์กร เพราะถ้ามีความผูกพันต่อองค์กรแล้ว ครูเหล่านั้นอาจจะไม่ลาออกจากราชการก่อนกำหนด หรือโอนไปรับราชการสังกัดอื่นก็เป็นได้ เพราะความผูกพันต่อองค์กรเป็นตัวทำนายนายการลาออก⁸ องค์กรใดถึงแม้ว่าจะมีระบบการบริหารที่เป็นเลิศแต่ถ้าบุคลากรปราศจากความ ตั้งใจซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากไม่มีความผูกพันต่อองค์กร อาจทำให้องค์กรไม่ประสบความสำเร็จได้

ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมจำนวนมาก เช่น พรหมวิหาร 4 อริยสัจ 4 สัมปattiธรรม 7 กุศลกรรมบถ 10 สังคหวัตถุ 4 เบญจศีลเบญจธรรม โอวาท 3 กัตถัญญุตเวที มงคล 38 ประการ อปายมุข 6 ไตรสิกขา พรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติ หรือการแสดงออกต่อกันเพื่อให้เกิดความไว้วางใจกันโดยการแสดงออกดังกล่าวนั้นต้องแสดงออก

⁷ สำนักงานการศึกษา, แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานกรุงเทพมหานคร ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๓) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๙), ๒๓

⁸ สุภาวดี นพจุจินตาม “องค์ประกอบภาวะผู้นำของผู้บริหารวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวง สาธารณสุข” (ดุสิตนิพนธ์ ปริญญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา ภาควิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), ๓๖.

ผ่าน 3 ทาง กล่าวคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ การแสดงออกดังกล่าวนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความจริงใจต่อผู้อื่น ถือเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการสร้างความผูกพันให้เกิดขึ้นภายในหน่วยงานหรือองค์กรนั้น ๆ โดยการสร้างสิ่งเหล่านี้ทางพระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของการสร้างความสามัคคีหรือความผูกพันให้เกิดขึ้น โดยจะส่งเสริมสนับสนุนความผูกพันหรือความสามัคคีของบุคลากรในองค์กรได้เป็นอย่างดีซึ่งถ้าหน่วยงานหรือองค์กรได้นำหลักเหล่านั้นมาเป็นนโยบายในการบริหารงานแล้วย่อมจะทำให้องค์กรหรือบุคลากรในองค์กรเกิดความรักสามัคคี อันจะนำมาซึ่งความผูกพันต่อองค์กรได้เป็นอย่างดี นั่นก็หมายความว่ากิจการต่าง ๆ ที่องค์กรดำเนินอยู่ย่อมจะเกิดผลสัมฤทธิ์และมีประสิทธิภาพมากขึ้นตามไปด้วย

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการสร้างความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร เพื่อที่จะเป็นแนวทางให้ผู้บริหารนำข้อมูลไปใช้ในการแก้ปัญหา ปรับปรุง บริหาร ให้เกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน มีความผูกพันต่อองค์กรและเพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการจัดการศึกษาให้ก้าวหน้าต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการวิจัย และสามารถตอบปัญหาดังกล่าวได้ชัดเจน ผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ ดังนี้

2.1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครู ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร

2.2 เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร

3. วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยมี 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพปัญหาการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โดยใช้ศึกษาเอกสาร และศึกษาสภาพปัญหาการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครู โดยการแจกแบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ทางสถิติ หาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์เนื้อหา

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพปัญหาการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครู ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครและแนวทางการแก้ไขปัญหในการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครู ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 4 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารจำนวน 2 คน และครู

จำนวน 2 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง และกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือก โดยมีเครื่องมือ ได้แก่แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) มีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการวิเคราะห์แบบสามเส้า (Triangulation)

ขั้นตอนที่ 3 พัฒนารูปแบบการสร้างความรู้ความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครูสำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โดยยกร่างรูปแบบการสร้างความรู้ความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร และ พัฒนารูปแบบการสร้างความรู้ความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และนำผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการปรับแก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิแล้วนำกลับไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิชุดที่สนทนากลุ่มทำการตรวจสอบความเหมาะสมอีกรอบ

4. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

4.1 ผลการวิจัยเกี่ยวกับศึกษาสภาพปัญหาการสร้างความรู้ความผูกพันต่อองค์กรของครูในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย

1) ด้านปัจจัยด้านจุน ผลการวิเคราะห์ สภาพปัญหาของการสร้างความรู้ความผูกพันต่อองค์กรของครู พบว่า ครูมีความคิดเห็นต่อ สภาพปัญหาของการสร้างความรู้ความผูกพันต่อองค์กรของครู ด้านปัจจัยด้านจุน โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ความพอใจกับระบบการเลื่อนขั้นเงินเดือนที่มีความเป็นธรรม มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาสูงสุด รองลงมา คือ การเลื่อนตำแหน่งในองค์กร ไม่ใช่เรื่องยากและลำบาก มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาอยู่ในระดับมาก ความพอใจในความ ยุติธรรมของผู้บังคับบัญชาในการบริหารสถานศึกษา มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ ผู้บังคับบัญชาที่เสมอความภาคกับผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ สำหรับข้ออื่นๆ ที่เหลือ พบว่ามีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

2) ด้านการจัดการ ผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาของการสร้างความรู้ความผูกพันต่อองค์กรของครู ตามความคิดเห็นของครู ด้านการจัดการ พบว่า ครูมีความคิดเห็นสภาพปัญหาของการสร้างความรู้ความผูกพันต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ด้านการจัดการ โดยรวมเฉลี่ย มีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายข้อพบว่าองค์กรจัดให้ทำงานที่ตรงกับความรู้ความสามารถได้อย่างเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาสูงสุด รองลงมา คือองค์กรที่มีสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเองและมีความก้าวหน้าในอาชีพ องค์กรที่ส่งเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับข้ออื่นๆ ที่เหลือ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

3) ด้านสัมพันธภาพกับผู้บังคับบัญชา ผลการวิเคราะห์ สภาพปัญหาของการสร้างความรู้ความผูกพันต่อองค์กรของครู ด้านสัมพันธภาพกับผู้บังคับบัญชา พบว่า โดยรวมเฉลี่ยมีสภาพปัญหา

อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้บังคับบัญชาที่สร้างบรรยากาศความเป็นกันเองกับบุคลากรในองค์กร มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาสูงสุด รองลงมา คือ ผู้บังคับบัญชาที่ชี้แจงให้เข้าใจในนโยบายและแนวทางการปฏิบัติงานต่าง ๆ อย่างชัดเจน สำหรับข้ออื่นๆ ที่เหลือมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

4) ด้านวัฒนธรรมองค์กร ผลการวิเคราะห์ สภาพปัญหาของการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครู ด้านวัฒนธรรมองค์กร พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ได้จากภายนอกและภายในองค์กรมาใช้ในการพัฒนางาน มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาสูงสุด รองลงมาคือ สามารถคิดริเริ่มวิธีการใหม่ๆ เพื่อใช้ในการปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้นได้โดยไม่ถูกจำกัดขอบเขต วัฒนธรรมองค์กรเป็นสิ่งที่ท่านเห็นด้วยและยอมรับได้ สำหรับข้ออื่นๆ ที่เหลือ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

5) ด้านบรรทัดฐาน ผลการวิเคราะห์ สภาพปัญหาของการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครู ด้านการพัฒนาวิชาชีพครู พบว่า โดยรวมเฉลี่ยมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณารายข้อพบว่า มีความสุขในการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีค่าเฉลี่ยสภาพปัญหาสูงสุด รองลงมาคือ ตนเองเป็นส่วนสำคัญกับกลุ่ม เพื่อนร่วมงาน ไม่มีความคิดที่จะไปปฏิบัติงานที่องค์กรอื่น แม้จะได้รับตำแหน่งและเงินเดือนที่ดีกว่าทำงานในองค์กรนี้นาน ๆ แล้วรู้สึกรักและรู้สึกผูกพันกับองค์กรมากยิ่งขึ้น สำหรับข้ออื่นๆ ที่เหลือ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

4.2 ผลการวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาเอกสาร แจกแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์แล้วผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากผลลัพธ์ที่ได้จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 มาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ได้รูปแบบการสร้าง ความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย สำหรับเป็นเครื่องมือในการสนทนากลุ่มเพื่อพัฒนาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า รูปแบบการสร้าง ความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครมี องค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ประกอบด้วย หลักการสร้าง ความผูกพัน และ วัตถุประสงค์ ส่วนที่ 2 กระบวนการสร้าง ความผูกพัน ประกอบด้วย องค์ประกอบของการสร้าง ความผูกพัน ขั้นตอนการสร้าง ความผูกพัน หลักพุทธธรรม และแนวทางการสร้าง ความผูกพัน และส่วนที่ 3 เงื่อนไขแห่งความสำเร็จ

ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ประกอบด้วย 1) หลักการสร้าง ความผูกพัน และ 2) วัตถุประสงค์ โดยมี รายละเอียดดังนี้

1. หลักการสร้าง ความผูกพัน

ความผูกพันต่อองค์กรคือการแสดงออกที่มากกว่าความรักภักดีที่เกิดขึ้นตามปกติ เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นหนาและผลักดันให้บุคคลเต็มใจอุทิศตัวเอง เกื้อกูล สนับสนุนขององค์กร เพื่อการสร้างสรรค์องค์กรให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น ซึ่งทำให้เกิดผลที่ตามมาคือ สมาชิกมีความอุตสาหะและมีความเต็มใจที่จะทุ่มเทการทำงานให้องค์กร การสร้างความรักความผูกพันในองค์กร ถือเป็นเรื่องสำคัญและหัวใจหลักในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ และเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ขององค์กร ที่จะเสริมสร้างบรรยากาศในการทำงาน ของสมาชิกให้เกิดความสุข ความพึงพอใจ ความรู้สึกผูกพัน และมีส่วนร่วมในความสำเร็จ ขององค์กร บุคลากรมีความมุ่งมั่น กระตือรือร้น ในการปฏิบัติหน้าที่ ของตนเอง มีจิตอาสา มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ขององค์กร ตามที่ผู้บริหารสูงสุด ขององค์กร ได้กำหนด นโยบายและเป้าหมายของงานต่างๆ โดยให้สมาชิกทุกคนได้ปฏิบัติ ภายใต้บทบาทหน้าที่ของตนเอง ให้บรรลุเป้าหมาย อย่างเต็มความสามารถ ถ้าบุคลากรขาดขวัญ กำลังใจ ขาดความกระตือรือร้น ประสิทธิภาพของการทำงานเป็นทีมลดน้อยลง มีผลกระทบในทางลบต่อหน่วยงาน ทีมงาน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับการทำงานที่ต้องอาศัย แรงจูงใจ และจิตสำนึกการมีส่วนร่วมของครู ภายใต้ระบบของการทำงานเป็นทีม รวมพลังความคิด ความสามารถ ร่วมแรงร่วมใจของสมาชิก ด้วยเหตุนี้ การทำงานเป็นทีมถือว่าเป็นสมรรถนะของบุคลากรทุกคนทุกตำแหน่งงาน (Core Competency) ที่ทุกคนในองค์กรต้องมีไม่ว่าคน ใด ๆ นั้นจะทำงานในตำแหน่งใดก็ตาม ควรที่จะสามารถทำงานอย่างสอดคล้องประสานกันอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสื่อสารสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น และมีเป้าหมายการทำงานเป็นหนึ่งเดียวกัน บุคลากรทุกระดับไม่ว่าจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบใดก็ตามต้องตระหนักถึงบทบาทดังกล่าวมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการสร้าง ความผูกพันต่อองค์กรจึงมีความสำคัญในการสร้างมีทีมงานที่เข้มแข็ง สมัคสมานสามัคคี และมุ่งมั่นสู่เป้าหมายเดียวกัน จึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารต้องสนับสนุนให้เกิดขึ้นในองค์กรและสิ่งนี้ถือเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ (Key Success Factor) เป็นเครื่องมือและกลยุทธ์ทางการบริหาร เพื่อความสำเร็จขององค์กร อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์

1) ผู้บริหารสามารถนำรูปแบบการสร้าง ความผูกพันตามหลักพุทธธรรมต่อองค์กรของครู สำหรับโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ไปใช้ในการบริหารครูเพื่อให้เกิดความผูกพันต่อองค์กร

2) เพื่อให้ครูเกิดความผูกพันที่ดีต่อองค์กรและสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอน

3) เพื่อให้ครูและผู้บริหารทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ส่วนที่ 2 กระบวนการพัฒนารูปแบบกระบวนการสร้างความผูกพัน ประกอบด้วย 1) องค์ประกอบของการสร้างความผูกพัน 2) ขั้นตอนการสร้างความผูกพัน 3) หลักพุทธธรรม 4) แนวทางการสร้างความผูกพัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ประกอบของการการสร้างความผูกพัน มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. ปัจจัยคำจูน 2. ด้านการจัดการ 3. สัมพันธภาพกับผู้บังคับบัญชา 4. วัฒนธรรมองค์กร 5. ความผูกพันด้านบรรทัดฐาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ด้านปัจจัยคำจูน

- 1) ความรู้สึกว่าองค์กรนี้เป็นองค์กรที่ดีที่สุดที่อยากทำงานด้วย
- 2) ความพอใจในความ ยุติธรรมของผู้บังคับบัญชาในการบริหารสถานศึกษา
- 3) ความพอใจกับระบบการเลื่อนขั้นเงินเดือนที่มีความเป็นธรรม
- 4) องค์กรให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ได้ปฏิบัติ
- 5) การเลื่อนตำแหน่งในองค์กรไม่ใช่เรื่องยากและลำบาก
- 6) องค์กรมีเป้าหมายและค่านิยมขององค์กรกับของผู้ปฏิบัติงานมีความสอดคล้องกัน
- 7) ผู้บังคับบัญชาที่เสนอความภาคกับผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน

1.2 ด้านการจัดการ

- 1) องค์กรที่ปฏิบัติงานอยู่มีความเป็นเลิศทางวิชาการและวิชาชีพ
- 2) องค์กรที่ส่งเสริม สร้างบรรยากาศการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) องค์กรที่เน้นการให้ความสำคัญต่อประโยชน์โดยรวมขององค์กร
- 4) องค์กรที่มีบรรยากาศในการทำงานมีความเป็นมิตรและมีความสามัคคีภายในองค์กร
- 5) องค์กรจัดให้ปฏิบัติงานตรงกับความรู้ความสามารถได้อย่างเหมาะสม
- 6) องค์กรที่มีสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเองและมีความก้าวหน้าใน

อาชีพ

1.3 ด้านสัมพันธภาพกับผู้บังคับบัญชา

- 1) ผู้บังคับบัญชาที่ชี้แจงให้เข้าใจนโยบายและแนวทางการปฏิบัติงานต่าง ๆ อย่าง

ชัดเจน

- 2) ผู้บังคับบัญชาที่สร้างบรรยากาศความเป็นกันเองกับบุคลากรในองค์กร
- 3) ได้รับการถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่องจากผู้บังคับบัญชา
- 4) ผู้บังคับบัญชาที่นำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ในการทำงาน
- 5) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้บังคับบัญชาหรือผู้นำหน่วยงาน
- 6) สามารถปรึกษา เรื่องงานและเรื่องส่วนตัวกับผู้บังคับบัญชาได้
- 7) ผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญกับผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

1.4 ด้านวัฒนธรรมองค์กร

- 1) ความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามนโยบายขององค์กรอย่างเคร่งครัด
- 2) สามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้จากภายนอก

และภายในองค์กรมาใช้ในการพัฒนางาน

3) ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความรู้ความสามารถให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร

4) สามารถคิดริเริ่มวิธีการใหม่ ๆ เพื่อใช้ในการปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้นได้โดยไม่ถูกจำกัดขอบเขต

5) มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อองค์กรคำนึงถึงประโยชน์ขององค์กรเป็นหลัก

6) วัฒนธรรมองค์กรเป็นสิ่งที่ท่านเห็นด้วยและยอมรับได้

1.5 ด้านความผูกพันด้านบรรทัดฐาน

1) มีความสุขในการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

2) ไม่มีความคิดที่จะไปปฏิบัติงานที่องค์กรอื่น แม้จะได้รับตำแหน่งและเงินเดือนที่ดีกว่า

3) เมื่อมีอายุมากและประสบการณ์ในการทำงานนานจะไม่คิดย้ายงานไปหน่วยงานอื่น

4) พอใจที่ได้ใช้ชีวิตในองค์กรนี้ตลอดไปจนกว่าจะเกษียณอายุราชการ

5) มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานกับองค์กรนี้จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ

6) ทำงานในองค์กรนี้นาน ๆ แล้วรู้สึกรักและรู้สึกผูกพันกับองค์กรมากยิ่งขึ้น

7) ตนเองเป็นส่วนสำคัญกับกลุ่ม เพื่อนร่วมงาน

8) รู้สึกภูมิใจในวัฒนธรรมองค์กรเมื่อได้ยินบุคคลอื่นกล่าวถึงองค์กรในการทางที่ดี

2. ขั้นตอนการสร้างความผูกพันของบุคลากร ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1. การความผูกพันที่ครูมีต่องาน 2. การวัดความผูกพัน 3. การปรับปรุงแก้ไข โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ความผูกพันที่ครูมีต่องาน โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์จากภายใน ได้แก่การสำรวจความพึงพอใจของครูหรือจากข้อมูลของครูที่ออกจากองค์กรไปแล้วหรือเรียนรู้จากภายนอก เช่น จากการบริหารงานของคู่ค้า หรือการเป็นพันธมิตรทางธุรกิจซึ่งจะทำให้ทราบสาเหตุที่ทำให้ครูมีความผูกพันกับงานน้อยมาจากสาเหตุใด ทั้งนี้จะทำให้ผู้บริหารสามารถหาวิธีการในการที่จะลดอุปสรรคหรือหาแนวทางป้องกันแก้ไขสาเหตุเหล่านั้น

2.2 การวัดความผูกพัน โดยการวัดความผูกพันเป็นการชี้ให้เห็นว่าครูมีความผูกพันกับงานในระดับใดและเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะสามารถปรับปรุงหรือพัฒนาให้เกิดความสามารถมากยิ่งขึ้น ในการวัดความผูกพันในงานของครูนั้นมีวิธีการ คือ การออกแบบสำรวจผ่านกระบวนการวิจัย และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการใช้สถิติ เช่น การหาค่าเฉลี่ยในการวัดระดับความผูกพันในงานของครูในภาพรวม เปรียบเทียบกับผลการดำเนินงานขององค์กร เปรียบเทียบกับผลผลิตภาพของครูหรือเปรียบเทียบกับเป้าหมายขององค์กร

2.3 การปรับปรุงแก้ไข เมื่อทราบสาเหตุที่ทำให้เกิดอุปสรรคในการทำงาน หรือสาเหตุที่ทำให้ครูมีความผูกพันในงานที่ระดับต่ำแล้ว ก็นำเอาข้อมูลที่ได้มาหากกลยุทธ์หรือแนวทางในการแก้ไขปรับปรุง โดยสามารถกระทำได้ในระดับองค์กร กลุ่มและบุคคล แต่หากองค์กรยังไม่มีความพร้อมในการปรับปรุงก็ควรมีการชี้แจงให้กับสมาชิกในองค์กรทราบถึงเหตุผลหรือความจำเป็นที่

ชัดเจนและควรกระทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอเพื่อให้ปัจจัยเหล่านี้สามารถผูกใจครูได้อย่างเหมาะสมต่อไป

3. หลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการสร้างความผูกพันของครูในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ธรรมชาตธรรม 4 ประกอบด้วย

3.1 สัจจะ หมายถึง การเป็นคนจริง เป็นคนที่รักษาคำพูด พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ความจริงใจต่อเพื่อนร่วมงานหรือคนที่เรารัก ไม่ทอดยถ่ต่อเป้าหมายที่กำหนดไว้ เพราะงานทุกอย่างทั้งงานใหญ่และงานเล็กต้องเจออุปสรรค

3.2 ทมะ หมายถึง การเป็นผู้รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนเอง รู้จักแก้ไขข้อบกพร่อง ไม่เป็นผู้เอาแต่ใจ รู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ของตนเอง รู้จักข่มใจ สามารถยอมรับในความต่างของกันและกัน ยอมรับข้อบกพร่องและความแตกต่างของกันและกันให้ได้ เข้าใจในข้อด้อยและข้อเด่นของผู้อื่น การใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจ ฝึกตัวเองพัฒนาศักยภาพ

3.3 ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อความยากลำบาก ซึ่งทำให้มีจิตใจเข้มแข็ง พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ตามที่ตั้งใจไว้ โดยอดทนต่อความลำบากที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือความยากลำบากไม่ทอดทิ้งงาน เพราะความหนาวความร้อน หรือเพราะลักษณะของงานนั้นเป็นงานหนักงานที่เหนื่อยยาก ต้องฟันฝ่าอุปสรรค อดทนต่อความทุกข์ไม่นำมาเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ อดทนต่อการถูกด่า ถูกรังแก ถูกดูหมิ่น ถูกนิทา หรือถูกผู้อื่นยั่วยุ ทำให้ไม่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับคนอื่น

3.4 จาคะ หมายถึง ความเสียสละ ทั้งสละวัตถุสิ่งของ มีน้ำใจช่วยเหลือคนอื่น และสละอารมณ์ ไม่เก็บอารมณ์ขุ่นมัวไว้ในใจ ทำให้ใจเราผ่องใสอยู่เรื่อย ๆ คนเราจะประสบความสำเร็จได้ ต้องรู้จักจาคะ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นด้วย คนไหนที่เริ่มเติบโตในหน้าที่การงานแล้ว มีน้ำใจต่อผู้ร่วมงานรอบข้างไม่โตเดี่ยว ดึงคนอื่นขึ้นมาด้วยเป็นกลุ่ม ก็จะสามารถรับมือกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง

4. แนวทางการสร้างความผูกพัน

4.1 ด้านปัจจัยค้ำจุน

ในแนวทางการสร้างความผูกพันทางจิตวิทยานี้จะต้องเป็นกระบวนการค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งผู้บริหารจะต้องเลือกวิธีการให้เหมาะสม ดังนี้

1) ผู้บริหารสถานศึกษา ควรมีการวางแผนให้มีการประชุมบุคลากรในโรงเรียนเดือนละครั้ง เพื่อชี้ สร้างความรู้ ความเข้าใจในงานที่รับผิดชอบเพื่อเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2) สร้างความรัก ความสามัคคี เป็นหนึ่ง รู้จักปรับตัวเข้าหากัน

3) ให้ทุกคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองในงานที่รับผิดชอบ

4.2 ด้านการจัดการ

ผู้บริหารควรเสริมต่อการให้ เห็นภาพกระบวนการปฏิบัติจริง เพื่อให้การความรัก และเต็มใจที่จะใช้ความพยายามทำงานให้เต็มที่และปรารถนาที่จะแสดงออกถึงความรู้สึกซื่อสัตย์ต่อองค์กร เป็นความต่อเนื่องในการปฏิบัติงาน เช่น

- 1) พบบุคลากรไปศึกษาดูงานเยี่ยมชมองค์กรที่มีความผูกพันและก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ
- 2) เชิญผู้แทนขององค์กรที่ประสบความสำเร็จมาบรรยาย แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำวิธีการและแนวทางเพื่อประยุกต์ใช้เข้าบริบทของโรงเรียน
- 3) มีจุดมุ่งหมายในใจ เป้าหมายที่ตัวเองต้องการ หรือสิ่งที่เราเชื่อว่าเป็นที่สุดนี้แหละคือสิ่งที่ใช่และอยากทำมากที่สุด ทำได้ไม่รู้จักเบื่อ มีความสุขทุกครั้งที่ได้ทำสิ่งนั้น
- 4) มีจิตสำนึกที่ดี มีความตระหนักรู้อยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญต้องรู้จักตัวเอง คิดด้วยทัศนคติที่เป็นบวก (Attitude) ลงมือทำด้วยพฤติกรรมที่เหมาะสม (Behavior) และทบทวนผลลัพธ์ที่ได้ (Consequence)

4.3 ด้านสัมพันธภาพกับผู้บังคับบัญชา

เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางจิตใจระหว่างครูกับองค์กร ฝ่ายบริหารจึงมีควรมีการดำเนินการ ดังนี้

- 1) ผู้บริหารอำนวยความสะดวก ผู้บริหารส่งเสริม สนับสนุน ให้ความดูแลและช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมต่างๆ
- 2) การสร้างความสัมพันธ์กับครู ระหว่างผู้บริหารกับครู ครูกับครู บุคคลภายนอก เจ้าหน้าที่ขององค์กรภาครัฐหรือเอกชน สาขาต่างๆ ในชุมชน โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน
- 3) การสร้างแกนนำของโรงเรียน หรือทีมงานที่เข้มแข็งของโรงเรียน ด้วยการจัดประชุมเพื่อเปิดกว้างให้กับทุกคนโรงเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วม
- 4) การให้ความรู้แก่กลุ่มแกนนำโรงเรียน เพื่อให้กลุ่มแกนนำ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียน เป็นพื้นฐานในการทำงานต่อไป

4.4 ด้านวัฒนธรรมองค์กร

เปิดโอกาสในการพัฒนาตนเองเพื่อสร้างความมั่นใจในการทำงาน องค์กรประกอบต่างๆ ที่บุคลากรส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความผูกพันคือการสร้างความสุขในที่ทำงาน ฝ่ายบริหารจะต้องสร้างกระบวนการในการมีส่วนร่วม

- 1) มีการประชุมร่วมกัน กำหนดบทบาทหน้าที่ตามความสามารถในการทำงาน ของแต่ละบุคคลตามความถนัด
- 2) ยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคลากรทุกคนในการทำงานและการอยู่ร่วมกัน

3) วิเคราะห์ปัญหาองค์ประกอบหรือปัจจัยของการสร้างความผูกพันต่อองค์กรของครูในโรงเรียนแบบองค์รวมทั้งทางร่างกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ

4.5 ด้านความผูกพันบรรทัดฐาน

การสร้างความผูกพันในองค์กรเป็นการพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ต้องสามารถวัดค่าได้ โดยผู้บริหารสถานศึกษาสร้างกระบวนการสำรวจ หรือมีการสร้างเครื่องมือที่ใช้วัดความผูกพันของครู เป็น 2 มุมมอง ได้แก่ ความผูกพันในองค์กร และความผูกพันในงาน มีกระบวนการสร้าง ดังนี้

1) การประชุม กระบวนการ ในการจัดประเมิน ต้องทำความเข้าใจในกระบวนการ ขั้นตอนการจัดการประชุม รวมทั้งต้องศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับความผูกพัน

2) แนะนำทำความรู้จัก สร้างบรรยากาศของความเป็นกันเอง ระหว่างทีม

3) ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการประเมินและสร้างความรู้สึกลดภัยในการประเมิน วัตถุประสงค์ของการประเมินเพื่อต้องการทราบความรู้สึกของครู ซึ่งเป็นความรู้สึก พอใจ สบายใจ สะดวก หมดห่วง ไร้กังวล ต่อสถานการณ์ต่างๆ ในการทำงานภายในองค์กร หลังจากที่ได้มีการทำกิจกรรมการในองค์กรๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา

4) การประเมินเป็นการกระทำโดยครูเพื่อให้ทราบผลที่เป็นการสะท้อนเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาและพิจารณาเชื่อมโยงย้อนไปถึงวิธีการต่างๆ มีการประเมินเป็นข้อ ตามปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างความผูกพัน

4. เงื่อนไขแห่งความสำเร็จ

4.1 ปรับใช้รูปแบบการสร้างความผูกพันตามหลักพุทธธรรมของครู สำหรับสำนักการศึกษากรุงเทพมหานคร ให้เหมาะสมตามบริบทของสถานศึกษา

4.2 การร่วมมือกันระหว่างผู้บริหารและครู

เอกสารอ้างอิง

- ปรัชญา วัฒนจัง, ความผูกพันต่อองค์กร : ศึกษาเฉพาะกรณีพนักงานบริษัทไทยพาณิชย์ นวัตกรรมคลังประกันชีวิต จำกัดมหาชน (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2549), 9
- สำนักการศึกษา, แนวทางการบริหารจัดการคุณภาพโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครการบริหารงานบุคคล (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, 2554), 14.

สำนักงานการศึกษา, แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานกรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560-2563) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ,2559), 23

สุภาวดี นพจุจินตาม “องค์ประกอบภาวะผู้นำของผู้บริหารวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข” (ดุสิตนิพนธ์ ปริญญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา ภาควิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553),76.

ศรัณย์ พิมพ์ทอง, “ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการคงอยู่ในองค์กรของพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการในประเทศ,” วารสารบริหารธุรกิจ 37,142 (เมษายน-มิถุนายน 2557) 16-32

เวสารัชชกรณธรรม หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19

Vesārajjakaranadhamma as the Dhamma for Education Management in Pandemic Covid-19 Period

ฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์, Chatnapas Patesit¹

พระมหาพงษ์เทพ ปากโร, Phramaha Pongthep Papakalo²

โรจนฤทธิ์ จันนุ้ม, Rojanarit Channoom³

E-mail : tammada4@gmail.com

Received: May 26, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง เวสารัชชกรณธรรม หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 มีวัตถุประสงค์ของการนำเสนอแนวคิดสรุปหลักธรรมที่ส่งผลให้การจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 เป็นไปอย่างเหมาะสม เวสารัชชกรณธรรม ทำให้เกิดความกล้าหาญ 5 ประการ คือ 1.ศรัทธา คือ การเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ 2. ศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย 3. พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ศึกษามาก 4. วิริยารัมภะ คือ ปราศจากความเพียรหรือความขยัน 5. ปัญญา คือ การรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำหลักธรรมนี้มาใช้เพื่อจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 โดยจะทำให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างเหมาะสม ส่งเสริมให้บุคลากรประสบความสำเร็จในการจัดการเรียน การสอนอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามหลักสูตรที่กำหนด

คำสำคัญ: (หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษา), (การจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด 19)

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² มหาวิทยาลัยรามคำแหง/ Ramkhamhaeng University

³ ครูโรงเรียนอนุบาลสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

Abstract

This article entitled ‘*Vesārajjakaranadhamma* as the Dhamma for Education Management in Pandemic Covid-19 Period’ aimed to present the Dhamma that led to the proper and better education management in pandemic Covid-19. *Vesārajjakaranadhamma* or a quality making for intrepidity consists of 5 virtues; 1. *Saddhā* or faith, confidence 2. *Sīla* or good conduct, morality, 3. *Bahusacca* or sufficient learning, 4. *Viriyārambha* or exertion, five energies, and 5. *Paññā* or wisdom, understanding what should be known. Academic administrators should apply this Dhamma for providing the education in pandemic Covid-19 situation. The said teaching was found as relevant to all success for education, leading to academic personnel to provide education effectively and the learners to achieve curriculum indicators.

Keywords: (Dhamma for Education Management), (Education Management in Pandemic Covid-19 situation)

1. บทนำ

ปัจจุบันสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 สร้างปัญหาให้กับสังคมไทยหลายประการแต่สิ่งสำคัญคือปัญหาการศึกษาของไทยตกอยู่ในภาวะวิกฤต ทั้งจากความเครียดของนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการเรียนออนไลน์ นักเรียนมีผลการเรียนรู้ที่ต่ำลงเนื่องจากสภาพแวดล้อม ไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ จนถึงการให้บุตรหลานออกจากระบบการศึกษาเนื่องจากปัญหาขาดทุนทรัพย์ของผู้ปกครอง การแก้ไขปัญหาเหล่านี้ไม่สามารถเยียวยาด้วยการให้เงิน สนับสนุนชั่วคราวเท่านั้น เพราะสถานการณ์การแพร่ระบาดยังคงขยายวงกว้างและมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เร็วที่สุดจึงไม่ใช่การแก้ไขสภาพแวดล้อมให้ปราศจากเชื้อโรค แต่เป็นการหาวิธีที่สามารถพัฒนาการศึกษาได้ แม้จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของภาวะวิกฤตที่ยังไม่มีแนวทางการรับมือ ที่สมบูรณ์

แนวทางการแก้ไขปัญหาของสถานศึกษาภายใต้ภาวะวิกฤตเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะหากการเรียนรู้ของนักเรียนเกิดปัญหาขึ้นเป็นเวลานาน จะส่งผลให้การพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาในระบบเดิมได้ยากยิ่งขึ้น เนื่องจากหลักสูตรสถานศึกษาส่วนใหญ่ของประเทศไทยนำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีพุทธศักราช 2551 เป็นแบบแผนออกแบบหลักสูตร ซึ่งหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฉบับนี้มีลักษณะเป็นหลักสูตรเกลียว คือ จัดการเรียนการสอนเป็นลำดับขั้น โดยจะสอนเนื้อหาพื้นฐานในปีแรก จากนั้นจะสอนเนื้อหาที่มีความซับซ้อนขึ้นในปี

ถัดไปเรื่อย ๆ ในเรื่องเดิม เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เป็นลำดับจากพื้นฐาน และต่อยอดความรู้จากฐานความรู้เดิมที่เรียนในปีที่แล้ว แต่เมื่อต้องเรียนออนไลน์เป็นเวลานาน ซึ่งผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่พร้อมเรียนรู้ทำให้นักเรียนขาดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เมื่อกลับมาศึกษาตามปกติตามที่กำหนดไว้ ผู้เรียนจะพบปัญหาการต่อยอดเนื้อหาจากความรู้เดิม เพราะขาดการเรียนรู้เนื้อหาพื้นฐานที่มีคุณภาพ ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนล่าช้าลง และกลายเป็นปัญหาการเรียนรู้เรื้อรังทั้งระบบการศึกษา

สถานศึกษามีระบบการจัดการและการบริหารเป็นรูปแบบและขั้นตอนที่แน่นอน โดยมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเพียงเล็กน้อยเพื่อแก้ไขปัญหาของแต่ละปีการศึกษาในสถานการณ์ปกติ เมื่อต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตสถานศึกษาหลายแห่งจึงประสบปัญหาการแก้ไขการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากขาดการวางแผนรับมือการเปลี่ยนรูปแบบจัดการเรียนการสอนแบบออนไลน์ ระบบมีความล่าช้า เทคโนโลยีที่ใช้ไม่ทันสมัย หรือบุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนออนไลน์ ทำให้การแก้ไขเต็มไปด้วยอุปสรรคทั้งด้านการออกแบบระบบ การวางแผน และการพัฒนาบุคลากร และแม้บุคลากรจะทราบปัญหาที่เกิดขึ้น การแก้ไขปัญหายังเป็นไปอย่างล่าช้าเนื่องจากระเบียบของสถานศึกษามีขั้นตอนที่เคร่งครัด ไม่สามารถปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ได้

การจัดการเรียนการสอนในภาวะวิกฤตจึงไม่สามารถแก้ไขให้เหมาะสมได้อย่างสมบูรณ์ หากขาดการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการและการบริหารที่ถูกต้อง แต่การรับมือสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสที่รุนแรงยังเป็นเรื่องใหม่ ขาดข้อมูลการรับมือที่สมบูรณ์ จึงเกิดปัญหาในการกำหนด ทิศทางแก้ไข เพราะการเปลี่ยนแปลงระบบเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อคนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบุคลากรที่ทำงานในระบบเดิมมาเป็นเวลานาน ย่อมเกิดปัญหาเมื่อต้องปฏิบัติตามแนวทางใหม่ รวมทั้งหากระบบที่แก้ไขขาดประสิทธิภาพ และส่งผลให้ปัญหารุนแรงยิ่งขึ้นจะทำให้ผลลัพธ์เลวร้ายลง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงให้ทันสถานการณ์และมีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติอย่างรอบคอบเพื่อลดผลเสียที่จะเกิดขึ้นให้น้อยที่สุด

เวสาร์ชกรณธรรม เป็นหลักธรรมทำให้เกิดความกล้าหาญ ,คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้ากล้า มี 5 ประการ ประกอบด้วย ศรัทธา (ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ) ศีล (ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่ผิดศีลธรรม) พาหุสัจจะ (ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก) วิริยารัมภะ (ปรารถนาความเพียร คือการที่ได้ลงมือทำความเพียรพยายามในกิจการนั้น ๆ อยู่แล้วอย่างมั่นคงจริงจัง) ปัญญา (ความรอบรู้ เข้าใจซึ่งในเหตุผล ดี ชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ)⁴ บุคคลใดถ้ามีหลักธรรมเวสาร์ชกรณธรรม ย่อมเป็นผู้กล้าหาญ ไม่หวั่นไหวในการเข้าสู่สมาคมต่าง ๆ

⁴ อภ. ปญจก.(ไทย) 22 /101/144 .

บทความนี้จะนำเสนอเวสารัชชกรณธรรม หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 ประกอบด้วย ความหมายและองค์ประกอบของเวสารัชชกรณธรรม ปัญหาและเงื่อนไขในสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด - 19 แนวทางการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด - 19 ทักษะการบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน เวสารัชชกรณธรรมกับการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด - 19

2. เวสารัชชกรณธรรม

เวสารัชชกรณธรรม เป็นธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญซึ่งมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ดังนี้ พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่ม 3 - หน้าที่ 233 ตติยปณณาสก ฬาสุทวารวรรคที่ 1 ว่าด้วยธรรมให้แก่วรรณะ 5 ประการ ความว่า

[101] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้กล้ากล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ 5 ประการนี้ 5 ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา 1 เป็นผู้มีศีล 1 เป็นพหูสูต 1 เป็นผู้ปรารถนาความเพียร 1 เป็นผู้มีปัญญา 1 ความครั่นคร้ามใด ย่อมมีแก่ผู้ ไม่มีศรัทธา ความครั่นคร้าม นั้นย่อมไม่มีผู้ไม่มีศรัทธา ฉะนั้น ธรรมนี้จึงไม่มีศรัทธา ความครั่นคร้ามนั้นย่อมมีแก่ผู้มีศรัทธา ฉะนั้น ธรรมนี้จึง ชื่อว่าเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้กล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้าม โดยยอมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้กล้ากล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้าม ชื่อว่าเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้กล้ากล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้าม โดยยอมมีแก่ผู้ได้ศึกษาน้อย ความครั่นคร้ามนั้นย่อมไม่มีแก่เป็นพหูสูต ฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้กล้ากล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้ามโดยยอมมีแก่ผู้เกียจคร้าน ความครั่นคร้ามนั้นย่อมไม่มีแก่ผู้ปรารถนาความเพียร ฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้กล้ากล้า แห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้ามโดยยอมมีแก่ผู้มีปัญญาทรม ความครั่นคร้าม นั้นย่อมไม่มีแก่ผู้มีปัญญา ฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นเครื่องกระทำ ความเป็น ผู้กล้ากล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ.⁵

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุโต) ได้กล่าวถึง เวสารัชชกรณธรรม ไว้ว่า ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมชื่อว่า เวสารัชชกรณธรรม' เป็นหลักธรรมเพื่อการฝึกฝนพระภิกษุให้มี ความกล้ากล้า มีความมั่นใจ มีอยู่ 5 ข้อ

1. ศรัทธา (faith) ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักการที่ยึดถือและในการทำความดี
2. ศีล (Morality) การประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่เสียอาจารย์
3. พหุสัจจะ (Great learning) การได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก มีความรู้ในหลักพระธรรมวินัย
4. วิริยารัมภะ (Exertion) การเริ่มลงมือทำในกิจต่างด้วยใจที่มั่นคงแน่วแน่ ไม่ย่อท้อต่อ

อุปสรรค

⁵ พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่ม 3- หน้าที่ 234

5. ปัญญา (wisdom) ความรอบรู้ เข้าใจชัดในสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุผล รู้จักประโยชน์และสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ มีทักษะในการคิดวิเคราะห์ มีดุลยพินิจในการวินิจฉัย⁶

เวสัชราชกรณธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้ความกล้าหาญธรรมเป็นเหตุให้เกิดความกล้ากล้าบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรม 5 ประการนี้ ย่อมเป็นผู้องอาจกล้าหาญไม่หวั่นไหวในการเข้าสู่สมาคมต่างๆ

1. สัทธา หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล
2. สิล หมายถึง ความเป็นปกติ ความสงบเย็น รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
3. พาหุสัจจะ หมายถึง ความเป็นผู้ศึกษามาก มีความรู้มีประสบการณ์มาก
4. วิริยารัมภะ หมายถึง การปรารภความเพียร ลงมือทำกิจด้วยความเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้น

5. ปัญญา หมายถึง รอบรู้สิ่งที่ควรรู้ รู้ทั่วถึงเหตุและผล ถึงสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรทำ⁷

สรุปได้ว่า เวสัชราชกรณธรรม เป็นธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญ ประกอบไปด้วย ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล ศีล คือ ความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่ผิดศีลธรรม พาหุสัจจะ คือเป็นผู้คนแก่เรียน ได้แก่ เรียนมากและมีความรู้มาก วิริยารัมภะ คือ มีความเพียรพยายามในการทำงาน และปัญญาหมายถึง ความรอบรู้ เข้าใจในเหตุและผล ดี ชั่ว

3. ปัญหาและเงื่อนไขในสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19

การระบาดของโรคโควิด 19 ยังคงมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นในหลายพื้นที่รวมทั้งประเทศไทย กรมควบคุมโรคมีการประกาศ “สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุข และปัญหาอุปสรรคการป้องกันควบคุมโรคในผู้เดินทาง” เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2564 เพื่อแจ้งสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 และมาตรการเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรค⁸ ประกาศฉบับนี้มีการระบุแหล่งแพร่ระบาดครั้งแรก โดยมีที่มาจากเมืองอู่ฮั่น สาธารณรัฐประชาชนจีน และด้วยความสามารถในการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสที่รวดเร็วกว่าปกติ ส่งผลให้เกิดแหล่งแพร่ระบาดใหม่ขึ้นในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งสาธารณสุขแห่งสหภาพเมียนมา ซึ่งเป็นประเทศที่มี

⁶ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 34 , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2559). หน้า 174.

⁷ มาศศึกษากัมมัฏฐานกันก่อน, เวสัชราชกรณธรรม.[ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <https://sites.google.com/site/samatinimipeti/wesarach-chk-m-thrrm-5> เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2565.

⁸ กรมควบคุมโรค, “สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุขและปัญหาอุปสรรคการควบคุมโรคของผู้เดินทาง”วิเคราะห์สถานการณ์โควิด.(14 มกราคม 2564) : 1.

อาณาเขตติดกับประเทศไทย ประชาชนชาวเมียนมาอพยพเข้ามาทำงานในเมืองขนาดใหญ่ของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก จึงส่งผลให้เกิดการแพร่ระบาดในประเทศไทยเป็นวงกว้าง กรมควบคุมโรคจึงเสนอแนวทางสาธารณสุขที่ใช้ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกเพื่อป้องกันการแพร่ระบาด แนวทางที่นำเสนอนี้เป็นเพียงหลักการเบื้องต้น เนื่องจากการรับมือโรคโควิด 19 ประสบปัญหาหลายด้านทั้งการไม่สามารถระบุที่มาของเชื้อไวรัสได้อย่างชัดเจน ทำให้ประสบปัญหาการป้องกันจากแหล่งกำเนิดความล่าช้าในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับโรคระบาด ทำให้ประเทศอื่น ๆ รับมือการแพร่ระบาดล่าช้ากว่าที่ควรจะเป็น การที่บางประเทศให้มีการติดเชื้อเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหมู่ ซึ่งส่งผลให้เกิดการกลายพันธุ์ของไวรัส และการใช้วัคซีนที่สามารถป้องกันการเสียชีวิตจากการติดเชื้อ แต่ไม่สามารถป้องกัน การแพร่ระบาดได้ ทำให้การระบาดไม่มีแนวโน้มลดลงทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ กรมควบคุมโรคจึงแนะนำให้ผู้เดินทางที่มาจากต่างประเทศ และผู้ที่อยู่ในประเทศไทยซึ่งมีความจำเป็นเดินทางศึกษาข้อมูลรายละเอียดก่อนเดินทาง เพื่อให้สามารถเดินทางได้บรรลุวัตถุประสงค์ ปลอดภัยโรคปลอดภัย ในช่วงยกระดับการควบคุมการระบาดระลอกใหม่

การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ที่รุนแรงขึ้นส่งผลให้ธุรกิจส่วนใหญ่ประสบปัญหา โดยเฉพาะธุรกิจที่เกี่ยวกับการให้บริการและการเดินทาง เพราะแนวทางการป้องกันโรคเบื้องต้นที่มีการแนะนำ และใช้อย่างแพร่หลายมากที่สุด คือ การเว้นระยะห่างทางสังคม เนื่องจากเชื้อไวรัส จะไม่สามารถแพร่กระจายได้หากปราศจากพาหะ ดังนั้นจึงเกิดนวัตกรรมที่นำมาใช้เพื่อปรับตัวเข้ากับแนวทางป้องกันโรคนี้อย่างหลากหลาย เช่น การส่งอาหารผ่านพนักงานส่งอาหาร รวมทั้งการศึกษาที่เปลี่ยนเป็นการศึกษาทางไกลผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ

ตรีนุช เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการลงนามในประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2564 เรื่อง การเลื่อนเวลาเปิดภาคเรียนที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2564 ของกระทรวงศึกษาธิการ⁹ โดยมีแนวปฏิบัติการสำคัญคือให้โรงเรียนและสถานศึกษาในสังกัดและในกำกับของกระทรวงศึกษาธิการ เลื่อนการเปิดภาคเรียนที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2564 เป็นวันที่ 14 มิถุนายน 2564 หากโรงเรียนหรือสถานศึกษาแห่งใดมีความพร้อม และประสงค์จะเปิดภาคเรียนที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2564 ก่อนวันที่กำหนด ให้โรงเรียนหรือสถานศึกษาแห่งนั้นดำเนินการจัดการเรียนการสอนเฉพาะรูปแบบตามพื้นที่ที่กระทรวงสาธารณสุขประกาศเขตพื้นที่ โดยพื้นที่ควบคุมสูงสุดและเข้มงวด (สีแดงเข้ม) ให้จัดการศึกษาทางไกล (On Air, Online, On Demand, On Hand ผ่านทางไปรษณีย์) เท่านั้น พื้นที่ควบคุมสูงสุด (สีแดง) หรือพื้นที่ควบคุม (สีส้ม)

⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, “ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การเลื่อนเวลาเปิดภาคเรียนที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2564 ของกระทรวงศึกษาธิการ”ประกาศ ศธ. เรื่อง การเปิดเรียนและการใช้อาคารสถานที่ของสถานศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการเปิดภาคเรียนในระยะแรก. (19 พฤษภาคม 2564)

สามารถจัดการเรียนการสอนได้ทั้ง 5 รูปแบบ (On Site, On Air, Online, On Hand, On Demand) โดยรูปแบบ On Site นั้น โรงเรียนหรือสถานศึกษาต้องผ่านเกณฑ์การประเมินความพร้อมของระบบ Thai Stop Covid+ (TSC+) และได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการโรคติดต่อจังหวัดก่อน ซึ่งต้องปฏิบัติตามมาตรการของกระทรวงสาธารณสุขโดยเคร่งครัด

มาตรการที่ประกาศนี้ส่งผลให้รูปแบบการจัดการศึกษาส่วนใหญ่ต้องปรับเปลี่ยนจากการสอนในสถานศึกษา (On site) เป็นการศึกษาในรูปแบบอื่นซึ่งบุคลากรส่วนใหญ่ไม่คุ้นเคย และขาดทรัพยากรสนับสนุนการเรียนนอกสถานศึกษา โดยเฉพาะอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้เชื่อมต่อกับช่องทางออนไลน์ เช่น โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ ที่มีไม่เพียงพอ และมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เนื่องจากผู้ปกครองไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติ ขาดรายได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีการจัดตั้งโครงการให้ความช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 โดยให้เงินช่วยเหลือนักเรียนรายละจำนวน 2,000 บาท

อัมพร พินะสา เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกาศการดำเนินการตามโครงการให้ความช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19¹⁰ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2564 มีใจความว่าการจ่ายเงินเยียวยาผู้เรียนรายละ 2,000 บาท โดยจัดสรรตามรายชื่อนักเรียนจากสถานศึกษา สำหรับนักเรียนที่จะได้รับเงินเยียวยา ต้องมีชื่ออยู่ในทะเบียนนักเรียนของโรงเรียนที่ได้ลงข้อมูลไว้ ณ วันที่ 25 มิถุนายน 2564 โดยโรงเรียนจะจ่ายเงินให้เฉพาะนักเรียนที่สามารถยืนยันตัวตนได้ ส่วนนักเรียนที่ไม่มีชื่อในทะเบียนในวันที่ 25 มิถุนายน 2564 แต่มาเรียนเพิ่มเติมในโรงเรียนนั้น นักเรียนจะยังมีชื่ออยู่ที่โรงเรียนเดิม ทางโรงเรียนใหม่ก็ต้องเพิ่มชื่อนักเรียนเข้าไป แล้วรายงานไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ทำให้โรงเรียนยังไม่สามารถจ่ายเงินได้ จนกว่าสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะแก้ไขข้อมูลให้เรียบร้อย จึงจะอนุมัติการจ่ายเงินได้

สรุปได้ว่าในสถานการณ์โควิด -19 นั้น พบปัญหาในการจัดการศึกษาหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นความพร้อมของหลักสูตรที่ไม่ได้จัดทำขึ้นเพื่อรับกับสถานการณ์การแพร่ระบาด ความพร้อมทางด้านสื่อและเทคโนโลยี ทั้งจากทางโรงเรียน ผู้ปกครอง และนักเรียน ความพร้อมในเรื่องการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบออนไลน์ ถึงแม้ว่าทางรัฐบาลจะประกาศมาตรการที่ใช้จัดการเรียนการสอนและโครงการให้ความช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้จะอยู่ในภาวะวิกฤต แต่การดำเนินงานของสถานศึกษา ทั้งการจัดการศึกษาและการแก้ปัญหาต้องเป็นไปตามระบบที่มีการกำหนดขึ้นจากกระทรวงศึกษาธิการ

¹⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, “โครงการให้ความช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19” มาตรการช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายนักเรียน. (17 พฤษภาคม 2564)

ดังนั้นบุคลากรทางการศึกษาจึงควรติดตามและหาแนวทางเพื่อนำมาปฏิบัติ และจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้สมบูรณ์ที่สุด

4. แนวทางการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19

สุวิมล มธุรส¹¹ ได้เสนอแนวทางการศึกษาไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2564 นี้ มีการนำระบบออนไลน์มาใช้ทดแทนการศึกษาในระบบปกติ โดยใช้แอปพลิเคชันต่างๆ มาเป็นเครื่องมือในการเรียนการสอนและการสื่อสารระหว่างครูและนักเรียนระบบต่างๆ ถูกนำมาใช้อยู่ในระหว่างดำเนินการ ทดลองใช้ พัฒนา ผูกอบรมผู้สอน และสร้างเครือข่าย การเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การทดแทนการสอนในชั้นเรียน ด้วยความหวังว่าจะสามารถใช้ระบบออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปตามการเรียนรู้ของนักเรียน ตั้งแต่ การปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสถานการณ์โควิด-19 และสื่อสารให้ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนทราบ เพิ่มความยืดหยุ่นของโครงสร้างเวลาเรียนและความหลากหลายของรูปแบบการเรียนรู้ ออกแบบหน่วยการเรียนรู้และสอนโดยวางแผนอย่างเหมาะสม รวมทั้งการยกระดับการประเมินเพื่อการพัฒนาเพื่อไม่ให้นักเรียนเสียโอกาสพัฒนาความรู้และทักษะ โดยเฉพาะความรู้ด้านภาษาและการคำนวณ

หลักการสำคัญที่สุวิมล มธุรสได้เสนอ ได้แก่ การปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ โควิด-19 เพิ่มความยืดหยุ่นของโครงสร้างเวลาเรียนและความหลากหลายของรูปแบบการเรียนรู้ ออกแบบหน่วยการเรียนรู้และสอนโดยวางแผนอย่างเหมาะสม และการยกระดับการประเมินเพื่อ การพัฒนา ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ต้องเป็นไปตามการเรียนรู้ของนักเรียน โดยมีตัวอย่างสถานศึกษาที่มี การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใกล้เคียงกับแนวทางที่ได้นำเสนอไว้ คือ สถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31 ตามงานวิจัยของโชษิตา ศิริมัน

โชษิตา ศิริมัน¹² ได้ทำการศึกษาวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาระดับทักษะการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31 2) เพื่อเปรียบเทียบระดับทักษะการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31 ผลการวิจัยพบว่า

¹¹ สุวิมล มธุรส, “การจัดการศึกษาในระบบออนไลน์ในยุค NEW NORMAL COVID-19”วารสาร รัชต์ภาคย์, 33-42.

¹² โชษิตา ศิริมัน. “ทักษะการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31”. NMCCON2021, 407-416.

1) ทักษะการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารในภาวะวิกฤต โควิด-19 ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31 อยู่ในระดับมาก ทั้งในภาพรวมและรายทักษะ

2) การเปรียบเทียบทักษะการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31 เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษาและจำแนกตามประสบการณ์การทำงานในภาพรวมมีความแตกต่างกัน แต่เมื่อจำแนกตามขนาดของสถานศึกษาไม่แตกต่างกัน ซึ่งมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ว่า

1) ผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ควรศึกษาและพัฒนาทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัลความสามารถของผู้บริหารในการใช้เครื่องมือ สื่อ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีได้อย่างคล่องแคล่ว โดยสามารถนำเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีอยู่ในปัจจุบันมาใช้อย่างสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสื่อสาร การเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ประชาสัมพันธ์กิจกรรมสู่ชุมชน มีการบริหารจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างชุมชนการเรียนรู้ออนไลน์ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการพัฒนาองค์การให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพ

2) ผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ควรศึกษาและพัฒนาทักษะการสื่อสารความสามารถของผู้บริหารในการถ่ายทอดข่าวสาร ข้อมูล ความรู้ประสบการณ์ ความรู้สึก ความคิดเห็น ซึ่งอาจจะใช้วิธีการที่ต่างกันไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการรับรู้ร่วมกันและมีปฏิริยาตอบสนองต่อกัน ทำให้เกิดความร่วมมือ มีความชัดเจนในคำสั่ง มอบหมายงาน สามารถเจรจาต่อรองโน้มน้าว และสร้าง ความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน รวมไปถึงการให้คำแนะนำหรือแนะให้บุคลากรปฏิบัติตามได้อย่างโดดเด่น เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา 3) ผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ควรศึกษาและพัฒนาทักษะการบริหารจัดการองค์การ ความสามารถของผู้บริหารในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากร และกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา เพื่อที่จะก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เป็นการจัดระเบียบกิจกรรมต่าง ๆ มีการบริหารโครงการ สามารถประยุกต์การบริหารจัดการ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และมอบหมายงานให้บุคลากรปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

กระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) โดยเฉพาะ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ที่มีโรงเรียนในกำกับดูแลจำนวนมากต้องคิดหารูปแบบในการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะสมตามบริบทของแต่ละพื้นที่และผู้เรียน โดยให้เหตุผลชัดเจนว่าเรื่องอื่นอาจจะหยุดได้ แต่เรื่องการศึกษานั้นหยุดไม่ได้สำหรับรูปแบบในการจัดการเรียนการสอนในยุคนี้ วนอร์มอลจะมีทั้งการเรียนในห้องปกติ (Onsite) ในพื้นที่ที่ไม่มีการแพร่ระบาด ส่วนพื้นที่ที่มีการระบาดมีการผสมผสาน ทั้งรูปแบบออนไลน์ (Online) จัดการเรียนการสอนผ่านโทรทัศน์ทางไกล (On air) รวมทั้งให้ ครูออกเยี่ยมบ้านและกำหนดใบงานแก่นักเรียน (On hand) เพื่อต่อยอดการเรียนรู้ด้วย

ตนเองที่บ้าน โดยแต่ละโรงเรียนเลือกใช้รูปแบบที่เหมาะสมจัดการเรียนการสอนตั้งแต่เชื้อโควิด-19 มีการแพร่ระบาดรอบแรกเดือน มี.ค.-ธ.ค.2563 รวมถึงระบาระลอกใหม่ในเดือน ม.ค.2564 จนถึงปัจจุบัน¹³

ผลการศึกษาวิจัยของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) ที่ได้ ศึกษาวิจัย “รูปแบบการจัดการเรียนสำหรับนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19” พบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ 4 เรื่องสำคัญ

1.ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนคือกลไกสำคัญที่ต้องรู้จักเลือกการใช้รูปแบบการเรียน อย่างสอดคล้องและยืดหยุ่นตามความรุนแรงของการระบาดของไวรัสโควิด-19 สามารถผสมผสาน ทุกรูปแบบการเรียนในห้องปกติ (Onsite) ในพื้นที่ที่ไม่มีการแพร่ระบาด การสอนออนไลน์ (Online) สอนผ่านโทรทัศน์ทางไกล (On air) รวมทั้งการไปเยี่ยมบ้านและกำหนดใบงานแก่นักเรียน (On hand) เพื่อต่อยอดการเรียนรู้ด้วยตนเองที่บ้าน

2.ครู-ผู้ปกครอง-นักเรียน ต้องร่วมกันปรับตัวเพื่อให้สามารถเรียนได้อย่างต่อเนื่องใน สถานการณ์ที่ต้องเรียนออนไลน์ที่บ้านและกลับมาเรียนตามปกติเมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดลด ความรุนแรงลง ขณะที่กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ครอบคลุมถึงการศึกษาทั้งระบบต้อง ปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น และเร่งจัดเตรียมงบประมาณ และอุปกรณ์ให้แก่ นักเรียนที่มีความเสี่ยงที่จะเสียโอกาสจากการเรียนทางไกล เพราะไม่มีอุปกรณ์ดิจิทัลและ อินเทอร์เน็ตที่บ้านหรือไม่มีไฟฟ้าใช้ ควรใช้โอกาสนี้เก็บข้อมูลเพื่อวางแผนให้การสนับสนุน

3.ต้องสร้างการสื่อสารทำความเข้าใจให้ตรงกันถึงนโยบายและมาตรการสนับสนุนการ เรียนรู้แก่บุตรหลานในสถานการณ์โควิด-19 เพื่อให้ผู้ปกครองรับทราบแนวทางที่ชัดเจนของรัฐบาลใน การจัดการเรียนการสอนไม่ให้ขาดตอน เบื้องต้นอาจทำคู่มือการใช้สื่อการเรียนรู้ วิธีการใช้อุปกรณ์ ดิจิทัลเพื่อเรียนออนไลน์ เป็นต้น

4.ผู้บริหาร ครู รวมถึงผู้ปกครอง อยากให้รัฐบาลมีแผนรองรับการจัดการเรียนรู้วิถีใหม่ (New Normal Learning) โดยพร้อมประกาศใช้อย่างทันสถานการณ์ ซึ่งทุกฝ่ายมีความเข้าใจระดับ หนึ่งถึง การจัดการ เรียนการสอนรูปแบบใหม่ ทั้งการส่งงานผ่านโซเชียลมีเดียผ่านสื่อ อิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ผ่าน การสอนออนไลน์ หรือให้ใบงานแก่นักเรียน ดังนั้นจำเป็นต้องพัฒนา

¹³ ไทยรัฐออนไลน์. ถอดบทเรียนสารพัดปัญหาจัดการศึกษาในสถานการณ์วิกฤติโควิด -19 :หลายข้อจำกัดสร้างคุณภาพเท่าเทียม.[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก

<https://www.thairath.co.th/news/society/2041921>. เมื่อ วันที่ 2 มีนาคม 2564.

แพลตฟอร์มที่เข้าถึงง่ายในทุกพื้นที่ และจัดให้นักเรียนทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างเท่าเทียม¹⁴

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในช่วงภาวะวิกฤตโควิด -19 นั้น ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง นักเรียน และชุมชน รวมไปถึงหน่วยงานในระดับสูงที่เป็นผู้บังคับบัญชาสั่งการ การศึกษาเป็นเรื่องที่ไม่สามารถหยุดนิ่งได้ ดังนั้นผู้บริหารและคณะครูจึงต้องศึกษาหาความรู้และปรับประยุกต์และเลือกใช้แนวทางในการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม โดยการผสมผสานในทุกรูปแบบ นักเรียนและผู้ปกครองต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงรวมถึงติดตามข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อยู่เสมอและเรียนรู้ทักษะการใช้อุปกรณ์ดิจิทัล ภาครัฐต้องมีการสนับสนุนและวางแผนในระยะยาวเกี่ยวกับความเสมอภาคทางการศึกษาและการกระจายความทั่วถึงของสื่อและเทคโนโลยี

5. ทักษะการบริหารสถานศึกษาในปัจจุบัน

พนัส หันนาคินทร์ ได้ให้ความหมายการบริหารสถานศึกษาหมายถึง การจัดการการช่วยเหลือ ส่งเสริมให้โรงเรียนได้ดำเนินกิจกรรมประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์¹⁵ สอดคล้องกับชาญชัย อาจิสมาจารย์ กล่าวว่า กระบวนการพยายามในการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้วัตถุประสงค์บรรลุผลสำเร็จตามภารกิจ¹⁶ เช่นเดียวกับ กู๊ด (Good) กล่าวว่า กระบวนการควบคุมการจัดการภายในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการเรียนการสอน¹⁷

สรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษาเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การจัดการศึกษาของผู้บริหาร มีตัวแปรที่สำคัญและส่งผลให้การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จ คือ ทักษะการบริหารสถานศึกษา และประสพการณ์การทำงานในภาพรวม โดยผู้บริหารที่มีทักษะของผู้บริหาร 5 ด้าน ได้แก่

1. ทักษะการสื่อสาร (Communication skill)
2. ทักษะการบริหารจัดการองค์การ (Skills in Organizational Management)
3. ทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ (Critical and creative thinking skill)

¹⁴ ไทยรัฐออนไลน์. ถอดบทเรียนสาร์พัตปัญหาจัดการศึกษาในสถานการณ์วิกฤตโควิด - 19 : ท ล ย ข อ จ ำ ก ัด ส ร ำ ง ค ุ ณ ภ า พ เ ท ำ เที ย ม . [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/news/society/2041921>. เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2564.

¹⁵ พนัส หันนาคินทร์. การบริหารการศึกษา. (กรุงเทพฯ : โอเดียนส โตร์, 2542).16

¹⁶ ชาญชัย อาจิสมาจารย์. การบริหารการศึกษา. (กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีจำกัด, 2541).14

¹⁷ Good C.V., Dictionary of Education. 3 rd ed. (New York : Mc Graw – Hill, 1998).

4. ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล (Technological and digital literacy skill) และ

5. ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human relations skill) ในระดับสูง และมีประสบการณ์การทำงานมาก จะมีแนวโน้มบริหารสถานศึกษาได้ดีกว่า เนื่องจากมีความรู้ที่หลากหลาย นำไปใช้ได้จริง และมีประสบการณ์แก้ไขปัญหาที่สั่งสมอย่างยาวนาน จะทำให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมว่าควรปรับปรุงแนวทางปฏิบัติไปในทิศทางใด และมีทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัลที่เท่าทันสถานการณ์ นำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด ตรงกับ ปัญญา คือ การรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้

6. เสาหลักคุณธรรมกับการจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด -19

หลักธรรมที่ส่งผลให้การจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 เป็นไปอย่างเหมาะสม คือ เสาหลักคุณธรรมธรรมทำให้เกิดความกล้าหาญ 5 ประการ คือ

1. **ศรัทธา (การเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ)** คือการเชื่อในหลักการเหตุผลในสิ่งที่ตนยึดถือเป็นการเชื่อโดยใช้วิจารณ์ญาณ ผู้บริหารที่ดีต้องมี ทักษะการสื่อสาร (Communication skill) คือทักษะในการคิดพิจารณา ไตร่ตรองสถานการณ์ว่าในแต่ละภาวะการณ์ควรใช้หลักการใด วิธีการใดในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง

2. **ศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย)** ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human relations skill) ซึ่งตรงกับ ศีล คือ การรักษากายวาจาให้สุภาพเรียบร้อย ซึ่งจะส่งผลให้การทำงานร่วมกับผู้อื่นเป็นไปอย่างราบรื่น และมีความสุขในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น

3. **พหุสัจจะ (ความเป็นผู้ศึกษามาก)** ผู้บริหารที่ดีนั้นต้องมีความรอบรู้ในทุก ๆ ด้าน ต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและเทคโนโลยี กล่าวคือ มีทักษะการบริหารจัดการองค์การ (Skills in Organizational Management) มีทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ (Critical and creative thinking skill) และมี ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล (Technological and digital literacy skill) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้ว่าในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด -19 การจัดการศึกษาต้องใช้เทคโนโลยีเป็นหลักในการจัดการเรียนการสอน อาทิ การใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ การประชุม การสัมมนา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

4. **วิริยารัมภะ (ปรารถนาความเพียรหรือความขยัน)** สอดคล้องกับทักษะการบริหารจัดการองค์การ (Skills in Organizational Management) ผู้บริหารจำต้องมีความเพียรพยายามในการจัดการองค์การด้วยความเพียร เพราะความเพียรนั้นเป็นสิ่งที่จะทำให้การทำงานใด ๆ สามารถสำเร็จได้

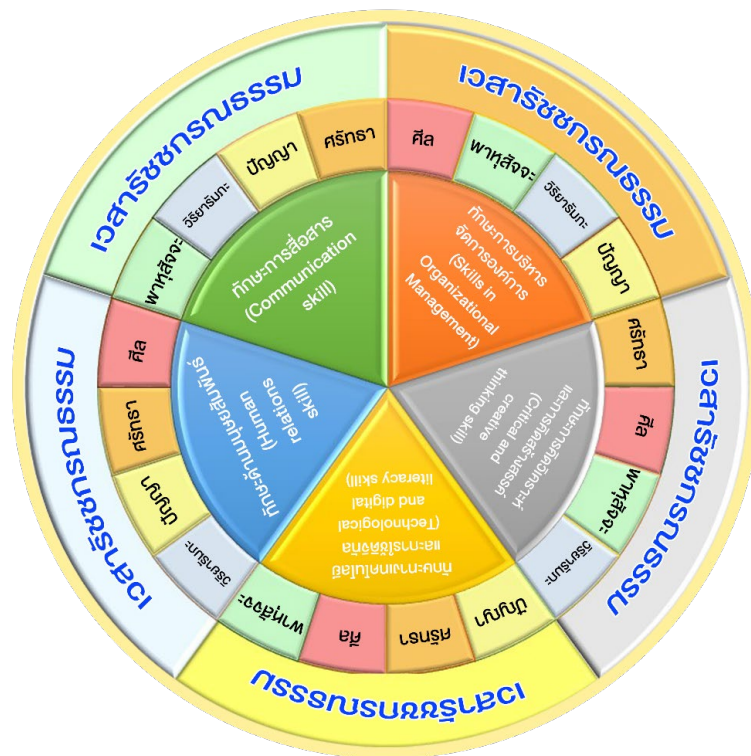
5. **ปัญญา (การรอบรู้สิ่งที่ควรรู้)** เมื่อเกิดปัญญาจะช่วยให้สามารถจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ รวมถึงทำให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการบริหารงานซึ่งสอดคล้องกับทักษะการคิด

วิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ (Critical and creative thinking skill) ซึ่งการคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์นี้จะช่วยทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาองค์กร หรือช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ได้ ดังจะเห็นจากการเกิดภาวะวิกฤตการณ์ โควิด -19 ถึงแม้จะเกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย แต่ในแง่ดี ทำให้เราได้เห็นรูปแบบของการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายมากขึ้น ผู้บริหารคิดรูปแบบในการจัดการองค์กร ครูคิดรูปแบบการสอนในรูปแบบออนไลน์ เกม มีการผลิตสื่อ นักเรียนสามารถเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์

หลักธรรมเวสารัชชกรณธรรม จึงเป็นหลักธรรมที่มีความเหมาะสมในการปรับใช้ เพื่อจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 โดยจะทำให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างเหมาะสม ส่งเสริมให้บุคลากรประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามหลักสูตรที่กำหนด

7.องค์ความรู้จากการศึกษา

จากการศึกษาปัญหาของการบริหารจัดการในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 และเวสารัชชกรณธรรม ธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญ ผู้เขียนได้เสนอรูปแบบของการบริหารจัดการสถานศึกษาในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 กับเวสารัชชกรณธรรม หลักธรรมแห่งความกล้าหาญ ดังนี้

8. บทสรุป

การจัดการศึกษาในภาวะวิกฤตโควิด-19 ยังคงเป็นเรื่องท้าทายสำหรับทุกคนในแวดวงการศึกษา เพราะสถานการณ์การระบาดยังคงทวีความรุนแรงขึ้น และยังขาดหลักการจัดการศึกษาออนไลน์ที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนอย่างแท้จริง การปรับเปลี่ยนหลักสูตร โครงสร้างเวลาเรียน กิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดผล ประเมินผลจึงควรใช้หลักการหรือความรู้มาพิจารณาร่วมทุกขั้นตอน เพื่อลดผลเสียที่จะเกิดขึ้นให้น้อยที่สุด และได้ผลลัพธ์ที่น่าพึงพอใจ ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีความกล้าหาญในการบริหาร การตัดสินใจ ซึ่งตรงกับเวลาวัชระธรรม คือมีความศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้องมั่นใจในหลักการที่ตนยึดถือ คือ มีศีลคือมีความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย พหุสัจจะ คือเป็นผู้ที่เรียนมาก รู้มาก วิริยารัมภะ คือมีความเพียรพยายามในการแก้ไขปัญหา และปัญญาคือความรอบรู้ เข้าใจในเหตุผลดีชั่ว การใช้หลักการเพื่อสร้างแนวคิดจึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะผู้บริหารซึ่งเป็นผู้กำหนดแนวทางปฏิบัติของบุคลากร จึงควรทบทวนแนวคิดอย่างระมัดระวัง และผ่านพ้นวิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19 แล้ว แต่ในอนาคตย่อมมีวิกฤตอื่นๆ ที่รุนแรงไม่ต่างจากโรคระบาด ดังนั้นแนวทางการบริหารที่ถูกต้องจึงไม่ใช่การสร้างระเบียบที่รัดกุม แต่เป็นการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามสถานการณ์ด้วยแนวคิดที่รอบคอบ และทำให้บรรลุเป้าหมายตามที่ประสงค์

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมโรค, สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุข และปัญหาอุปสรรคการควบคุมโรคของผู้เดินทาง. วิเคราะห์สถานการณ์โควิด. (14 มกราคม 2564) : 1.
- กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการให้ความช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19. มาตรการช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายนักเรียน. (17 พฤษภาคม 2564)
- กระทรวงศึกษาธิการ, ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การเลื่อนเวลาเปิดภาคเรียนที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2564 ของกระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศ ศธ. เรื่อง การเปิดเรียนและการใช้อาคารสถานที่ของสถานศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการเปิดภาคเรียนในระยะแรก. (19 พฤษภาคม 2564)
- ชาญชัย อาจีนสมาจาร. การบริหารการศึกษา .กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ 1, 2541.

- โชษิตา ศิริมัน. (2564). **ทักษะการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารในภาวะวิกฤตโควิด-19 ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31.** NMCCON2021, 407-416.
- ไทยรัฐออนไลน์. **ถอดบทเรียนสารพัดปัญหาจัดการศึกษาในสถานการณ์วิกฤตโควิด -19 : ทลายข้อจำกัดสร้างคุณภาพเท่าเทียม.** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.thairath.co.th/news/society/2041921>. เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2564.
- พนัส หันนาคินทร์. **การบริหารการศึกษา.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2542.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **เวสารัชชกรณธรรม 5** พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. A.III.127
- พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉกนิบาต เล่ม 3- หน้า 234.
- สุวิมล มธุรส. (2564). **การจัดการศึกษาในระบบออนไลน์ในยุค NEW NORMAL COVID-19.** วารสารรัชต์ภาคย์, 33-42.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพมหานคร ;โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2546.
- Good C.V., **Dictionary of Education.** 3rd ed. New York : Mc Graw – Hill, 1998.

การบริหารจิตและการเจริญสติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4
กับการบริหารจัดการศึกษายุคใหม่ ในสถานการณ์ Covid-19
Practice of Vipassana Meditation According to the Four *Satipatṭhāna*
toward Modern Education Management in Covid-19 Pandemic

ชนากกร ศาสตรัสกุล¹

Chanakorn Satsagul

ชาลีณี ห่วงมิตร²

Chasinee Huangmit

E-mail : beebecn02@gmail.com

Received: March 16, 2022 Revised: April 4, 2022

Accepted: April 5, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการศึกษาในการเตรียมรับความปกติใหม่ (New normal) ที่จะเกิดขึ้นหลังวิกฤตโควิด-19 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ที่ต้องบริหารจัดการศึกษาภายใต้รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีต อันเนื่องจากมีบางสิ่งมากระทบ จนแบบแผนและแนวทางในการปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นเคยอย่างเป็นปกติและเคยคาดหมายล่วงหน้าได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีใหม่ เช่น การเว้นระยะห่างทางสังคม การใส่แมส การไม่ไปอยู่ที่เสี่ยงต่อการแพร่กระจายของเชื้อโรคโควิด-19 สายพันธุ์ใหม่ เเดลตาและสายพันธุ์โอมิครอน ฯลฯ เป็นต้น ผู้บริหารจึงต้องมีการบริหารจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความปกติใหม่โดยมีแนวทางในการบริหาร ได้แก่ การเตรียมความพร้อมในการเรียนการสอนออนไลน์ ทั้งในด้านอุปกรณ์และเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอน การออกแบบหลักสูตร โดยคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนในแต่ละคน การบริหารจัดการกิจกรรมในโรงเรียนของครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนรู้ มีการหารือและวางแผนร่วมกันของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ประกอบการในภาค

¹ สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² รองผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโบสถ์ (อินทร์บุรี) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

ธุรกิจและภาคประชาสังคม พ่อแม่ ผู้ปกครอง รวมถึงการเตรียมความพร้อมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจของครูและนักเรียน โดยเฉพาะปัญหาทางด้านสุขภาพจิต ดังนั้นการบริหารจิตและการเจริญสติในชีวิตประจำวัน จึงกลายมาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สำหรับคนในยุคสมัยปัจจุบันดังนั้น จึงเริ่มมีความสนใจที่จะศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น เพื่อใช้เป็นโอสธรักษาความทุกข์กาย ทุกข์ใจของตนเอง โดยเฉพาะการเจริญสติปัฏฐาน 4 ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ที่ยอมรับกันทั่วโลกว่าสามารถพัฒนาสติปัญญาและแก้ปัญหาทางด้านจิตใจของผู้คนในสังคม

คำสำคัญ: (การบริหารจัดการศึกษา), (วิกฤตโควิด-19), (วิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4)

Abstract

The purpose of this article was to provide management ideas for school administrators after the COVID-19 crisis under a new lifestyle that is different from the past. Since there are some situations affecting until we must change to a new normal, we used to and expected before, for example, social distance, masking, avoiding the risky places of the spread of COVID-19, new variant, Delta, and Omicron, etc. The administrators must manage the education consistent with new normal life, they are the preparation of online teaching including equipment and technology for learning and teaching, the curriculum design taking into account the differences of each student, the schools and teachers management for a successful learning through discussions and participatory planning of the parties involved in all sectors; policy makers, school administrators, teacher, educational staff, entrepreneurs in the business sector and civil society, parents, including physical and mental preparation of teacher and students especially the psychic problems etc., so the mental management and being mindful in everyday life becomes required so every one wants to study and apply the Dhamma of Buddhism for healing bodily and mental pains including the Four Foundations of Mindfulness, which has been accepted worldwide as the affective method for mindfulness development and psychic problem solution of any persons in society.

Keywords: (Educational Administration), (Covid-19Crisis), (Vipassana meditation Satipatthana 4)

1. บทนำ

ผู้บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (Covid-19) สายพันธุ์เดลตาและโอมิครอน ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างกว้างขวางและรุนแรง แม้ว่าที่ผ่านมาประเทศไทยจะประสบความสำเร็จ ในการป้องกันและควบคุมโรค แต่มีการแพร่ระบาดอย่างรุนแรง และต่อเนื่องได้ส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม มีจำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และกระจายสู่วงกว้างในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตามปกติของประชาชนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จำเป็นต้องให้ความสำคัญและเพิ่มความเข้มข้น ในการดำเนินมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 อย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง นอกจากส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายแล้ว การระบาดยังคงสร้างประเด็นท้าทายแก่การศึกษาของเด็กอีกด้วย นักเรียนในวัยเรียนซึ่งเข้าเรียนช่วงภาคการศึกษาที่ผ่านมา ครึ่งหนึ่งเข้าเรียนในระบบผสม ในขณะที่นักเรียนบางส่วนเข้าเรียนในชั้นเรียนจริงตามปกติ ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่ง คือครวัเรียนชนบท ครวัเรียนที่มีรายได้ต่ำ ครอบครัวเหล่านี้ ต่างมีความกังวลเรื่องความเสี่ยงที่จะติดเชื้อไวรัส การขาดแคลนทุนทรัพย์ และความไม่พร้อมของโรงเรียน ล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุหลัก ที่ผู้ปกครองยังไม่อยากส่งบุตรหลานกลับเข้าเรียน ครอบครัวว่าครึ่งหนึ่งกล่าวว่า นักเรียนประสบปัญหาในการเรียนระหว่างช่วงการระบาดเนื่องจากขาดสมาธิ หากไม่มีผู้ใหญ่คอยกำกับดูแลอีกทอดหนึ่ง และปัญหาเรื่องไม่สามารถเข้าถึงอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียน นอกจากนั้นแล้ว เนื่องด้วยอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนและการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต มีบทบาทสำคัญต่อการศึกษามากกว่าเด็กในครอบครัวที่มีรายได้ต่ำและครอบครัวชนบทจึงอาจประสบกับปัญหาทางการศึกษามากกว่าเด็กในครอบครัวอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งผลกระทบทางลบต่อทุกคน อาจส่งผลให้เกิดความยากจนและความไม่เท่าเทียมในระยะยาวได้

การนำวิถีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 มาปฏิบัติในการสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (Covid-19) สายพันธุ์เดลตาและโอมิครอน เป็นวิธีการสื่อหรือการถ่ายทอดประสบการณ์ของกระบวนการพัฒนาสติ คือการระลึกได้ และสัมปชัญญะ ความรู้ตัวทั่วพร้อมจากฐานทั้ง 4 จนมีพลังพอที่จะนำมาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การรับประทานอาหาร การดูแลสุขภาพ การนุ่งห่มเสื้อผ้า การอาบน้ำ ตลอดจนการอยู่จู้จระและปัสสาวะ โดยทำเป็นรูปแบบหรือหลักสูตรในการวัดผล จึงทำให้การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นไปในการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาพจิต สติสัมปชัญญะใช้ควบคุมอารมณ์ สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ทันที ไม่ต้องรอทำให้ผู้ที่ฝึกสติสัมปชัญญะสามารถอ่านตนออก บอกตนได้ ใช้ตนเป็น ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักการปล่อยวางและการให้อภัย มีความเมตตากรุณา และความเอื้ออาทรต่อกัน อันเป็นผลดีต่อตนเองครอบครัว และประเทศชาติโดย

ส่วนรวม³ หลักวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 จึงจำเป็นต้องใช้ในภาวะการแก้ปัญหาสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (Covid-19) ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอในทัศนะของแนวคิดของการบริหารจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความปกติใหม่ สถานการณ์การแก้ไขปัญหาไวรัสโควิด (Covid-19) สายพันธุ์เดลตาและสายพันธุ์โอมิครอน กับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ดังนี้

2. ความปกติใหม่ (New Normal)

2.1 ความหมายของความปกติใหม่ (New Normal)

ความปกติใหม่ (New Normal) เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีตอันเนื่องมาจากมีบางสิ่งมากระทบจนแบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นเคยอย่างเป็นปกติและเคย ไม่สามารถคาดหมายล่วงหน้าได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีใหม่ ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคย รูปแบบวิถีชีวิตใหม่นี้ ประกอบด้วยวิถีคิด วิถีเรียนรู้ วิถีสื่อสาร วิถีปฏิบัติ และการจัดการ การใช้ชีวิตแบบใหม่เกิดขึ้น หลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงและรุนแรงอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้มนุษย์ต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับสถานการณ์ปัจจุบันมากกว่าจะดำรงรักษาวิถีดั้งเดิมหรือวนหาถึงอดีต โดยคำนี้กำเนิดขึ้นในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจถดถอยทั่วโลกในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 (ค.ศ. 2007 – 2008) ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจครั้งใหญ่ การจัดการบางอย่างซึ่งแต่เดิมเคยถูกมองว่าผิดปกติ ได้กลับกลายมาเป็นสิ่งที่พบเห็นกันได้ทั่วไป และถูกนำมาใช้ในบริบทอื่น ๆ อย่างเช่น ด้านวิทยาศาสตร์เพื่อสื่อสารและทำความเข้าใจถึงสภาวะการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ เช่น อุณหภูมิที่สูงขึ้นและความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ส่วน "New Normal" ในบริบทสถานการณ์การแพร่ระบาดของ “โควิด-19 สายพันธุ์ใหม่สายพันธุ์เดลตาและโอมิครอน” ในช่วงปลาย พ.ศ. 2564 ถึง พ.ศ.2565 นั้น อธิบายได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและ รุนแรงจนแพร่กระจายไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ผู้คนเจ็บป่วยและล้มตายจำนวนมาก จนกลายเป็นความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงอีกครั้งหนึ่งของมนุษยชาติ มนุษย์จึงจำเป็นต้องป้องกันตนเองเพื่อให้มีชีวิตรอดด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดำรงชีวิตที่ผิดไปจากวิถีเดิม โดยมีการปรับหาวิธีการดำรงชีวิตแบบใหม่เพื่อให้ปลอดภัยจากการติดเชื้อ ควบคู่ไปกับการพยายามรักษาและฟื้นฟูศักยภาพ ทางเศรษฐกิจและธุรกิจ นำไปสู่การสรรค์สร้างสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เทคโนโลยีใหม่ ๆ มีการปรับแนวคิด วิสัยทัศน์ วิธีการจัดการ ตลอดจนพฤติกรรมที่เคยทำมาเป็นกิจวัตร เกิดการบายเบนออกจากความคุ้นเคยอันเป็นปกติมาแต่เดิมในหลายมิติ ทั้งในด้านอาหาร การแต่งกาย การรักษา สุขอนามัย การศึกษาเล่าเรียน การสื่อสารการทำธุรกิจ ฯลฯ ซึ่งสิ่งใหม่เหล่านี้ได้กลายเป็นความปกติ

³ ฌอภย์ พวงมะลิ. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2561).

ใหม่ จนในที่สุดเมื่อเวลาผ่านไปก็ทำให้เกิดความคุ้นชินก็จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตปกติของผู้คนในสังคม⁴

เมื่อวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ระลอกแรกเริ่มคลี่คลายลง หลาย ๆ ภาคส่วน เริ่มพูดถึง “ความปกติใหม่” หรือ “New Normal” ที่จะตามมา ภาคการศึกษาเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่เกิด การปรับตัวครั้งใหญ่ทั่วโลกและในประเทศไทย โดยเฉพาะการปิดโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่ทำให้ทั้งภาคนโยบาย โรงเรียน ครู และนักเรียน นักศึกษา ต้องหันมาใช้ในการเรียนการสอนทางไกลอย่างเร่งด่วน ชวนให้หลายคนคิดว่า เมื่อโควิด-19 ผ่านไป การเรียนรู้ทางไกลและการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้จะกลายเป็นความปกติใหม่ของการศึกษาไทย ความปกติใหม่นี้จะเกิดขึ้นจริงหรือไม่ เพราะอะไร หากมีอยู่แล้ว ความปกติใหม่ของการศึกษาไทยจะเป็นอย่างไรแน่ และใครจะเป็นผู้กำหนดหน้าตาของความปกติใหม่นี้ ซึ่งการเรียนทางไกลและการเรียนออนไลน์จะยังไม่ใช้ “ความปกติใหม่” แต่อาจเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้เทคโนโลยีของครู การจัดการเรียนทางไกลและการเรียนออนไลน์ที่ทั่วถึงมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูง สำหรับผู้เรียนทุกคนต้องพึ่งพาหลายปัจจัย ทั้งความพร้อม ด้านเทคโนโลยี ความพร้อมของครูในการ จัดการเรียนการสอนแบบใหม่ และความพร้อมของครอบครัวและนักเรียนในการเรียนรู้จากที่บ้าน ปัจจัยเหล่านี้ มีต้นทุนมหาศาล เช่น หากรัฐจะจัดสรรเงินช่วยเหลือค่าคอมพิวเตอร์แก่นักศึกษามหาวิทยาลัยที่ยากจนคนละ 10,000 บาท จะต้องใช้งบประมาณถึง 2,800 ล้านบาท⁵และหากรัฐบาลจะจัดสรรงบประมาณเพื่อซื้อคอมพิวเตอร์ให้เฉพาะนักเรียนกลุ่ม ยากจนพิเศษที่มีอยู่กว่า 700,000 คน ตามเกณฑ์การคัดกรองของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) คนละ 10,000 บาท จะต้องใช้งบประมาณกว่า 7,000 ล้านบาท นอกจากนี้ ยังมีต้นทุนที่ครอบครัวนักเรียนต้องจ่ายทั้งค่าอินเทอร์เน็ต ค่าอาหารกลางวัน ต้นทุนค่าเสียโอกาสของพ่อแม่ ผู้ปกครองที่ต้องใช้เวลาดูแลการเรียนรู้ของลูกแทนการทำงานหารายได้ และต้นทุนค่าเสียโอกาสของนักเรียนจากการเรียนทางไกลหรือเรียนออนไลน์ อ้างอิงจากงานวิจัยจำนวนไม่น้อยบ่งชี้ว่าก่อให้เกิดผลลัพธ์ต่ำกว่าการเรียนตามปกติกับครูในห้องเรียน อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาเดียวกันนี้ บุคลากรทางการศึกษาจำนวนมากได้ปรับตัวเพื่อใช้เทคโนโลยีในการทำงานทางไกล เช่น การประชุมออนไลน์ การจัดการ เอกสารออนไลน์ผ่านคลาวด์ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าว แม้ว่าจะไม่ได้เปลี่ยน กระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนโดยตรง แต่น่าจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้แก่ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้ จึงมีแนวโน้มที่จะดำเนินต่อไป แม้การระบาดสิ้นสุด

⁴ สุภาภรณ์ พรหมบุตร. New normal กับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง.[ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://dsp.dip.go.th/th/category/2017-11-27-08-04-02/2020-06-29-14-39-49>.(25 มกราคม 2565).

⁵ เสาวรัช รัตนคำฟู. ผลกระทบของการทำงานที่บ้านในช่วงโควิด-19:กรณีศึกษาของทีดีอาร์ไอ. [ออนไลน์]แหล่งที่มา : <https://tdri.or.th/2020/05/impact-of-working-from-home-covid-19>.(25 มกราคม 2565).

ลง ระบบการศึกษาในภาครวมจะกลับไปสู่การจัดการเรียนในโรงเรียนเป็นหลัก ส่วนการเรียนทางไกล ด้วยเทคโนโลยีจะเป็นเพียงทางเลือกที่ถูกนำมาใช้ในบางสถานการณ์กับนักเรียนแค่บางกลุ่ม และในบางพื้นที่ แต่จะยังไม่ใช้ความปกติใหม่ของการศึกษาไทยในอนาคต เราควรใช้ความตระหนักรู้ที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์นี้ มาออกแบบการจัดการศึกษา โดยให้น้ำหนักกับสิ่งที่สำคัญต่อการเรียนรู้ของนักเรียน มากกว่าเงื่อนไขที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบาย แนวคิด หรือผลประโยชน์บางอย่างที่ไม่สอดคล้องกับการเรียนรู้ ของนักเรียน เช่น

1. ให้น้ำหนักกับปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพระหว่างครูและนักเรียน มากกว่าจำนวนชั่วโมงที่นักเรียนอยู่ในห้องเรียน หรือเรียนผ่านสื่อโทรทัศน์หรือสื่อออนไลน์
2. ให้น้ำหนักกับการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับความสนใจของนักเรียน เชื่อมโยงกับชุมชนและบริบท ที่นักเรียนอยู่มากกว่าการเรียนรู้อิงตามมาตรฐานแบบเดียวกันทั่วประเทศ
3. ให้น้ำหนักกับการประเมินผลเพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน (formative assessment) จากชิ้นงานและพฤติกรรมของนักเรียน มากกว่าการประเมินเพื่อการตัดสิน (summative assessment) เพื่อนำไปใช้ให้คะแนน ให้โทษ แก่โรงเรียนและบุคลากรทางการศึกษา
4. ให้น้ำหนักกับการช่วยเหลือนักเรียนที่มีความท้าทายในการเรียน ควบคู่กับการส่งเสริม นักเรียนกลุ่มอื่น ๆ ให้เต็มตามศักยภาพ เนื่องจากนักเรียนที่ขาดแรงจูงใจในการเรียนเป็นทุนเดิมหรือมาจากครอบครัวยากจน มีแนวโน้มจะหลุดออกจากระบบการศึกษามากขึ้นเมื่อสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ
5. ให้น้ำหนักกับการเรียนรู้เพื่อ สุขภาพกายและใจ ควบคู่กับการเรียนรู้ ด้านวิชาการ สถานการณ์โรคระบาดส่งผลต่อสุขภาพกายและใจของทุกคนรวมถึงเด็ก ๆ ทุกวัย ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ของสมองชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ยากเมื่อเด็กมีความเครียดหรืออยู่ในภาวะที่เป็นอันตราย ครูจึงควรสอดแทรกเนื้อหาความรู้ เรื่องสภาวะ การดูแลสุขภาพกายและใจ เพื่อให้เด็ก เรียนรู้และปรับตัวได้ท่ามกลางสถานการณ์ครอบครัวและสังคมที่ไม่แน่นอน
6. ให้น้ำหนักกับการจัดสรรทรัพยากรออฟไลน์แก่เด็กและครอบครัว ควบคู่กับทรัพยากร ออนไลน์ เช่น จัดสรรหนังสือเด็กให้แก่ครอบครัวด้วยโอกาสเพื่อเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ที่บ้าน จัดให้มี อาสาสมัครติดตามสถานการณ์เด็กในแต่ละครอบครัวและให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในการดูแลลูก ในลักษณะเดียวกันกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่ให้ความรู้เรื่อง การดูแลสุขภาพ เป็นต้น ควบคู่ไปกับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีของประเทศ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์กับประชาชนในด้านต่าง ๆ ไม่เพียงแต่การศึกษาเท่านั้น⁶การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การ

⁶ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. การศึกษายุคดิจิทัล.[ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.posttoday.com/social/general/628541>. [26 มกราคม 2565]. สำนักงานนโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2565). Recovery

เรียนรู้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด ด้วยเทคโนโลยีในปัจจุบันและนวัตกรรมที่สร้างสรรค์คอนเทนต์อำนวยความสะดวกการสอนได้แค่ปลายนิ้ว ทำให้เราสามารถเรียนรู้ ทุกเนื้อหาได้จากทุกคน ทุกที่ทุกเวลา แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าปฏิสัมพันธ์ของคุณครูและนักเรียนจะลดน้อยลง ชุมชนแห่งการเรียนรู้ยังมีอยู่ แต่เปลี่ยนพื้นที่จากโรงเรียนสู่โทรศัพท์มือถือหรือเครื่อง คอมพิวเตอร์เท่านั้น เราอาจคุ้นชินกับภาพห้องเรียนที่มีผู้เรียนจำนวนมากรวมตัวกันใช้หนังสือ เหมือนกัน สื่อประกอบการสอนเหมือนกัน และมีวิธีการประเมินผลเหมือนกัน เพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ในการเรียนรู้วิถีใหม่นั้น เป้าหมายของการศึกษาอาจยังคงเดิมแต่ผู้เรียนสามารถใช้วิธีที่แตกต่าง ในการไปถึงจุดหมายได้ เด็กบางคนอาจเรียนรู้ได้เร็วกว่าหากได้ดูภาพหรือคลิปวิดีโอ แต่เด็กบางคนอาจชอบการฟังคุณครูบรรยาย เพราะรูปแบบการเรียนรู้ของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน โรงเรียนจึงต้องกำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถดำเนินการเรียนการสอนต่อไปได้

2.2 การบริหารจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความปกติใหม่ (New Normal)

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบกับการศึกษา การปิดสถาบันการศึกษาในเวลาต่อมา จนกลายเป็นสาเหตุให้นักเรียนจำนวนกว่า 1.5 พันล้านคน หรือมากกว่า 90% ของนักเรียนทั้งหมดในโลก ได้รับผลกระทบในกระบวนการเรียนรู้ สำหรับประเทศไทย ศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19 (ศบค.) กำหนดให้เปิดภาคเรียนในวันที่ 1 พฤศจิกายน 2564 ระยะแรกโดยให้ทยอยผ่อนผันการใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เพื่อจัดการศึกษา รูปแบบการเรียนการสอน ให้มีการดำเนินการทั้งแบบออนแอร์ผ่าน DLTV ออนไลน์ และออฟไลน์ในชั้นเรียน ซึ่งจะใช้วิธีผสมผสาน หรืออาจจะเป็นการเรียนรู้ที่บ้านกับครอบครัว อย่าง Home School แล้วแต่ความเหมาะสม และบริบทของสถานศึกษาแต่ละแห่ง ซึ่งสถานศึกษาบางแห่งยังประสบปัญหาเรื่องการเข้าถึงเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทในโลกการศึกษา แล้วจะออกแบบการจัดการเรียนรู้อย่างไรให้มีประสิทธิภาพ ทักษะและหลักสูตรของโลก การศึกษารูปแบบใหม่หลังจากนี้ควรมีหน้าตาแบบใด เทคโนโลยีจะเข้ามามีบทบาทด้านการเรียนรู้ อย่างไร ฯลฯ ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีความจำเป็นต้องหาวิธีการในการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการเรียนรู้ภายใต้ความปกติใหม่ (New Normal) ทั้งด้านการจัดรูปแบบการเรียนการสอน การพัฒนาครูให้พร้อมสู่โลกยุคใหม่ การบริหารหลักสูตรรวมถึงการรับฟังเสียงสะท้อนจากครู ผู้ปกครอง นักเรียน และชุมชน ผู้เขียนได้ศึกษาและรวบรวมแนวคิดที่น่าสนใจ ในการปรับกระบวนการบริหารจัดการศึกษาจากองค์กรการศึกษา และนักการศึกษา ที่จะเป็อีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาได้แนวคิดในการบริหารสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ด้านการจัดการเรียนการสอน จากแนวคิดของโกล์บิช ได้นำเสนอรูปแบบการจัดการเรียน การสอนในความปกติใหม่ไว้อย่างน่าสนใจ คือ

1. การเรียนผ่านระบบออนไลน์ 100% รูปแบบดังกล่าวเหมาะสมกับโรงเรียนที่มีความพร้อมทั้ง ด้านระบบการเรียนการสอนและหลักสูตรผ่านระบบออนไลน์ ผู้เรียนมีความพร้อมใน

การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ ผู้ปกครองมีความพร้อมในการช่วยเหลือสนับสนุน รวมทั้งมีเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ เช่น คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก แท็บเล็ต สมาร์ทโฟน และอินเทอร์เน็ต

2. การเรียนในห้องเรียน เหมาะสำหรับโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนไม่มากและมีพื้นที่มากพอให้ สามารถปฏิบัติตามนโยบาย Social Distancing เพื่อรักษาระยะห่างและการดูแลสุขอนามัยของผู้เรียนได้อย่างเคร่งครัด

3. การเรียนผสมผสานแบบออนไลน์และออฟไลน์ เหมาะสำหรับโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีนักเรียนจำนวนมากและไม่มีประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์มาก่อน ควรแบ่งกลุ่มนักเรียน ออกเป็น 2 กลุ่มเพื่อสลับวันกันมาเรียนทั้งนี้เพื่อให้วันที่นักเรียนมาเรียนที่โรงเรียนทางโรงเรียนสามารถ จัดการเรียนการสอนในห้องเรียนแบบรักษาระยะห่างได้รวมทั้งสามารถดูแลสุขอนามัยของนักเรียนได้ อย่างเข้มข้น เพื่อการเรียนรู้ที่ได้ประสิทธิภาพ โดยโรงเรียนเลือกวิชาที่มีการปฏิบัติหรือต้องเรียนรู้ร่วมกัน มาจัดการเรียนที่ห้องเรียน ในขณะที่วิชาอื่นให้จัดการเรียนการสอนผ่านออนไลน์

4. การเรียน Home School คาดว่าการเรียนในรูปแบบนี้จะมีเพิ่มขึ้นในประเทศไทย เนื่องจากผู้ปกครองอาจจะมีกังวลเรื่องความปลอดภัยของบุตรหลานจากโรคภัยไข้เจ็บ มลพิษ มลภาวะ และภัยคุกคามอื่น โดยผู้ปกครองจะมีบทบาทเป็นผู้จัดการเรียนการสอนในรูปแบบที่เหมาะสมกับ ผู้เรียนซึ่งอาจจะเป็นการเรียนออนไลน์ควบคู่กับการจัดครูเฉพาะวิชามาสอนที่บ้านที่ตอบโจทย์ รูปแบบการเรียนรู้ของบุตรหลานมาประยุกต์กับหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ⁷ด้านการประเมินผลในการศึกษาแบบวิถีใหม่นี้ การประเมินจะถูกเปลี่ยนจาก “การประเมินผลการเรียน” ไปสู่ “การประเมินผลเพื่อการเรียนรู้” นั่นคือการวัดผลลัพธ์ให้คุณครูเข้าใจว่า ผู้เรียนเหมาะกับการเรียนรู้รูปแบบไหน และอะไรที่จะสามารถเติมทักษะที่คุณครูคาดหวังได้ การประเมินผลในวิถีการศึกษาใหม่จึงเป็นการทำความเข้าใจ ไม่ใช่การตัดสิน⁸

2.3 ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรใหม่ตามลำดับความสำคัญใหม่

การเรียนการสอนที่ต้องปรับเปลี่ยนไปเป็นการลงทุน ถ้าหากโรคระบาดนี้ยังมีอย่างต่อเนื่อง ก็จะทำให้เราต้องปรับการลงทุนจากการลงทุนในสถานศึกษา อาจจะเป็นการลงทุนในเรื่องของการ พัฒนาการปรับระบบการทำงาน หากพิจารณาหลักสำคัญของการปรับการทำงานในระบบการศึกษา ไปสู่แบบแผนในการสร้างการเรียนรู้และการอยู่รอดใหม่ในปัจจุบัน โดยต้องมีปฏิสัมพันธ์

⁷ วันเพ็ญ พุทธานนท์. New Normal การศึกษาไทยกับ 4 รูปแบบใหม่การเรียนรู้. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.thebangkokinsight.com/367124/>

⁸ มารุต พัฒผล. การประเมินการเรียนรู้ใน New normal. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พึ่งพาสรรหาแหล่งความรู้ ประสบการณ์ และการมีงานทำ ในบริบทใหม่ ปรับวิธีการทำงานด้วยการออกไปเชื่อมกับ โลกที่เป็นจริงในภาคการผลิต บริการ นวัตกรรมและเชื่อมกับการสื่อสารยุคใหม่ เพื่อช่วยให้วิธีคิด ประสบการณ์ และกระบวนการทำงานสอดคล้องปรับเปลี่ยน สร้างมิติการศึกษาใหม่ในรูปแบบของธุรกิจ ใหม่ (New Business Model) ที่ทำให้การศึกษามีความหมายและศักยภาพที่จะเชื่อมโยงกับแหล่งงานการพัฒนาทักษะ ประสบการณ์ และความรู้ของบุคคล การเปลี่ยนแปลงนี้ คือ ความเคลื่อนไหวใหม่จะช่วยจัดการปิดกั้นศักยภาพและความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มคนที่ทำงานในองค์กรด้วยกัน อีกทั้งยังก่อให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารจัดการระบบและองค์กรโดยรวมได้อย่างน่าพึงพอใจ การทำงานด้านการศึกษาในวันนี้ต้องปรับพัฒนาความร่วมมือและความสัมพันธ์ภายในองค์กรและกับภายนอกขึ้นใหม่ การปรับสร้างสัมพันธ์ภาพใหม่ให้ทันโลกที่เชื่อมโยงชีวภาพเข้ากับกายภาพและนวัตกรรมในองค์กร จะช่วยการทำงานแบบใหม่ที่ก้าวทันโลก ทันความเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 มีพื้นที่ใหม่ของการเรียนรู้ ประสบการณ์และการสร้างสรรค์ ลดความซับซ้อนขององค์กรด้วยเครือข่ายที่เชื่อมโยง บนแพลตฟอร์มที่เข้าถึงง่าย เร็ว ต้นทุนต่ำ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ร่วมงานทุกคนมีพื้นที่ในการปรากฏตัวตนได้ตามแรงบันดาลใจของแต่ละคน นอกจากนี้ยังต้องลงทุนในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน ออนไลน์ ที่จำเป็นต้องมีการลงทุนในเรื่องของอุปกรณ์ต่าง ๆ ทำให้การเรียนการสอนออนไลน์มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะ ณ ปัจจุบันการลงทุนภายในสถานศึกษาเองก็อาจจะไม่มีความหมาย เพราะเราไม่ทราบว่าเด็กนักเรียนจะมีโอกาสเข้าศึกษาภายในโรงเรียนได้มากน้อยหรือนานเท่าไร⁹

3. การแก้ปัญหาสุขภาพจิตตามแนววิปัสสนากรรมฐาน ในสถานการณ์การแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019

3.1 การแก้ปัญหาสุขภาพจิตด้วยกรรมฐาน

ในสังคมยุค New Normal ที่มีผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 นั้น ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้สภาพจิตใจของบุคคลในสังคมเกิดความสับสนและไม่มั่นคง เกิดภาวะเครียด ซึมเศร้า ปัญหาหลายอย่างตามมา การรู้จักนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการพัฒนาสุขภาพจิตด้วยการอบรมจิต โดยการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งมีขั้นตอนพื้นฐานกล่าวคือ การชำระตนให้สะอาดด้วยการรักษาศีล เป็นการอบรมกายและวาจาของตน ให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ในทางโลกก็คือ การเคารพกฎกติการะเบียบทางสังคม ด้วยการรักษาการเว้นระยะห่าง สวมหน้ากากอนามัย เป็นต้น เพื่อเป้าหมายสูงสุดตามความปรารถนาของ ซึ่งปฏิบัติตัวได้ดังต่อไปนี้

⁹ สุคนธ์ ลินธพานนท์. ครูยุคใหม่กับการจัดการเรียนรู้ยุค 4.0. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

1) สมถกรรมฐาน (Concentration Development) คือ กรรมฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงบทางใจ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ ที่ใช้ทั่วไปหมายถึงวิธีทำใจให้สงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌานระดับต่าง ๆ ซึ่งหมายถึงสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน หลักการของสมถะ คือ กำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้แน่วแน่ จนจิตน้อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว ความแน่วแน่หรือตั้งมั่นของจิตนี้เรียกว่า สมาธิ เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้ว ก็เกิดภาวะจิต ที่เรียกว่า ฌาน (พระธรรมปิฎก, 2544:330) ในทางปฏิบัติที่เป็นโลกียะ วิธีทางโลกท่ามกลางสังคมยุค New Normal นั้น เราต้องมองแต่ส่วนที่ดี ไม่มองส่วนที่ร้าย ให้ความสำคัญเฉพาะส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ดำรงตนให้มั่น โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต แต่ก็ไม่เครียด และจริงจังจนเกินไป¹⁰

2) วิปัสสนากรรมฐาน (Insight development) คือ กรรมฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งการเจริญทางปัญญาการฝึกฝนปัญญา ให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง ตามความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ หรือการรู้เท่าทันโลกแห่งชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ บริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องผูกมัด และหลุดพ้นจากความทุกข์ ตามหลักการปฏิบัติจิตตานุปัสสนา ซึ่งเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพิจารณาจิตในจิต ก็เพื่อให้ระลึกจิตทั้ง 16 ลักษณะ อันได้แก่ จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่และท้อถอย จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคตะ จิตไม่เป็นมหัคคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตสงบ จิตไม่สงบ จิตพ้นจากกิเลส จิตไม่พ้นจากกิเลส¹¹ การฝึกปฏิบัติเช่นนี้ จะช่วยให้บุคคลสามารถรู้เท่าทันกับสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมโลกปัจจุบัน

3.2 แนวทางการแก้ปัญหาสุขภาพจิตตามแนววิปัสสนากรรมฐาน

การพัฒนาอบรมสุขภาพจิตตามหลักการปฏิบัติจิตตานุปัสสนา คือ วิธีพิจารณาการใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิต ถ้าความคิดเกิดขึ้นในขณะที่กำลังเดินจงกรม หรือนั่งสมาธิ ความคิดนั้นจะเป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดี ก็ให้กำหนดสติว่า คิดหนอ ๆ การที่ความคิดเกิดขึ้นนั้น ก็เพราะจิตจะระลึกนึกถึงความบกพร่องของตนเอง จึงคิดลักษณะเช่นนี้ ควรเตือนจิตของตน เสมอว่าสิ่งที่ล่วงมาแล้ว อย่าได้เก็บเอามาคิด สิ่งที่ยังมาไม่ถึง ก็อย่าไปคิด ขอให้ใช้สติกำหนดอยู่กับปัจจุบันให้ดีที่สุด โดยพิจารณาเห็นในจิตเนื่อง ๆ การปฏิบัติในข้อนี้ ก็เพื่อจะกำจัดซึ่งความเห็นว่าเป็นของเที่ยง หรือบรรเทาเสียซึ่งความเที่ยงที่จะเข้าไปยึดถือความเที่ยงนั้น ไม่ว่าจะเป็นความเปลี่ยนแปลงอันใดที่เกิดขึ้นในชีวิตก็ตาม ผู้ปฏิบัติจะได้มองความเปลี่ยนแปลงนั้น โดยไม่รู้สึกเสียใจอะไร เพราะได้พิจารณาแล้ว

¹⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

¹¹ ที.ม. (ไทย). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดริส จำกัด.

ว่าในชีวิตของคนเราย่อมมีความเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา แล้วก็มองด้วยสติว่ามันเป็นอย่างนี้ นี่เอง การกำหนดต้นจิต เป็นการกำหนดรู้นามที่เป็นใหญ่ในกองสังขาร ซึ่งทำหน้าที่สั่งการควบคุม พฤติกรรมทั้งหมดของรูป เพื่อให้บุคคลรู้เท่าทันจิตที่ต้องการเปลี่ยนจากอิริยาบถหนึ่งไปสู่อีกอิริยาบถ หนึ่ง ใจจะโน้มว่าต้องการขึ้นมาก่อน อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติจะเริ่มฝึกการกำหนดต้นจิต เมื่อสมาธิ เริ่มแก่กล้า เห็นรูป-นามเริ่มปรากฏชัด คือ สามารถแยก रूप แยกนามได้ว่า รูปก็อย่างหนึ่ง นามก็อย่าง หนึ่ง เมื่อบุคคลมีจิตที่ว่องไวจึงสามารถกำหนดต้นจิตได้ จากวิธีการที่กล่าวมา สามารถนำวิธีการ ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อไปฝึกฝนอบรมสุขภาพจิตของตนให้สอดคล้องการดำเนินชีวิตในวิถี ชีวิตใหม่เพื่อรู้เท่าทันสถานการณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็น ธรรมดา ภาวะโรคภัยก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็สร้างปัญหาต่าง ๆ มากมาย แต่เมื่อเรารู้เท่า ทัน เข้าใจลักษณะของโรค การเจ็บป่วย การแพร่เชื้อ เราก็สามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะวิถีชีวิตใหม่ ครั้งนี้มีความสุขกาย สบายใจ เมื่อสุขภาพจิตได้รับการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ จะส่งผลดี ดังต่อไปนี้ 1) ส่งเสริมสุขภาพจิตให้มีความเข้มแข็ง 2) ป้องกันความทุกข์ทางจิตใจได้ทุกขณะ 3) รักษาความทุกข์ทางจิตใจได้ทุกขณะ และ 4) ฟื้นฟูจิตใจภายหลังการเจ็บป่วยและหลังจากมีความ ทุกข์¹²

การบริหารการจัดการศึกษาจะต้องมีความรู้เชิงทฤษฎี ความสามารถ มีทักษะและ ประสบการณ์ทางการบริหารการศึกษาให้ทันสมัยเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงโลกยุคใหม่ 4 ด้าน ดังนี้

1. คุณลักษณะการมีวิสัยทัศน์ ความรู้ทางวิชาการ นักประกอบการ นักริเริ่มสร้างสรรค์ และประกอบการความสามารถด้านเทคโนโลยีนักสร้างพลัง และแรงบันดาลใจเชิงบวก ตัวแบบที่ดี และการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้
2. การคิด วิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์การแก้ปัญหา การสื่อสารการทำงานเป็นทีม เทคโนโลยีและดิจิทัล การตัดสินใจ ผลสัมฤทธิ์และ มนุษยสัมพันธ์
3. บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคใหม่ ประกอบด้วย บทบาทในฐานะผู้นำ ทาง วิชาการบทบาทในฐานะผู้รักษาระเบียบวินัยบทบาทในฐานะผู้ประเมิน บทบาทในการทบทวน นโยบาย บทบาทในการ การบริหารหลักสูตรและการสอน บทบาทในการกำหนดตารางการ ปฏิบัติงาน บทบาทในการสร้างบรรยากาศและ วัฒนธรรมการเรียนรู้ บทบาทในการส่งเสริมการ พัฒนาครูและบุคลากร บทบาทในการประชาสัมพันธ์บทบาทในการ ประสานสัมพันธ์กับชุมชน และ บทบาทในการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

¹² วิปัสสนากรรมฐานกับการแก้ปัญหาสุขภาพจิต.[ออนไลน์] แหล่งที่มา :

<http://treatise.16mb.com/viewtopic.php?t=7109.html>. (29 ม.ค. 2565).

4. การบริหารจัดการ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวของผู้บริหารการนำหลักธรรมมาปฏิบัติจนเป็นอุปนิสัยติดตัวประกอบด้วย คุณธรรมจริยธรรมสำหรับตนเอง คุณธรรมจริยธรรมเพื่อการปฏิบัติหน้าที่การบริหาร และคุณธรรมจริยธรรมสำหรับสังคม

ผู้เขียนมีความเห็นว่ามหาสติปัฏฐานสูตรทั้ง 4 ประการนี้เป็นวิธีที่ปฏิบัติกันอย่างง่ายและแพร่หลายแต่ขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคนว่าโดยการเอาสติกำหนดและจดจ่อกาย เวทนา จิต และหัวข้อธรรมต่างๆที่รับรู้และเข้าใจมาส่งผลให้มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลายและได้ผลดี

4. การนำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ไปใช้ในการบริหารจัดการศึกษายุคใหม่ในสถานการณ์ (Covid-19)

การประยุกต์ใช้วิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ในการบริหารจัดการการศึกษานั้น จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันโลกกำลังก้าวไปสู่ยุคสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Society and Economy) ที่ระบบเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนเป็นการใช้ความรู้เป็นหลัก องค์การต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการวางแผนและดำเนินการในการสร้างความรู้โดยมีพื้นฐานและพัฒนาจากข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสม และทันสมัย และต้องรู้จักการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจึงจะก่อให้เกิดความรู้ได้ องค์การที่จะอยู่รอดในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้นี้ จะต้องเรียนรู้ให้ทันสถานการณ์ สมาชิกในองค์กรก็ต้องเรียนรู้ร่วมกันเพื่อผลักดันให้องค์กรมุ่งไปสู่การเป็นองค์กรเอื้อการเรียนรู้ส่งเสริมพัฒนาให้ผู้สอนสามารถร่วมกันกับผู้เรียนออกแบบการจัดการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนตรงกับสภาพและบริบทรอบครัว กิจกรรมที่จัดจะต้องสะท้อนให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูผู้สอนและผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์ในสิ่งที่ผู้เรียนพบเห็น การพัฒนาการเรียนการสอนของครูมาเป็น แบบ Online เพื่อลดการเผชิญหน้ากัน งดการเดินทางมาเรียน งดการมารวมกลุ่มกันเป็นจำนวนมาก

5. สรุป

หลักสติปัฏฐานเป็นการมีสติรู้เท่าทันและพิจารณาในกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างมีสติทุกอิริยาบถและทุกลมหายใจสามารถนำมาแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตในยุคโควิด-19 ได้อย่างเหมาะสม และสิ่งสำคัญเพื่อทำให้คลายความทุกข์ บรรลุธรรมที่ถูกต้อง การเจริญสติปัฏฐานนี้ เป็นวิธีปฏิบัติธรรมที่นิยมกันมาก และยกย่องนับถือกันอย่างสูง ถือว่ามีพร้อมทั้งสมณะและวิปัสสนาในตัว ผู้ปฏิบัติอาจเจริญสมณะจนได้ญาณอย่างที่จะกล่าวถึงในเรื่องสัมมาสมาธิอันเป็นองค์มรรคข้อที่ 8 ก่อนแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐานไปจนถึงที่สุดก็ได้ หรือจะอาศัยสมาธิเพียงขั้นต้นๆเท่าที่จำเป็นมาประกอบเจริญวิปัสสนา เป็นตัวนำตามแนวสติปัฏฐานนี้ ไปจนถึงที่สุดก็ได้วิปัสสนาเป็นหลักปฏิบัติสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ได้อินได้ฟังกันมาก

คนเราจึงต้องมีสติ และหันกลับมาทบทวนและใช้วิธีการตามแนวทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพราะโรคระบาดนั้นไม่ได้ทำอันตรายเราเท่าความกลัวโรคระบาด แต่ถ้าเราได้ฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาและเพิ่มพลังทางจิตจะทำให้เรารู้ว่าถึงแม้ในช่วงที่มีโรคระบาดความทุกข์ก็ยังคงมีอยู่รอบตัวเรา ผู้เขียนขอเชิญเชิญให้ทุกท่านได้ร่วมมือกัน พันฝ่าวิกฤติครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติด้วยความเห็นอกเห็นใจในเพื่อนมนุษย์ ไม่เหยียด ไม่ฆ่า ไม่ซ้ำเติมใครให้เจ็บช้ำน้ำใจ แต่ควรให้กำลังใจกัน ยกย่องกันส่งเสริมเติมพลังให้กันด้วยปิยวาจา และด้วยการสนับสนุนตามศักยภาพของตนในด้านต่าง ๆ เท่าที่ตนจะพึงทำได้ ใช้เวลาที่ได้มาจากการหยุดอยู่กับบ้าน (Stay at home) ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยการใช้เวลาคุณภาพกับครอบครัว และการพัฒนาตัวเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยการนั่งสมาธิและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวันละ 30 นาที หรือ 1 ชั่วโมง เชื่อว่าพวกเราจะผ่านพ้นวิกฤติของโรคภัยนี้ไปได้อย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2539.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.).
- สุคนธ์ สิ้นธพานนท์. **ครูยุคใหม่กับการจัดการเรียนรู้ยุค 4.0** (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2560)).
- วิชัย วงษ์ใหญ่. **New normal ทางการเรียนรู้**. (กรุงเทพมหานคร:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.).
- นพพงษ์ บุญจิตราดุล. **หลักการบริหารการศึกษา**. (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร. 2534).
- บุญเลิศ อ่อนกุล. “พฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2554).

ณอภัย พวงมะลิ. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนว

สติปัฏฐานสี่. (วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2561).

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ครั้งที่ 6. พ.ศ.2532.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 8. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2538).

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 8. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2552).

ที.ม. (ไทย). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 21. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวเอนด์โฮม จำกัด. 2546).

ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

คำว่า “**สติปัฏฐานสูตร**” เรียกโดยนัยแห่งมัชฌิมนิกายมูลปัณณาสก์เล่มที่ 12, ส่วนคำว่ามหาสติปัฏฐานสูตร”เรียกตามที่สมณิกายมหาวรรค (ดูเพิ่มเติมที่ ที.ม. (ไทย). เล่มที่ 10 บทนำหน้า (57).

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ครั้งที่ 6. พ.ศ.2552.

สุภาภรณ์ พรหมบุตร. **New normal กับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง**. [ออนไลน์]

แหล่งที่มา : <https://dsp.dip.go.th/th/category/2017-11-27-08-04-02/2020-06-29-14-39-49>. [25 มกราคม 2565].

เสาวรัจ รัตนคำฟู. **ผลกระทบของการทำงานที่บ้านในช่วงโควิด-19** : กรณีศึกษาของทีดีอาร์ไอ. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://tdri.or.th/2020/05/impact-of-working-from-home-covid-19>. [25 มกราคม 2565].

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **การศึกษายุคดิจิทัล**.

แหล่งที่มา : <https://www.posttoday.com/social/general/628541>. [26 มกราคม 2565].

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. Recovery

วันเพ็ญ พุทธานนท์. **New Normal การศึกษาไทยกับ 4 รูปแบบใหม่การเรียนรู้**. [ออนไลน์]

แหล่งที่มา : <https://www.thebangkokinsight.com/367124>. [26 มกราคม 2565].

มารุต พัฒนาผล. การประเมินการเรียนรู้ใน New normal. กรุงเทพมหานคร:

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ชัยชนะ มิตรพันธ์. ปรับไลฟ์สไตล์ชีวิตให้รับ New Normal หลังวิกฤตโควิด-19. [ออนไลน์]

แหล่งที่มา : <https://www.eta.or.th/content/new-normal-after-covid-19.html>. [20 มกราคม 2565].

ชูกิจ ลิ้มปิงานงค์. Recovery Forum “School Reopening and Teacher Empowerment to cope with the Next Normal in Education”. [ออนไลน์]

แหล่งที่มา : <https://m.mgonline.com/qol/detail/9630000063614>. [26 มกราคม 2565].

ศิริเดช คำสุพรหม. รีวิวหลักสูตรยุคโควิด-19. [ออนไลน์]

แหล่งที่มา : <https://www.salika.co/2020/05/05/review-mba-program-post-covid-era/>. [26 มกราคม 2565].

Force, T., & Unesco. 7 ways to help teachers succeed when schools reopen.

[Online] (From : [https://](https://www.educathai.com/knowledge/articles)

www.educathai.com/knowledge/articles. (January 30, 2022)

การระงับความโกรธของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

Anger Suppressing Rightly Performed by Buddhists in Thai Society

ประมวลศักดิ์ ดีมี, Pramualsak Deemee¹

พระมหาบุญรอด อมรทัตโต, PRAMAHABOONROD AMARATHATTHO²

E-mail : pvmitasit@yahoo.com

Received: May 3, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้เป็นบทความวิชาการ มีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาการระงับความโกรธของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย เป็นบทความวิชาการที่จะส่งเสริมเป็นแนวทางในการระงับความโกรธ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความหมายและอุปายวิธีระงับความโกรธ พบว่า ความโกรธ (โทสะ) คือ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความอาฆาต ความพยาบาท คิดประทุษร้ายความโกรธย่อมก่อให้เกิดความพินาศภัยพิบัติต่อตนเอง และผู้อื่นด้วย ลักษณะของความโกรธ คือ โทสะ วิธีระงับความโกรธตามหลักของศาสนาไม่ว่าจะอยู่ในระดับเบื้องต้นคือ การปฏิบัติตามหลักเบญจศีลในเบื้องต้นซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาชีวิตของมนุษย์เพื่อดับความโกรธ พยายามไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ จิตผู้นั้นย่อมผ่องใสและมีสมาธิที่ตั้งมั่นได้อย่างรวดเร็วจนทำให้เกิดปัญญาเพื่อละความโกรธออกจากจิตของตน และ รู้จักเสียสละ ปล่อยวางความโกรธทิ้งไป โดยมีสติสัมปชัญญะควบคุมอยู่เสมอทุกเมื่อเพื่อรู้เท่าทันความโกรธที่จะเข้ามาจิตใจ หรือใช้หลักการเจริญเมตตาเพื่อปรารถนาให้ผู้อื่นโดยเฉพาะ ได้รับสุขทั้งกาย และ ใจโดยการแผ่เมตตาให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในโลกให้มีความสุข หรือให้มี ทัมะ คือการข่มจิตไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น หรือ มีขันติในการอดทนต่อการละความโกรธออกจากจิตของตน และมีหิริโอตตปปะ คือ ความรู้สึกละอายที่จะให้ความโกรธเกิดขึ้นเพื่อไม่ให้สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น

คำสำคัญ: (การระงับความโกรธ) (ความโกรธ) (พุทธศาสนิกชน) (สังคมไทย)

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² เจ้าอาวาส วัดชุมชนใน ตำบลวังจันทร์ อำเภอสทิงพระ จังหวัดระยอง

Abstract

This article aims to study how to suppress of anger in practical aspect for Buddhists in Thai society. It was an academic article as a guideline for anger suppressing focusing on a study of the meaning and tactics of anger suppressing. It showed that anger (Dosa) indicates to angry behavior, hatred, malice, vengeance, mayhem, all of anger types will cause catastrophic destruction to oneself and others. The nature of anger is hatred. The method of anger suppressing according to Buddhism which taught that at the elementary level, one must perform five precepts which enable the flexible mind and provide chance to quench anger, trying not to let anger arise. Having practiced like this, person's mentality immediately become clear, free and concentrated quickly, and functions with the knowledge on how to let go of anger from one's mind. Then he must know how to give up or let go of anger by living with awareness observing mentality's conditions and the anger that will rise in the mind, or applying *Mettā* or compassionate mind wishing others to gain physical and mental happiness by spreading his pure compassionate mind to all beings who were born in the world to be ever happy, or to have Dama which refers to restraining the mind from anger or to have patience to the renouncing of anger, Hiri-ottappa referring a shame to let anger arise, burning his mind and creating troubles for oneself and others.

Keywords: (Anger Suppression) (Anger) (Buddhists) (Thai society)

1. บทนำ

หลักคำสอนในพุทธศาสนาไม่ว่าในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หรือ เอกสาร การศึกษาต่างๆ ล้วนได้รับความสนใจศึกษากันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ทั้งในวงการศึกษ พุทธศาสนา และ วงการศึกษาทั่วไป บุคคลที่สนใจศึกษาก็มีทั้งชาวพุทธเองและ ผู้ที่ไม่ได้นับถือ พุทธศาสนา ในหลักคำสอนของพระพุทธองค์มีทั้งธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล และ ธรรมที่เป็นฝ่าย อกุศล ผู้ศึกษาได้นำมาเปรียบเทียบในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางแห่งการหลุดพ้นจากความ ทุกข์ เพราะมนุษย์ส่วนมากมีความโกรธไม่มีเหตุผล เพราะมีความเชื่อที่หลงงมงาย ที่เรียกว่าอวิชชา คือ ความไม่รู้ตามความเป็นจริง เป็นความงมงาย เป็นความมืดที่ครอบงำสรรพสัตว์ เมื่อไม่รู้ตาม ความเป็นจริง ก็ย่อมกระทำแต่สิ่งที่ผิดกฎหมายความโกรธนั้นย่อมส่งผลต่อตนเอง และผู้อื่นจึงเป็น

เหตุให้สัตว์ทั้งหลายในโลก ต้องอยู่ในความโกรธ ย่อมมีการทะเลาะ และเกิดฆ่าฟันกัน ถ้าไม่สามารถ ขจัดความโกรธให้หมดสิ้นไปจากจิตใจได้ จิตของผู้นั้นก็จะเกิด แสงสว่างถ้ามุขในสังคมอยู่ด้วยกัน โดยใช้หลักความเมตตา จึงจะช่วยกำจัดความมืด คือ ความโกรธให้สิ้นไป เนื่องด้วยการทำร้าย กัน หรือความรุนแรงโดยใช้อาวุธต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น เช่น ความขุ่นเคือง เกรี้ยวกราด ฉุนเฉียว โมโห เร่าร้อน ความหงุดหงิด ผู้นั้นย่อมทำความพินาศให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง และ แก่ผู้อื่นอีกด้วย เพราะความ โกรธเป็นอารมณ์ของผู้มีปัญญาทึบ ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา กล่าวถึงสิ่งที่มีชีวิต ที่เรียกว่า มนุษย์ ชีวิตมนุษย์ประกอบไปด้วยธาตุ 4 และชั้น 5 มาประชุมรวมกัน ที่เราใช้คำสมมุติที่เรียกว่า มนุษย์ และส่วนประกอบของมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วยสองส่วน คือจิตใจและร่างกาย จึงเรียกว่า นามรูป³ ร่างกายเป็นรูปธรรมเป็นสสารและต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสสารอื่นๆ ในโลก ส่วนจิตใจเป็นนามธรรม ไม่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ชนิดเดียวกับที่ควบคุมดูแลสสาร รูป หมายถึง ส่วนประกอบทางกายของบุคคล ทั้งนามและรูปประกอบเข้าด้วยกันจึงเรียกว่าบุคคล⁴

จิต⁵ เป็นนาย กายเป็นบ่าว จากข้อความดังกล่าว สามารถอธิบายได้ว่า จิตเป็น องค์ประกอบสำคัญของร่างกาย ทำหน้าที่สั่งการมายังร่างกาย ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นการกระทำที่ดี หรือ การกระทำที่ไม่ดีก็ตาม การกระทำที่ถูกแสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นแง่ดีหรือแง่ไม่ดีนั้น ล้วน เรียกว่า กรรมทั้งสิ้น กรรมมีอยู่ 2 จำพวก คือกรรมขาว และกรรมดำ หรือกรรมดี และกรรมชั่ว

ความโกรธ จัดว่าเป็นพลังฝ่ายลบเป็นกรรมชั่วหรือกรรมดำ ที่มีอำนาจอย่างมหาศาล เช่น สงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐอเมริกาโกรธทหารญี่ปุ่นที่นำเครื่องบินรบ ระเบิดใส่อ่าวเพิร์ลฮาร์เบอร์ เป็นการปฏิบัติการรบที่เรียกว่ากามิกาเซ่ ความโกรธของสหรัฐอเมริการั้งนั้น ทำให้ สหรัฐอเมริกายิงระเบิดนิวเคลียร์ถล่มใส่เมืองนางาซากิและเมืองฮิโรชิมาของญี่ปุ่น เหตุการณ์ในครั้ง นั้นทำให้คนตายทันทีทั้ง 2 แห่งกว่า 4 แสนคน ฮิตเลอร์โกรธชาวยิวจึงสั่งสังหารชาวยิว ใน สงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวยิว 6 ล้านคน เสียชีวิต ในเหตุการณ์นี้ทำให้เชื้อสายชาวยิวเกือบสูญพันธุ์ ที่ กล่าวมาแล้วนั้น เป็นตัวอย่างที่เกิดความสูญเสียที่เกิดขึ้นจากความโกรธ ความโกรธนั้นเกิดขึ้นทุก ยุคทุกสมัย ในอดีตกาลสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ มีตัวอย่าง เช่น พระเจ้าวิทูททะได้ ครองแคว้นโกศล ด้วยความอาฆาตผูกพยาบาท และด้วยความโกรธแค้นที่ชาวศากยะซึ่งเป็นพระ ญาติของพระพุทธเจ้า มาดูถูกในเชื้อชาติของพระองค์ จึงทรงกรีธาทัพ เพื่อไปทวงหนี้แค้นเชื้อพระ

³ ดูรายละเอียดใน ช.ช. (ไทย) 25/4/5.

⁴ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **โลกทัศน์ชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 23.

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2551), หน้า 62.

วงศ์ชาวศากยะ จึงทำให้ตระกูลศากยะสูญหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์⁶ อานุภาพของความโกรธสามารถทำลายล้างทุกสิ่งทุกอย่างได้ทั้งหมด

ในพุทธศาสนาเถรวาทมีทัศนะเกี่ยวกับความโกรธไว้ว่า ความโกรธ เป็นบ่อเกิดของความหายนะ เป็นที่มาของความขัดแย้งทุกประการ ความโกรธ เปรียบเหมือนไฟ⁷ ที่แผดเผาทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้าใกล้จะได้รับแต่ความวอดวาย ถ้าเรารู้จักคุณสมบัติของไฟ เราจะรู้ว่า ถ้าเกิดไฟไหม้ขึ้น จะเผาทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้า สามารถเผาทำลายทรัพย์สินสมบัติเงินทองประดาตัว และยังสามารถทำลายชีวิตมนุษย์ได้ แต่ความโกรธ อันตรายยิ่งกว่าไฟมีแต่โทษไม่มีคุณ ความโกรธนี้สามารถฆ่าผู้มีพระคุณต่อเรา เช่นฆ่าพ่อ ฆ่าแม่ได้ดังเช่น เรื่องกลองข้าวน้อยฆ่าแม่ ที่จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นด้วยอานุภาพของความโกรธ

เหตุการณ์เกี่ยวกับการระงับความโกรธของพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพีนครนางมาคันทียาอัศรมเหสีของพระเจ้าอุเทน จ้างพวกชาวเมืองรวมทั้งกรมกรับสั่งให้ดาบบริภาษพระพุทธองค์ พวกมิชฉาทีฐิผู้ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยส่วนหนึ่งได้ติดตามดาบระศาสดาด้วยคำด่า 10 ประการ คือ 1. เจ้าเป็นโจร 2. เจ้าเป็นพาล 3. เจ้าเป็นบ้า 4. เจ้าเป็นอูฐ 5. เจ้าเป็นวัว 6. เจ้าเป็นลา 7. เจ้าเป็นสัตว์นรก 8. เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน 9. สุนัขของเจ้าไม่มี 10. เจ้าหวังได้ทุกอย่างเดียว. กระทั่งพระอานนททนไม่ได้ เสนอให้พระพุทธเจ้าหนีไปอีกเมืองพระพุทธเจ้ายอมถามว่าหากเขาตามไปด่าในทุกเมืองจะทำอย่างไร และทรงสอนพระอานนทว่า การกระทำอย่างนี้หรือกล่าวอีกนัยคือการหนีปัญหาดังกล่าว ไม่ใช่วิธีที่ถูกต้องและตรัสว่าเราเป็นเช่นกับช้างที่เข้าสู่สงครามการอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจาก 4 ทิศเป็นภาระของช้างที่เข้าสู่สงครามฉันใด การอดทนต่อถ้อยคำที่คนทุศีลเป็นอันมากกล่าวเป็นภาระของเราฉันนั้น⁸

ส่วนวิธีจัดการกับเหตุการณ์ดังกล่าวของพระพุทธเจ้าสามารถสรุปเป็น 2 แนวทางคือ (1) ตอบรับ คือไม่ปฏิเสธ แล้วอธิบายให้ฟังว่าเป็นความจริงแต่คนละความหมาย เช่น เมื่อพระองค์ถูกพราหมณ์กล่าวว่า ทรงเป็นผู้ไร้รส ก็รับสั่งรับรองว่าเป็นเช่นนั้นจริง เพราะพระองค์ไม่ทรงมีกิเลสที่จะก่อให้เกิดรสคือ ความยินดีมิได้ทรงคัดค้านคำกล่าวของพราหมณ์แต่กลับทรงแปลความหมาย คำว่าร้ายให้กลายเป็นสิ่งที่ดีได้ เป็นต้น และ (2) ไม่รับหรือไม่นำมาใส่ใจเช่น ครั้งหนึ่งมีพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วด่าพระองค์ด้วยถ้อยคำหยาบช้า พระองค์ถามเขาว่า กรณีมีแขกไปถึงบ้านของพราหมณ์แล้ว ถ้าแขกไม่รับข้าวปลาอาหารที่จัดมาให้แขกกิน ของนั้นจะเป็นของใคร พราหมณ์ทูลว่า

⁶ ชุ.ชา.อ. 8/536/310.

⁷ ที.ปา.(ไทย) 11/305/258

⁸ ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. 40/15/284-286 (พระไตรปิฎก มจร 91 เล่ม)

ก็ต้องเป็นของเจ้าของ พระองค์จึงรับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นไม่รับคำดำของพราหมณ์ทั้งหมด และของทั้งหมดก็ต้องตกเป็นของพราหมณ์⁹

ในวัฒนธรรมสังคมไทยที่มีมาแต่ในอดีตกาลการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน トラบมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีการประเพณีปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ มีการถ่ายทอดและสืบต่อแนวทางการปฏิบัติที่ดิงามสืบต่อ ๆ กันเป็นแนวทางการสอนที่เป็นกุศโลบายวิธีที่จะกำจัดกิเลส ให้ลด ละ เลิก ที่ละเล็กที่ละน้อย¹⁰ โดยเฉพาะความโกรธ ซึ่งเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม เป็นวงกว้าง และรุนแรง จากเหตุการณ์ที่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ จะเห็นว่า การใช้ความรุนแรงระบายความโกรธแค้นเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ แต่ในขณะเดียวกัน คนในสังคมไทย ที่มีความรู้ความสามารถจำนวนมาก ได้ทำหน้าที่เผยแพร่แนวทางการสอน วิธี เทคนิค และกุศโลบายในการอบรมสั่งสอนในเรื่อง อูบายวิธี ระวังความโกรธ ให้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งเหล่าคุณาจารย์ที่มีชื่อเสียงทั้งหลาย มีกลวิธี อธิบายวิธี และเทคนิคในการสอนวิธีระวังความโกรธแก่พุทธศาสนิกชนอย่างไร ซึ่งจะมีเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างในข้อปลีกย่อยอย่างไร แต่ในที่สุดแล้วจุดหมายปลายทาง ล้วนเหมือนกันทั้งสิ้น คือ หนทางสู่ความพ้นทุกข์

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวถึงอูบายวิธีระวังความโกรธ คือ เมื่อฝึกสติมากขึ้น สติจะตามทันทุกอย่าง ทันแม้กระทั่งความคิดของตัวเอง เวลาที่จิตโกรธ เราจะรู้ทันและใส่เบรคให้กับตัวเองได้ จุดประสงค์ที่แท้จริงต้องมาถึงขั้นที่ว่า ถ้าเกิดโกรธหรือกลัวขึ้นมาก็สามารถที่จะห้ามความโกรธหรือปลุกปลอบใจได้ ถ้าหากว่าเราเริ่มจะซุ่มซ่าม สติจะเป็นเครื่องตรวจสอบตนเอง รู้ทันแม้กระทั่งความคิดของตนเองได้ เพราะฉะนั้นคนที่มักโกรธควรเจริญสติ จะได้ใจเย็นลง สติเป็นตัวกระบวนการฝึกอยู่กับปัจจุบัน เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออก ลมถูกปลายจมูกก็รู้ลมหายใจเข้าก็รู้ หายใจออกก็รู้ อย่างนี้เป็นต้น ไม่ซัดส่ายไปที่อื่น สติอยู่กับลมหายใจเข้าออกเท่านั้นเรียกว่า อานาปานสติ คือ สติกำหนดลม หายใจเข้าและออก เมื่อทำสติเช่นนี้ต่อเนื่องจะเกิดสมาธิคือปักใจอยู่กับลมหายใจอย่างเดียว¹¹

ด้วยเหตุผลผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการสอนอูบายวิธีระวังความโกรธว่า มีการสอนอูบายวิธีระวังความโกรธเป็นอย่างไร กับสังคมปัจจุบันเพื่อเป็นการฝึกระวังความโกรธของคนในสังคมปัจจุบันว่าการมีสติระลึกรู้ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ติดต่อกัน หรือเมื่อรู้สึกตัวกับลม

⁹ อัง.อุฎฐก .(ไทย) 23/11/219.

¹⁰ พระมหาสมทรง สิรินโร นายแพทย์ประเวศ วะสี นายสมบุรณ์ สุขสำราญ, **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคสดีไทย จำกัด, 2525), หน้า 12.

¹¹ ดูรายละเอียดใน , พระราชวรมุณี (ประยูร ธมมจิตโต), **คนเก่งและดีต้องมีความสุข**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=436> [2 มีนาคม 2565].

หายใจเข้า ลมหายใจออกแล้ว จะช่วยให้เราเกิดความรู้สึกตัวชัดเจน ความคิดที่ไม่ดีความรู้สึกที่ไม่ดีที่ตั้งอยู่ไม่ได้ หมายความว่าถึงความโกรธด้วย หลังจากนั้นความรู้สึกตัว ความสงบสบายใจจะเข้ามาแทน ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความโกรธก็เหมือนกับไฟ ความไม่โกรธเหมือนกับน้ำ ความโกรธเป็นสิ่งที่ผิดธรรมชาติ ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ขณะที่มีความโกรธจัด จะทำให้ร่างกายมันผิดธรรมชาติหลายร้อยเปอร์เซ็นต์ ฉะนั้นการไม่โกรธนั้น คือ ธรรมชาติ เช่นเดียวกับทะเลเมื่อไม่มีคลื่น มันจะเป็นปกติ พอมีพายุ มีคลื่น ก็จะมีผิดปกติทันที ฉะนั้นควรจะศึกษาเรื่องความโกรธนี้เกิดความรู้ความเข้าใจให้มาก

2. ความหมายของความโกรธ

การศึกษาความโกรธในพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และมีผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของความโกรธเอาไว้ ดังต่อไปนี้

คำว่า ความโกรธ หมายถึง ความปองร้าย ความมุ่งร้าย ความขัดเคือง ความขุ่นเคือง ความพยาบาทแห่งจิต ความประทุษร้ายในใจ ความชิง กิริยาที่ชิง ความเป็นผู้ชิง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท ความเป็นผู้พยาบาท ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ดูร้าย ความเพาะวาจา ชั่ว ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงลักษณะของความโกรธว่า มีรากเป็นพิษมียอดหวาน ที่ว่ามีรากเป็นพิษหมายความว่า ในเบื้องต้นความโกรธจะแสดงพิษสนองต่อจิตใจ ทำให้หงุดหงิด ร้าวร้อน เดือดดาล จึงต้องรีบระบายความหงุดหงิด ร้าวร้อน เดือดดาลออกไปโดยเร็ว ด้วยการด่าว่า ทูบตีหรือทำลายบุคคล หรือ สิ่งของ ที่เป็นต้นเหตุให้โกรธจำแนกประเด็นความหมายของความโกรธเป็น 3 ประเภท คือ (1) ความหมายความโกรธที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (2) ความหมายความโกรธที่ปรากฏในอรรถกถา และ (3) ความหมายความโกรธในพระคัมภีร์ของนักวิชาการ มีดังนี้

1) ความหมายความโกรธที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ความหมายความโกรธมีปรากฏในพระไตรปิฎกมี 3 ปิฎก คือ (1) ความโกรธในพระวินัยปิฎกปรากฏ (2) ความโกรธที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก และ (3) ความโกรธที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก มีดังนี้

ก. ความโกรธที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ กล่าวถึง "ภิกษุใด ขัดเคือง มีโทสะไม่แช่มชื่น ใส่ความภิกษุด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล โดยมุ่งหมายว่า "ทำอย่างไรจึงจะให้ภิกษุนั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งใจทักตามไม่โจทก์ตามอธิกรณ์นั้น เป็นเรื่องไม่มีมูล และ ภิกษุยอมรับผิดเป็นสังฆาทิเสส" ดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวมาข้างต้นว่าถ้าภิกษุรูปใดมีความขัดเคือง มีโทสะภิกษุรูปนั้นแล้ว ใส่ความภิกษุด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล โดยมุ่งหมายว่าจะให้ภิกษุนั้น

พ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ พุทธองค์ตรัสว่าอันผู้ใดผู้หนึ่งใจก็ตามไม่ใจก็ตามอธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องถ้าไม่มีมูล ไม่มีหลักฐาน และ ภิกษุรูปนั้นยอมรับผิด ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

ข. ความโกรธที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ กล่าวถึง เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้ แล้วว่า ‘บุคคลพึงละการนิินทา และการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทา และการไม่ประทุษร้าย’ เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า ‘เราเป็นผู้มีการนิินทา และการประทุษร้ายเพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราพึงปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้นเสีย อนึ่ง เราเป็นผู้มีการนิินทา และการประทุษร้าย แม้ตนเองก็ยังติเตียนตนได้ เพราะการนิินทา และการประทุษร้ายเป็นปัจจัย ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วพึงติเตียนได้เพราะการนิินทา และการประทุษร้ายเป็นปัจจัย หลังจากตายแล้วทุกคติเป็นอันหวังได้เพราะการนิินทา และการประทุษร้ายเป็นปัจจัย’ การนิินทา และการประทุษร้ายนั่นเองเป็นสังโยชน์ เป็นนิวรณ์ อนึ่ง อาสวะ และความเร่าร้อนที่ทำความคับแค้นเหล่าใด จะพึงเกิดขึ้นเพราะการนิินทา และการประทุษร้ายเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่มีการนิินทา และการประทุษร้าย อาสวะ และความเร่าร้อนที่ทำความคับแค้นเหล่านั้นจะไม่มี คำที่เรากล่าวไว้ว่า บุคคลพึงละการนิินทา และการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทา และการไม่ประทุษร้าย เป็นต้น¹²

ค. ความโกรธที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี กล่าวถึง บรรดาสภาวธรรมที่เป็นเหตุเหล่านั้น เหตุที่เป็นอกุศล 3 เป็นโณน เหตุที่เป็นอกุศล 3 คือ โลภะ โทสะและโมหะดังนี้¹³

(1) โลภะ คือ กิเลสอย่างหนึ่งที่จัดอยู่ในความโกรธ เพราะความโกรธย่อมแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพิลิตเพิลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพิลิตเพิลิน ความกำหนัดนักแห่งจิตความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความรักใคร่ ความข้องอยู่ ความจมอยู่ธรรมชาติที่คร่ำไป ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่ร้อยรัด ธรรมชาติที่มีชาย ธรรมชาติที่กำซาบใจธรรมชาติที่ซ่านไปธรรมชาติเหมือนเส้นด้ายธรรมชาติที่แผ่ไปธรรมชาติที่ประมวผลมา

(2) โทสะ ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสีย ฯลฯ กำลังทำความเสื่อมเสีย ฯลฯ จักทำความเสื่อมเสีย แก่คนที่รัก ที่ชอบพอของเรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้ได้เคยทำความเจริญ ฯลฯ กำลังทำความ

¹² ส.ส. (ไทย) 15/84/ 88-89.

¹³ อภิ.ส. (ไทย) 43/1065 – 1067/272

เจริญ ฯลฯ จักทำความเจริญแก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบพอของเรา หรือความอาฆาตเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร จิตอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้น ความเคืองความขุ่นเคือง ความพล่านไป โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความคิดมุ่งร้าย ความขุ่นจิต ธรรมชาติที่ประทุษร้ายใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ มีลักษณะเช่นว่านี้ และ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้ายความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความแค้นความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า โทสะ

(3) โมหะ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจักษุสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัยธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงใหลอวิชชา โฆษะคือ อวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชาลัมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่าโมหะสภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เหตุที่เป็นอกุศล 3 ดังนั้น ความหมายของความโกรธในพระอภิธรรมปิฎก คือ โลภะ(ความโลภ) คือความกำหนด ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลินเป็นผลนำไปสู่ โทสะ (ความโกรธ) คือ ไม่สมหวังกับสิ่งนั้น ๆ จึงกลายเป็นความคิดประทุษร้าย ความคิดมุ่งร้าย กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ เป็นผลทำให้จิตมีโมหะ (ความหลง) หลงในสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นเหตุให้อกุศล 3 คือ โลภะ โทสะ และโมหะบังเกิดขึ้นอยู่เนืองๆ

2) ความหมายของความโกรธตามทัศนะนักวิชาการ

คำว่า โกรธ เมื่อให้ความหมายตามรูปศัพท์ มาจากภาษาบาลี คำว่า “โกธะ” แปลว่า ความโกรธ ส่วนภาษาสันสกฤต จะเขียนโกรธะ เป็นอาการที่พุ่งขึ้นมาในใจ ใจกำเริบขึ้นกว่าปกติ เพราะไม่ชอบ แต่ไม่แรงถึงโทสะ¹⁴ ฉะนั้นเราพอจะแยกหลักสำคัญออกได้ 2 คำ คือ โกรธ และโทสะ ซึ่งทั้งสองมีความหมายที่ใกล้เคียงกันมาก และสามารถใช้เป็นไวยาจน์แทนกันได้ โกรธ คือ ความโกรธ ซึ่งคำขยายความ คือ ความที่ใจกำเริบหรือความขุ่นเคืองในใจ ความกำเริบในใจ ส่วนโทสะ คือ ความคิดประทุษร้าย คิดทำลายล้างผลาญเป็นรากเหง้าของความชั่วอย่างหนึ่ง

¹⁴ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรมประมวลพระนิพนธ์** (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ในงานวชิรญาณวงศ์านุสรณ์ครบ 100 ปี นับแต่วันประสูติแห่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วันที่ 21-27 พฤศจิกายน พุทธศักราช, 2515) , น.67.

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เราจะได้รับแนวทัศนะที่เกี่ยวกับความโกรธ จากบรรดานักปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่ได้ให้คำนิยามความหมายไว้ ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงให้ความจำกัดความว่า โกรธ ท่านแปลว่า โกรธ รุนแรงน้อยกว่าโทสะ ความโกรธเป็นเพียงความเคือง หรือ ขุ่นเคืองเท่านั้น¹⁵

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ อธิบายความหมายของความโกรธไว้ว่า ความโกรธ คือ ความเดือดดาล อากาโรที่จิตถูกทำให้ขัดใจ แล้วเกิดความเดือดดาล หากไม่ระงับก็จะกลายเป็น โทสะ¹⁶

ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความโกรธได้แก่ความฉุนเฉียว เดือดดาล เป็นอาการสูงขึ้นที่จิต ในเมื่อกระทบอารมณ์อันไม่พึงใจ แต่ไม่ถึงกับประทุษร้าย¹⁷

ศาสตราจารย์พิเศษ เสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความโกรธ คือ ความข่า อยากรทำลายให้ฝ่ายที่ตนไม่ชอบตายหรือพินาศ ย่อยยับ ใครมีความชั่วชนิดนี้มากเป็นคนดุร้ายทารุณ หยาบกระด้างน่ากลัว¹⁸

อย่างไรก็ตาม ยังมีคำศัพท์หรือความหมายที่ใกล้เคียงกันหรือสภาวะจิตหรืออารมณ์ที่คล้ายกัน กับ ความโกรธ และโทสะ ซึ่งสามารถค้นหาได้ในคัมภีร์พุทธศาสนาดังต่อไปนี้

3) ประเภทของความโกรธ

ความโกรธนั้นเป็นเพียงลักษณะอาการ ไม่สามารถจับต้องได้ ไม่มีรูปร่าง และขนาด รูปลักษณะ หรือปริมาณ ให้บ่งชี้ได้ว่า ความโกรธมีหน้าตาอย่างไร เพราะความโกรธนั้นเป็นนามธรรม ซึ่งความโกรธนั้นเป็นเพียงกิริยาเท่านั้น จะแสดงออกมาในรูปของกิริยาท่าทาง หรือพฤติกรรม และแต่ละบุคคลก็มีความแตกต่างกัน ในอาการของความโกรธ คือ โกรธมาก โกรธน้อย หรือไม่โกรธเลยก็มี ฉะนั้น เราจะมาศึกษาประเภทและพัฒนาการของความโกรธให้เข้าใจยิ่งขึ้นดังนี้

¹⁵ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมเพื่อความสวัสดิ์แห่งชีวิต** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2542), น.47

¹⁶ พันเอกปิ่น มุทุกันต์, **ประมวลศัพท์ 6 ศาสนา** , พิมพ์ครั้งที่ 2 , (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลสมัย จำกัด , 2534), น.24.

¹⁷ จำนงค์ ทองประเสริฐ, **คุณธรรมประจำใจ** , (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2530), น.38.

¹⁸ เสถียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีแก้ทุกข์ในสายธารธรรม** , พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์ , 2535), น.65.

ท่านพุทธทาส ได้กล่าว ประเภทของความโกรธไว้ว่า ความโกรธบางประเภทนั้น จะแสดงออกมาไม่ได้ เพราะมันมีสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่าบังคับไว้อยู่ เพราะมันเกรงกลัวต่อสิ่งที่เหนือกว่า บังคับเอาไว้ ประเภทที่แสดงออกมาได้นั้น มันจะแสดงออกมาทางกาย ทางวาจา สีหน้า ทางลูกตา ทางมือทางไม้ เพราะมันเป็นเรื่องที่บังคับจิตใจไว้ไม่ได้ จึงแสดงออกมาให้ผู้อื่นรู้ และความโกรธชนิดที่ เก็บไว้เป็นความเคียดแค้นจนเป็นนิสัยโกรธง่าย (ปฏิฆานุสัย) ในภายหลัง จะค่อยออกมา เมื่อมีโอกาส จะไหลกลับออกมาเป็นชนิดอาสวะ คือ ความโกรธที่ไหลออกมาในครั้งหลังๆ และท่านพุทธทาส ยังกล่าวไว้ในหนังสือ เก็บความโกรธใส่ถุงฉาง ว่า ประเภทของความโกรธนั้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1.ระดับเล็กน้อย คือปรากฏเพียงอาการแค้นใจ เช่น หงุดหงิด กระทบกระทั่งจิตใจ เบาบางจน บางครั้งก็มองไม่เห็น ในทางภาษาบาลี เรียกลักษณะอาการนี้ว่า ปฏิฆะ

2.ระดับปานกลาง คือ ลักษณะเดือดดาล โกรธเต็มที ในทางภาษาบาลี เรียกลักษณะอาการนี้ว่า โกรธะ

3.ระดับมากที่สุด คือ การผูกโกรธ มีความอาฆาต พยาบาท จองเวร ในทางภาษาบาลี เรียกลักษณะอาการนี้ว่า อุปนาหะ¹⁹

ด้วยเหตุนี้ เราจะเห็นว่า ความโกรธนั้น เป็นตัวสร้างปัญหาในแก่ตนเอง และสังคม อาจกล่าวได้ว่า สร้างปัญหาแก่สังคมเป็นวงกว้าง จนไม่สามารถประเมินความเสียหายด้วย ดังตัวอย่างตามหน้า หนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ ที่ลงเหตุการณ์ที่รุนแรงมากมาย ทั้งชีวิต และทรัพย์สิน ฉะนั้นเราจะต้องรู้ทัน และศึกษาประเภทและลักษณะของความโกรธ และระมัดระวัง ไม่ให้ตกเป็นทาสของความโกรธ

เมื่อเราศึกษาในพระไตรปิฎก เราจะเห็นว่า พระพุทธเจ้า ทรงเน้นย้ำให้พุทธสาวกทั้งหลาย ให้รู้ทัน ความโกรธ ไม่ให้เพลิงพม่าแกกเกสตัวสำคัญนี้ และพระพุทธเจ้ายังทรงชี้แนะและเปรียบเทียบเปรยให้เราเข้าใจในบุคคลที่มีความโกรธไว้ในอาสิวิสูตร²⁰ 4 จำพวก ได้แก่

1) เปรียบเหมือนอสรพิษ ที่มีพิษแต่ไม่ร้ายแรง คือพวกที่โกรธบ่อย ๆ แต่ความโกรธนั้นคงไม่อยู่นาน เปรียบเหมือนอสรพิษมีพิษแต่ไม่ร้ายแรง

2) เปรียบเหมือนอสรพิษ ที่มีพิษแต่พิษไม่แรง คือพวกที่ไม่โกรธบ่อย ๆ แต่ความโกรธนั้นคงอยู่นาน เปรียบเหมือนอสรพิษมีพิษร้าย แต่ไม่แรง

3) เปรียบเหมือนอสรพิษ ที่มีพิษและพิษร้าย คือพวกที่โกรธบ่อย ๆ และความโกรธนั้นคงอยู่นาน เปรียบเหมือนอสรพิษมีพิษและพิษร้าย

4) เปรียบเหมือนอสรพิษ ที่มีพิษไม่แรงและพิษไม่ร้าย คือพวกที่ไม่โกรธบ่อย ๆ และความโกรธนั้นไม่คงอยู่นาน เปรียบเหมือนอสรพิษมีพิษไม่แรง และพิษไม่ร้าย

¹⁹ พุทธทาสภิกขุ. การเก็บความโกรธใส่ถุงฉาง. (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, มปป.) หน้า 5

²⁰ อจ. จตุกก. 21/110/167-168.

ขึ้นชื่อว่าอสรพิษนั้น มีพิษร้ายแรงมหันต์ สามารถทำให้มนุษย์เสียชีวิตได้ในทันทีที่ดั่งนั้น เราจะต้องหลีกเลี่ยงอสรพิษเหล่านั้น ให้ไกลที่สุด ถ้าเป็นไปได้อย่าให้มันย่ำกราย เข้าใกล้ เข้ามาในชีวิตของเราได้นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดี และประเสริฐที่สุด

4) สาเหตุของความโกรธ

สาเหตุที่ทำให้โกรธมีมากมาย เช่น ถูกดูหมิ่นเกลียดชัง ถูกหักหลังรังแก ถูกขัดแย้งขัดขาน ถูกข่มขืนข่มขืน ถูกด่าว่าเสียหาย ถูกใส่ร้ายป้ายสี ถูกติฉินนินทา สาเหตุแม้จะมีมากมายดูเหมือนว่า ไม่อาจจะบรรยายได้หมด แต่ในอาสวตวัตรสูตร กล่าวว่า สาเหตุแห่งความอาสวาท หรือ ความโกรธมีอยู่ 10 ประการ คือ 1. เขาเคยทำความเสียหายให้แก่เรา 2. เขากำลังทำความเสียหายให้แก่เรา 3. เขาจะทำความเสียหายให้แก่เรา 4. เขาเคยทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก 5. เขากำลังทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก 6. เขาจะทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก 7. เขาเคยช่วยเหลือคนที่เราชิง 8. เขากำลังช่วยเหลือคนที่เราชิง 9. เขาจะช่วยเหลือคนที่เราชิง 10. โกรธโดยไร้สาเหตุ (โกรธแม้สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ)²¹ ดังพระพุทธพจน์กล่าวถึง สาเหตุที่ทำให้โกรธมี 10 ประการ เช่น เขาเคยทำความเสียหายให้แก่เรา เขากำลังทำความเสียหายให้แก่เรา และ โกรธโดยไร้สาเหตุ เป็นต้น

ดังนั้นความโกรธจะแสดงพิษต่อจิตใจ ทำจิตใจให้ขุ่นมัว จับทอนไม้ และ ศาสตรา ทำลายชีวิต และ สามารถฆ่าผู้อื่น แล้วจึงฆ่าตนเองได้ อาการเหล่านี้ที่เป็นต้น เหตุของการแสดงออกของความโกรธ การแสดงออกของความโกรธเมื่อเพลิงโทสะเกิดขึ้น แทนที่จะทำให้สว่าง กลับทำจิตใจให้มืดมิดยิ่งขึ้น คนโกรธย่อมไม่รู้จักรับประโยชน์ของตนและของผู้อื่นขัดตามความเป็นจริง คนโกรธย่อมก่อกรรมที่ทำได้ยากเหมือนทำได้ง่าย คนโกรธฆ่าบิดามารดาได้ ฆ่าพระอรหันต์ก็ได้ ฆ่าตนเองก็ได้ ฆ่าใครต่อใครก็ได้ เรื่องที่ร้ายแรงหรือทารุณโหดร้ายขนาดไหน คนโกรธทำได้ทั้งนั้น

3. อุปายวิธีระงับความโกรธ

อุปาย ก็หมายถึง วิธีการที่กำหนดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาบางอย่าง ในที่นี้คือความโกรธ ความหงุดหงิดง่าย ความใจร้อน ซึ่งผู้เขียนจะแนะนำวิธีที่ผู้เขียนเคยใช้ 5 อย่าง

1) หายใจเข้าลึกๆยาวๆซ้ำๆสัก 4-5 ครั้ง จนกว่าจะรู้สึกเย็นลง โดยสังเกตลมหายใจไปด้วยว่ายาวลึกแค่ไหน

2) นับเลข 1 – 10 โดยนับย้อนกลับไปด้วย คือ นับ 1-2-12321-1234321-123454321-12345654321-1234567654321 ไปเรื่อยๆจนถึงสิบ หรือจนรู้สึกเย็นลง

²¹ อภ.ทสก. (ไทย) 24/79/151.

3) มีสติให้เลือกทั้งหมด 4 สี คือ แดง เหลือง ขาว และเขียว ชอบสีไหนให้เลือกสีนั้น ห้ามเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เมื่อเวลาว่างๆ ลองนึกถึงสีนั้นๆ นึกไปเรื่อยๆ จนกว่าจะพอใจ แล้วเวลารูสึกโกรธ หรือหงุดหงิด ก็ให้นึกถึงสีนั้นๆ จนกว่าจะเย็นลง

4) อุดทนและมีความกล้าที่จะพูดจะอธิบาย ตั้งสัจจะกับตัวเองไว้ว่า หากเราโกรธเมื่อไหร่ จะนิ่งเงียบไม่พูดไม่เถียงอะไรทั้งนั้น เพราะคำพูดที่ออกมาจากความโกรธมักจะเป็นไปเพื่อความสะใจ โดยที่ไม่คำนึงถึงผลที่ตามมาว่าจะส่งผลร้ายด้อย่างไร ให้นิ่งไว้ก่อน รอให้หายโกรธก่อน แล้วค่อยไปอธิบายทีหลัง

5) การพิจารณาความโกรธว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีมีประโยชน์ หากผู้ถามเป็นนักปฏิบัติธรรมอยู่บ้าง ลักวันละ 5-10 นาทีก็พอ ให้นั่งสมาธิกำหนดลมหายใจเข้าออกยาวๆสัก 20 ครั้ง เมื่อรู้สึกเข้าใจ เบาๆลง ให้ลองคิดว่าเราโกรธไปทำไม โกรธแล้วมีข้อดีข้อเสียอย่างไรบ้าง ลองคิดดูให้กระจ่าง หากไม่สามารถคิดได้จริงๆ ให้นั่งสมาธิให้นานขึ้นอีกสักหน่อย ให้รู้สึกใจเบาๆ ไปเรื่อยๆขึ้นไปอีก เพื่อให้เกิดปัญญามากขึ้น

ทั้งหมดทั้งมวลที่ได้แนะนำไปนี้ ก็ต้องอาศัย "สติ" ซึ่งจะเป็นตัวช่วยสะกิดเราให้สามารถใช้ อูบายต่างๆที่เราได้คิดขึ้นมาได้ นอกจากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ท่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ หรือ คิดอูบายขึ้นมาเองได้ เอาที่เราสามารถทำได้ง่ายๆ และเข้ากับตัวเอง ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับ ผู้เขียน แล้วที่บอกว่าบาปที่ได้ทำลงไปนั้น สามารถแก้ได้หรือไม่ ก็ต้องขอตอบว่า "กรรมนั้นแก้ไม่ได้" แต่สามารถลดทอนให้น้อยลงได้ ส่วนจะลดได้แค่ไหนนั้นก็อยู่ที่ตัวของเราเอง ยกตัวอย่างเช่น มีคนมา ด่าเราเราโกรธมาก อยากจะตบสักที แต่พอมาอีกวันเขาขอโทษเรา และได้ขออภัยอย่างมีเหตุผลว่า สำนึกผิดต่อการกระทำนั้นแล้ว อย่างนี้ความแค้นของเราย่อมลดลงเป็นธรรมดา เรื่องนี้มีอุปมาฉันใด หากเราเรียนรู้การให้อภัยแล้ว เรื่องความเมตตาย่อมเกิดขึ้นที่จิตใจของเราเอง เมื่อมีความเมตตามากขึ้น อารมณ์โทสะย่อมลดลง ข้อเสียของคนโกรธง่ายก็คือ สติปัญญาจะถูกบดบังเอาไว้ในตอนที่เรา โกรธ บางทีปัญหาเล็กๆน้อยๆเรายังไม่สามารถแก้ได้ ดังนั้นจงคิดไว้เสมอว่า "ความโกรธ จะทำให้เรา โง่" หากเราโกรธเป็นประจำ โกรธเป็นประจำ อาจจะมีแบบสรวลเลยก็ได้ อีกเรื่องหนึ่งที่อยากจะฝากไว้ก็คือ "มาร" ใครก็ตามที่มายุ่งวุ่นวายอารมณ์โทสะของเราให้ประทุ โปรดเข้าใจไว้เลยว่านั่นคือ "มาร" ซึ่ง มารจะมาในหลายๆรูปแบบ บางที่เราตั้งสติไม่ทันก็อาจจะเผลอโกรธได้ แต่ถ้าเราผ่านมารในแต่ละ แบบไปได้ สติปัญญาของเราจะสูงขึ้น เราจะฉลาดขึ้น ไหวพริบดีขึ้นด้วย

4. วิธีระงับความโกรธ

- 1) พูดตามกาลอันสมควร หรือไม่สมควร
- 2) พูดเรื่องที่เป็นจริง หรือไม่เป็นจริง
- 3) พูดคำที่อ่อนหวาน หรือหยาบคาย
- 4) พูดคำที่มีประโยชน์ หรือไร้ประโยชน์

5) มีเมตตาจิตพูด หรือมีโทสะพูด

บุคคลอื่นเมื่อเขาพูดจะฟังพูดตามกาลอันสมควร หรือไม่สมควรก็ตาม จะฟังพูดเรื่องที่เป็นจริง หรือไม่จริงก็ตามจะฟังพูดคำที่อ่อนหวาน หรือคำที่หยาบคายก็ตาม จะฟังพูดคำที่มีประโยชน์ หรือไร้ประโยชน์ก็ตามจะฟังมีเมตตาจิตพูด หรือมีโทสะพูดก็ตาม ในข้อนั้นเธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า “จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตให้บุคคลนั้นอยู่ เราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่”

5. อุบายวิธีระงับความโกรธด้วยวิธีต่างๆ

อุบายวิธีระงับความโกรธด้วยวิธีการเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

เมตตา เป็นหลักธรรมที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติกันมาอย่างหนึ่ง ในบรรดาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่า เมตตานำประโยชน์มาแก่ผู้ปฏิบัติและสังคมโดยรวมได้มาก

เมตตา หมายถึง รักใคร่ ความเอื้อเฟื้อ แต่เมื่อบริการตามรูปศัพท์แล้ว ที่เรียกว่า เมตตา ก็เพราะมีความประพฤติเอื้อเฟื้อในมิตร

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ให้คำจำกัดความของเมตตาไว้ว่า “เมตตามีความเป็นไปโดยอาการคือ มีลักษณะพฤติเกื้อกูล มีหน้าที่ในการน้อมประโยชน์เข้ามาให้ (แก่สัตว์) มีการจำกัดความอาฆาตเป็นเครื่องปารกฎ(เป็นผล) มีการเข้าไปสงบความพยาบาทเป็นสมบัติ(และ)มีการเกิดความเสนาหาเป็นตัววิบัติ”²²

จากคำจำกัดความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า เมตตานี้ก็คือความปรารถนาจะให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุข และเป็นปฏิปักษ์ต่อพยาบาทโดยตรง จึงมีหน้าที่กำจัดความพยาบาท อันเป็นนิวรณ์ข้อสอง ส่วนความเสนาหาเป็นตัววิบัติ หรือศัตรูของเมตตาตานั้น ในการเจริญเมตตานี้ จึงควรระงับศัตรูใกล้เคียงมาด้วย เพราะแอบหรือโผล่เข้ามาทำลายจิตได้ง่าย เนื่องจากอยู่ใกล้กันมาก ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ไม่น้อยในชีวิตของเรา

6. อุบายวิธีระงับความโกรธด้วยวิธีคิดว่าแต่ละคนมีกรรมเป็นของตนเอง

ถ้าพยายามแล้วยังไม่หายโกรธ คือ ยังระงับความแค้นเคืองไม่ได้ ก็ให้ระลึกถึงพุทธโอวาท คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนให้ละความโกรธ โดยพยายามสั่งสอนตักเตือนตนเองบ่อยๆ ว่าแะเจ้าข้าโกรธอย่างร้าย พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้แล้วมิใช่หรือว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากใจที่

²² วิสุทธิ 2/121

หยาบช้า ฟังเอาเลื่อยที่มีคม 2 ข้างตัดอวัยวะน้อยใหญ่ ผู้ใดโกรธต่อใจนั้น ผู้นั้นไม่ชื่อว่าทำตามคำสอนของเรา เพราะเหตุที่ทำให้ให้ประทุษร้ายใจนั้น²³

ถ้ายังไม่หายโกรธอีก ให้ระลึกถึงพุทธพจน์ต่อไปนี้ดีกว่า ผู้ใดยอมโกรธตอบผู้ที่โกรธแล้ว ชื่อว่าย่อมชนะสงครามซึ่งชนะได้แสนาก ผู้ที่รู้ว่าคนอื่นโกรธแล้ว ย่อมประพฤติเป็นประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายตนและผู้อื่น เป็นผู้มั่งคั่ง ย่อมสงบระงับได้²⁴

เมื่อได้เตือนตนเองให้ระลึกถึงพุทธโอวาท ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น หรือพุทธโอวาทอื่นที่ทรงสอนไว้เพื่อให้ละความโกรธ แล้วเตือนตนย้ำอีกว่า บัดนี้ ท่านเมื่อยังโกรธอยู่อย่างนี้ก็ชื่อว่าไม่ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มิหนำซ้ำตัวท่านเองเมื่อโกรธตอบกลับเลยไปเสียกว่าคนที่โกรธก่อนเสียอีก ยังไม่ชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยาก สร้างความทุกข์เดือนร้อนให้แก่ตนเองและข้ายังต้องเป็นผู้เปรียบเหมือนขอบนคันทน์พินเผาตพเป็นคู่อีกด้วย เมื่อได้เตือนตนให้ระลึกถึงพุทธโอวาทดังกล่าวข้างต้นบ่อยๆ ความแค้นเคืองก็จะระงับไปในที่สุด

7. อุบายวิธีระงับความโกรธด้วยวิธีการโยนิโสมนัสการ

เมื่อผู้บำเพ็ญเมตตาภาวนา ระลึกถึงพุทธโอวาทดังกล่าวแล้ว ถ้าความโกรธระงับได้ก็เป็นการดี แต่ถ้ายังไม่หายโกรธ ยังแค้นเคืองอยู่ ก็ให้นึกถึงความดีของผู้นั้นที่เขาทำอยู่หรือเท่าที่เราจะพึงหาได้หรือเคยได้ยินเคยได้รับจากผู้นั้นปกติว่า บุคคลในโลกทุกคน ย่อมจะมีความประพฤติส่วนดีบ้าง ส่วนไม่ดีบ้างปะปนกันอยู่ บางคนมีส่วนดีมาก มีส่วนเสียน้อย แต่บางคนมีส่วนเสียมาก มีส่วนดีน้อย การที่คนเราจะมีส่วนชั่วหรือส่วนเสียโดยประการทั้งปวง หรือคนจะมีส่วนดีโดยประการทั้งปวงนั้นแทบไม่มีเลย หรือหาไม่ได้เพราะ เมื่อยังมีกิเลสอยู่ ก็ย่อมประพฤติบ้าง ประพฤติเสียบ้างปะปนอยู่เป็นธรรมดาอย่างไรก็ตาม ในการแผ่เมตตาไปในคนที่เบียดเบียน หรือในคนที่เราไม่ชอบใจนั้น ท่านให้นึกถึงความดีของบุคคลนั้นว่ามีอะไรบ้าง ที่เคยทำให้แก่เรา ให้แก่ประเทศชาติของเราหรือให้แก่สังคมโดยส่วนรวม ถ้าหากไม่ได้มาก แม้แต่มีนิดหน่อยก็ให้พยายามนึกถึงความดีอันนั้น แล้วความโกรธความแค้นเคืองจะลดน้อยลงหรือระงับไปได้ในที่สุด ฉะนั้นในบทต่อไปเราจะได้อธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมอันเนื่องมาจากความโกรธ พร้อมทั้งแนวทางแก้ไขความโกรธตามหลักพุทธธรรมตามลำดับ

8. อุบายวิธีระงับความโกรธด้วยวิธีการนึกถึงผลเสียของความเป็นคนมักโกรธ

ก. สอนตนเองให้คิดว่า พระพุทธเจ้าของเราทรงมีพระมหากรุณาธิคุณและทรงสอนชาวพุทธให้เป็นคนมีเมตตา เรามัวมาโกรธอยู่ ไม่ระงับความโกรธเสีย เป็นการไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ไม่ทำตามอย่างพระศาสดา ไม่สมกับเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าจึงรีบทำตัวให้สมกับที่เป็นศิษย์ของพระองค์ และจงเป็นชาวพุทธที่ดี

²³ ม.ม.12/272/179

²⁴ ส. ส. 15/875/267.

ข. พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า คนที่โกรธเขาก่อนก็นับว่าเลวอยู่แล้ว คนที่มามีสติรู้เท่าทัน หลงโกรธตอบเขาไปอีก ก็เท่ากับสร้างความเลวให้ยืดยาวเพิ่มมากขึ้น นับว่าเลวหนักลงไปกว่าคนที่ โกรธก่อนนั้นอีกเราอย่าเป็นทงคนเลว ทั้งคนเลวกว่านั้นเลย

ค. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนต่อไปอีกว่า เขาโกรธมากเราไม่โกรธตอบไป อย่างนี้เรียกว่า ชนะสงครามที่ชนะได้ยาก เมื่อรู้ทันว่าคนอื่นหรืออีกฝ่ายหนึ่งเขาขุ่นเคืองขึ้นมาแล้ว เรามีสติระงับใจไว้ เสียไม่เคืองตอบ จะถือว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ทั้งสองฝ่าย คือ ช่วยไว้ทั้งเขาและทั้งตัวเราเอง¹

เพราะฉะนั้น เราอย่าทำตัวเป็นผู้แพ้สงครามเลย จงเป็นผู้ชนะสงคราม และเป็นผู้สร้าง ประโยชน์เถิด อย่าเป็นผู้สร้างความพินาศควอดวายเลยถ้าคิดนี้กระสืออย่างนี้แล้วก็ไม่หยาบโกรธ ให้ พิจารณาขั้นที่สองต่อไปอีก

9. สรุป

วิธีดับความโกรธโดยใช้กลอุบายหลายวิธีที่จะกำจัดความโกรธ แต่โดยส่วนใหญ่ต้อง อาศัยสมาธิ คือ การทำจิตให้ตั้งมั่นในระดับฌานต่างๆ มี 58 ปฐมฌาน เป็นต้น แล้วดำเนินไปถึงขั้น วิปัสสนา คือพิจารณาธรรมด้วยปัญญาเห็นความจริงของสังขารคือ ชันธ์ 5 เป็นต้น มีใช้สัตว์บุคคล ตัวตนอะไรทั้งสิ้นเห็นชัดด้วยปัญญาจึงละโลภะ โทสะ โมหะ จนไปถึง (สมุจเฉตพหุทาน) เป็นการละ กิเลสที่เด็ดขาด ความโกรธความอาฆาต มาตราภัยกันก็ดับสนิทตามไปด้วยและหลักธรรมที่ใช้แก้ความ โกรธตามหลักของศาสนาไม่ว่าจะอยู่ในระดับเบื้องต้นคือ การปฏิบัติตามหลักเบญจศีลในเบื้องต้นซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาชีวิตของมนุษย์เพื่อดับความโกรธ พยายามไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ จิตผู้นั้นย่อมผ่องใสและมีสมาธิที่ตั้งมั่นได้อย่างรวดเร็วจนทำให้เกิดปัญญาเพื่อละ ความโกรธ (โทสะ) ออกจากจิตของตน และรู้จักเสียสละ ปล่อยวางความโกรธทิ้งไป โดยมี สติสัมปชัญญะควบคุมอยู่เสมอทุกเมื่อเพื่อรู้เท่าทันความโกรธที่จะเข้ามาจิตใจ หรือให้หลักการ เจริญเมตตาเพื่อปรารถนาให้ผู้อื่นโดยเฉพาะ ได้รับสุขทั้งกาย และ ใจโดยการแผ่เมตตาให้กับสรรพ สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกให้มีความสุข โดยตั้งสัจจะให้แน่วแน่ก็จะทุเลาความโกรธให้จางให้ไปได้ เช่นเดียวกัน หรือให้มี ทัมะ คือการข่มจิตไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น หรือ มีขันติในการอดทนต่อการละ ความโกรธออกจากจิตของตน และมีหิริโอตตปปะ คือ ความรู้สึกละอายที่จะให้ความโกรธเกิดขึ้น เพื่อไม่ให้สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น

ความโกรธในพระไตรปิฎก และ นักวิชาการกล่าวถึง ความโกรธ (โทสะ) ว่า กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความอาฆาต ความพยาบาท คิด ประทุษร้ายความโกรธย่อมก่อให้เกิดความพินาศภัย พิบัติต่อตนเอง และ ผู้อื่นด้วย ลักษณะของความโกรธ คือ ความโกรธร้ายแรงกว่าอัคคีภัย เพราะ สร้างความเสียหายให้แก่ชีวิต และ ทรัพย์สินอันเนื่องมาจากไฟภายใน คือ โทสะ คน โกรธสามารถ ฆ่าบิดามารดาก็ได้ ฆ่าพระอรหันต์ก็ได้ ฆ่าตนเองก็ได้ ฆ่าใครต่อใครก็ได้ ดังที่พุทธเจ้าตรัสไว้ใน อาฆาตวัตตสูตร 10 ประการที่ว่าสาเหตุให้เกิดความโกรธทำให้การล่วงละเมิดปาณาติบาตโดย

เจตนา หรือ ไม่เจตนาที่ดี เพราะถูกความโกรธครอบงำ เป็นสาเหตุการฆ่า และ ทำร้ายคนอื่น หรือ สัตว์อื่น เมื่อเพลิงความโกรธเกิดขึ้น แทนที่จะทำให้สว่าง กลับทำจิตใจให้มีมืดมิดยิ่งขึ้น คนโกรธย่อมไม่ รู้จักประโยชน์ของตน และ ของผู้อื่นขัดตามความเป็นจริง คนโกรธย่อมก่อกรรมที่ทำได้ยากเหมือน ทำได้ง่าย ดังนั้น พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ (การสละความโกรธทิ้งเสีย) เพราะ บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก บุคคลเหล่านั้นจึงอยู่เป็นสุข

วิธีระงับความโกรธตามหลักของศาสนาไม่ว่าจะอยู่ในระดับเบื้องต้นคือ การปฏิบัติตาม หลักเบญจศีลในเบื้องต้นซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาชีวิตของมนุษย์เพื่อบังคับความโกรธ พยายามไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ จิตผู้นั้นย่อมผ่องใสและมีสมาธิที่ตั้งมั่นได้อย่าง รวดเร็วจนทำให้เกิดปัญญาเพื่อสละความโกรธออกจากจิตของตน และ รู้จักเสียสละ ปล่อยวางความ โกรธทิ้งไป โดยมีสติสัมปชัญญะควบคุมอยู่เสมอทุกเมื่อเพื่อรู้เท่าทันความโกรธที่จะเข้า มาจิตใจ หรือใช้หลักการเจริญเมตตาเพื่อปรารถนาให้ผู้อื่นโดยเฉพาะ ได้รับสุขทั้งกาย และ ใจโดยการแผ่ เมตตาให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในโลกให้มีความสุข โดยตั้งสัจจะให้แน่วแน่ที่จะทุเลาความ โกรธให้จางให้ไปได้เช่นเดียวกัน หรือให้มี หนะ คือการข่มจิตไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น หรือ มีขันติใน การอดทนต่อการสละความโกรธออกจากจิตของตน และมีหิริโอตตปปะ คือ ความรู้สึกละอายที่จะ ให้ความโกรธเกิดขึ้นเพื่อไม่ให้สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น

เอกสารอ้างอิง

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **คุณธรรมประจำใจ**. คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว วันที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2530.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2551.

พระมหาสมทรง สิรินธโร นายแพทย์ประเวศ วะสี นายสมบุญ สุขสำราญ. บทบาทของวัดและ พระสงฆ์ไทยในอนาคต. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคสดีไทย จำกัด, 2525.

พันเอกปิ่น มุขนันต์. **ประมวลศัพท์ 6 ศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมลสมัย จำกัด , 2534.

มหาวิทยาลัยการณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยการณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยการณราชวิทยาลัย, 2539.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **ธรรมเพื่อความสวัสดิ์แห่ง**

ชีวิต กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2542.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ธรรมานุกรมประมวลพระนิพนธ์**

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ในงานวชิรญาณวงศ์านุสรณ์ครบ 100 ปี นับแต่วันประสูติ แห่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วันที่ 21-27 พฤศจิกายน พุทธศักราช, 2515.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธวิธีแกทุกข์ในสายธารธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา จัดพิมพ์, 2535.

การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6

สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

Participative Management According to Six *Sārānīyadhamma* for School Administrators

ปาไลดา นามเสนาะ, Palida Namsanor¹

พระมหาพงษ์เทพ ปากาโร, Phramaha Pongthep Papakalo²

ปณิดา สร้อยสาย, Panida Soi Sai³

Email : Palida.touch@gmail.com

Received: May 24, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

การบริหารสถานศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาในแต่ละแห่ง การบริหารแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาเป็นการบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการจัดการศึกษา ผู้ได้ทำงานเป็นทีม ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญในการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ นำรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา การวางแผน การจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ การดำเนินงาน การติดตามและการประเมินผล ที่สอดคล้องหลักธรรมตามหลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษา ประกอบไปด้วย 1) เมตตา 2) เมตตากรรม ตั้งเมตตากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ 3) เมตตาจิตกรรม ตั้งเมตตาจิตกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ 4) เมตตาโมกข์ ตั้งเมตตาโมกข์ในเพื่อนพรหมจรรย์ 5) สาส์นสาธยาย มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ 6) ภาวนาสภาสมาธิ มีภาวนาธรรมเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย โดยเปิดโอกาสให้บุคคลหรือองค์กรต่างๆเข้ามามี

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² มหาวิทยาลัยรามคำแหง/ Ramkhamhaeng University

³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ส่วนร่วม เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ลดความขัดแย้งภายในองค์กร และ พัฒนางานที่ปฏิบัติให้มีคุณภาพสูงสุด

คำสำคัญ: (การบริหารแบบมีส่วนร่วม), (หลักสราณียธรรม 6), (ผู้บริหารสถานศึกษา)

Abstract

Current school administration, especially in teaching and learning activities which must be modified to the situation changing, and conforming to the context of the school. Each of the participatory management for school administrators is managed by the person in organizations of individuals seeking for benefits both directly and indirectly from educational management. They have worked as a team, using creativity and skills for better management to achieve lead objectives, participatory management for problem findings, planning, resource management, decision making, monitoring and evaluation operations, which was consistent to the Six *Sārāṇīyadhamma* teaching applied to the management of the educational institutions, consisting of 1) *Mettākāyakamma* or bodily loving-kindness to all, 2) *Mettāvacīkamma* or verbal compassion to all friends, 3) *Mettāmanokamma* or mental compassion in all friends, 4) *Sādhāraṇabhogī* or sharing the gifts to public, 5) *Sīlasamāññatā* or being equal moral to all friends, 6) *Diṭṭhisāmāññatā* or equal views to all friends. It was done by providing opportunities for various individuals or organizations to participate for standard quality of education for reducing conflicts within the organization and improving the work for highest quality.

Keywords: (Participative Management), (*Sārāṇīyadhamma*)

1. บทนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 54 ได้บัญญัติให้รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนในการจัดการศึกษาทุกระดับ โดยรัฐมีหน้าที่ดำเนินการกำกับ ส่งเสริม และสนับสนุนให้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล ทั้งนี้ ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติซึ่งอย่างน้อย ต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ และการดำเนินการและตรวจสอบการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติด้วย⁴ อีกทั้งการวางแผนทางการบริหารและการจัดการ โดยการกระจายอำนาจไปสู่สถานศึกษาเพื่อความเป็นอิสระ คล่องตัวในการบริหารจัดการที่แสดงความรับผิดชอบต่อผู้เรียน ภายใต้การกำกับและการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาที่มีความรู้ความสามารถ⁵

การบริหารสถานศึกษาในปัจจุบัน มีจุดมุ่งหมาย คือ การจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายของการศึกษาที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีคุณภาพ มีความรู้ มีจริยธรรม และคุณสมบัติตามที่ต้องการ นำไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมต่อไปได้เป็นอย่างดี การบริหารสถานศึกษาดังกล่าว โดยเฉพาะด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาในแต่ละแห่ง การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันจึงได้ถูกกำหนดไว้ทั้งหมด 5 รูปแบบ ได้แก่ การเรียนแบบ On – Site การเรียนแบบ On – Air การเรียนแบบ On – Line การเรียนแบบ On – Demand และการเรียนแบบ On-Hand แต่การจัดการเรียนการสอนและการบริหารจัดการภารกิจของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จไม่ได้หากขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ซึ่งการที่จะให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานให้ประสบความสำเร็จได้นั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในการบริหารงานในสถานศึกษา

บทความนี้จะนำเสนอการบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสราณียธรรม 6 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ได้แก่ 1) เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ 2) เมตตาวิจิตรกรรม ตั้งเมตตาวิจิตรกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ 3) เมตตาโมกกรรม ตั้งเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ 4) สาธารณโภคี ได้สิ่งของใดมาก็แบ่งปัน 5) สีสสามัญญตา มีศิลปะวิสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย 6) ญาณสามัญญตา มีญาณวิจามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย สราณียธรรมทั้ง 6 ข้อ เป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้

⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. ราชกิจจานุเบกษา. 2560 หน้า 15–16.

⁵ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. ร่างกรอบทิศทางแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2574. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. 2559

เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายทั้งปวง เป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา ทำให้การดำเนินงานในด้านต่างๆสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

2. แนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) เป็นแนวคิดด้านการบริหารที่เน้นความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้บริหารและผู้ใต้บังคับบัญชาในการร่วมมือร่วมใจปฏิบัติงาน ด้วยเหตุผลหลักที่ว่า การมีส่วนร่วมของบุคลากรเป็นกระบวนการพัฒนาความสามารถของบุคลากรในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์กร นักการศึกษาได้ให้ความสำคัญและความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง บุคคลผู้บริหารใช้การจูงใจให้บุคคลผู้ปฏิบัติงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมรับผิดชอบ เพื่อการพัฒนางานที่ปฏิบัติให้มีคุณภาพสูงสุด⁶ หรือ การบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจตลอดจนการประเมินผลให้ทุกฝ่ายได้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกัน อันจะนำไปสู่เป้าหมายขององค์กร⁷ จึงเป็นงานที่ทุกฝ่ายในหน่วยงานมีส่วนเกี่ยวข้องในการร่วมคิดร่วมทำ ด้วยความตั้งใจ เต็มใจ จนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้⁸ หรืออาจกล่าวได้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) หมายถึง การบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการ การตัดสินใจ ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญในการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการบริหารงานมีความสำคัญของการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการปฏิบัติงานที่มุ่งหวัง และกระบวนการการตัดสินใจสามารถรองรับพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรได้กว้างขวางและเกิดการยอมรับได้เป็นหลักการของการบริหารงานที่ผลต่อการดำเนินการเชิงวิเคราะห์ ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจได้ ลดช่องว่างของระบบการสื่อสารในองค์กรและจัดปัญหาความขัดแย้ง

⁶ วินัย ดิสงส์ และดวัลย์ มาศจรัส, *การบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม*, กรุงเทพมหานคร : ชารอักขร, 2550, หน้า 49.

⁷ ธร สุนทรายุทธ, *การบริหารจัดการเชิงปฏิรูป*, กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, 2551, หน้า 540.

⁸ รัชนิดา นิยมณี. ความสัมพันธ์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับงานวิชาการของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 3. *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2554 หน้า 24.

สรุปได้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานด้านการศึกษามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมรับผิดชอบ พร้อมทั้งร่วมกำกับติดตามตรวจสอบและประเมินผล เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ลดความขัดแย้งภายในองค์กร และพัฒนางานที่ปฏิบัติให้มีคุณภาพสูงสุดบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3. องค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารงานในองค์กร มีนักวิชาการและนักการศึกษาได้ศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ กานดา สิทธิแก้ว⁹ กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการทำงานร่วมกันของกลุ่มคน เพื่อประโยชน์ของหน่วยงาน การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงานการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงานหรือการที่ผู้บังคับบัญชาเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีโอกาสในการร่วมบริหารจัดการในการทำงาน ให้มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร และมีความเต็มใจในการทำงานจนบังเกิดผลดีหลายๆ ประการต่อองค์กร เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด ส่วนกัญญาพัชร พงษ์ดี¹⁰ กล่าวว่า การพัฒนากลยุทธ์การบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบการบริหารเชิงกลยุทธ์ ของ Wheelen, & Hunger 4 ประการ ดังนี้ 1) การตรวจสอบสภาพแวดล้อม 3) การกำหนดยุทธศาสตร์ 3) การนำยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ และ 4) การประเมินผลและควบคุม กนกรัตน์ ทำจะดี¹¹ กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมในงานวิชาการของครูในสถานศึกษา ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 4) การมี

⁹ กานดา สิทธิแก้ว. การบริหารแบบมีส่วนร่วมในการยกระดับโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพสู่ระดับเพชรของโรงเรียนบ้านลพคำ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา**. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. 2559

¹⁰ กัญญาพัชร พงษ์ดี. กลยุทธ์การบริหารแบบมีส่วนร่วมของไตรภาคีในการยกระดับคุณภาพผู้เรียนในโรงเรียนพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบน. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา**. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. 2559

¹¹ กนกรัตน์ ทำจะดี. การศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมในงานวิชาการของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 2. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสยาม. 2560

ส่วนร่วมในการประเมินผล กมลชนก ศรีวรรณ¹² กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการทำงานเป็นทีมของโรงเรียน มีหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม 6 ด้าน คือ 1) การไว้วางใจกัน 2) ความยึดมั่นผูกพันต่อกัน 3) การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของงาน 4) ความมีอิสระในการปฏิบัติงาน 5) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และ 6) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และ ศฤงคาร ใจปันหา¹³ ได้สรุปองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมได้ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ด้านการบริหารเชิงกลยุทธ์ 2) ด้านการมีส่วนร่วมในการบริหาร 3) ด้านการทำงานเป็นทีม และ 4) ด้านการกระจายอำนาจในการบริหาร ตามลำดับ

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษา มีองค์ประกอบที่สามารถบริหารสถานศึกษาได้ 6 องค์ประกอบดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร 4) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 5) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และ 6) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

4. หลักสารณียธรรม 6

สารณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ในพระไตรปิฎกมีหลักฐานแสดงสารณียธรรม มีอยู่ 6 ประการ ได้แก่

1. เมตตากายกรรม หมายถึง การตั้งมั่นเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง อรรถกถาจารย์ยังจำแนก เมตตากายกรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) เมตตากายกรรมของคฤหัสถ์ ได้แก่ การ ไปเพื่อไหว้พระเจดีย์ การไปเพื่อไหว้ต้นโพธิ์ การไปเพื่อนิมนต์พระสงฆ์ การเห็นภิกษุทั้งหลายเข้าบ้านที่เหมาะสมแก่โคจร เพื่อป้อนบาตรแล้วต้อนรับ การรับบาตร การปูลาดอาสนะ การตามส่ง ชื่อว่าเมตตากายกรรมของพวกคฤหัสถ์ 2) เมตตากายกรรมของภิกษุ ได้แก่ การบำเพ็ญอาภิสมาจาริกรรมด้วยเมตตาจิต กายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา

2. เมตตาวจีกรรม หมายถึง การตั้งมั่นเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง จำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) เมตตาวจีกรรมของคฤหัสถ์ ได้แก่ กรรมในเวลา กล่าวคำเป็นต้นว่า เราทั้งหลายจะไปไหว้พระเจดีย์ จะไปไหว้ต้นโพธิ์ จะฟังธรรม จะบูชาด้วยประทีป พวงมาลัยและดอกไม้ จะสมათานประพาสสุจริต 3 จะถวายสลากภัต เป็นต้น จะถวายผ้าจำนำ

¹² กมลชนก ศรีวรรณ. การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการทำงานเป็นทีมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครพนม เขต 2 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. 2561

¹³ ศฤงคาร ใจปันหา. รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการมีงานทำ สำหรับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2563

พรรษา จะถวายปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์ในวันนี้ ท่านทั้งหลายจงนิมนต์พระสงฆ์แล้วจัดแจงของควรเคี้ยว เป็นต้น จงปูลาดอาสนะทั้งหลาย จงเข้าไปตั่งน้ำดื่มไว้ จงไปรับพระสงฆ์มา จงให้ท่านนั่งบนอาสนะที่ปู ลาดไว้แล้ว มีความพอใจ ความอุตสาหะ ขวนขวายเถิด ชื่อว่าเมตตาวจีกรรมของคฤหัสถ์ทั้งหลาย

2) เมตตาวจีกรรมของภิกษุ ได้แก่ การบอกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพื่อบรรเทา การบอกกัมมฏฐาน การแสดงธรรม การบอกพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก ด้วยเมตตาจิต

3. เมตตามโนกรรม หมายถึง การตั้งมั่นเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อ หน้าและลับหลัง มีอยู่ 2 ประเภทได้แก่ 1) เมตตามโนกรรมของคฤหัสถ์ ได้แก่ การคิดว่า ขอพระคุณ เจ้าทั้งหลายจงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันเถิด 2) เมตตามโนกรรมของภิกษุ ได้แก่ การลุก ขึ้นแต่เช้าแล้วชำระล้างร่างกาย และการทำวัตรที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้นแล้วนั่งบนอาสนะที่สงัดคิดว่า ภิกษุทั้งหลายในวิหารนี้จงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันเถิด

4. สาธารณโภคิ หมายถึง การบริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตมัมเพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้มีศีลในอรรถกถา อธิบายเพิ่มเติมว่า การบริโภคโดยไม่แบ่งแยกมีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะได้แก่ 1) ไม่แบ่งแยกอำภิส 2) ไม่ แบ่งแยกบุคคล การไม่แบ่งแยกอำภิส คือ ไม่แบ่งแยกอำภิส โดยคิดว่า จะให้เท่านี้ ๆ และไม่แบ่งแยก บุคคลโดยคิดว่า จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนี้ ส่วนการไม่แบ่งแยกบุคคล คือ การไม่แบ่งด้วยความคิด อย่างนี้ว่า เราจักให้แก่ท่านโน้น จักไม่ให้แก่ท่านโน้น ผู้ใดไม่ทำการแบ่งแยกแม้ทั้ง 2 อย่างนี้แล้ว บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ผู้นั้นชื่อว่าบริโภคโดยไม่แบ่งแยก

5. สีสสามัญญตา หมายถึง การมีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทท่านผู้รู้ สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อ หน้าและลับหลัง

6. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง การมีอริยทิวาส หมายถึง สัมมาทิฏฐิในอริยมรรค อันเป็นธรรม เครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง

องค์ธรรมทั้ง 6 ประการดังกล่าวมานี้เรียกว่า หลักสาราณียธรรม พระพุทธองค์ตรัสไว้เป็น ส่วนใหญ่โดยตรัสต่างวาระกัน ทรงแสดงเพื่อต้องการให้สังคมสงฆ์เกิดความเป็นปึกแผ่นสามัคคีต่อกัน ด้วยการอาศัยการเจริญเมตตาทั้ง 3 ทวารคือกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม (เมตตา กายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม) แก่บุคคลรอบข้าง นอกจากนั้นยังเป็นการสอนให้รู้จัก เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของบริโภคแก่มิตร (สาธารณโภคิ) ในขณะเดียวกันนั้นการเสมอกันด้วยสิ่ง 2 สิ่งก็เป็น อีกองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในหลักการนี้ กล่าวคือ มีศีลเสมอกัน (สีสสามัญญตา) และมี ทิฏฐิที่เสมอกัน (ทิฏฐิสามัญญตา) ทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมภายใต้กรอบแห่งสาราณียธรรมดำเนิน ไปได้อย่างราบรื่นขึ้น พระพุทธองค์ทรงยก ทิฏฐิ ว่าเป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคฤหัสถ์สาราณียธรรม 6 ประการเอาไว้ทั้งหมด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทิฏฐิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิยานิกรรมนำ

บุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคฤมสราณียธรรม 6 ประการนี้ไว้ ฤทธิทั้งหลาย ยอดอันเป็นส่วนสูงสุดเป็นที่ยึดคฤมเรือนยอด แม้ฉันใด ฤทธิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิยานิกรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคฤมสราณียธรรม 6 ประการนี้ไว้” อรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า “สำหรับผู้ที่บำเพ็ญสราณียธรรม อันเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เมื่อกาลผ่านไปนานก็ไม่ควรลืม เพราะเธอเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่ควรระลึกถึง ผู้ใดบำเพ็ญธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์ ธรรมเหล่านั้นย่อมทำผู้นั้นให้เป็นที่รักของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย” สรุปได้ว่าหลักสราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาที่สร้างความรักความสามัคคีในการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย เมตตามโนกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาทายกรรม สาธารณโกติ สีสสามัญญตา และทัญญีสสามัญญตา เสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน สอนเกี่ยวกับหลักการอยู่ร่วมกัน ต้องมีการช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง และเป็นคุณธรรมที่ทำให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทำให้เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีในการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ช่วยส่งเสริมการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม สถานศึกษาควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลดีแก่เพื่อนร่วมงานและการบริหารงานในสถานศึกษาต่อไป

5. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสราณียธรรม 6 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

การบริหารแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาเป็นการบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการจัดการศึกษาได้ทำงานเป็นทีม ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญในการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยใช้การบริหารคุณภาพที่ทุกคนมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ลงมือทำและรับผิดชอบร่วมกัน ผลักดันให้ครูทุกกลุ่มวิชาทำงานร่วมกัน โดยมุ่งคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นผู้สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากร เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการเรียนรู้ และจัดหางบประมาณเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการศึกษา¹⁴ ซึ่งการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาภายใต้องค์ประกอบ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร 4) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 5) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 6) การมีส่วนร่วมในการติดตามและการประเมินผล เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ลดความขัดแย้ง

¹⁴ รวี จันทะนาม. รูปแบบการบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในโรงเรียนขนาดเล็ก. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต* สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. 2557

ภายในองค์กร และพัฒนางานที่ปฏิบัติให้มีคุณภาพสูงสุด และสามารถนำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักสาราณียธรรม อันประกอบไปด้วย¹⁵

1. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านเมตตาทายกรรม ตั้งทายกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ประกอบกิจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในองค์กรด้วยความเต็มใจ เป็นการแสดงออกซึ่งความเป็นมิตรทางกาย

2. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านเมตตาวจีกรรม ตั้งวจีที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือน ด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ เป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อกัน

3. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านเมตตาโมกกรรม ตั้งมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสปรารถนาดีต่อกัน โดยปราศจากอกุศลจิตไม่หวาดระแวง

4. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านสาธารณโกติ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม ได้สิ่งของใดมาก็แบ่งปัน คือ การจัดสรรผลประโยชน์ที่เหมาะสม นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านสัสสามัญญตา มีความประพฤติสุจริตดีงามเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติที่เหมาะสมต่อกันสร้างความเลื่อมใส สร้างศรัทธาไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ

6. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านทิวฐิสัมมัญญตา มีทิวฐิตีงามเสมอเหมือนกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ เห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการ มีความเห็นสอดคล้องกัน อันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น ล้นทุกข์ ขจัดปัญหา แก้ปัญหาได้อย่างระยะยาว โดยการเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายพูดคุยและสื่อสารกัน เพื่อนำองค์กรในการก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงของที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

6. บทสรุป

การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) เป็นการบริหารโดยให้บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้เข้ามามีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำงาน จึงก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน ผูกมัดและตกลงใจร่วมกันในการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ลดความขัดแย้งภายในองค์กร และพัฒนางานที่ปฏิบัติให้มีคุณภาพสูงสุด

¹⁵ สามารถ มั่งส้ง. **สาราณียธรรม 6 หลักการในการอยู่ร่วมกัน**. ผู้จัดการรายวัน ข้อมูลออนไลน์ เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2565 <https://mgronline.com/daily/detail/9620000029668>

บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การบริหารแบบมีส่วนร่วมสามารถบูรณาการเข้ากับหลักสาราณียธรรมได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา ปัญหาต่างๆเมื่อเกิดขึ้นในองค์กร หากประพฤติปฏิบัติตามกาย วาจา ใจ ด้วยความเมตตา แสดงกิริยาอาการสุภาพ กล่าววาจาสุภาพ ตั้งจิตปรารถนาดี ย่อมเกิดเป็นกัลยาณมิตรที่มีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาต่างๆได้ 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน การแบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลถือว่าการให้ทาน เป็นการแสดงความมีน้ำใจ จึงถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมในการวางแผนการบริหารในองค์กร 3) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร การบริหารบุคคลเป็นทรัพยากรที่สำคัญ ผู้บริหารต้องรู้จัก รู้ความสามารถ โดยแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุมีผล 4) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การขอความร่วมมือด้วยการประพฤติสุจริตดีงาม ย่อมเกิดประโยชน์ต่องานมากกว่าการสั่งการ 5) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ด้วยการเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการ อันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น ล้นทุกข์ ขจัดปัญหา แก้ปัญหาได้อย่างระยะยาว 6) การมีส่วนร่วมในการติดตามและการประเมินผล เมื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม 6 ดังกล่าว ย่อมเกิดกัลยาณมิตรในองค์กร สามารถประเมินผลความสำเร็จเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพช่วยให้บุคลากรเกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งในองค์กร เกิดความรู้สึกผูกพัน รับผิดชอบ กับงาน ซึ่งจะช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

ภาพที่ 1 การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กนกรัตน์ ทำจะดี. การศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมในงานวิชาการของครูในสถานศึกษาชั้น
พื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 2. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท** (ปริญาโท). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสยาม. 2560
- กมลชนก ศรีวรรณ. การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการทำงานเป็นทีมในโรงเรียนสังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครพนม เขต 2 (**วิทยานิพนธ์ปริญญา
โท**). สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. 2561
- กานดา สิทธิแก้ว. การบริหารแบบมีส่วนร่วมในการยกระดับโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพสู่ระดับเพชร
ของโรงเรียนบ้านลอบคำ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 3.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. 2559
- กัญญาพัชร พงษ์ดี. กลยุทธ์การบริหารแบบมีส่วนร่วมของไตรภาคีในการยกระดับคุณภาพผู้เรียนใน
โรงเรียนพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบน **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท** มหาวิทยาลัยราช
ภัฏเชียงราย. 2559
- จร สุนทรายุทธ, **การบริหารจัดการเชิงปฏิรูป**, กรุงเทพมหานคร: เนติกุลการพิมพ์, 2551, ศฤงคาร
ใจปันหา. รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการมีงานทำ สำหรับนักเรียนที่มี
ความบกพร่องทางสติปัญญา สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. **วิทยานิพนธ์
ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2563
- รวี จันทะนาม. รูปแบบการบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลในโรงเรียนขนาดกลาง.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราช
ภัฏอุบลราชธานี. 2557
- รัชนิดา นิคมณี. ความสัมพันธ์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับงานวิชาการของสถานศึกษาในสังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 3. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต**, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
2554 หน้า 24.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. ราชกิจจานุเบกษา. 2560 หน้า 15-16.
- วินัย ติสสงค์ และดวัลย์ มาศจรัส, **การบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม**, กรุงเทพมหานคร :ธาร
อักษร, 2550, หน้า 49.
- สามารถ มั่งลั่ง. **สารานุกรม 6 หลักการในการอยู่ร่วมกัน**. ผู้จัดการรายวัน ข้อมูลออนไลน์
เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2565 <https://mgronline.com/daily/detail/9620000029668>
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **ร่างกรอบทิศทางแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2574**.
กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. 2559

การสร้างสมดุลชีวิตกับการทำงานในบทบาทของครูตามหลักไตรสิกขา Creating The Work–Life Balance According to the Threefold Principle

อนิสา สังข์เจริญ, Anisa Sangcharoen¹

วศิพร แท้มคุ, Siwaporn Tamku²

E-mail : anisa.sang@gmail.com

Received: April 15, 2022 Revised: May 21, 2022

Accepted: May 24, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างสมดุลชีวิตกับการทำงาน (Work–Life Balance) ของครูโดยใช้หลักไตรสิกขา ซึ่งพบว่า การนำหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นธรรมะในพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ทั้ง กาย จิต และเกิดปัญญาในบุคคลที่ปฏิบัติ เพื่อเรียนรู้การดำเนินชีวิตอย่างมีสติ พอดี และเหมาะสม เมื่อบุคคลได้พัฒนาตนเองให้มีความสมดุลในชีวิตและการทำงาน ทำให้งานมีประสิทธิภาพ สร้างศักยภาพให้กับองค์กร หากผู้บริหารหรือครูได้เรียนรู้แนวคิดของความสมดุลและการพัฒนาตนเองตามหลักธรรมแล้ว สิ่งที่ได้รับคือความผูกพัน การสร้างประโยชน์ของบุคลากร และความสำเร็จที่เกิดขึ้นต่อองค์กรในระยะยาวสืบไป

คำสำคัญ : (ความสมดุลชีวิตกับการทำงาน), (บทบาทครู), (ไตรสิกขา)

Abstract

This academic article aims to study the guidelines for creating work–life balance of teachers using Threefold principle. It found that this virtue of Threefold Trainings is required for human development for best beneficial both physically and mentally, and leading to true wisdom for those who practiced to live consciously, fit and appropriately. When a person with developed

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

² โรงเรียนวัดชินวราราม (เจริญผลวิทยาเขต) /Wat Chin Wararam School (Charoenphon Wittayawet)

balance in life and work can work efficient, creating potential for the organization. If administrators or teachers have learned the concept of balance and self-improvement according to the Buddhist teachings will surely meet a good employment engagement, benefits of personnel and the success of the organization in the long run.

Keywords: (work-life balance), (teacher role), (Threefold Principles)

1. บทนำ

ท่ามกลางสภาพการแข่งขันสูงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพื่อความก้าวหน้าทางอาชีพ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต ทำให้หลายคนมุ่งมั่นที่จะทำงาน และมองว่าความสำเร็จของการทำงาน คือการลงมือทำงานอย่างหนัก ทุกอาชีพต่างมีหน้าที่และความรับผิดชอบตามบริบทที่ต่างกัน ในทางการศึกษานั้น “ครู” เป็นผู้ที่มีการหนักในการอบรมสั่งสอน และถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ ในทางพระพุทธศาสนาถือกันว่า ครูเป็นทิศเบื้องขวา เพราะเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งที่จะสร้างบุคคลในสังคมให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม อันจะเป็นกำลังทางสังคมของประเทศชาติต่อไป แต่ได้หมายความว่า การทำงานของครูจะต้องหนัก โดยไม่มีโอกาสให้ตนเองได้ใช้ชีวิตอยู่บนพื้นฐานของการทำงานที่มีความสุข

“...ความสบายใจของคนเป็นของที่หายาก คนเราต้องมีความสบายใจ จึงจะมีชีวิตที่ราบรื่นได้...”³ เป็นบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “5 ธันวาคมมหามงคล” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพุธที่ 5 เมษายน 2521 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการสร้างความสบายใจให้เกิดขึ้น เพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ นั่นคือ บุคคลควรมีความสมดุลของร่างกายและจิตใจ รวมทั้งมีความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานด้วย

ความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน (work-life balance) จึงเป็นความสามารถของแต่ละบุคคลในการบริหารจัดการและจัดสรรเวลาในการทำงาน รวมทั้งการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าชีวิต

³ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, คำพอสอน : ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต, [ออนไลน์], แหล่งที่มา www.thaihealth.or.th/Content/39281-หลักคิดดำเนินชีวิตด้วย‘คำพอสอน’.html [20 กุมภาพันธ์ 2565].

ส่วนตัว ครอบครัว การสร้างสัมพันธภาพในสังคม และกิจกรรมในยามว่างให้มีความเหมาะสมพอดี⁴ เมื่อบุคคลพยายามจะหาความเจริญทางวัตถุ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต แต่สิ่งที่จะพัฒนาจิตใจจึงเกิดความไม่สมดุลในชีวิตตามมา ทำให้พบความไม่สบายกายและใจ วิธีการสร้างความสมดุลและส่งผลให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข คือ หันกลับสู่ธรรมชาติอันบริสุทธิ์ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาตนเองต่อไป การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพและความสำเร็จต้องเกิดจากความพร้อมของบุคคลทั้งร่างกาย จิตใจ รวมทั้งความรู้ความสามารถ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคคลต้องมีความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานเพื่อความสำเร็จอย่างแท้จริง

หลักไตรสิกขา คือหลักการพัฒนาความประพฤติทางกาย ทางจิตและปัญญา เพื่อการแก้ปัญหาของมนุษย์ เพื่อความดับทุกข์นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระอย่างแท้จริง การนำหลักไตรสิกขาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตนั้น จะทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขที่แท้จริงไตรสิกขา เป็นระบบการศึกษาหลักธรรมคำสอนเพื่อไปสู่หลักการปฏิบัติธรรม 3 ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกง่าย ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา สิกขาทั้งสามด้านนี้สามารถนำมาพัฒนาพฤติกรรมทางกาย จิตและปัญญา เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีงามได้⁵

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ในบทความนี้จึงได้นำเสนอเกี่ยวกับการสร้างความสมดุลในชีวิตและการทำงานของบทบาทครูโดยใช้หลักธรรมไตรสิกขา เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานและการดำเนินชีวิต โดยประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ คือ ความหมายและองค์ประกอบของสมดุลชีวิตและการทำงาน แนวทางการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน บทบาทของครู หลักธรรมไตรสิกขา การปฏิบัติและพัฒนาตามหลักของไตรสิกขา รวมทั้งบทบาทของครูตามหลักไตรสิกขา

2. ความสมดุลของชีวิตและการทำงาน

การทำงานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าการทำงานเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติมากที่สุดในช่วงหนึ่งของชีวิตมนุษย์ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า ทั้งชีวิตคือ การทำงาน ซึ่งการทำงานอย่างหนักโดยไม่ได้นิ่งถึงความสมดุลในชีวิต ปล่อยให้งานเข้ามา ก้าวภายในชีวิตของตนเองมากเกินไปก็ไม่ได้แสดงถึงความสำเร็จที่แท้จริง ดังนั้นมนุษย์จึงควรสร้าง

⁴ จุฑาภรณ์ หนูบุตร “ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน กรณีศึกษา : โรงพยาบาลวิภาวดี”, *วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2554, หน้า 13

⁵ กาญจนา หาญศรีวรพงศ์ “การสร้างดุลยภาพชีวิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, *ดุขฎิ นิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561, หน้า 202.

ความสมดุลให้เกิดขึ้น มีนักวิชาการและผลงานวิจัยหลายเรื่องที่กำลังพูดถึง ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน (work-life balance) มีความหมาย ที่ประกอบด้วย 3 คำ ได้แก่ “งาน” “ชีวิต” และ “สมดุล” โดยคำว่า “งาน” หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำงานทั้งตามเวลาที่กำหนด และกิจกรรมที่นอกเหนือเวลาซึ่งเกี่ยวข้องกับงานที่ทำ คำว่า “ชีวิต” หมายถึง การใช้ชีวิตกับครอบครัวการมีอิสระในการใช้เวลาพักผ่อนส่วนตัว หรือใช้เวลาสำหรับสานสัมพันธ์กับคนในครอบครัว คำว่า “สมดุล” หมายถึง การแบ่งเวลาให้แก่งาน และชีวิตอย่างเหมาะสม ซึ่งความสมดุลนั้นอาจมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล แต่ละสถานการณ์⁶ สอดคล้องกับ ภาณุภาคย์ พงศ์อดิชาติ ที่กล่าวว่า การกำหนดเวลาในการดำเนินชีวิตให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมกับงาน ครอบครัว สังคม และตนเอง ซึ่งองค์กรต้องทำให้พนักงานเกิดความรู้สึกว่าตนมีอำนาจที่จะจัดการภาระงาน กิจกรรมการปฏิบัติงานต่าง ๆ และบริหารเวลาที่จะใช้ในการปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการของตนเอง เพราะจะทำให้เกิดความพึงพอใจ⁷ นอกจากนี้ ชีระ กนกกาญจน์รัตน์ ได้กล่าวว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดในการรักษาความสมดุลของชีวิต คือ การบริหาร “เวลา” อย่างมีประสิทธิภาพ เวลาเป็นหนึ่งในทรัพยากรมีค่าที่สุด ทุกคนมีเวลาจำกัดเหมือนกัน⁸

จากความหมายของความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน ผู้เขียนได้ให้ความหมายว่า ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน หมายถึง การบริหารเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ให้การทำงานก้าวมาในช่วงเวลาชีวิตของตนเอง และครอบครัว ความพอดีนี้จะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานของตนเองเช่นกัน

⁶ Hymen & Summers, 2004, อ้างใน กนกอร ธรรมแสง, “ความสัมพันธ์ระหว่างสมดุลชีวิตในการทำงานและความสุขในการทำงานของนักกีฬาอาชีพ”, วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา), 2562, หน้า 21

⁷ ภาณุภาคย์ พงศ์อดิชาติ, ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา www.ocsc.go.th/ocsccms/uploads/File/WLB%20_1.pdf [20 กุมภาพันธ์ 2565].

⁸ ชีระ กนกกาญจน์รัตน์. (2556), เชื้อทิศ SME : Work Life Balance ปรับแนวคิดสำหรับชีวิตและการทำงาน , [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://www.thairath.co.th/content/370700> [20 กุมภาพันธ์ 2565].

3. องค์ประกอบของความสมดุลในชีวิตและการทำงาน

สำหรับองค์ประกอบของความสมดุลในชีวิตและการทำงานนั้น ได้มีผู้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้หลายท่าน เช่น

Walton (1974) ได้กำหนดองค์ประกอบที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตการทำงาน ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติ 8 ประการ ดังนี้ (1) ค่าตอบแทนที่ยุติธรรมและเพียงพอ (2) สิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ (3) การพัฒนาความสามารถของบุคคล (4) ความก้าวหน้าและมั่นคงในงาน (5) การบูรณาการด้านสังคม (6) ธรรมเนียมในองค์กร (7) ความสมดุลระหว่างชีวิตงานกับชีวิตด้านอื่น และ (8) การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคม⁹

Huse and Cummings ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิตในการทำงานมี 8 ด้าน ดังนี้ (1) ค่าตอบแทนที่เหมาะสมและเป็นธรรม คือ การได้รับรายได้ที่เพียงพอและสอดคล้องกับมาตรฐานที่บุคลากรรู้สึกว่ามีความเหมาะสมและเป็นธรรม (2) สภาพแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะและปลอดภัย คือ การที่บุคลากรปฏิบัติงานในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ไม่ส่งผลเสียต่อสุขภาพและไม่เสี่ยงอันตราย (3) การพัฒนาความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน คือ การที่บุคลากรได้มีโอกาสพัฒนาขีดความสามารถของตนเองจากงานที่ทำ (4) ความก้าวหน้าและมั่นคงในงาน คือ การที่บุคลากรมีโอกาสก้าวหน้าในหน้าที่การงาน (5) ความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร คือ การที่บุคคลมีสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา เกิดการยอมรับซึ่งกันและกันมีบรรยากาศความเป็นมิตร (6) ลักษณะการบริหารงาน คือ การมีความยุติธรรมในการทำงาน มีการปฏิบัติต่อบุคลากรอย่างเหมาะสม (7) ความสมดุลในชีวิตและการทำงาน คือ การที่บุคลากรมีความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงาน และชีวิตส่วนตัวมีอิสระจากงาน และ (8) ความภาคภูมิใจในองค์กร คือ ความรู้สึกของบุคลากรที่มีความภูมิใจที่ได้ทำงานในองค์กรที่มีชื่อเสียงและได้รับรู้ว่าองค์กรมีความรับผิดชอบต่อสังคมในเรื่องต่าง ๆ¹⁰

Greenhaus, Collins and Shaw ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานว่ามี 3 ลักษณะ ดังนี้ (1) ความสมดุลในด้านเวลา (Time balance) คือ การที่บุคคลสามารถจัดสรรเวลาให้กับการทำงาน ครอบครัวหรือหน้าที่อื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม (2) ความสมดุลในด้านการมีส่วนร่วม (Involvement balance) คือ การที่บุคคลสามารถจัดสรรความสัมพันธ์ระหว่างงาน ครอบครัวหรือหน้าที่อื่น ๆ ได้อย่างลงตัว (3) ความสมดุลในด้านความพึงพอใจ (Satisfaction

⁹ Walton, R. E. (1974), *Improving the quality of work life*, Harvard Business Review, 15(5), 12-16.

¹⁰ Huse, E. F., & Cummings, T.G. (1985), *Organization development and change*, (3rd ed.). St. Paul, MN: West.

balance) คือ การที่บุคคลมีความรู้สึกพึงพอใจต่อหน้าที่การงาน ครอบครัวหรือหน้าที่อื่น ๆ ของตนเองที่จัดสรรได้อย่างสมดุล¹¹

จากการศึกษาองค์ประกอบของความสมดุลในชีวิตและการทำงาน ผู้เขียนมีแนวคิดว่าการมีองค์ประกอบสำคัญดังนี้ (1) ความสมดุลด้านเวลาของตนเอง และการทำงาน (2) ความพอใจในการปฏิบัติงาน (3) ความสัมพันธ์ของการปฏิบัติงานในองค์กร

4. แนวทางการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน

การสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานนั้น เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีแนวทางในการพัฒนา ดังนี้ (1) การจัดลำดับความสำคัญ เป็นแนวทางที่ได้มาจากกระบวนการตัดสินใจที่เหมาะสมอย่างสมเหตุสมผล (2) การปรับตัวเป็นแนวทางในการปรับ และควบคุมปัจจัยภายใน ก็คือตัวเอง การยอมรับกับการเปลี่ยนแปลง (3) การปรับสภาพแวดล้อม การเพิ่มทักษะหรือประสบการณ์การด้านการบริหารจัดการ ประกอบการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยสนับสนุนในบางกิจกรรมนั้น สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น (4) หาทางสร้างความสุขเป็นแนวทางเชิงกลยุทธ์ที่จะทำให้ทุกกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในระหว่างการค้าดำเนินชีวิตและการทำงาน มีความพึงพอใจแก่ตนเองและคนรอบข้างมากขึ้น และ (5) จุดยืนของชีวิต เป็นการกำหนดความแน่วแน่ตั้งมั่น จุดยืนของชีวิตจะเป็นเหมือนภาพสะท้อนและแรงขับเคลื่อนให้เราเลือกที่จะก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง¹²

อีกแนวคิดหนึ่งที่เป็นแนวทางในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน คือ (๑) องค์กรควรมีนโยบายเกี่ยวกับช่วงเวลาที่มีความยืดหยุ่น เพื่อสามารถส่งเสริมการเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว และสามารถลดความขัดแย้งในชีวิตของการทำงาน (2) การจัดให้มีโปรแกรมหรือการบริการด้านต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกให้พนักงานขององค์กร (๓) การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมการทำงาน (๔) การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชา และพนักงานโดยให้ความเคารพนับถือ

¹¹ Greenhaus, J. H., Collins, K. M., & Shaw, J. D. (2003), อ้างในปิยสุณีย์ ชัยปาณี, “กลยุทธ์ทางเลือกการสร้างความสมดุลในชีวิตและการทำงานของบุคลากรในองค์กรที่มีสมรรถนะสูงในประเทศไทย”, ใน Research and Development Journal Suan Sunandha Rajabhat University Vol. 12 No.2 (July–December) 2020 : 92–93.

¹² กิตติคุณ แสงนิล, “การสร้างควมหมายทางสังคมและบริหารความสมดุลในชีวิตและการทำงานจากประสบการณ์ของนักศึกษานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก”, ใน Kasem Bundit Journal Volume ๒๐ No.1 (January–June) 2019.

ต่อครอบครัวของพนักงาน และ (๕) การออกแบบกระบวนการ และขั้นตอนการทำงาน จะต้องคำนึงถึงผลลัพธ์สำหรับครอบครัวของพนักงาน ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น¹³

จากแนวทางในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน สามารถสรุปเป็นแนวทางได้ดังนี้ (1) จัดลำดับความสำคัญของชีวิตอย่างเป็นระบบ (2) นโยบายองค์กรที่ยืดหยุ่นและเข้าใจบุคลากร (3) สร้างความผูกพันในองค์กร มีความเคารพสิทธิของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา

5. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

การบริหารแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาเป็นการบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการจัดการศึกษาได้ทำงานเป็นทีม ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญในการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยใช้การบริหารคุณภาพที่ทุกคนมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ลงมือทำและรับผิดชอบร่วมกัน ผลักดันให้ครูทุกกลุ่มวิชาทำงานร่วมกัน โดยมุ่งคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นผู้สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากร เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการเรียนรู้ และจัดหางบประมาณเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการศึกษา¹⁴ ซึ่งการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาภายใต้องค์ประกอบ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร 4) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 5) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 6) การมีส่วนร่วมในการติดตามและการประเมินผล เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ลดความขัดแย้งภายในองค์กร และพัฒนางานที่ปฏิบัติให้มีคุณภาพสูงสุด และสามารถนำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักสาราณียธรรม อันประกอบไปด้วย¹⁵

1. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสาราณียธรรม 6 ด้านเมตตาภายกรรม ตั้งกายกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ประกอบกิจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในองค์กรด้วยความเต็มใจ เป็นการแสดงออกซึ่งความเป็นมิตรทางกาย

¹³ Catsouphe, Swanberg, Bond และ Galinsky, 2004, อ้างใน วณิชกา สุพรรณานา, “ความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานของบุคลากร โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร”, *วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2562), หน้า 10.

¹⁴ รวี จันทะนาม. รูปแบบการบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลในโรงเรียนขนาดเล็ก. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต* สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. 2557

¹⁵ สามารถ มั่งส้ง. *สาราณียธรรม 6 หลักการในการอยู่ร่วมกัน*. ผู้จัดการรายวัน ข้อมูลออนไลน์ เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2565 <https://mgronline.com/daily/detail/9620000029668>

2. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสารานุกรม 6 ด้านเมตตาวชิกรรม ตั้งวชิที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สัองสอนแนะนำตักเตือน ด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ เป็นการแสดงออกถึงความรักปรารถนาดีต่อกัน

3. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสารานุกรม 6 ด้านเมตตามโนกรรม ตั้งมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสปรารถนาดีต่อกัน โดยปราศจากอกุศลจิตไม่หวาดระแวง

4. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสารานุกรม 6 ด้านสาธารณโภคี แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม ได้สิ่งของใดมาก็แบ่งปัน คือ การจัดสรรผลประโยชน์ที่เหมาะสม นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสารานุกรม 6 ด้านศีลสามัญญตา มีความประพฤติสุจริตดีงามเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติที่เหมาะสมต่อกันสร้างความเลื่อมใส สร้างศรัทธาไม่ทำตนให้เป็นที่ยังเกียจของหมู่คณะ

6. การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสารานุกรม 6 ด้านทิฐิสามัญญตา มีทิฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ เห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการ มีความเห็นสอดคล้องกัน อันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น ล้นทุกข์ ขจัดปัญหา แก้ปัญหาได้อย่างระะยะยาว โดยการเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายพูดคุยและสื่อสารกัน เพื่อนำองค์การในการก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงของที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

6. บทบาทของครู

บทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของครูเป็นกิจที่ครูต้องทำให้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ ซึ่งการกระทำของครูอาจจะเป็นไปโดยอาศัยหลักคุณธรรม จริยธรรม กฎหมาย หรือด้วยสำนึก ครูอาจารย์จะต้องปฏิบัติหน้าที่และมีความรับผิดชอบ ต่อการสอน ถ่ายทอดศิลปวิทยาการทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่ศิษย์ เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ จะต้องคอบอบรมสั่งสอนให้ศิษย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรมความดีต่างๆ

ยนต์ ชุ่มจิต (2553 : 76-83) ได้กล่าวถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของครูตามคำว่า TEACHERS เอาไว้ ดังต่อไปนี้ (1) T (teaching) การสอน หมายความว่า ครูมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการสอนศิษย์ เพื่อให้ศิษย์มีความรู้ความสามารถในวิชาการ ซึ่งถือว่าเป็นงานหลักของผู้เป็นครูสอนทุกคน (2) E (ethics) จริยธรรม หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการอบรม ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียน (3) A (academic) วิชาการ หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อวิชาการทั้งของตนเองและของนักเรียน (4) C (cultural heritage) การสืบทอดวัฒนธรรม หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการสืบทอดวัฒนธรรม การสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ให้กับลูกศิษย์ (5) H (human relationship) การมีมนุษยสัมพันธ์

หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ที่ครูต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ด้วย เพราะการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะ (6) E (evaluation) การประเมินผล หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการประเมินผลต่อการเรียนของศิษย์ (7) R (research) การวิจัย หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยการต้องพยายามหาความรู้ความจริงเพื่อแก้ปัญหาการเรียนการสอนและแก้ปัญหาเกี่ยวกับตัวนักเรียน (8) S (service) การบริการ หมายความว่า ครูต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการบริการศิษย์และผู้ปกครอง¹⁶

พระราชวรมนู (ป.อ. ปยุตฺโต) (2528 : 53,55,57) ได้กล่าวถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของครูตาม หลักพระพุทธศาสนาเอาไว้ว่า หน้าที่ของครูอาจารย์ที่พึงกระทำต่อศิษย์ (1) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี (2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง (4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ (5) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ¹⁷

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของครู เป็นกิจที่ครูต้องทำให้เสร็จสิ้น สมบูรณ์ ครูอาจารย์จะต้อง (1) มีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการสอน การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมต้อง (2) ปฏิบัติงานวิชาการ (3) มีการสร้างสัมพันธ์ภาพกับบุคคลต่าง ๆ (4) ประเมินผลการเรียนการสอน (5) ทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาในการเรียนการสอน และ (6) บริการสังคม ส่วนครูตามความหมายของหลักทาง พระพุทธศาสนามี 2 ด้าน คือ (1) ต้องทำหน้าที่เป็นเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ทุกสิ่งแก่ศิษย์ (2) ครูทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ คือต้องคอยอบรมสั่งสอนตักเตือนให้ศิษย์ตั้งอยู่ในคุณธรรมความดี

เครื่องมือ ชาวไร่เงิน¹⁸ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง สมดุลสุขภาพกับการทำงาน ของข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษากรุงเทพมหานคร โดยระบุถึง 1) องค์ประกอบของสมดุลสุขภาพกับการทำงานสมดุลสุขภาพประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ (1.1) ความไม่สมดุลกันระหว่างการทำงานและ

¹⁶ ย น ต์ ชู ม จิต . (2553) , [อ น ไ ล น์] , แ ห ล ง ที่ ม า http://www.thaischool.in.th/_files_school/30113921/other/ita_30113921_0_20200620-174414.pdf [20 กุมภาพันธ์ 2565].

¹⁷ พระราชวรมนู [ป.อ. ปยุตฺโต]. (25๒๘) , [อ น ไ ล น์] , แ ห ล ง ที่ ม า http://www.thaischool.in.th/_files_school/30113921/other/ita_30113921_0_20200620-174414.pdf [20 กุมภาพันธ์ 2565].

¹⁸ เครื่องมา ชาวไร่เงิน.(2564). สมดุลสุขภาพกับการทำงาน ของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษากรุงเทพมหานคร. Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University. ๑๕๖-๑๕๘.

สุขภาพ ครูและบุคลากรทางการศึกษาสามารถประเมินกิจกรรม การทำงานที่ไปขัดขวางความต้องการด้านสุขภาพส่วนบุคคลได้ ตลอดจนการประเมินเพื่อวางแผนการจัดสรรเวลาการจัดตารางสำหรับการทำงาน และการดูแลสุขภาพของตนเอง มีการจัดลำดับความสำคัญของงาน (1.2) การสนับสนุนจากภายนอก คือ รับรู้ถึงความยืดหยุ่นในการทำงาน และการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาด้วยเหตุผลด้านสุขภาพ (1.3) บรรยายภาคด้านสุขภาพ คือ รับรู้ถึงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความใส่ใจของผู้บริหารที่มีต่อสุขภาพของครูและบุคลากรทางการศึกษา 2) ปัจจัยเชิงสาเหตุของสมดุลสุขภาพกับการทำงาน (2.1) การมาทำงานขณะกำลังเจ็บป่วย คือ สภาวะที่ครูและบุคลากรทางการศึกษามาทำงาน แม้จะเจ็บป่วยหรือมีสภาวะร่างกายหรือสภาพจิตใจที่ยังไม่พร้อม (2.2) การสนับสนุนจากเพื่อนร่วมงาน คือ การรับรู้ต่อพฤติกรรมที่สนับสนุน หรือการช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงาน อาทิ การให้คำปรึกษาในเรื่องของงาน การให้คำแนะนำในการดูแลสุขภาพ (2.3) การมีจิตสำนึกด้านสุขภาพ คือ สภาวะทางจิตใจของครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพประกอบไปด้วย การมีความสำนึกในตนเองด้านสุขภาพคือ การมีความรับผิดชอบต่อ สุขภาพของตนเอง สามารถจัดสรรเวลาให้กับการดูแลสุขภาพของตนเองได้ และ 3) ผลของการขาดสมดุลสุขภาพกับการทำงาน ของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้อธิบายถึงผลที่เกิดขึ้นของสมดุลสุขภาพกับการทำงาน กล่าวคือ การขาดสมดุล สุขภาพกับการทำงานจะส่งผลต่อบุคคลในทางลบ ภาระงานที่เร่งด่วน ทำให้ส่งผลกระทบต่อช่วงเวลาของการดูแลสุขภาพ และทำให้งานขาดประสิทธิภาพ

หากศึกษาจากความหมายของบทบาทครูในข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่า ครูมีบทบาทและความรับผิดชอบหลายด้าน ดังนั้น ถ้าครูไม่สามารถบริหารเวลาของตนเอง ระหว่างชีวิตและการทำงานได้ จะทำให้ความสมดุลในชีวิตน้อยลง ส่งผลต่อคุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

7. หลักธรรมไตรสิกขา

ไตรสิกขา หมายถึง การศึกษา 3 อย่าง การศึกษาในที่นี้ หมายถึง การเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติโดยมีวัตถุประสงค์อยู่ที่การพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ความจริงของชีวิตและโลก ตลอดจนทั้งการพัฒนาศักยภาพในการขัดเกลาจิตใจให้ลดน้อยลงไปจนหมด ไตรสิกขาเป็นการฝึกอบรมตนเองใน 3 ด้านคือ การสำรวมทางกาย และวาจา (อธิศีลสิกขา) การทำจิตให้มั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน (อธิจิตตสิกขา) และการเห็นหรือรู้ตามความเป็นจริง (อธิปัญญาสิกขา) หรือ เรียกโดยย่อ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา¹⁹

¹⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย , พิมพ์ครั้งที่ 39, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 546.

ไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่างคือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา²⁰

ไตรสิกขา คือ ธรรมนุญการศึกษา พระพุทธศาสนาถือว่าคนเราเกิดมาต้องมีการศึกษา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ต้องฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่ศึกษามนุษย์จะมีชีวิตที่ดีไม่ได้ การศึกษาทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขผ่านกระบวนการพัฒนาทั้งด้านกายภาพ และจิตภาพด้วยหลักการศึกษาสำคัญ คือ ศีล สมาธิปัญญา จนมีพฤติกรรมทางกาย วาจา จิตใจ และสติปัญญาเข้มแข็ง มีศักยภาพในระดับหนึ่ง หรือสูงสุด จนเป็นสัตว์วิเศษซึ่งถือว่าประเสริฐกว่าสัตว์ดิรัจฉาน²¹

จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การศึกษาหลักธรรม คำสอน เพื่อนำไปสู่หลักการปฏิบัติธรรม 3 ประการ คือ อธิศีลสิกขา (ศีล) อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) และอธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) ด้วยการฝึกอบรมกาย วาจา ใจ ทำจิตให้เป็นสมาธิ แล้วเจริญปัญญาเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง

8. การปฏิบัติและพัฒนาตามหลักของไตรสิกขา

หลักไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาความประพฤติทางกาย ทางจิตและปัญญา เพื่อการแก้ปัญหาของมนุษย์เพื่อความดับทุกข์นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริงสู่ผู้ปฏิบัติ อริยมรรคมีองค์ 8 สามารถสรุปเป็นไตรสิกขา เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ “ข้อปฏิบัติที่อยู่ตรงกลาง” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ทางสายกลาง” อริยมรรคและไตรสิกขาถือเป็น “หนทาง” คือ หลักปฏิบัติอันเดียวกัน²²

อริยมรรคมีองค์ 8 สู่สิกขา 3

มรรคมีองค์ 8 ไม่ใช่ทาง 8 สายที่ต้องยกขึ้นมาปฏิบัติให้เสร็จสิ้นไปทีละข้อตามลำดับ คำว่า “มรรคมีองค์ 8” หมายถึง ทางสายเดียว มีส่วนประกอบ 8 อย่าง และผู้ปฏิบัติธรรมก็ต้องใช้องค์ทั้ง 8 ของมรรค เนื่องไปด้วยกันโดยตลอดองค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรค สามารถจัดหมวดหมู่เข้าเป็นประเภท เรียกว่า ชั้น หรือธรรมชั้น แปลว่า หมวดธรรม หรือกองธรรม มี 3 ชั้นหรือ 3 ธรรมชั้น คือ ศีลชั้น สมาธิชั้น และปัญญา ชั้น เรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา โดยสรุป ได้ดังนี้

²⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่1/ยุติ) ,พิมพ์ครั้งที่19, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2556), หน้า 121.

²¹ พระเมธีวราภรณ์, (สุทัศน์ ป.ธ.๙), เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : มปป, 2555), หน้า 6.

²² วัชร งามจิตรเจริญ, ดร., พุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 294 – 295.

สัมมาวาจา คือ ศิลพื้นฐานที่เป็นหลักกลาง เป็นองค์ของมรรค ได้แก่ การพูดที่ประกอบด้วยเจตนาซึ่งปราศจากความทุจริต หรือความเบียดเบียน²³

สัมมากัมมันตะ หรือ การกระทำชอบนั้น กายกรรมต้องบริสุทธิ์ กายกรรมที่ไม่บริสุทธิ์ หมายถึง การกระทำที่ไม่บริสุทธิ์ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การลักขโมย การประพฤติดิฉินในกาม²⁴

สัมมาอาชีวะ คือ ศิลพื้นฐานที่เป็นหลักกลาง เป็นองค์ของมรรคได้แก่การประกอบอาชีพะที่ประกอบด้วยเจตนาซึ่งปราศจากความทุจริตหรือความเบียดเบียน กินความคลุมถึงสุจริตที่คู่กันด้วย สัมมาอาชีวะคือเลี้ยงชีพชอบ²⁵

สรุปได้ว่าอริยสิลสิกขา (ศีล) คือ ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมความประพฤติทางกายและทางวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การประพฤติดิฉินทางกาย ทางวาจา ให้เรียบร้อยไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นประกอบด้วยองค์มรรค 3 ประการ คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

สัมมาวายายะ มีคำสำคัญ คือ ฉันทะ เป็นตัวนำ ดังนั้น สัมมาวายายะ จึงเป็นสาระสำคัญของความเพียรทั้งหมด ทุกคนจึงจำเป็นต้องเพียรพยายามสร้างผลสำเร็จด้วยเรี่ยวแรงของตน ไม่ควรคิดหวังและอ่อนน้อมขอผลที่ต้องการโดยไม่กระทำ²⁶

สัมมาสติ (การระลึกชอบ) สติ แปลว่า การระลึกสติจะเป็นสัมมาสติได้จะต้องเป็นสติเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ไม่ใช่สติที่สร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้นมาได้ สติจะเกิดขึ้นได้จากความรู้สึกรู้สึกตัวจะเป็นเหตุให้เกิดสติเกิดความรู้สึกรู้สึกตัวที่จะก่อให้เกิดเป็นสัมมาสติได้ ต้องเป็นความรู้สึกรู้สึกตัวตามธรรมชาติ²⁷

สัมมาสมาธิ (จิตตั้งมั่นชอบ) สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นของจิตหรือภาวะที่จิตแน่วแน่ ต่อสิ่งที่กำหนด ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ส่าย ไม่วอกแวก²⁸

²³ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า 723.

²⁴ วิลเลียม ฮาร์ท เขียน, สุทธิ ชโยดม แปล, ศิลปะในการดำเนินชีวิต (วิปัสสนากรรมฐาน)

²⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 39, หน้า 723.

²⁶ ชุ.ธ.๒๕/๕๑, อ้างใน คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, พุทธศาสนสุภาษิตเล่ม 3 ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2551), หน้า 182.

²⁷ วรวรรธน ธีรสวัสดิ์, รวย พันทุกซ์ไม่ต้องรอชาติหน้า, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเรือนปัญญา 2010 จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า 116 – 124.

²⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 39, หน้า 779.

สรุปได้ว่า อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) คือ การศึกษาวิธีอบรมจิตพัฒนาคุณภาพจิตเพื่อให้จิตสงบเป็นสมาธิไม่ฟุ้งซ่าน เป็นการศึกษาปฏิบัติฝึกหัดจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง มีความพากเพียรพยายามอดทน มีจิตใจแน่วแน่²⁹

สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) คือ ปัญญาที่แท้จริง แต่การพิจารณาเรื่องสังขารนั้นยังไม่เพียงพอ เราต้องปฏิบัติให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง ให้เห็นสิ่งต่างๆ เพื่อพบความจริงสูงสุดภายในตัวของเราเอง และเพื่อขจัดความทุกข์

สัมมาสังกัปปะ (คำริชชอบ หรือคิดชอบ) สัมมาสังกัปปะ คือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง ความคิดแบบนี้เป็นเรื่องปรกติของคนส่วนมาก เพราะตามธรรมดา เมื่อปุณฺณรรับรู้อารมณ์อย่างอย่างหนึ่งโดยการเห็น ได้ยิน เป็นต้น จะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ถ้าถูกใจ ก็ชอบ อยากได้พัวพันคล้อยตาม ถ้าไม่ถูกใจ ก็ไม่ชอบ ชัดใจ ชัดเคือง³⁰

สรุปได้ว่า อธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) เป็นกระบวนการพัฒนาตนทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยองค์มรรค 2 ประการ คือสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ อธิปัญญาสิกขา จึงเป็นความรู้ที่ถูกต้องโดยผ่านการฝึกตนแล้ว

ไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติที่อยู่ในมรรค นำไปสู่การฝึกสู่วิธีปฏิบัติอบรม กาย วาจา ใจ การรักษาศีลและฝึกตนเองจะทำให้เป็นผู้ที่ละกิเลส จิตเกิดเป็นสมาธิ นำมาซึ่งปัญญา ในการที่จะเรียนรู้ถึงความสุขและความทุกข์ที่แท้จริง ดังนั้น หลักไตรสิกขา และ มัชฌิมาปฏิปทา จึงมีความสัมพันธ์กันที่จะทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวในการดำเนินชีวิตได้

9. บทบาทของครูตามหลักไตรสิกขา

การฝึกหัดพัฒนาตนในบทบาทของครูตามหลักไตรสิกขานั้น มีผลต่อการพัฒนาความสมดุลงของชีวิต โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จากการศึกษาของ สาลิกา หาญพานิชย์ พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานของไตรสิกขา โดยการดำรงชีวิตตามกฎหมายเกณฑ์ของสังคม ทำหน้าที่ของตนให้เป็นปกติตามสถานะและบทบาท พากเพียรพยายามในการประกอบหน้าที่การงาน ถือเป็นการใช้หลักการของสมาธิ และการมีความรอบรู้ทั้งในการประกอบอาชีพการพิจารณาแยกแยะสิ่งที่ควรไม่ควร สามารถปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการดำรงชีวิตแบบเดิมมาใช้แนวคิดแบบใหม่ ตลอดจนการมีเหตุผลในการดำรงชีวิตเป็นการใช้หลักการของปัญญา การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขา จึงเป็นการพัฒนาด้านพฤติกรรมด้วยการรักษาศีลการ พัฒนาสมาธิ คือ มีจิตใจจดจ่อในการดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมจริยธรรม และการพัฒนาปัญญา คือ การแก้ปัญหาของชีวิตเป็นการศึกษา และพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจ แก่ไขข้อผิดพลาด

²⁹ ที.ม.(ไทย) 10/402/335.

³⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 39, หน้า 703.

ที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปในปัจจุบันของการใช้ชีวิตในสังคมเพื่อความสุขความเจริญของตนเอง และสังคมสืบไป³¹

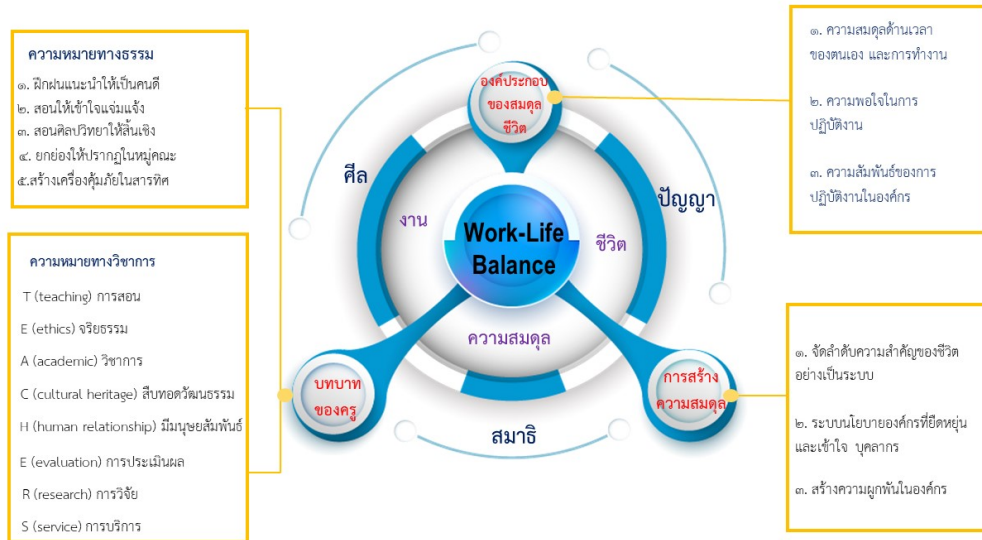
ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา หาญศรีวรพงศ์ ที่ว่า การที่บุคคลนำหลักธรรมคำสอน ว่าด้วยเรื่องไตรสิกขามาศึกษา และประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้นั้น จะสามารถสร้างความสมดุล หรือความมีดุลยภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นแก่ตนได้ เนื่องจากหลักไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางกาย วาจาและใจ เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ของมนุษย์ เข้าใจโลกและชีวิต ดำเนินชีวิตได้อย่างพอเหมาะพอดีไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่แก่งแย่งแข่งขันเอาตัวเอวเปรียบกัน อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันมีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง สามารถลดละเลิกกิเลส หรือทำให้กิเลสเบาบางลงได้ ดำเนินชีวิตด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นผู้อยู่อย่างมีสติมีความคิดเห็นและการกระทำ ในทางที่ถูกต้องดีงาม แล้วในที่สุดก็จะเกิดปัญญา และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยปัญญา อันจะนำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริงในชีวิต ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ซึ่งหมายถึง การสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีดุลยภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นนั่นเอง³²

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า บทบาทของครูตามหลักไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่พัฒนามนุษย์ให้ถึงพร้อมด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ดำเนินชีวิตตามปกติ ทำงานโดยยึดความถูกต้อง ไม่สร้างความเดือดร้อนต่อตัวเองและผู้อื่น ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร ระวังถึงในสิ่งที่ควรเกิดขึ้น โดยใช้ศีลและสมาธิ นำไปสู่การเกิดปัญญาในการทำงานให้สำเร็จ ลุล่วง สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ การพัฒนาด้านตนเองของครูตามหลักไตรสิกขาที่สัมพันธ์กับ มัชฌิมาปฏิปทา จึงเป็นส่วนที่ทำให้เกิดความสุขอย่างยั่งยืน

³¹ สาริกา หาญพานิชย์ “การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ โดยใช้หลักไตรสิกขา”, **ดัชนีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2557, หน้า 206 – 207.

³² กาญจนา หาญศรีวรพงศ์ “การสร้างดุลยภาพชีวิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, **ดัชนีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561, หน้า 67.

สรุปองค์ความรู้จากการศึกษาการสร้างสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานของ
บทบาทครูตามหลักไตรสิกขา ตามภาพดังนี้

ภาพที่ 1 การสร้างสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานของบทบาทครูตามหลักไตรสิกขา

10. บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทุกคนให้ความสำคัญ ความก้าวหน้าทางอาชีพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจนั้น ทำให้การทำงานมีบทบาทสำคัญ โดยทุกคนหวังให้เกิดความสำเร็จในชีวิตในรูปแบบและความพอดีที่ต่างกัน อาชีพครูเป็นหนึ่งในอาชีพที่ต้องมีความรับผิดชอบสูงทั้งต่อตนเอง ลูกศิษย์ รวมทั้งชุมชน จึงทำให้ภาระหน้าที่ของครูมีมาก หากไม่สามารถบริหารเวลาได้อย่างเหมาะสมจะส่งผลต่อตนเอง ครอบครัว และประสิทธิภาพในการทำงานได้เช่นกัน

การสร้างสมดุลในชีวิตและการทำงาน (Work – Life Balance) จึงเป็นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญและพัฒนาเพื่อการบริหาร และจัดสรรเวลาทั้งในการทำงาน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้กับตนเอง ครอบครัว และความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กรให้เกิดขึ้น อย่างพอดี มีความเหมาะสม โดยมีองค์ประกอบของสมดุลในชีวิตและการทำงานคือ (1) ความสมดุลด้านเวลาของตนเอง และการทำงาน (2) ความพอใจในการปฏิบัติงาน (3) ความสัมพันธ์ของการปฏิบัติงานในองค์กร การสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน ให้เกิดขึ้นในบุคลากรของหน่วยงานใดก็ตาม จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการบริหารงานในองค์กรเช่นกัน เพราะนโยบายที่มีความเกื้อกูลและยืดหยุ่นต่อบุคคลกรนั้น เป็นส่วนที่ทำให้สามารถบริหารเวลาระหว่างชีวิตกับการทำงานได้มากขึ้น บุคลากรจะเกิดความ

ศรัทธาในผู้บังคับบัญชา เกิดความผูกพันในองค์กร ซึ่งจะเป็นประโยชน์และสร้างผลสำเร็จให้กับองค์กรเช่นกัน

หลักไตรสิกขา เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามนุษย์ เพราะหากบุคคลใดได้ปฏิบัติและพัฒนาอย่างถูกต้องจะทำให้เป็นผู้ที่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ การพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขานั้นมองว่า ความสำเร็จของการดำเนินชีวิตไม่ใช่เพียงการมองที่วัตถุหรือความสำเร็จจากผลรางวัล แต่ยังหมายถึง การพัฒนาจิตใจให้ระลึกรู้อยู่เสมอด้วย เมื่อ “งาน” “ชีวิต” เกิดความ “สมดุล” จะทำให้เกิดความสำเร็จเป็นความสุขที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กนกอร ธรรมแสง, “ความสัมพันธ์ระหว่างสมดุลชีวิตในการทำงานและความสุขในการทำงานของนักกีฬาอาชีพ”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา), 2562, หน้า 21
- กาญจนา หาญศรีวรพงศ์, “การสร้างดุลยภาพชีวิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, **ดุญญินิพนธ์พุทธศาสตรดุญญิบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561 หน้า 67.
- กิตติคุณ แสงนิล, “การสร้างความหมายทางสังคมและบริหารความสมดุลในชีวิตและการทำงานจากประสบการณ์ของนักศึกษาปริญญาเอก คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก”, ใน Kasem Bundit Journal Volume 20 No.1 (January–June) 2019.
- เครือมาศ ชาวไร่เงิน, (2564). สมดุลสุขภาพกับการทำงาน ของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษากรุงเทพมหานคร. *Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University*. หน้า 156–158.
- จุฑาภรณ์ หนูบุตร “ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน กรณีศึกษา : โรงพยาบาลวิภาวดี”, **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2554, หน้า 13
- ธีระ กนกกาญจน์รัตน์. (2556), **เช็ทิต SME : Work Life Balance** ปรับแนวคิดสำหรับชีวิตและการทำงาน , [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://www.thairath.co.th/content/370700> [20 กุมภาพันธ์ 2565].

ปิยสุณีย์ ชัยปาณี, “กลยุทธ์ทางเลือกการสร้างความสุขในชีวิตและการทำงานของบุคลากรในองค์กรที่มี สมรรถนะสูงในประเทศไทย”, ใน Research and Development Journal Suan Sunandha Rajabhat University Vol. 12 No.2 (July–December) 2020 : 92–93.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 39, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 546.

, **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ–เพิ่มเติมครั้งที่1/ยุดิ), พิมพ์ครั้งที่ 19, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา 2556), หน้า 121.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 39, หน้า 723.

พระเมธีวราภรณ์,(สุทัศน์ป.ธ.9), **เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : มปป, 2555), หน้า 6.

ภาณุภาคย์ พงศ์ดิชาติ, **ความสุขระหว่างชีวิตกับการทำงาน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา www.ocsc.go.th/ocscms/uploads/File/WLB%20_1.pdf [20 กุมภาพันธ์ 2565].

เรือนปัญญา 2010 จำกัด , 2553), หน้า 116 – 124.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ย น ต์ ชู ม จิต . (2553) , [อ อ น ไ ล น์] , แ ห ล่ ง ที่ ม า http://www.thaischool.in.th/_files_school/30113921/other/ita_30113921_0_20200620-174414.pdf [20 กุมภาพันธ์ 2565].

วันดีศกา สุพรรณานา, “ความสุขระหว่างชีวิตและการทำงานของบุคลากร โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร”, **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ,2562, หน้า 10.

วัชรระ งามจิตรเจริญ,ดร., **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 374 – 395.

สาริกา หาญพานิชย์, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ โดยใช้หลักไตรสิกขา”, **ดุขฎิ นิพนธ์พุทธศาสตรดุขฎิบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2557, หน้า 206 – 207.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, **คำพอสอน : ประมวลพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา www.thaihealth.or.th/Content/39281-หลักคิดดำเนินชีวิตด้วย%20“คำพอสอน”.html [20 กุมภาพันธ์ 2565].

การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่
และฉบับพระสิงห์หลวง

A comparative study of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka
Kantha of Chiang Thong and Phra Singha Luang

บุญโชติ สลีออน, Boonchote Salee-on¹

พระชยานันท์มณี, Phrachayanantamunee²

ชำนาญ เกิดชอบ, Chamnarn Kerdchor³

Email: boonchote5457@gmail.com

Received: April 11, 2022 Revised: May 3, 2022

Accepted: May 6, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้ เพื่อศึกษาเรื่อง การเปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่ และฉบับพระสิงห์หลวง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่และฉบับพระสิงห์หลวง 2) ปะริวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่และฉบับพระสิงห์หลวง 3) เปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่และฉบับพระสิงห์หลวง เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ด้านความเป็นมา คัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับเชียงใหม่ เป็นคัมภีร์ใบลาน ของประเทศลาว ได้นำมาจารลงใบลานใหม่ ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อจุลศักราช 1250 พ.ศ. 2437 มีอายุ 133 ปี โดยปัญญาภิกษุ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระภิกษุชาวน่าน ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งมีผลงานการจารคัมภีร์ใบลานหลายเรื่องได้แก่ พุทธโศสเถร, เทพทุมมาบวรม, ชมพูประวัติ, ธรรมพลสังขยา และพระเวสสันดรฉบับหินฟู คัมภีร์ใบลานล้านนากันท์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง เป็นคัมภีร์ใบลานของเชียงใหม่ได้นำมาจารลงใบลานใหม่ ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อจุลศักราช 1272 (พ.ศ. 2453) มีอายุ 112 ปี โดยสามเณรเมืองคำ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสามเณรชาวน่าน ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งมีผลงานการจารคัมภีร์อีกหนึ่งเรื่อง

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติฯ

² ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

³ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

คือ อานิสงค์ปิฎกทั้งสาม ด้านการปริวรรตและแปล ต้นฉบับคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับ เชียงทอง มีจำนวน 39 หน้า ผู้วิจัยปริวรรตและแปลได้เนื้อหาจำนวน 38 หน้า ส่วนต้นฉบับคัมภีร์ ใบ ลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง มีจำนวน 35 หน้า ผู้วิจัยปริวรรตและแปลได้เนื้อหาจำนวน 28 หน้า ด้านการเปรียบเทียบ คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงใหม่และฉบับพระสิงห์หลวง โดยเปรียบเทียบประเด็น 9 ด้าน คือ 1) ด้านประวัติความเป็นมา 2) ด้านแก่นเรื่อง 3) ด้านเนื้อหาและ โครงสร้าง 4) ด้านสำนวนภาษา 5) ด้านสำนวนโวหาร 6) รสวรรณคดี 7) ด้านตัวละคร 8) ด้านคำ สอนทางพระพุทธศาสนา 9) ด้านวัฒนธรรมล้านนา

คำสำคัญ: (คัมภีร์ใบลานล้านนา) (กัณฑ์ชูชกฉบับเชียงใหม่และฉบับพระสิงห์หลวง) (การศึกษา เปรียบเทียบ)

Abstract

This research article entitled “A comparative study of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kantha of Chiang Thong and Phra Singha Luang” and aimed to; 1) study background of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kantha of Chiang Thong and Phra Singha Luang, 2) exchange and translate the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kantha of Chiang Thong and Phra Singha Luang, and 3) to compare the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kandha of Chiang Thong and Phra Singha Luang. This was documentary research.

The result was found that background of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kandha of Chiang Thong was original in Lao and rewrote at Wat Phrathatchaehaeng on Thai Minor Era 1280 (BE 2437), aged 133 years. It was rewritten by Panya Bhkikhu who was assumed to be a Nan native and lived in Wat Phrathatchaehaeng. His outstanding rewriting was *Buddhakosathera*, *Theptummabuarom*, *Chompuprati*, *Dhammasukhaya* and *Vessantara* in Hinfu version. The Phra Singha Luang manuscript was original in Chiangmai and rewrote in new script at Wat Phrathatchaehaeng on Thai Minor Era 1272 (BE 2453), aged 112 years. It was rewritten by Muangkam novice, assumed as a Nan novice and stayed in Wat Phrathatchaehaeng. He also rewrote Tipitaka-ānīsansa scriptures. In transliteration and translation, the original of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kandha of Chiang Thong had 37 pages. Researcher had exchanged and translated for 38 pages. The original of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kantha of Phra Singha Luang had 35 pages. Researcher had exchanged and translated for 28 pages. A comparative of the Lanna Palm-leaf Manuscripts in Jujaka Kandha of Chiang Thong and Phra Singha Luang, which compared in 9 parts; 1) history, 2) main essence, 3)

content and structure, 4) language style, 5) literary style, 6) aesthetics (Rasa), 7) characters, 8) Buddhist teaching and Lanna culture.

Keywords: (Lanna Palm-leaf Manuscripts), (Jujaka Kantha of Chiang Thong and Phra Singha Luang) (Comparative Study)

1. บทนำ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์คำสอนหลักในพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาอย่างยาวนานผ่านการทรงจำที่เรียกว่า มุขปาฐะ แล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในคัมภีร์ใบลาน⁴ เพื่อรักษาสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้คงอยู่บริสุทธิ์ บริบูรณ์ อย่างเดิมและแม่นยำที่สุด ซึ่งการจารึกคำสอนลงในคัมภีร์ใบลานเป็นวิธีสืบทอดยุคที่ 2 ในบรรดาวิธีสืบทอด 4 ยุค คือ 1) ยุคมุขปาฐะ 2) ยุคจารจารึกคัมภีร์ใบลาน 3) ยุคฉบับพิมพ์ 4) ยุคดิจิทัล⁵ นอกจากคัมภีร์ใบลานที่จารึกพระไตรปิฎกแล้วยังมีคัมภีร์ใบลานที่บันทึกองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และอารยธรรมของชาติ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและมีความสำคัญยิ่ง เพราะคัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารชั้นต้นที่บันทึกองค์ความรู้และสรรพวิชา⁶ คุณค่าของคัมภีร์ใบลานในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้แสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา อีกทั้งคุณค่าของคัมภีร์ใบลานในทางวิชาการสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาต่างๆ ของชาวล้านนา เช่น กฎหมาย ตำรายาสมุนไพร ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ การแพทย์ แผนไทย แบบเรียนภาษาไทย เป็นต้น⁷ การจารึกคำสอนลงในใบลานมีหลักฐานกล่าวไว้ว่า เกิดขึ้นเมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่ 4 ประมาณ พ.ศ. 236

⁴ บรรเจิด ขวลิตรเรืองฤทธิ์, “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานเพื่อวินิจฉัยคำต่างในพระไตรปิฎก: กรณีศึกษาจากสุกสูตรแห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย”, วารสารธรรมธारा, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562): 118.

⁵ ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตน์เศกกาล, “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย”, ดุษฎีนิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2559), หน้า 1.

⁶ พระชยานันท์มณี, ผศ.ดร., “การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน”, วารสารธาตุพนมปริทัศน์, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 46-47.

⁷ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกศึกษา ฉบับปรับปรุง, หน้า 95.

ณ อาโลกเลนสถานในประเทศศรีลังกา ด้วยเหตุผลว่า ถ้าใช้วิธีท่องจำพระพุทธรูปจะต่อไปอาจมีข้อผิดพลาดได้ง่ายเพราะปัญญาในการทรงจำของกุลบุตรเริ่มเสื่อมถอยลงพระสังคีติกาจารย์ (พระที่ทำกลองสังคายนา ครั้งที่ 4) จึงตกลงจารึกพระพุทธรูปลงในใบลาน

การจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานในประเทศไทยเริ่มเมื่อรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ. 2020 นับว่าเป็นการสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทยด้วยอักษรธรรมล้านนา⁸ เป็นยุคที่อักษรธรรมล้านนาเฟื่องฟูสูงสุด⁹ พระสงฆ์ชาวล้านนาได้มีการศึกษาภาษาบาลีอย่างกว้างขวางพร้อมทั้งได้รับคำแนะนำจากพระนักปราชญ์ชาวลังกา จึงแต่งคัมภีร์ใบลานล้านนาไว้จำนวนมากโดยเฉพาะคัมภีร์ ใบลานล้านนาเรื่องมหาชาติชาดก (พระเวสสันดรชาดก)¹⁰ ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องสำคัญ เรื่องเดิมอยู่ในมหานิบาตชาดก เป็นภาษามคธหรือภาษาบาลี¹¹ เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับอดีตชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยเรื่องราวทั้งหมด 13 กัณฑ์ คือ 1) กัณฑ์ทศพร 2) กัณฑ์หิมพานต์ 3) กัณฑ์ทานกัณฑ์ 4) กัณฑ์วนประเวศน์ 5) กัณฑ์ชูชก 6) กัณฑ์จุลพน 7) กัณฑ์มหาพน 8) กัณฑ์กุมาร 9) กัณฑ์มัทรี 10) กัณฑ์ลักขณ 11) กัณฑ์มหาราช 12) กัณฑ์ฉกษัตริย์ 13) กัณฑ์นครกัณฑ์¹²

บทบาทของตัวละครในแต่ละกัณฑ์ล้วนมีความสำคัญ แต่ชูชกมีบทบาทสำคัญมากในการช่วยให้การปริชาตทานของพระเวสสันดรเด่นชัดและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น¹³ เรื่องราวของชูชกในพระ

⁷ บัณฑิตา จารุม้า, “ประวัติศาสตร์อักษรธรรมล้านนาที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน”, *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560) : 168.

⁸ มัชฌิมา วีรศิลป์, “การศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่องเวสสันดรชาดก ส่วนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), หน้า 3.

⁹ มัชฌิมา วีรศิลป์, “การศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่องเวสสันดรชาดก ส่วนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, หน้า 4.

¹⁰ ดูรายละเอียดใน ชู.ชา.(ไทย). 28/1655-2440/447-560, ธิติพล กันตวิวงศ์, “เรื่องทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี ในประเพณีตั้งอุ้มหลวง”, *วารสารวิจิตรศิลป์*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2550-มีนาคม 2551) : 91.

¹¹ ดูรายละเอียดใน ชู.ชา.(ไทย). 28/1914-1974/484-492, พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน), “การศึกษาวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก: กรณีศึกษาชูชกกัณฑ์ในคัมภีร์ใบลานอักษรขอม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), หน้า 1.

เวสสันดรชาดกฉบับภาษาล้านนามีอยู่หลายฉบับ แต่กัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวงเป็นฉบับที่น่าสนใจ กล่าวคือ กัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทอง เป็นคัมภีร์ใบลานของประเทศลาว ได้นำมาเขียนและจารลงใบลานใหม่ ไม่ปรากฏผู้จาร มีอายุเก่าแก่ถึง 133 ปี มีหน้าลาน 5 กว้าง 5 เซนติเมตร ยาว 55 เซนติเมตร มี 20 ใบ 39 หน้าลาน, กัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง เป็นคัมภีร์ใบลานของเชียงใหม่ ได้นำมาเขียนขึ้นใหม่ โดยสามเณรเมืองคำ เป็นผู้จาร มีอายุเก่าแก่ถึง 112 ปี มีหน้าลานกว้าง 5 เซนติเมตร ยาว 48 เซนติเมตร มี 18 ใบ 37 หน้าลาน ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ คัมภีร์ใบลานทั้งสองฉบับนี้ยังไม่มีใครศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นคุณค่าที่ซ่อนอยู่ภายในหน้าใบลาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวงโดยศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ ปวิวรรตและแปล พร้อมทั้งเปรียบเทียบ ในด้านรูปแบบคำ ประพันธ์ การดำเนินเรื่อง แนวคิด การถ่ายทอดองค์ความรู้ ความเหมือนและความแตกต่างของคัมภีร์ทั้งสอง เพื่อส่งเสริมการอ่านคัมภีร์ใบลานให้ได้รรถรสและวิเคราะห์ให้เห็นภาพสะท้อนซุกซ่อนในความงาม

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง
- 2) ปวิวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง
- 3) เปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ภาคเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทอง และฉบับพระสิงห์หลวง
2. ปวิวรรตคัมภีร์ใบลานทั้งสองฉบับโดยการปวิวรรต 3 แบบ คือ 1) ปวิวรรตแบบ คำต่อคำจากต้นฉบับ 2) ปวิวรรตแบบบูรณะคำให้สมบูรณ์ 3) ปวิวรรตเป็นภาษาคำเมือง
3. แปลคัมภีร์ใบลานทั้งสองฉบับเป็นภาษาไทยกลาง
4. เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกันของคัมภีร์ทั้งสองฉบับในด้านสำนวนการเขียนและภาษา
5. สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

4. ผลการวิจัย

ผลการศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองพบว่า ผู้คัดลอกจารคัมภีร์ คือ ปัญญาภิกษุ คัมภีร์นี้แต่เดิมเป็นคัมภีร์ใบลานของประเทศลาว ได้นำมาจารลงในใบลานใหม่ ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อจุลศักราช 1250 (พ.ศ. 2437) มีอายุเก่าแก่ถึง 133 ปี ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งคัมภีร์เป็นพระภิกษุชาวน่าน ที่ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง นอกจากนี้คัมภีร์นี้แล้วปัญญาภิกษุยังได้จารคัมภีร์ใบลานอีกหลายเรื่องได้แก่ พุทธโศสเถร, เทพทุมมาบวรม, ชมพูประติ, ธรรมพลสังขยา, และพระเวสสันดรฉบับหินพู

ผลการศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง พบว่า ผู้คัดลอกจารคัมภีร์ คือ สามเณรเมืองคำ คัมภีร์นี้แต่เดิมเป็นคัมภีร์ใบลานของเชียงใหม่ ได้นำมาจารลงในใบลานใหม่ ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อจุลศักราชที่ 1272 (พ.ศ. 2453) มีอายุเก่าแก่ถึง 112 ปี ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งคัมภีร์เป็นพระภิกษุชาวน่าน ที่ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง นอกจากนี้คัมภีร์นี้แล้ว สามเณรเมืองคำ ยังได้จาร คัมภีร์ อานิสงค์ปิฎกฯ ทั้ง 3 อีก

การปริวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง สรุปได้ดังนี้

ปริวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทอง ผู้วิจัยได้ปริวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทอง จากต้นฉบับใบลานจำนวน 39 หน้า ปริวรรตและแปลได้ 38 หน้า

เนื้อหาในคัมภีร์ใบลานได้บรรยายถึงเรื่องราวของพราหมณ์เฒ่าชุกขอทานซึ่งหนีจากเมืองพาราณสีมาอยู่เมืองกลิงกระสาธุรที่เยวขอทานได้เงิน 100 กหาปณะ นำเงินไปฝากไว้ที่พราหมณ์คนหนึ่งต่อมาเขานำเงินพราหมณ์ชุกไปใช้จนหมดไม่มีเงินคืนให้ จึงยกนางอมิตตดาให้แทนเพื่อใช้หนี้ ด้วยเหตุนางไปตักน้ำที่ทาน้ำมีพวงกรรยาพราหมณ์หนุ่มมารุมกันด่าทุบตีนางจนนางร้องไห้กลับบ้านไม่ไปตักน้ำอีกต่อไป และขอร้องให้ชุกไปขอ ซาลี, กัณหา มาเป็นทาสรับใช้นางระหว่างเดินทางได้เจอกับสุนัข 32 ตัว ของพราหมณ์เจตบุตรไล่กัดพราหมณ์ชุกจึงได้วิ่งหนีตายขึ้นบนต้นไม้ ฝ่ายพราหมณ์เจตบุตรยกธนูขึ้นจะยิงพราหมณ์ชุกด้วยความกลัวตายจึงโกหกพราหมณ์เจตบุตรว่าพระเจ้ากรุงสนชัยให้มารับพระเวสสันดร พระนางมัทรี ซาลีและกัณหากลับวัง พราหมณ์เจตบุตรหลงเชื่อจึงทางให้แก่เฒ่าชุก

ปริวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง

ผู้วิจัยได้ปริวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง จากต้นฉบับใบลานจำนวน 35 หน้า ปริวรรตและแปลได้ 28 หน้า

เนื้อหาในคัมภีร์ใบลานฉบับพระสิงห์หลวงมีประเด็นสำคัญเหมือนกับฉบับเชียงทอง ต่างแต่เมืองที่ชุกหนีมาคือ ฉบับพระสิงห์หลวงบอกว่าหนีมาจากเมืองสาวัตถี แต่ฉบับเชียงทองบอกว่า

มาจากเมืองพาราณสี และจำนวนสุนัขของพราหมณ์บุตรไม่เท่ากัน กล่าวคือพระสิงห์หลวงระบุว่า มีจำนวน 19 ตัว แต่ฉบับเชียงทอง มีจำนวน 32 ตัว รวมทั้งชื่อของสุนัขก็ต่างกันด้วย

ในการเปรียบเทียบคัมภีร์ไบเบิลล้านนา กับคัมภีร์ไบเบิลเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง ผู้วิจัยเปรียบเทียบคัมภีร์ไบเบิลทั้งสองฉบับ ใน 9 ประเด็น ดังนี้

1) ด้านประวัติความเป็นมา ฉบับเชียงทองแต่เดิมเป็นคัมภีร์ไบเบิลของประเทศลาว ผู้คัดลอกและจารลงบนใบลานใหม่ โดยปัญญาภิกขุ เมื่อจุลศักราช 1250 (พ.ศ. 2431) ปีเป็กใจ (ปีชวด) อายุ 133 ปี ส่วนฉบับพระสิงห์หลวงแต่เดิมเป็นคัมภีร์ไบเบิลของเชียงใหม่ ผู้คัดลอกและจารลงบนใบลานใหม่ โดยสามเณรเมืองคำ เมื่อจุลศักราช 1271 (พ.ศ. 2452) ปีกตเส็ด (ปีจอ) อายุ 112 ปี

2) ด้านแก่นเรื่อง ชุชกได้นำงามอมิตตตามาเป็นภรรยา และนางอมิตตตาได้ใช้ให้ชุชกเดินทางไปขอ กัณหา-ชาลี จากพระเวสสันดร (ฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวงมีแก่นเรื่องเหมือนกัน)

3) ด้านเนื้อหาและโครงสร้าง เนื้อหาฉบับเชียงทอง ชุชกอาศัยอยู่เมืองพาราณสี กล่าวถึงเชื้อชาติพราหมณ์ และสุนัขพราหมณ์บุตรมี 32 ตัว เนื้อหาฉบับพระสิงห์หลวง ชุชกอาศัยอยู่เมืองสาวัตถี กล่าวถึงเชื้อชาติพราหมณ์ และสุนัขพราหมณ์บุตรมีแค่ 19 ตัว ทั้งสองฉบับโครงสร้างเหมือนกัน คือ บทอุเทศ (คำขึ้นต้นเรื่อง) บทนิเทศ (เนื้อหา) บทปฏิภาณ (บทลงท้าย)

4) ด้านสำนวนภาษา ทั้งสองฉบับมีความคล้ายคลึงกันเพราะเป็นสำนวนภาษาล้านนาเหมือนกัน

5) ด้านสำนวนโวหาร เช่น ยังมีพราหมณ์ผู้ 1 ชื่อว่าชุชกว่ามันก็อยู่ในเมืองสาวัตถีเมืองใหญ่ ไฟก็มาเกิดไหมบ้านเสียเครื่องบริโภคก็ยิ่งเป็นทุกข์โศกก็เดินทางมาถึงเมืองกสิณการุญที่ก่อสร้างบ้านหลัง 1 ในเมืองทูลละอองธุลีพระบาท (บรรยายโวหาร)

6) รสวรรณคดี เช่น ดูรานางสายใจหญิงงามที่เหยเจ้าอย่าได้เกียดสั้มเสียดสลับหัวใจที่นี้เตอะ เจ้าผู้หากจักค่อยลูกนี้ชั่วคุดคายแดนใจในที่ไกลต้นมือนางจะแล (นารีปราโมทย์)

7) ด้านตัวละคร เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา-ชาลี พราหมณ์ ชุชก นางอมิตตตา บุรุษ-นางจันทิ (พ่อแม่ พราหมณ์) พราหมณ์สองผู้เมีย พ่อแม่ นางอมิตตตา พราหมณ์บุตร สุนัข 32 ตัว

8) ด้านแนวคิดและคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น ความกตัญญูและความขยันอดทน การรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนเองแม้ตนจะอยู่ในสภาพใดก็ตาม คำสอนทางพระพุทธศาสนา หลักพรหมจรรย์ เป็นหลักธรรมที่ใช้สำหรับครองเรือน คือ 1) สัจจะ 2) ทมะ 3) ขันติ 4) จาคะ ถ้าปฏิบัติได้จะทำให้ครอบครัวมีความสุข

9) ด้านวัฒนธรรมล้านนา บอกถึงภาษาเขียนและความเป็นอยู่ของใช้อาหารการกินซึ่งเป็นวัฒนธรรมล้านนา เช่น ไต๋ (กระสอบ) กูปตาแหลว (งอบ) กล้วยข้าวสุกข้าวเครือ (กล้วยหอมสุกคั่ว)

5. บทสรุป

การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง มีผลวิจัยเป็นไปตามตามวัตถุประสงค์ 3 อย่าง คือ 1) ศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง พบว่า คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทอง แต่เดิมเป็นคัมภีร์ใบลาน ของประเทศลาว ได้นำมาจารลงในใบลานใหม่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อจุลศักราช 1250 (พ.ศ. 2437) โดยปัญญาภิกษุ มีอายุเก่าแก่ถึง 133 ปี คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง แต่เดิมเป็นคัมภีร์ใบลานของเชียงใหม่ ได้นำมาจารลงในใบลานใหม่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อจุลศักราชที่ 1272 (พ.ศ. 2453) โดยสามเณรเมืองคำ มีอายุเก่าแก่ถึง 112 ปี 2) ปರಿวรรตและแปลคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง พบว่า คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทอง มีเนื้อหาตามต้นฉบับใบลานจำนวน 39 หน้า ผู้วิจัยปರಿวรรตและแปลได้จำนวน 38 หน้า คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับพระสิงห์หลวง มีเนื้อหาตามต้นฉบับใบลานจำนวน 35 หน้า ผู้วิจัยปริวรรตและแปลได้ 28 หน้า 3) เปรียบเทียบคัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชูชกฉบับเชียงทองและฉบับพระสิงห์หลวง พบว่า เปรียบเทียบได้ 9 ด้าน คือ 1) ด้านประวัติความเป็นมา ทั้งสองฉบับมีอายุเก่าแก่เกิน 100 ปี 2) ด้านแก่นเรื่อง ทั้งสองฉบับกล่าวถึงชูชกได้นางอมิตตดาเป็นภรรยาและถูกนางใช้ให้ไปขอกัณหา-ชาลีจากพระเวสสันดร 3) ด้านเนื้อหาและโครงสร้าง ทั้งสองฉบับมีเนื้อหาต่างกันคือ ฉบับเชียงทอง กล่าวว่า ชูชกอาศัยอยู่เมืองพาราณสี แต่ฉบับพระสิงห์หลวง กล่าวว่า ชูชกอาศัยอยู่เมืองสาวัตถี ส่วนโครงสร้างเหมือนกันคือมีบทอุเทศ นิเทศ และปฏินิเทศ 4) ด้านสำนวนภาษา ทั้งสองฉบับคล้ายกัน 5) ด้านสำนวนโวหาร ทั้งสองฉบับมีสำนวนแบบบรรยายโวหาร 6) รสวรรณคดี ทั้งสองฉบับมีรสวรรณคดีแบบพิโรธวาทังและนารีปราโมท 7) ด้านตัวละคร ทั้งสองฉบับมีตัวละครหลักเหมือนกัน 8) ด้านแนวคิดและคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งสองฉบับมีหลักคำสอนเรื่องความกตัญญูและความอดทน 9) ด้านวัฒนธรรมล้านนา ทั้งสองฉบับกล่าวถึงวัฒนธรรมด้านภาษาไว้มาก เช่น ไต่ (กระสอบ กูปตาแหลว (งอบ) กล้วยคำวสุกข่าเครือ (กล้วยหอมสุกคาต้น)

เอกสารอ้างอิง

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกศึกษาฉบับปรับปรุง.**

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

ธิตีพล กันตังค์. “เรื่องทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี ในประเพณีตั้งธัมมหลวง”. **วารสารวิจิตรศิลป์**. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2550-มีนาคม 2551): 91.

บรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์. “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกบาลีฉบับโบราณเพื่อวินิจฉัยคำต่างในพระไตรปิฎก: กรณีศึกษาจากสุกสูตรแห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย”. **วารสารธรรมธारा**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2562): 118.

บัณฑิตกา จารุมา. “ประวัติศาสตร์อักษรธรรมล้านนาที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน”. **วารสารมหาจุฬาริชาการ**. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 168.

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2559.

ปัญญาภิกขุ. **คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชุกฉบับเชียงใหม่**. 1 ผูก. เส้นจารสีดำ. รหัส นน.02/07. หมวด 07. เลขที่มัด 127. วัดพระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน, 2437.

พระชยานันท์มณี, ผศ.ดร. “การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน”. **วารสารธาตุพนมปริทรรศน์**. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 46-47.

พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน). “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก : กรณีศึกษาชุกกัณฑ์ในคัมภีร์ใบลานอักษรขอม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร- นคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มัชฌิมา วีรศิลป์. “การศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

สามเณรเมืองคำ. **คัมภีร์ใบลานล้านนากัณฑ์ชุกฉบับพระสิงห์หลวง**. 1 ผูก. เส้นจารสีดำ. รหัส นน.02/07. หมวด 07. เลขที่มัด 104. วัดพระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน, 2453.

จริยธรรมกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา

Ethics and learning management in educational institutions

ประภัสสร ชโลธร, Prapatsorn Chalothorn¹

E-mail : prapatsorn.c@nrru.ac.th

วุฒิชัย จงคำนึ่งศีล, Wuttichai Chongkumungsil²

Email : wuttichai.c@nrru.ac.th

Received: October 18, 2022 Revised: April 11, 2023

Accepted: April 11, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “จริยธรรมกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา” พบว่า การจัดการเรียนรู้ ครูผู้สอนควรสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน เป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับผู้เรียนสนใจจนทำให้เกิดจิตสำนึกและรู้จักหน้าที่ของตนเอง ครูผู้สอนควรมีการใช้สื่อที่ทันสมัยหลากหลายเข้าใจง่าย จูงใจให้ผู้เรียนสนใจ ใฝ่รู้ จนเกิดทักษะ เพื่อพัฒนาผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รูปแบบของการเรียนการสอนตามหลักจริยธรรมที่ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ ทักษะ ทศนคติ และพฤติกรรม ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา) โดยใช้การจัดการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมบูรณาการกับหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ครบทั้ง 4 ด้าน คือ 1) พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) 2) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) 3) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) และ 3) พัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยการเน้นเกิดความสัมพันธ์ มีเมตตากรุณาต่อกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน อันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ตามศักยภาพของตนเอง มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง และมีวินัยปฏิบัติตนตามหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : (จริยธรรม), (การจัดการเรียนรู้), (สถานศึกษา)

¹ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

² อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

Abstract

This article aims to study “Ethics and Learning Management in Educational Institutions” found that for teaching management, the teachers should create an atmosphere in the classroom, which is to motivate students to be interested until they have awareness and knowing their own duties. Teachers should use a variety of modern media that help easy understanding, driven students to be curious for learning and develop skills to for applying the knowledge in practical life. In the form of teaching and learning according to ethical principles, learners can develop knowledge, skills, attitudes, and behaviors according to Buddhist teachings, namely the *Tisikkha* or precepts, concentration, and wisdom by using learning management through integrated activities with the *Tisikkha* principles to develop learners in all 4 areas, namely 1) physical development (*Kāyabhāvanā*), 2) social development (*Sīlabbhāvanā*), 3) mental development (*Cittabhāvanā*) and 3) intellectual development (*Paññābhāvanā*) by emphasizing unity, compassion, shared responsibility which are the basis of peaceful co-living according to their own potential, maintaining moral, ethical and desirable values, seeing self-worth and being disciplinary according to Buddhist ethics.

Keywords: (Ethical), (management of learning), (academy)

1. บทนำ

การศึกษาหรือการเรียนรู้เป็นการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์³ การเรียนรู้การฝึกฝน การพัฒนาตนการพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะทำกรรมได้ถูกต้องจึงต้องมีการศึกษาที่เรียกว่าสิกขาคือ ต้องศึกษาต้องเรียนรู้ต้องพัฒนาตนโดยไม่ประมาทการฝึกฝนแก้ไขปรับปรุงตนเองอยู่เสมอดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นการกระทำเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาภายในตัวตนทั้งด้านจิตใจ ร่างกายสังคมและสติปัญญาเพื่อให้เป็นบุคลากรที่ดีในองค์การเป็นประชาชนที่ดีของสังคมทั้งนี้ตลอดชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องเรียนรู้ทั้งจากธรรมชาติ ภูเขา ต้นไม้สิ่งแวดล้อม เหตุการณ์ บุคคลรอบข้างหรือแม้แต่

³ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ปยุตโต), *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2530), หน้า 61.

ความรู้ลึกนึกคิดภายในใจของตนเพื่อให้เกิดการพัฒนาให้รู้เท่าทันและปฏิบัติตนต่อโลกธรรม 8 ก็คือ มีลาภสูญเสียมียศเสื่อมยศดีเตียนสรรเสริญความสุขและความทุกข์ ได้โดยไม่ตกเป็นทาสของโลกธรรม 8⁴

ดังนั้นการจัดการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาซึ่งกำหนดเป็นนโยบายที่ครูจะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการเรียนการสอนตลอดถึงวิธีการเรียนรู้หรือแสวงหาองค์ความรู้ครูจะต้องจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพตรงตามเป้าประสงค์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษา และประกอบอาชีพ ครูจะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดเดิมที่ยึดรูปแบบเก่าๆ วิธีการเรียนแบบเก่าๆ ที่ยึดกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยครูเป็นผู้บอกความคิดแต่ผู้เดียวและเดินตามความคิดของครูเท่านั้น⁵ จึงทำให้ผู้เรียนขาดการคิดวิเคราะห์ การหาเหตุผล ขาดคุณธรรมจริยธรรม เพราะเหตุนี้ ครูผู้สอนต้องเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการทำหน้าที่เป็นผู้สอน ผู้ให้ความรู้ สอนเน้นเนื้อหา ยึดตำรา และแบบฝึกหัดเป็นหลัก ส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์จริง ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ การประยุกต์นำความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ที่หลากหลายตามความถนัด ความสนใจ ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน ใฝ่รู้ เกิดคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์⁶ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ซึ่งยกเอาพระบรมราโชวาทตอนหนึ่งเกี่ยวกับครู ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตและนักศึกษาวิชาการศึกษาในวันพฤหัสบดีที่ 15 ธันวาคม 2503⁷ ไว้ดังนี้ว่า “ผู้ที่เป็นครูอาจารย์นั้น ใฝ่ที่จะมีแต่ความรู้ในทางวิชาการ และในทางการสอนเท่านั้นก็หาไม่ จะต้องรู้จักอบรมเด็กทั้งในด้านศีลธรรมจรรยาและวัฒนธรรม รวมทั้งให้มีความสามารถรับผิดชอบในหน้าที่ และในฐานะที่จะเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปข้างหน้า การให้ความรู้หรือที่เรียกว่าการสอนนั้นต่างกับการอบรม การสอนคือการให้ความรู้แก่ผู้เรียน ส่วนการอบรมเป็นการฝึกจิตใจของ

⁴ พระราชวรมูณี (ประยุทธ์ปยุตโต), (2530), *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป, 2548), หน้า 54.

⁵ รศ. ดร. ชีรยุทธ พึ่งเที่ยร, ชีรยุทธ พึ่งเที่ยร, *คู่มือการพัฒนาวิชาชีพครู*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2557), หน้า 33.

⁶ พจนา ทรัพย์สมาน, *การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2550), หน้า 4.

⁷ คำสอนพ่อ, *ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร, 2549), หน้า 101.

ผู้เรียนให้ซึมซาบจนติดเป็นนิสัย ขอให้ท่านทั้งหลายจงอย่าสอนแต่อย่างเดียว ให้อบรมให้ได้รับความรู้ ดังกล่าวมาแล้วด้วย” จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงใส่พระทัยการอบรมสั่งสอนเยาวชนให้มีคุณธรรม จริยธรรม และมุ่งเน้นให้ครูเป็นผู้อบรมเด็กๆ ให้ถือเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญไม่ใช่มุ่งแต่ด้านวิชาการแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ในปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทที่เติบโตเป็นสังคมเมือง จากสังคมที่มีการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นสังคมต่างคนต่างอยู่ ชุมชนล่มสลาย คือ คนแก่เฒ่าบ้าน หมู่สาว เข้าเมือง เศรษฐกิจ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากการประกอบอาชีพเป็นการประกอบธุรกิจ เพื่อส่งออกแข่งขันกันระดับโลก อาชีพแตกต่างกันตามความเจริญแห่งยุคและมีผลกระทบต่อระบบวิถีชีวิตของผู้คนในระดับต่างๆ เป็นจำนวนมาก ข่าวสารข้อมูลเป็นตัวเชื่อมเศรษฐกิจไว้ด้วยกันทั่วโลก ส่งผลให้การเมืองและภาคสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ต่างพยายามที่จะปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก จนละเลยสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัวซึ่งเป็นคุณค่าที่มีอยู่ภายในตัวของตนเอง เช่น คุณธรรมและจริยธรรมที่ฝังมาของคนที่ควรประพฤติและปฏิบัติ⁸ จึงทำให้เด็กและเยาวชนในยุคปัจจุบันขาดคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น เพราะเกิดจากปัญหาครอบครัว ปัญหา เศรษฐกิจ ปัญหาติดเพื่อน และปัญหาเรื่องเพศ ซึ่งเป็นเพราะสังคมมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้น จากการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว จากปกติเป็นครอบครัวใหญ่เกิดมาเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ปัญหาเด็กติดเพื่อน และปัญหายาเสพติดที่เข้ามาระบาดในสถานศึกษามากขึ้น จากปัญหาดังที่กล่าวมา ทุกภาคส่วน ต่างก็มุ่งในการแก้ปัญหาให้กับเยาวชน และมุ่งเน้นให้สถานศึกษามีครุต้นแบบในการที่จะส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงครูผู้ทำการเรียนการสอนในรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจะต้องเป็นครุต้นแบบให้แก่ผู้เรียนนั่นเอง

2. หลักการและวิธีการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา

หลักการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาซึ่งได้นำไปใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน⁹ มีดังนี้

⁸ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **จิตวิทยาการปลูกฝังวินัยแห่งตน**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523), หน้า 1.

⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**, (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์, 2552), หน้า 20 – 29.

1. การจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญในการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรที่มีมาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชน ให้มีคุณสมบัติตามเป้าหมายหลักสูตร ผู้สอนพยายามคัดสรรกระบวนการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้โดยช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตร 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมทั้งปลูกฝังเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ พัฒนาทักษะต่างๆ อันเป็นสมรรถนะสำคัญให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมาย

2. หลักการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะสำคัญ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยยึดหลักว่า ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด เชื่อว่าทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ยึดประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียน กระบวนการจัดการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและพัฒนาการทางสมองเน้นให้ความสำคัญทั้งความรู้ และคุณธรรม

3. กระบวนการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนจะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นเครื่องมือที่จะนำพาตนเองไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียน อาทิ กระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ กระบวนการสร้างความรู้ กระบวนการคิด กระบวนการทางสังคม กระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง กระบวนการปฏิบัติ ลงมือทำจริง กระบวนการจัดการ กระบวนการวิจัย กระบวนการเรียนรู้ของตนเอง กระบวนการพัฒนาลักษณะนิสัย จะเห็นได้ว่า กระบวนการเหล่านี้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับการฝึกฝน พัฒนาเพราะจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร ดังนั้น ผู้สอนจึงจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อให้สามารถเลือกใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การออกแบบการจัดการเรียนรู้

ผู้สอนต้องศึกษาหลักสูตรสถานศึกษาให้เข้าใจถึงมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน แล้วจึงพิจารณาออกแบบการจัดการเรียนรู้โดยเลือกใช้วิธีสอนและเทคนิคการสอน สื่อ/แหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล เพื่อให้ผู้เรียน ได้พัฒนาเต็มศักยภาพและบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด

5. บทบาทของผู้สอนและผู้เรียน

บทบาทของผู้สอนและผู้เรียน ได้แก่ (1) บทบาทของผู้สอน ได้แก่ (1.1) ศึกษาวิเคราะห์ผู้เรียนเป็นรายบุคคล แล้วนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนในการจัดการเรียนรู้ ที่ท้าทายความสามารถของผู้เรียน (1.2) กำหนดเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ด้านความรู้และทักษะกระบวนการ ที่เป็นความคิดรวบยอด หลักการ และความสัมพันธ์ รวมทั้งคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (1.3) ออกแบบการเรียนรู้และจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลและพัฒนาการทางสมอง เพื่อนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย (1.4) จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และดูแลช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ (1.5) จัดเตรียมและเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรม นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน (1.6) ประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับธรรมชาติของวิชาและระดับพัฒนาการของผู้เรียน และ (1.7) วิเคราะห์ผลการประเมินมาใช้ในการซ่อมเสริมและพัฒนาผู้เรียน รวมทั้งปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนของตนเอง (2) บทบาทของผู้เรียน ได้แก่ (2.1) กำหนดเป้าหมาย วางแผน และรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง (2.2) เสาะแสวงหาความรู้ เข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อความรู้ตั้งคำถาม คิดหาคำตอบหรือหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ (2.3) ลงมือปฏิบัติจริง สรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ (2.4) มีปฏิสัมพันธ์ ทำงาน ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มและครู และ (2.5) ประเมินและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า หลักการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ หลักการจัดการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การออกแบบการจัดการเรียนรู้ และ บทบาทของผู้สอนและผู้เรียน จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ได้มองเห็นทั้งจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับ พร้อมทั้งความเชื่อและความรู้สึกที่ตนเองนั้นได้แสดงออกมา ความคิดเห็นที่มนุษย์ได้แสดงออกมานั้น โดยมากสื่อออกมาจากความคิด การพูด และการกระทำ โดยทำการอธิบายความรู้สึกที่ตนเองมีความคิดเห็นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือการแสดงออกซึ่งวิจารณ์ญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ โดยมีความคล้ายกันกับการแสดงทัศนคติ แต่ทั้งหมดต้องมีพื้นฐานจากความรู้ประสบการณ์ สภาพแวดล้อมที่ตนเองสัมผัสมาก่อนจึงจะแสดงความคิดเห็นได้และได้รับการยอมรับ

3. การส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน

1. การเรียนการสอนในสถานศึกษา

การเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกันระหว่างการสอนของผู้สอนและการเรียนของนักศึกษาให้มีปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้สอนและนักศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักที่จะทำให้

นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้¹⁰ ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักศึกษาเกิดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างมีจุดหมาย โดยมีหลักสูตรเป็นกรอบกำหนดการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ต้องมีการวางแผนการจัดการอย่างมีระบบ ถือว่าการจัดการเรียนการสอนเป็นหัวใจสำคัญเพราะมีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักศึกษา เพื่อให้ผู้สอนมีจุดประสงค์เพื่อช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ ในขณะเดียวกัน นักศึกษาก็อาจทำหน้าที่เป็นผู้จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ของตัวนักศึกษาเองได้¹¹

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน ซึ่งกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ โดยมีความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้สอน นักศึกษาและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดรูปแบบของการเรียนการสอน การใช้เทคนิคการสอน รวมกระทั่ง ถึงการติดตามวัดผลประเมินผล เพื่อให้แน่ใจว่ากระบวนการที่ดำเนินไปนั้นสามารถบรรลุจุดหมายของการจัดการศึกษาได้อย่างแท้จริง

2. องค์ประกอบของการเรียนการสอน

องค์ประกอบของการเรียนการสอน ได้แก่ (1) ผู้สอนสำรวจสภาพแวดล้อมต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา นักศึกษา เนื้อหาสาระของวิชาที่จะดำเนินการสอนในช่วงชั้นหรือในชั้นปีที่เกี่ยวข้องข้อมูลต่างๆ ซึ่งจะสามารถนำมาเป็นทรัพยากรประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ (2) ผู้สอนจะต้องนำข้อมูล ที่ได้จากการสำรวจ นำมากำหนดแผนการเรียนรู้โดยกำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้หรือมาตรฐานการเรียนรู้ การจัดเนื้อหาสาระวิชาให้สอดคล้องกันกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้และอุปกรณ์การสอน และ (3) จัดเตรียมและสร้างสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้กำหนดไว้โดยการผลิตสื่อการสอนที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับเนื้อหาสาระวิชาที่จะให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สนใจ ให้นักศึกษาได้มีประสบการณ์จริงหรือใกล้เคียงและการสร้างแบบทดสอบ (4) ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางที่กำหนดไว้ โดยจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรม ทำให้กิจกรรมการเรียนรู้เป็นที่น่าสนใจ และนักศึกษาเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด (5) ประเมินผลการเรียนรู้ของนักศึกษาตามแนวทางการประเมินผลที่ได้กำหนดไว้ เพื่อตรวจสอบพฤติกรรม และความสามารถในการเรียนรู้ของนักศึกษา ตามเกณฑ์ และเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (6) ผู้สอนจะต้องประเมิน ผลย้อนกลับ จากผลสัมฤทธิ์

¹⁰ วันเพ็ญ จันทร์เจริญ, การเรียนการสอนปัจจุบัน, (สกลนคร: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏสกลนคร, 2542), หน้า 13.

¹¹ สุนันท์ ภูริเวทย์, การออกแบบการสอน Instructional design, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544), หน้า 177-178.

ในการเรียนรู้ของผู้เรียนและประเมินผลการสอนของตนเอง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการสอนของตนเองให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น การเรียนการสอนในชั้นเรียน จะต้องประกอบด้วยแนวทางการดำเนินงานเป็นขั้นตอน ได้แก่ (6.1) การจัดเตรียมทรัพยากรและวางแผนการสอน (6.2) การเลือกวิธีการสอนและสื่อการสอน (6.3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และ (4) การประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการประเมิน¹²

สรุปได้ว่า องค์ประกอบการเรียนรู้การสอนนั้น มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ เนื้อหาวิชาบุคลิกภาพของอาจารย์ผู้สอน การจัดการเรียนการสอน ความสัมพันธ์กับนักศึกษา สื่อการเรียนการสอนและการวัดผลและประเมินผล ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ผู้สอนจะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดแผนการสอน ถ่ายทอดความรู้ จัดบรรยากาศการเรียนการสอนและจัดประสบการณ์ร่วมกับนักศึกษาโดยอาศัยสื่อการเรียนการสอน เพื่อให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง

3. การจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา

การจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา ได้แก่ (1) การจัดการเรียนการสอนควรตรงกับจุดประสงค์ที่กำหนดทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้นักศึกษาได้รับความรู้ ความสามารถ หรือมีพฤติกรรมตรงตามจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้น ผู้สอนอาจจะบอกจุดประสงค์ของการเรียนสำหรับการสอนในคาบเวลานั้นๆ ให้นักศึกษาได้เข้าใจอย่างชัดเจนก่อนการสอนรวมทั้งกำหนดแนวทางหรือวิธีการประเมินผลนักศึกษาให้ตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ (2) ต้องยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอนนั้น คือ จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนด้วยการกระทำ และได้รับประสบการณ์ตรงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เน้นกระบวนการคิดอย่างมีระบบและมีเหตุผล มุ่งให้นักศึกษารู้จักการเรียนรู้ รู้จักคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ รู้จักทำให้รู้แก้ปัญหาด้วยตนเองเพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นนิสัยติดตัวผู้เรียนไปสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ และทำให้การเรียนมีความหมายมากยิ่งขึ้น¹³ (3) สอนเนื้อหาวิชาให้เกิดความเข้าใจ ในการสอนเนื้อหาวิชาให้แก่นักศึกษานั้นผู้สอนจะต้องให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาวิชาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายประการสำคัญของการสอนที่มีประสิทธิภาพ การที่นักศึกษามีความเข้าใจลึกซึ้งในเนื้อหาวิชาอย่างแท้จริง 2-3 หัวข้อย่อมจะดีกว่าให้นักศึกษาเข้าใจอย่างกว้างๆ หรือ

¹² ระวีวรรณ ศรีคร้ามครัน, **เทคนิคการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), หน้า 1-27.

¹³ กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, **เมืองไทยในความฝันของนักคิดอาวุโส**, [ม,ป,ท.: ม,ป,พ], 2539, (รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539), หน้า 45.

เพียงผิวเผินในหลายๆ หัวข้อดังนั้นผู้สอนจะต้องมุ่งให้นักศึกษาเข้าใจ และมีความรู้ในแนวคิด หรือหลักการเฉพาะในเรื่องที่เห็นว่าสำคัญๆ โดยที่ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกเนื้อหาวิชาในบทเรียนที่เห็นว่าเหมาะสมเพื่อฝึกให้นักศึกษารู้จักการคิดอย่างมีเหตุผลมีการเตรียมการสอนล่วงหน้า จะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างราบรื่นบรรลุจุดหมายได้ อย่างไรก็ตามผู้สอนควรจะพิจารณาสอนเนื้อหาวิชาที่มีความสมดุลกันระหว่างความลุ่มลึกของเนื้อหาวิชาที่จะสอนกับความกว้างของเนื้อหาวิชาด้วย (4) สนับสนุนให้นักศึกษาทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพ ไม่ยึดหลักสูตรเป็นบรรทัดฐานตายตัว สามารถยืดหยุ่น ได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ ส่งเสริมความเจริญอกงามให้แก่ผู้เรียนให้ครบทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา ด้านอารมณ์ และด้านร่างกาย และควรคำนึงถึงพื้นฐานความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน ทั้งทางด้านพันธุกรรม วัฒนธรรม ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวแปรในการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนต้องค้นหาเทคนิควิธีการในการจัดกิจกรรมประสบการณ์ สื่อการสอน ให้เหมาะสมกับผู้เรียน¹⁴ (5) ควรริเริ่มจากการเรียนรู้ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ใกล้เคียง จากบทเรียนที่ง่ายไปยาก หรือเริ่มจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้ง่ายขึ้นทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักศึกษาได้เรียนรู้จากสถานการณ์ที่มีความหมายและสนองความต้องการของนักศึกษา สานต่อจากพื้นฐานความรู้เดิม และพื้นฐานทางวัฒนธรรมของนักศึกษา¹⁵ และความเริ่มจากตัวอย่างไปหากฎเกณฑ์จะทำให้ผู้เรียนค้นหาข้อสรุปหรือค้นความจริงได้ รวมทั้งเกิดความคิดรวบยอดได้ดีด้วย อีกอย่างการสอนเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ดังนั้นผู้สอนจึงควรคิดดัดแปลงกระบวนการสอนให้หลากหลายทำให้ผู้เรียนสนใจ ไม่เบื่อหน่าย (6) ฝึกหัดให้นักศึกษารู้จักคิดใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยตนเอง และในขณะเดียวกันเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยน และทำงานร่วมกับผู้อื่น ให้ผู้เรียนรู้จักการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยฝึกความรับผิดชอบ ความเป็นผู้นำและผู้ตาม อันประกอบด้วยคุณธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม ซึ่งผู้เรียนจะได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป¹⁶ การดำเนินการสอนในชั้นเรียน ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงนักศึกษาซึ่งเรียนร่วมกันในชั้นเรียนในลักษณะของสังคมกลุ่มเพื่อนเนื่องจากการสอนในชั้นเรียนไม่ใช่การมีปฏิสัมพันธ์เฉพาะผู้สอนกับผู้เรียนเป็นรายคนเท่านั้น ดังนั้นการคำนึงถึงกลุ่มเพื่อนของผู้เรียนซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียนของผู้เรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญ

¹⁴ สุวิทย์ มูลคำ, สุวิทย์ มูลคำ, **ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: ดวงกลมสมัย, 2541), หน้า 23.

¹⁵ กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, **เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส**, [ม,ป,ท.: ม,ป,พ], 2539,, หน้า 45.

¹⁶ พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ, **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: เดอะบุคส์, 2540), หน้า 79-80.

เช่นเดียวกัน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะของกลุ่มการเรียนรู้ หรือการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) จึงเป็นสิ่งที่ทำให้นักศึกษาสนใจการเรียนรู้มากขึ้น อย่างไรก็ตามการจัดกลุ่มให้แก่ผู้เรียนผู้สอนจะต้องคำนึงถึงสภาพภูมิหลังของผู้เรียน กลุ่มเพื่อน และเมื่อจัดการเรียนในลักษณะดังกล่าวแล้วจะทำให้ให้นักศึกษารู้จักการทำงานร่วมกัน สามารถพัฒนาทักษะการพูดในด้านการปรึกษาหารือ มีความมั่นใจในการเสนอความคิดเห็นรวมทั้งมีความรู้ในด้านเนื้อหาสาระวิชา เช่นเดียวกัน¹⁷ (7) สร้างบรรยากาศให้เหมาะกับผู้เรียนทั้งในแง่สิ่งแวดล้อมและอารมณ์ของผู้เรียน เช่น การจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา ห้องเรียน ให้สะอาด สวยงาม และร่มรื่น ผู้สอนควรจะมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม มีอารมณ์ดี เป็นกันเองกับผู้เรียน ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน เป็นต้น และพัฒนาห้องสมุดเพื่อการค้นคว้าวิจัย พัฒนาระบบหอพักและสภาพแวดล้อมต่างๆ เพื่อเสริมบรรยากาศของการเรียนรู้¹⁸ และ (8) ต้องเสริมกำลังใจให้แก่ผู้เรียน โดยการกล่าวชมเชย และให้รางวัลในช่วงเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสมสามารถสร้างเสริมบรรยากาศที่ดีในการเรียนได้ ทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียน และเป็นการสนับสนุนพฤติกรรมที่เหมาะสมของผู้เรียน อย่างไรก็ตามวิธีการเสริมกำลังใจผู้เรียนแบบหนึ่งอาจจะเหมาะสมและได้ผลดีสำหรับผู้เรียนบางคน และอาจจะไม่ได้ผลสำหรับผู้เรียนบางคนก็ได้ ซึ่งในกรณีนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องศึกษา เข้าใจ รู้จักลักษณะนิสัย ความต้องการของผู้เรียนด้วยและหาวิธีการอื่นเพื่อเสริมกำลังใจให้แก่ผู้เรียนได้ตรงตามความต้องการ

สรุปได้ว่า การดำเนินการสอนอย่างมีประสิทธิภาพในสถานศึกษา ผู้สอนจะต้องสนใจการสอนของตนเองว่า นักศึกษาจะสามารถเข้าใจการสื่อความหมายหรือไม่ เมื่อสอนไปสักระยะหนึ่งจึงควรหยุดการสอนชั่วคราว และถามความเข้าใจของผู้เรียน เพื่อเป็นการตรวจสอบความเข้าใจของผู้เรียน แล้วแก้ไขความเข้าใจของผู้เรียนให้ถูกต้องจากผู้เรียนด้วยความสนใจ ทบทวนคำตอบของผู้เรียนโดยการสรุป และถามย้ำให้แน่ชัดว่าเป็นคำตอบที่ผู้เรียนต้องการจะตอบ เพื่อแสดงให้เห็นว่าสอนเข้าใจการสื่อความหมายของผู้เรียน

4. ลักษณะและหลักการการเรียนการสอนในการจัดกิจกรรม

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ควรคำนึงถึงหลักการสำคัญ ดังนี้¹⁹ (1) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร (2) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดประสงค์กับการสอนรายวิชา (3) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัย ความสามารถ ความสนใจของนักศึกษา (4) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาวิชา เนื้อหาวิชามีหลายประเภท เช่น ประเภท

¹⁷ ระวีวรรณ ศรีคร้ามครัน, เทคนิคการสอน, หน้า 14-27.

¹⁸ พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ, แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 79-80.

¹⁹ สุวิทย์ มูลคำ, ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ, หน้า 2-3.

ข้อเท็จจริง การแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ ทักษะ เจตนา และค่านิยมเนื้อหาวิชาแต่ละประเภทต้องอาศัยเทคนิควิธีสอน หรือการจัดกิจกรรมที่แตกต่างกัน (5) จัดกิจกรรมให้มีลำดับขั้นตอนเพื่อให้นักศึกษาได้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างต่อเนื่องไม่สับสน และสามารถโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหาที่เรียนได้ และ (6) จัดกิจกรรมให้น่าสนใจ โดยใช้สื่อการสอนที่เหมาะสม

สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ทั้งด้าน พุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย ด้านทักษะพิสัย เหมาะสมกับวัยและความพร้อมของผู้เรียนมีการจัดลำดับขั้นตอนเพื่อให้การเรียนรู้มีความต่อเนื่อง ทำให้เกิดผลดีอย่างเต็มที่ท้าทายความสนใจของผู้เรียน ให้นำสิ่งที่เรียนไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ในชีวิตจริง ส่งเสริมให้นักศึกษาได้คิดแบบสืบสวนและแก้ปัญหาตามแนวทางของตน รู้จักประเมินความคิดของตนเองและพัฒนาไปสู่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

5. คุณสมบัติที่สำคัญของผู้สอน

คุณสมบัติที่สำคัญของผู้สอน ได้แก่ (1) มีบุคลิกภาพส่วนตัวที่ดี โดยทั่วไปผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีก็ต่อเมื่อมีความพอใจอาจารย์ผู้สอน ฉะนั้นผู้สอนควรมีบุคลิกภาพของการเป็นผู้สอน หรืออาจจะเรียกได้ว่ามีวิญญาณของความเป็นผู้สอน เช่น แต่งกายเหมาะสม มีความสุภาพอ่อนโยน มีความเมตตากรุณา มีขันติ มีความกระตือรือร้น มีลักษณะเป็นผู้นำ มีอารมณ์ขัน มีศรัทธาและความภูมิใจในความเป็นผู้สอนนอกจากนั้นผู้สอนที่สอนวิชาชีพธุรกิจ ควรมีบุคลิกลักษณะเป็นนักธุรกิจประกอบกัน หรืออาจจะต้องมี “วิญญาณของความเป็นนักธุรกิจ” ด้วย เช่น ความคล่องแคล่วว่องไวมีทัศนะที่กว้างไกล มีการบริหารเวลาและวางแผนอย่างเหมาะสม มีความเที่ยงธรรม มีจรรยาวิชาชีพ และคุณธรรม มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีความพยายามไม่ท้อถอย ฉะนั้นอาจารย์ผู้สอนวิชาชีพธุรกิจจึงจำเป็นจะต้องมีความภูมิใจและก่อให้เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้ (2) มีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง ผู้ที่เป็นผู้สอนนั้นมิใช่มีความรู้แต่เพียงในตำรา หรือทางวิชาการเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องมีความรู้อย่างกว้างขวางในหลายๆ ด้าน เช่น ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ สังคม วิทยาศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมการลงทุน และอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบของวิชาชีพ (3) มีความรู้ความสามารถในวิชาที่สอน ควรจะต้องทำความเข้าใจและแสวงหาความรู้ในรายละเอียดวิชาที่อยู่ในหลักสูตรรายวิชานั้น เพื่อจะได้นำมาวางแผนการสอนโดยเรียงลำดับความยากง่าย ความต่อเนื่องของรายละเอียดเนื้อหา และ (4) มีความสามารถในการสอน การสอนของผู้สอนธุรกิจนั้นขึ้นอยู่กับเทคนิค

วิธีสอน ซึ่งเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ผู้สอนทุกคนจะต้องฝึกฝนและปฏิบัติให้เกิดความชำนาญและทักษะมีความเชื่อมั่นในตนเอง²⁰

กล่าวสรุปได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นจากผู้สอนที่ต้องมี (1) มีบุคลิกภาพส่วนตัว อิริยาบถ มารยาทดี มีเสียงน่าฟัง (2) เฉลียวฉลาด มีความมั่นคงทางอารมณ์ และการควบคุมตนเอง (3) มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่น อุดหนุน (4) มีบุรณการมีความน่าเชื่อถือ มีความซื่อสัตย์ มีความจงรักภักดี (5) มีความยืดหยุ่น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (6) เข้าสังคม มีความเป็นมิตร ให้ความร่วมมือ (7) มีความยุติธรรม มีความทนทาน และ (8) มีอารมณ์ขัน มีความร่าเริง มีความกระตือรือร้น นี่คือนิสัย คุณสมบัติที่สำคัญของอาจารย์ผู้สอน

6. การใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนการสอนของนักศึกษาและอาจารย์ เพราะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักศึกษาสามารถเข้าใจเรื่องที่สอนได้ชัดเจนขึ้น ดังนั้นสื่อการเรียนการสอนที่กล่าวถึง คือ สิ่งใดก็ตามที่กำหนดข้อมูล เพื่อให้ผู้ส่งและผู้รับสามารถสื่อสารกันได้ตรงตามจุดประสงค์ เมื่อมีการนำสื่อมาใช้ในการเรียนการสอน ที่เรียกว่า “สื่อการสอน” ซึ่งหมายถึง สื่อชนิดใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิดีโอ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผนภูมิ ภาพนิ่ง ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุทางกายภาพ ที่นำมาใช้ในเทคโนโลยีการศึกษาเป็นสื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือ หรือช่องทางสำหรับทำให้การสอนของผู้สอน ส่งไปถึงนักศึกษาและทำให้นักศึกษาสามารถเกิดการเรียนรู้เต็มจุดประสงค์ที่ผู้สอนกำหนดไว้²¹ ดังนี้ (1) สื่อการเรียนการสอนจะช่วยให้ นักศึกษาเข้าใจบทเรียนได้แจ่มแจ้งขึ้น (2) ช่วยในการสอนนักศึกษาที่มีความสามารถแตกต่างกัน เช่น นักศึกษาบางคนซึ่งเรียนอ่อนอาจจะต้องใช้รูปภาพ สื่อรูปแบบ หรือชุดการเรียนการสอนรายบุคคล ช่วยให้เขาบรรลุจุดประสงค์ในการเรียน (3) ช่วยเสริมสร้างความสนใจของนักศึกษา และ (4) ประหยัดเวลาในการสอน บางคนกล่าวว่า การใช้สื่อการเรียนการสอนทำให้เสียเวลาความจริงนั้นไม่เสียเวลาเลย คนที่นาเสียเวลาเพราะใช้สื่อการเรียนการสอนไม่เป็น²²

²⁰ ถาวร สารวิทย์, การบริหารอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม, (พิษณุโลก : แผนก, เอกสารการพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก, 2523), หน้า 89-90.

²¹ กิดานันท์ มลิทอง, , เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, 2540), หน้า 79,

²² ยุพิน พิพิธกุล และอรพรรณ ดันบรรจง, เทคโนโลยีในการผลิตสื่อการสอนคณิตศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.), หน้า 16-17,

สรุปได้ว่า สื่อการสอน คือ สิ่งต่างๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้เป็นสื่อกลางเพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุจุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ กิจกรรม ตลอดจนเทคนิควิธีการต่างๆ ในด้านสื่อการเรียนการสอนนี้มีความจำเป็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาต่างประเทศ อาจารย์จะต้องเตรียมพร้อมเพื่อให้นักศึกษาทุกคนได้ความรู้จากการสัมผัสสื่อการเรียนการสอนนั้นได้ด้วยตนเอง

7. การวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอน

การวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอน ได้แก่ (1) วัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมายการวัดและประเมินผลการศึกษาเป็นกระบวนการตรวจสอบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ได้จัดให้กับนักศึกษานั้น นักศึกษาสามารถบรรลุตามจุดมุ่งหมายมากน้อยเพียงใด ดังนั้นการวัดและการประเมินผลแต่ละครั้งจึงต้องมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนในการวัดและในการสอนผู้สอนก็ต้องยึดหลักสูตรเป็นหลักโดยการวิเคราะห์หลักสูตร แล้วตั้งจุดมุ่งหมาย และวัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมาย หากการวัดแต่ละครั้งไม่ตรงกับจุดมุ่งหมายที่จะวัด ผลของการวัดก็จะไม่มีความหมาย แต่ก่อให้เกิดความผิดพลาดในการนำผลการวัดไปใช้ (2) ใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ แม้ว่าเราจะมีจุดประสงค์ในการวัดที่ชัดเจน เลือกเครื่องมือวัดได้สอดคล้องกับจุดประสงค์แล้วก็ตาม แต่หากเครื่องมือขาดคุณภาพ ผลการวัดก็ขาดคุณภาพไปด้วยและเมื่อนำผลการวัดไปประเมินผล ผลการประเมินย่อมมีโอกาสผิดพลาดได้ ดังนั้นเพื่อให้ผลการวัดมีความเชื่อถือได้จึงควรเลือกใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ (3) คำนึงถึงความยุติธรรม ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งของผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการศึกษา กล่าวคือ จะต้องวัดและประเมินผล ด้วยใจเป็นกลางไม่ลำเอียง หรืออคติตัดสินตามหลักวิชา เช่น การตรวจสอบข้อสอบโดยใช้หลักเกณฑ์เดียวกัน จัดกระทำให้ผู้ถูกวัดอยู่ภายใต้สถานการณ์เดียวกัน ตัดสินผลการวัดโดยใช้เกณฑ์เดียวกัน เป็นต้น หากการดำเนินการเช่นใดขั้นหนึ่งขาดความยุติธรรมแล้วก็จะย่อมส่งผลให้การวัดผลและการประเมินผลขาดความเชื่อถือตามไปด้วย (4) การแปลผลใช้ถูกต้อง การวัดและการประเมินผลการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อนำผลไปใช้อธิบายหรือเปรียบเทียบกัน ในคุณลักษณะนั้นๆ ดังนั้นการแปลผลที่ได้จะต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อนที่จะลงสรุปโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ และวิธีการแปลความหมายเป็นสำคัญพิจารณาตามหลักเป็นแบบอิงเกณฑ์หรืออิงกลุ่ม นอกจากนั้นผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ในมาตรการวัดและสถิติที่นำมาใช้ด้วย (5) ใช้ผลของการวัดและการประเมินผลให้คุ้มค่าการวัดและการประเมินผลแต่ละครั้งเป็นงานที่ต้องลงทุนทั้งในด้านพลังความคิดกำลังกาย เวลา และงบประมาณ เพื่อให้สามารถวัดผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หากผลการวัดที่ผู้สอนนำมาเพียงตัดสินได้ตกให้นักศึกษาเท่านั้นนับว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่าเพราะผลการวัดและการประเมินผลสามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก เช่น ใช้สำหรับวินิจฉัยข้อบกพร่องในการเรียนรู้ของนักศึกษา เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการเรียนรู้นักศึกษา เป็นข้อมูลสำหรับการ

ปรับปรุงและพัฒนาการสอนของผู้สอน เป็นข้อมูลสำหรับแนะนำนักศึกษาและผู้ปกครอง และเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาความดีความชอบประจำปีของผู้สอน หรือปรับปรุงการบริหารงานในสถานศึกษา เป็นต้น²³

สรุปได้ว่า การวัดและประเมินผลต้องวัดให้ตรงกับจุดมุ่งหมาย ใช้เครื่องมือที่มีคุณภาพ คำนึงถึงความยุติธรรม แปลผลให้ถูกต้อง และใช้ผลของการวัดและการประเมินผลให้คุ้มค่าประเภท และขั้นตอนการประเมิน

4. การจัดการเรียนรู้ตามหลักจริยธรรมในสถานศึกษา

การจัดการเรียนรู้ตามหลักจริยธรรมในสถานศึกษา ก็คือ หลักไตรสิกขา²⁴ คือ การศึกษาเรื่อง “ศีล” เพื่อการฝึกอบรมข้อปฏิบัติความประพฤติทางกาย ศึกษาเรื่อง “สมาธิ” การฝึกอบรมทางจิตใจให้เกิดคุณธรรมและศึกษา “ปัญญา” ให้เกิดความรู้แจ้งเข้าใจความเป็นธรรมของสรรพสิ่งสามารถแก้ไขปัญหาพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งใหม่โดยปฏิบัติตามแนวทางของหลักอริยมรรค 8 ประการ อันมุ่งหมายไปสู่ประโยชน์ที่เกิดต่อตนเอง ประโยชน์ที่เกิดแก่ผู้อื่น และประโยชน์ที่เกิดแก่สังคม ทั้งในภาวะปัจจุบัน ในอนาคต และการเกิดประโยชน์อันสูงสุด สรุปได้ว่า การมีศีลที่บริสุทธิ์ เป็นพื้นฐานจะทำให้เกิดสมาธิได้ง่ายมีสติที่มั่นคงแน่วแน่ไม่หวั่นไหวปัญญาย่อมเกิดขึ้นตามมาได้รวดเร็ว²⁵ จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักจริยธรรมในสถานศึกษา ซึ่งเป็นระบบการปฏิบัติในพุทธศาสนา หรือระบบการศึกษาอบรมทั้งหมด ก็คือ สิกขา 3 ในการปฏิบัติสิกขา ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาครบ ถ้าไม่ครบก็ไม่สำเร็จ ไม่บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนา ศีลก็เป็นตัวหนุน ช่วยให้ใจพร้อมที่จะเจริญสมาธิ สมาธิก็มาช่วยให้รักษาศีลได้หนักแน่นจริงจังมากขึ้น สมาธิเป็นฐานให้แก่ปัญญา ทำให้มีความคิดจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่ กำหนดแน่วอยู่กับสิ่งใด ก็คิดสิ่งนั้นได้ชัด มองเห็นจะแจ้งขึ้น ช่วยให้ปัญญาแก่กล้า ปัญญาดีขึ้นก็ช่วยให้ทำจิตใจได้ดีขึ้น รู้จักว่าควรจะทำปฏิบัติต่อจิตใจในด้านสมาธิอย่างไรจึงจะได้ผลดี และยอมมาช่วยให้การรักษาศีล พัฒนาไปถูกต้อง ไม่ม่งมามเป็นต้น สิกขาทั้ง 3 นี้ ก็บูรณาการกันอยู่ตลอดเวลาแล้วจึงจะเกิดผลที่สมบูรณ์²⁶

²³ พิชิต ฤทธิ์จรรณ, **หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: แฮสส์ ออฟเคอร์มีส์, 2548), หน้า 11-12.

²⁴ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย**, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่มที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า 231.

²⁵ อำนาจ บัวศิริ, กระบวนการสร้างภาวะผู้นำด้วยหลักไตรสิกขา, **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (2561), 5 (3), 26-27

²⁶ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม: แก่นนำการศึกษา** (ภาคต้นของหนังสือ ปรัชญาการศึกษาของไทย), (กรุงเทพมหานคร: พลิศัมย์, 2536), หน้า 87.

หลักการศึกษหรือการฝึกฝนอบรม ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาหรือทำความปลอดทุกข์ให้สำเร็จผลตามหลักปฏิจจสมุปบาท เพราะว่า ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษาที่มีองค์ประกอบ 3 ชั้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยองค์ประกอบ 3 ชั้นนี้ได้แบ่งเป็นขั้นตอนต่างหากกัน แต่คาบเกี่ยวกันไปโดยตลอด ที่เป็นขั้นเพราะเป็นปัจจัยส่งทอดแก่กัน เรียงลำดับตามหน้าที่ที่ทำให้เข้าถึงจุดหมาย คือ การแก้ปัญหา หรือให้เกิดตัวการศึกษาที่แท้ปัญญเป็นตัวให้สำเร็จกิจของการศึกษา คือเป็นตัวการให้แก้ปัญหาได้หรือทำให้พ้นทุกข์ได้จึงเรียงไว้ลำดับท้าย เพราะต่อจากปัญญาก็คือวิมุตติ(ความหลุดพ้นจากปัญหา ความเป็นอิสระ ปลอดจากทุกข์)และจึงกล่าวว่า การศึกษาคือกระบวนการสร้างปัญญา ระบบการศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องมีองค์ประกอบพร้อมทั้งศีล สมาธิและปัญญา ถ้าขาดเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง จะกลายเป็นระบบการศึกษาที่ทำลายการศึกษาเสียเองและนำความหายนะมาสู่สังคม เช่น ระบบการศึกษาที่ย่อนในศีล ขาดการฝึกอบรมในเรื่องระเบียบวินัย จะกลายเป็นเครื่องผลาญประโยชน์ของปัญญาเสียเอง

หลักการศึกษได้จัดวางรูปแบบขึ้นโดยมุ่งให้ผลเกิดขึ้นตามหลักปฏิบัติแห่งอริยมรรค ซึ่งเป็นการฝึกฝนอบรมให้องค์ทั้ง 8 แห่งมรรคนั้น เกิดมีและเจริญงอกงาม ใช้ประโยชน์ได้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น แก้ไขปัญหาดับทุกข์ได้ดียิ่งขึ้นตามลำดับจนถึงที่สุด คือ 1) อธิศีลสิกขา คือ การศึกษาด้านหรือขั้นที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตได้ดี 2) อธิจิตตสิกขา คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิเจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต พัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี และ 3) อธิปัญญาสิกขา คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ เจริญงอกงามขึ้นจนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นต่างๆ เป็นอิสระเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง²⁷

การจัดการเรียนรู้ตามหลักจริยธรรมในสถานศึกษาที่เป็นการพัฒนาคนแบบระบบองค์รวมที่บูรณาการทั้ง 3 ด้านแห่งชีวิต ในระบบความสัมพันธ์ที่ส่งผลเสริมซึ่งกันและกันนั้น เป็นแกนกลางของการพัฒนาทั้งชีวิตของบุคคลและอารยธรรมของสังคม โดยมีระบบการศึกษาที่พัฒนาคนทั้ง 3 ด้าน คือ

²⁷ พระธรรมปิฎก (ป, อ, ปยุตฺโต), ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2543), หน้า 48,

1. การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) เพื่อการฝึกอบรมข้อปฏิบัติความประพฤติทางกาย ได้แก่ (1.1) ด้านพฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือโลกแห่งวัตถุ (กายภาวนา) ได้แก่ (1.1.1) การใช้อินทริย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้ โดยไม่เกิดโทษก่อผลเสียหาย แต่ได้ผลดี ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการฝึกอินทริย์ให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ดูเป็น ฟังเป็น เป็น ต้น (หลักอินทริยสังวร) และ (1.1.2) การเสพ บริโภคปัจจัย 4 และใช้ประโยชน์จากวัตถุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี ด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจมุ่งคุณค่าที่แท้จริง ให้ได้คุณภาพชีวิต และส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ไม่หลงถูกหลอกไปด้วยคุณค่าเทียม ตามค่านิยมฟุ้งเฟ้อโก้เก๋ ที่ทำให้บริโภคมาก แต่เสียคุณภาพชีวิต เรียกว่า กินเป็น บริโภคเป็น ใช้เป็น เริ่มด้วยการกินพอดี (หลักโภชนาตัตถุญญา ขยายไปถึง ปัจจัยสันนิสิตศีล) (1.2) พฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต (ศีล ภาวนา) ได้แก่ (1.2.1) การอยู่ร่วมสังคม โดยไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน หรือเวรภัย แต่รู้จักมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์อย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อย่างน้อยดำรงตนอยู่ในขอบเขตแห่งศีล 5 (1.2.2) รักษาปกติการสังคม กฎเกณฑ์ หรือกฎหมาย ระเบียบแบบแผน คือวินัยแม่บทแห่งชุมชน หรือ สังคมของตน และวัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่า จรรยาบรรณต่างๆ (1.23) ทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ ให้ความสุขและส่งเสริมการสร้างสรรค์ สิ่งดีงาม และ (1.24) การประพฤติเกื้อกูลแก่ชีวิตอื่นๆ ทั้งสัตว์ มนุษย์และพืชพรรณ เช่น การร่วม สร้างรักษาเขตอุทยาน นิเวศสถาน การปลูกสวน ปลูกป่า (อารามโรปะ วนโรปะ) และสร้างแหล่ง น้ำ เป็นต้น (1.3) พฤติกรรมในด้านอาชีวะ คือ การทำมาหาเลี้ยงชีพ (ศีลภาวนาด้านสัมมาอาชีวะ) โดยมีศิลปวิทยา วิชาชีพ ที่ฝึกไว้อย่างดี มีความชำนาญที่ปฏิบัติให้ได้ผล และเป็นสัมมาชีพ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ (1.31) ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น หรือก่อผลเสียหายต่อสังคม (1.32) เป็นเครื่องแก้ปัญหาชีวิตหรือสังคม เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ ทำให้เกิด ประโยชน์เกื้อกูล และ (1.33) เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตน ไม่ทำชีวิตให้ตกต่ำ หรือทำลายคุณค่า ของความเป็นมนุษย์ หรือทำให้เสื่อมจากคุณความดี

2. การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) ซึ่งเป็นการฝึกอบรมทางจิตใจให้เกิดคุณธรรม ได้แก่ (2.1) คุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทิตา คารวะ หิริโอตตปปะ ฯลฯ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้งอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม (2.2) สมรรถภาพจิต ได้แก่ ความสามารถ เข้มแข็ง มั่นคง มีประสิทธิภาพของจิต เช่น ฉันทะ (ความพอใจ) ใฝ่ดี ใฝ่ทำ) ความเพียร (วิริยะ) ความขยัน (อุตสาหะ) ความอดทน (ขันติ) ความระลึก นึกทัน ตื่นตัว ควบคุม ตนได้ (สติ) ความตั้งมั่น แน่วแน่ ไส สงบ อยู่ตัวของจิต (สมาธิ) รวมทั้งความไม่ประมาท เป็นต้น ที่ทำ ให้ก้าวหน้ามั่นคงในพฤติกรรมที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้ปัญญา และ (2.3) สุขภาพจิต ได้แก่ สภาพจิต ที่ปราศจากความขุ่นมัว เคร้าหมอง เร่าร้อน เป็นต้น สดชื่น เติบอิ่ม ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพกาย และทำให้พฤติกรรมที่ดีงามมีความมั่นคง สอดคล้องกลมกลืน

3. การพัฒนาปัญญา (ปัญญา) ซึ่งเป็นการทำให้เกิดความรู้แจ้งเข้าใจความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งสามารถแก้ไขปัญหาพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งใหม่โดยปฏิบัติตามหลักอริยมรรค 8 อันมุ่งหมายไปสู่ประโยชน์ที่เกิดต่อตนเอง ประโยชน์ที่เกิดแก่ผู้อื่น และประโยชน์ที่เกิดแก่สังคม ทั้งในภาวะปัจจุบัน ในอนาคต และการเกิดประโยชน์อันสูงสุดดังนี้ ในการพัฒนาความรู้ ได้แก่ (3.1) ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สดับตรับฟัง หรือเล่าเรียน และรับถ่ายทอดศิลปวิทยาการ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ (3.2) การรับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ไม่บิดเบือน หรือเอนเอียง ด้วยความชอบชั่ง หรืออคติทั้งหลาย (3.3) การคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณ์ญาณ ด้วยการใช้ปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ถูกกิเลส เช่น ความอยากได้ผลประโยชน์ และความเกลียดชัง เป็นต้น ครอบงำปัญญา (3.4) การรู้จักมอง รู้จักคิด ที่จะให้เข้าถึงความจริง และได้คุณประโยชน์ มีโยนิโสมนสิการ อย่างที่เรียกว่า มองเป็น คิดเป็น เช่น รู้จักคิดวิเคราะห์ แยกแยะ สืบสาวเหตุปัจจัย เป็นต้น (3.5) การรู้จักคิดจัดการ ดำเนินการ ทำกิจให้สำเร็จ ฉลาดในวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย (3.6) ความสามารถแสวงหา เลือกคัดจัดประมวลความรู้ คิดได้ชัดเจน และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงสร้างเป็นความรู้ความคิดใหม่ๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์ และ (3.7) ความรู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่ทำให้วางใจถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ปัญหาชีวิต จัดความทุกข์ในจิตใจของตนได้ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย จิตไม่ถูกบีบคั้นครอบงำกระทบกระทั่งด้วยความผันผวนแปรปรวนของสิ่งต่างๆ หลุดพ้นเป็นอิสระอยู่เหนือกระแสโลก สว่างโล่งโปร่งผ่องใส ไร้พรมแดน ซึ่งทำให้ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย และดำเนินชีวิตด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

กล่าวสรุปได้ว่า หลักไตรสิกขา เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามหลักจริยธรรมในสถานศึกษาประกอบด้วยหลักการ 3 ประการ ได้แก่ (1) อธิศีลสิกขา หรือศีล (Morality) การฝึกฝนเพื่อพัฒนาด้านพฤติกรรม การพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้และมีพฤติกรรมทางวาจาที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง (2) อธิจิตตสิกขา หรือสมาธิ (Meditation) การฝึกฝนพัฒนาตนเองในด้านจิตใจ ซึ่งถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นพื้นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนาและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะสามารถควบคุมดูแลพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย รวมทั้งความสุข หรือความทุกข์ของมนุษย์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ นอกจากนั้นสมาธิยังส่งเสริมให้ปัญญาเจริญงอกงามได้ด้วยซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวจะต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู่ปัญหาเอาใจใส่มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้งในเรื่องที่คิดว่ายากหรือละเอียดลึกซึ้งยิ่งต้องมีความตั้งใจที่สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ชัดเจนและมองเห็นตลอดถึงเหตุปัจจัยและกระบวนการ จิตที่ผ่านการฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่ทำให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ และ (3) อธิ

ปัญญาสิกขา หรือปัญญา (Wisdom) การพัฒนาปัญญาโดยใช้สมาธิจากพลังความมีจิตใจแน่วแน่มิมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวแทนทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมดคนเราจะมีพฤติกรรมอย่างไรมีระดับการกระทำมากน้อยอยู่ที่ปัญญาเป็นตัวชี้แนะและปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจให้ทางออกแก่จิตใจการพัฒนาปัญญา

5. บทสรุป

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง “จริยธรรมกับการจัดการเรียนรู้” พบว่า การจัดการเรียนรู้ ครูผู้สอนควรสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน เป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับผู้เรียนสนใจจนทำให้เกิดจิตสำนึกและรู้จักหน้าที่ของตนเอง และครูผู้สอนควรมีการใช้สื่อที่ทันสมัย หลากหลายเข้าใจง่าย จูงใจให้ผู้เรียนสนใจ ใฝ่รู้ จนเกิดทักษะทางจริยธรรมมั่นคงในจิตใจ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดทักษะทั้งกระบวนการคิดวิเคราะห์หาเหตุและผล จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันได้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนในการจัดรูปแบบของการเรียนการสอนตามหลักจริยธรรมที่ผู้เรียนสามารถนำไปพัฒนาสู่ให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ ทศณคติ และพฤติกรรมไปในทิศทางที่ถูกต้องตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มาสังเคราะห์เพื่อเป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ของครูเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ครบทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคัม (สีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) และพัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) อีกทั้งการเน้นผู้เรียนให้ทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมมือพึ่งพาเกื้อกูลกัน มีการปรึกษาหารือร่วมกัน และปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนเกิดความสามัคคี เมตตากรุณาต่อกัน มีความรับผิดชอบร่วมกันอันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยการนำหลักไตรสิกขานำมาบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้เด็กให้มีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ก็คือ หลักไตรสิกขา เพื่อการพัฒนาเยาวชนให้เติบโตไปเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและคุณธรรมที่สำคัญที่สุดก็คือ การปลูกฝังให้เยาวชนเป็นพลเมืองดีมีคุณธรรมจริยธรรม ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมกล่าวคือ การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมเป็นการพัฒนาเด็กการทางด้านร่างกาย (ศีล) อารมณ์ (สมาธิ) จิตใจ (สมาธิ) สังคัม (ศีล) และสติปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เด็กมีพัฒนาการที่ครอบคลุมทั้งทางร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคัม และสติปัญญาให้สมกับวัย เพื่อให้เกิดทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตสามารถเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับหลักการพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลและความต้องการจำเป็นพิเศษได้แก่ 1) พัฒนาการด้านร่างกาย สามารถปฏิบัติกิจกรรมทางด้านร่างกายได้อย่างคล่องแคล่วและมั่นคง 2) พัฒนาการด้านจิตใจ แสดงอารมณ์ได้สอดคล้องกับสถานการณ์อย่างเหมาะสม ชื่นชมความสามารถและผลงานของตนเองและผู้อื่น และยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง

น้อยลง 3) พัฒนาการด้านสังคม ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง เล่นหรือทำงานโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกับผู้อื่นได้ และมีมารยาทในสังคมที่งดงามมีจิตอาสา 4) พัฒนาการด้านสติปัญญา สามารถคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นและสร้างสรรค์งานตามศักยภาพของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์.
- เกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. (2539). เมืองไทยในความฝันของนักคิดอาวุโส. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ]. 2539. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิดานันท์ มลิทอง. (2540). **เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- คำสอนพอ. (2549). **ประมวลพระบรมราชาไมตรีและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2523). **จิตวิทยาการปลูกฝังวินัยแห่งตน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ถาวร สารวิทย์. (2523). **การบริหารอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม**, (พิษณุโลก : แผนก. เอกสารการพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก.
- ธีรยุทธ พึ่งเกียรติ. รศ.ดร. (2557). **คู่มือการพัฒนาวิชาชีพครู**. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พจนา ทรัพย์สมาน. (2550). **การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แห่งชาติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). **ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ปยุตฺโต). (2530). **ทางสายกลางของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป.
- พิชิต ฤทธิ์จัญญ. (2548). **หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: เฮาส์ ออฟเคอร์มีส์.
- พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ. (2540). **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร:เดอะบุคส์.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ. เล่มที่ 11

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ.

ยุพิน พิพิธกุล และอรพรรณ ต้นบรรจง. (ม.ป.ท.). เทคโนโลยีในการผลิตสื่อการสอนคณิตศาสตร์

พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :

ระวีวรรณ ศรีคร้ามครัน. (2543). เทคนิคการสอน. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วันเพ็ญ จันทรเจริญ. (2542). การเรียนการสอนปัจจุบัน. สกลนคร: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏ

สกลนคร.

สุคนธ์ ภูมิเวทย์. (2544). การออกแบบการสอน Instructional design. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุวิทย์ มูลคำ. (2541). ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ดวงกลมสมัย.

อำนาจ บัวศิริ. (2561). กระบวนการสร้างภาวะผู้นำด้วยหลักไตรสิกขา. วารสารครุศาสตร์ปริทัศน์

คณะครุ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 5 (3). 26-27

การบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี
The Administration of the Temple As A Buddhist Learning Area In
Nonthaburi Province.

พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทวโร)¹

Phrakhruwimon Suwanakorn (Somphong Jan Thawaro)

พระครูโสภาสนนทกิตติ, Phrakruophatnonthakiti²

สมศักดิ์ บุญปู, Somsak Boonpoo³

Email: chaibie2529@hotmail.com

Received: October 18, 2022 Revised: April 11, 2023

Accepted: April 11, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี คือ การวิจัยเชิงปริมาณสอบถามกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิจัยเชิงคุณภาพสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 คน และสนทนากลุ่ม จำนวน 10 รูป/คน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า สภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ทั้ง 5 ด้านโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านจิตรกรรม โดยวัดจัดให้มีการเรียนรู้เรื่องสืบทอด

¹ คุรุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / Buddhist Educational Administration Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

² คุรุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Buddhist Educational Administration Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³ คุรุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Buddhist Educational Administration Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ในการวาดภาพจิตรกรรมที่เป็น แหล่งเรียนรู้ของวัด มีการเรียนรู้ภาพคนและภาพสัตว์บนภาพจิตรกรรมของวัด มีการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้ที่มาศึกษาหาความรู้ด้านประติมากรรม ให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม

คำสำคัญ : (การบริหารวัด), (พื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธ) (จังหวัดนนทบุรี)

Abstract

The purpose of this research was to study the management of temples as Buddhist learning areas in Nonthaburi Province. The mixed research was quantitative research asking a sample of 400 people. The statistics used were percentage, mean, and standard deviation. The qualitative research was conducted by interviewing 10 experts and focus group discussions by 10 person using content analysis. The results revealed that the administration of the temple as a Buddhist learning area, in overall, of 5 aspects was in high level, i.e., traditions and traditions, architecture, sculpture and painting. The temple arranges to learn how to understand the colors used in painting as a learning resource of temple, study the people and animals on the paintings, inquiry and interviews those who joined to learn sculpture to gain the art knowledge, such as organizing media to present the knowledge of Thai art and architecture, and the temple offers the community the opportunity to participate in architectural studies.

Keywords: (Temple Administration), (Buddhist learning area), (Nonthaburi Province)

1. บทนำ

วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว เพราะเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก เป็นแหล่งความรู้ของตัวบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่ประชาชนจะพากันฟังธรรมจะพบเห็นในพุทธกิจของพระพุทธเจ้า เช้าพระองค์ทรงบิณฑบาตและแสดง

ธรรมโปรดประชาชน หลังฉันเสร็จแนะนำกัมมัฏฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย บ่ายแสดงธรรมโปรดประชาชนที่มาชุมนุมรอฟังธรรมที่ธรรมสภาในวัดที่พระองค์ประทับอยู่⁴

ทั้งนี้เมื่อย้อนศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัย พบว่า วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศลของอุบาสกอุบาสิกาฯลฯ วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งชาวพุทธนิยมสร้างวัดและมีการพัฒนาวัดไปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรเพื่อปฏิบัติธรรมเรียกว่าสายปฏิบัติตรงกันข้ามกับสายแรกที่เรียกว่าสายปริยัติในปัจจุบันการสร้างวัดการพัฒนาวัดมีมากขึ้นทุกปี ทั้งนี้ เพราะประชาชนชุมชนมีจำนวนมากขึ้นอีกทั้งประชาชนก็นิยมเข้าวัดมากขึ้นซึ่งมีมากมายหลายลักษณะตามวิวัฒนาการของโลก อย่างไรก็ตามวัดทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเจ้าอาวาสเองซึ่งเป็นหัวหน้าผู้รับผิดชอบในการบริหารวัดวัดจะเจริญรุ่งเรืองจะเสื่อมจะทรก้อยู่ที่เจ้าอาวาสเป็นสำคัญดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาหลายด้านทั้งตนเองผู้ได้บังคับบัญชาคือพระภิกษุสามเณรในวัดรูปแบบการบริหารวัด การจัดองค์กรในวัดการวางรูปแบบแปลนแผนผังวัดเสนาสนะการจัดภูมิทัศน์ ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามสะอาดตาสะอาดใจแก่ผู้พบเห็นจนกระทั่งบุคลากรภายในวัด การพัฒนาวัดตามรูปแบบดังกล่าวทั้งคณะสงฆ์และราชการโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้มีนโยบายในการพัฒนาวัดแนะนำเจ้าอาวาสตลอดมาจนกระทั่งมีวัดจำนวนมากที่ได้ปฏิบัติไปบ้างแล้วสามารถยกฐานะของวัดให้สูงขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นและวัดพระอารามหลวงอันนำมา ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องวัดจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงตามบทบาทความรับผิดชอบที่กำหนดไว้และปรับปรุงให้ดีขึ้น⁵ และพบอีกว่า วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของการจัดการศึกษาการถ่ายทอดความรู้โดยพระสงฆ์เป็นหลักรวมทั้งผู้อาวุโส พ่อแม่ ปราชญ์ชาวบ้าน ช่างฝีมือ เป็นต้น ได้ร่วมกันทำหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนความรู้ต่างๆ แก่บุตรหลานของตนเองด้วยจึงเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เยาวชนไทยสมัยก่อนจึงได้รับทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากวัด หรือพุทธศาสนา

⁴ รังสี สุหนต์, **พุทธกิจ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ**, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, 2559 หน้า 27,55

⁵ สำนักงานพระพุทธศาสนา, ข้อมูลพื้นฐาน ปี 2551, อ้างใน พระปลัดโฆสิต คงแทนและคณะ “รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน”, **ดุสิตนิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล, 2558).

ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่เก่าแก่เคียงคู่มากับชาติไทยเป็นรากฐานของระบบจริยธรรมของสังคมไทยที่เป็นที่ยอมรับยึดถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานกันต่อไป มาด้วยเหตุนี้วัดและบ้านจึงมีบทบาทอย่างสำคัญในการเป็นเครื่องมือที่ได้ช่วยพัฒนาชีวิตและสังคมไทยในอดีต⁶

นอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่ทำบุญในโอกาสต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ, ชาวพุทธซึ่งในปัจจุบันขาดความสามัคคี ของคนไทยในระบบการปกครองที่มีการปฏิรูปกันในปัจจุบัน แม้ว่าบทบาทของวัดและพระสงฆ์จะลดลงไปจากเดิม แต่กระนั้น วัดและ พระสงฆ์ก็ยังคงมีการปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสภาพสังคม โดยบทบาทหลักของวัดก็ยังคงเป็นสถานที่ พำนักของพระสงฆ์สามเณร เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติธรรม สืบทอดและเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน และยังมีฐานะเป็นสถานที่ที่ประดิษฐานและรวบรวมของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นที่รวมจิตใจของประชาชนทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ตลอดจนการเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน⁷ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น วัดยังถือเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็น เวลาช้านานแล้ว ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อที่ถือว่าการได้มาซึ่งการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน ปฏิบัติบูชา จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตและครอบครัวของผู้ที่ได้ไปสักการะขอพร และยังสามารสรสร้างเสริมของความสามัคคีเป็นหนึ่งอันเดียวกันสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้นทำให้จิตใจผ่องใส โดยจะเห็นได้ว่า "วัด" (Temple) เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็น ถึงอารยธรรม และยังสะท้อนไปถึง ร่องรอยวิถีชีวิตในอดีตที่มีลักษณะกลมกลืน (Harmony) ระหว่างชุมชน วัด และสิ่งแวดล้อม ที่มีลักษณะการผสมกลมกลืนการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความสงบความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อของท้องถิ่นและยังเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้ง เชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชน

⁶เยาวภา ประคองศิลป์, ความจำเป็นของการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน, เอกสารประกอบการเสวนาวิชาการทางการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2549), หน้า 12.

⁷กรมการศาสนา, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญ ในมิติทางศาสนา ปี 2557, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2557), หน้า 23.

และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ล้วนมีคุณค่าต่อจิตใจและมีความศักดิ์สิทธิ์และงดงามเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวไทย⁸

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรีเพื่อส่งเสริมวัดเป็นศูนย์รวมของจิตใจของคนในชุมชนและสังคม เป็นพื้นที่สร้างคุณค่าให้กับเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed-Method Research Design) โดยมีขั้นตอนการวิจัย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี จากแหล่งข้อมูล : หนังสือ บทความ ตำรา งานวิจัย website เครื่องมือ : แบบศึกษาเอกสาร การวิเคราะห์ : การวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis 2) แจกแบบสอบถามประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 400 รูป/คน จากแหล่งข้อมูล : ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์จำนวน 400 รูป/คน เครื่องมือ : แบบสอบถาม การวิเคราะห์ : ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 3) สัมภาษณ์ กลุ่มเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน จำนวน 10 รูป/คน จากแหล่งข้อมูล : กลุ่มเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน จำนวน 10 รูป/คน เครื่องมือ : แบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ : การวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis 4) สันทนากลุ่มกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารแบบมีส่วนร่วม จำนวน 5 รูป/คน และกลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มผู้นำทางพุทธศาสนา จำนวน 5 รูป/คน จากแหล่งข้อมูล : ผู้ทรงคุณวุฒิ / นักวิชาการ / กลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มผู้นำทางพุทธศาสนา จำนวน 10 รูป/คน เครื่องมือ : คู่มือการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ : การวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis

⁸กรมการศาสนา, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2557), หน้า 23.

ประชากร คือ วัดในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 187 วัด⁹ โดยมีประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 1,246,000 คน¹⁰ **กลุ่มตัวอย่าง** ในการศึกษาการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ วัดในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 187 วัด ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 1,246,000 คน ว่าสัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากร เท่ากับ 0.5 และระดับความเชื่อมั่น 95% และทำการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi Stage Random sampling) ด้วยการเปิดตารางสำเร็จรูปของ ทาโร ยามาเน่ (Yamane) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 รูป/คน

11

4. สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ทั้ง 4 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมีความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรีอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านจิตรกรรมตามลำดับ ดังตารางที่ 1

⁹ ทะเบียนวัดในประเทศไทย, [ออนไลน์วันที่ 2 พฤษภาคม 2564], Retrieved from http://www.thammapedia.com/ceremonial/watthai_bypak.htm

¹⁰ วิถีพิเศษ, จังหวัดนนทบุรี, <https://th.wikipedia.org/> [ออนไลน์วันที่ 23 สิงหาคม 2564]

¹¹บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น**. (กรุงเทพมหานคร : สุริยาสาสน์, 2543), หน้า 43.

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม
เกี่ยวกับการสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ทั้ง
4 ด้าน

n = 400

	ตัวแปรที่ศึกษา	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1	ด้านจิตรกรรม	4.26	0.55	มาก
2	ด้านประติมากรรม	4.26	0.57	มาก
3	ด้านสถาปัตยกรรม	4.33	0.62	มาก
4	ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี	4.40	0.62	มาก
	รวม	4.31	0.59	มาก

จากตารางที่ 1 ผลการศึกษาสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ทั้ง 4 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมีความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรีอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านจิตรกรรมตามลำดับ ดังนี้

1. **ด้านจิตรกรรม** มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ มีการเรียนรู้เรื่องสีที่ใช้ในการวาดภาพจิตรกรรมที่เป็น แหล่งเรียนรู้ของวัด มีการเรียนรู้ภาพคนและภาพสัตว์บนภาพจิตรกรรมของวัด และวัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้าน จิตรกรรม และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่จิตรกรรมที่สำคัญของชุมชน

2. **ด้านประติมากรรม** มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดมีการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้ที่มาศึกษาหาความรู้ด้านประติมากรรม วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ประติมากรรมการปั้น เช่น รูปปั้นยักษ์ /บุคคลสำคัญ และวัดได้ให้ความรู้ด้านประติมากรรมนูนต่ำ นูนสูง และตัวลอย แก่ผู้เข้ามาชม และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ได้เรียนรู้ถึงรูปทรงของประติมากรรมต่างๆ ที่มีให้ชมภายในวัด

3. ด้านสถาปัตยกรรม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม และวัดมีการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของสถาปัตยกรรม และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ วัดมีพระและเจ้าหน้าที่หรือสื่อบรรยายให้ความรู้ด้านสถาปัตยกรรม

4. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ท่านได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีแสดงออกถึงความสามัคคีของชุมชน และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ วัดให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอดีตและปัจจุบัน

5. การอภิปรายผล

ผู้วิจัย พบประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลเกี่ยวกับการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ทั้ง 4 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมีความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรีอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านจิตรกรรมตามลำดับ โดยผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงวัดมีการเรียนรู้เรื่องสี่ที่ใช้ในการวาดภาพจิตรกรรมที่เป็น แหล่งเรียนรู้ของวัด มีการเรียนรู้ภาพคนและภาพสัตว์บนภาพจิตรกรรมของวัด และวัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้าน จิตรกรรม มีการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้ที่มาศึกษาหาความรู้ด้านประติมากรรม วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ประติมากรรมการปั้น เช่น รูปปั้นยักษ์ /บุคคลสำคัญ และวัดได้ให้ความรู้ด้านประติมากรรมปูนต่ำ ปูนสูง และฉลวย แกะผู้เข้ามาชม ให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม และวัดมีการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของสถาปัตยกรรม ให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ท่านได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีแสดงออกถึงความสามัคคีของชุมชน

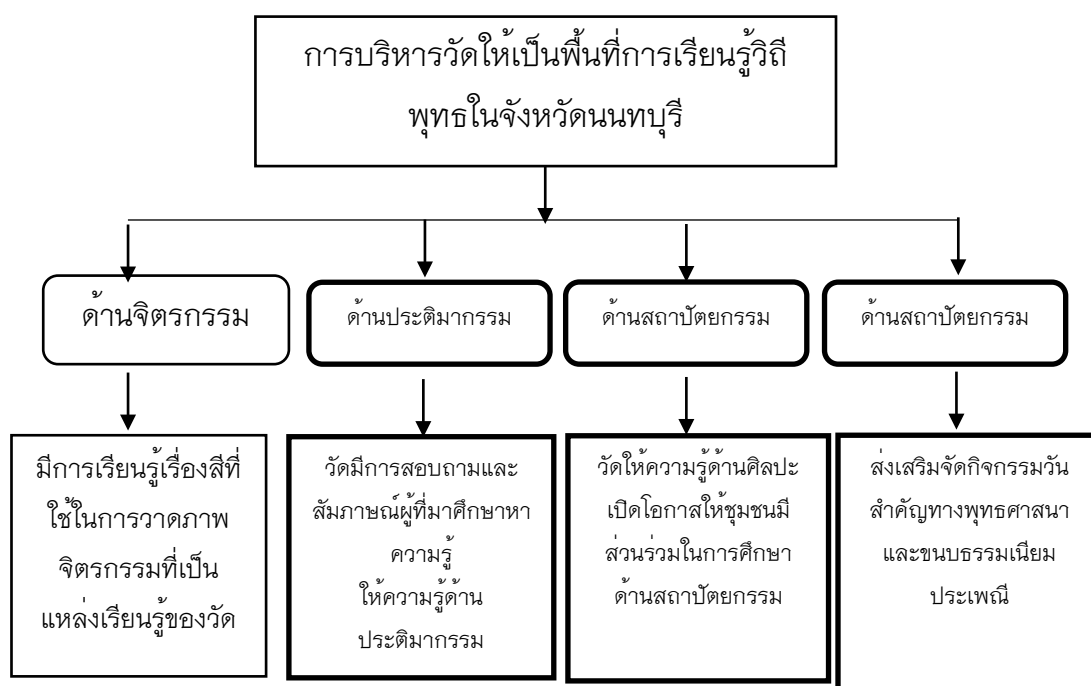
จากผลการแจกแบบสอบถามในเบื้องต้นสะท้อนให้เห็นถึง สภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรีเนื่องจากวัดมีการเรียนรู้เรื่องสรีระใช้ในการวาดภาพจิตรกรรมที่เป็น แหล่งเรียนรู้ของวัด มีการเรียนรู้ภาพคนและภาพสัตว์บนภาพจิตรกรรมของวัด และวัดให้ความรู้ด้านศิลปะซึ่งผลการวิจัยนี้ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุทธิพงศ์ บุญผดุง** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครนายก” ผลการวิจัยพบว่าด้านการดำเนินงาน ปัญหา และอุปสรรค ได้แก่ แหล่งเรียนรู้มีปริมาณจำกัด ไม่ทันสมัย และอยู่ในสภาพไม่พร้อมใช้งาน การใช้ และการติดตาม ผลการใช้แหล่งการเรียนรู้ไม่เป็นระบบและไม่ต่อเนื่อง และขาดงบประมาณ ในการสนับสนุน หรือพัฒนาทำให้แหล่งเรียนรู้มีวัสดุและอุปกรณ์ เพียงพอ ความต้องการ ในการพัฒนาแหล่ง การเรียนรู้ ได้แก่ พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีคุณภาพและมีความทันสมัย พัฒนาการจัดสรร งบประมาณให้สอดคล้องกับแผนโครงการและเพียงพอ ได้แก่ พัฒนาการจัดการ และการ กำกับติดตามการใช้แหล่งเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ ด้านบุคลากรและการใช้บริการ ปัญหาและ อุปสรรค ได้แก่ ผู้รับผิดชอบแหล่งการเรียนรู้มีการงานอื่นต้องรับผิดชอบ และครูผู้รับผิดชอบ ขาดความรู้ความเข้าใจในการสร้างนวัตกรรมแหล่งการเรียนรู้ใหม่ๆ¹² สอดคล้องกับงานวิจัย ของ **พระครูวิมลสุตานุกุล** ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคณะ สงฆ์ไทย พบว่า วัดที่จะจัดการให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ควรมีลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างวัด ในสมัยพุทธกาลและวัดในปัจจุบันโดยการศึกษาสภาพการจัดการวัดที่จัดการให้เป็นแหล่ง การเรียนรู้ที่มีแล้วและศึกษาจากวัดพัฒนาดีเด่นในปัจจุบัน เพื่อการวางรูปแบบที่เหมาะสมของวัด ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องการบริหาร การจัดการความรู้ การ พัฒนา และแนวคิดสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปเจ้าทรงใช้หลักธรรมวินัย และพุทธวิธีการบริหาร ดูแลสังคมสงฆ์ปัจจุบันต้องทำวัดให้เป็นอารามให้มีความสัปปายะทั้ง 4 ด้าน คือ เสนาสนสัปปา ยะ บุคคลสัปปายะ อาหารสัปปายะ และธัมมสัปปายะ ให้มีครบทั้ง 4 ด้าน¹³

¹²สุทธิพงศ์ บุญผดุง, “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครนายก”, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2558), บทคัดย่อ.

¹³พระครูวิมลสุตานุกุล, “กระบวนการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคณะสงฆ์ไทย”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2557), หน้า 190.

6. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่จากการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี ดังภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ที่มา : พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทวโร), 2564.

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์.
- กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. (2539). **เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ]. 2539. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิตานันท์ มลิทอง. (2540). **เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- คำสอนพอ. (2549). **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร.

- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2523). **จิตวิทยาการปลูกฝังวินัยแห่งตน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย
พฤติกรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ถาวร สารวิทย์. (2523). **การบริหารอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม**, (พิษณุโลก : แผนก.
เอกสารการพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก.
- ธีรยุทธ พึ่งเกียรติ. รศ.ดร. (2557). **คู่มือการพัฒนาวิชาชีพครู**. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- พจนา ทรัพย์สมาน. (2550). **การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วย
ตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แห่งชาติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). **ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ปยุตฺโต). (2530). **ทางสายกลางของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป.
- พิชิต ฤทธิ์จัญญ. (2548). **หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:
แฮสส์ ออฟเคอร์มีส์.
- พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ. (2540). **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**.
กรุงเทพมหานคร:เดอะบุคส์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 11
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุพิน พิพิธกุล และอรพรรณ ตันบรรจง. (ม.ป.ท.). **เทคโนโลยีในการผลิตสื่อการสอนคณิตศาสตร์**
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :
- ระวีวรรณ ศรีคร้ามครัน. (2543). **เทคนิคการสอน**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วันเพ็ญ จันทร์เจริญ. (2542). **การเรียนการสอนปัจจุบัน**. สกลนคร: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏ
สกลนคร.
- สุคนธ์ ภูมิเวทย์. (2544). **การออกแบบการสอน Instructional design**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุวิทย์ มูลคำ. (2541). **ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมลสมัย.
- อำนาจ บัวศิริ. (2561). กระบวนการสร้างภาวะผู้นำด้วยหลักไตรสิกขา. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์
คณะครุ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. 5 (3). 26-27

การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ Community Participatory Management in Temple Management as a Learning Center.

พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงุโร)¹

Phra Udomsittinayok (Kumphol Kunungkaro)

สมศักดิ์ บุญปุ๋, Somsak Boonpoo²

พระมหาญาณวัฒน์ จิตวฑฒโน, Phramaha Yannawat Thitavaddhano³

Email: surachaihongtrakool@gmail.com

Received: October 18, 2022 Revised: April 11, 2023

Accepted: April 11, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี คือ การวิจัยเชิงปริมาณ สอบถามกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิจัยเชิงคุณภาพสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 8 คน และสนทนากลุ่ม จำนวน 9 คน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยิ่งยั้งทั้ง 5 ด้านโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วม

^๑ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / Buddhist Educational Administration Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

² ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / Buddhist Educational Administration Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / Buddhist Educational Administration Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

การรับประโยชน์ร่วมกัน ด้านการมีส่วนร่วมการระดมความคิด ด้านการมีส่วนร่วมการลงมือทำ ด้านการมีส่วนร่วมการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล

คำสำคัญ : (การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน), (การจัดการวัด), (แหล่งเรียนรู้)

Abstract

This research's objectives were to study community participatory management in temple management as a learning center. It used mixed research, quantitative research with a sample of 400 heads. The statistics used were percentage, mean, and standard deviation. The qualitative research interviewed 8 experts and 9 focus group discussions using content analysis. The results showed that the community participatory management in driving the temple to be a sustainable learning resource in all 5 aspects included at a high level, i.e., participation in mutual benefit, participation in brainstorming, participation in action, participation in planning and participation in monitoring and evaluation.

Keywords: (community participatory management), (Temple Management), (learning resources)

1. บทนำ

การพัฒนาคนของการศึกษาไทยเป็นลำดับมาจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้พื้นฐานชีวิตเกิดจากบ้านคือคนในครอบครัว ในชุมชนท้องถิ่นและจากวัดคือพระสงฆ์ซึ่งเป็นภูมิปัญญาอาชีพให้คิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น อ่านออกเขียนได้สร้างมโนสำนึกความดีงาม จรรยาบรรณ พัฒนาความเป็นไปตามวัยสามารถอยู่ในสังคมและประกอบสัมมาอาชีพอย่างเป็นสุขยั่งยืนสืบทอดยาวนาน การศึกษายุคนั้นจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน การเปลี่ยนแปลงการศึกษาเป็นไปตามยุคสมัยโลกที่กว้างใหญ่ทำให้การติดต่อสัมพันธ์ภาพของเชื้อชาติศาสนาระหว่างกันของนานาประเทศเกิดขึ้นได้ยากอันเนื่องจากการสื่อสารด้านภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นตามแนวทฤษฎีการบริหารการศึกษาแบบตะวันตก โรงเรียนกลายเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาให้กับชุมชนแทนวัดและบ้าน เป็นสถาบันการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่แตกต่างจากที่เคยเป็นและการแบ่งบทบาทหน้าที่ทางสังคมของ 3 สถาบันหลักดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงนวัตกรรมชีวิตคนไทยเปลี่ยนไป สัมพันธภาพระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนกลายเป็นโลกที่กว้างใหญ่ การเกื้อกูลเอื้ออาทรระหว่างกันดูเหมือนจะขาดหาย เกิดวิกฤตชีวิตของคนในสังคมไทย เป็นปรากฏการณ์

ทางสังคมที่เลวร้าย นักบริหารการศึกษาและนักวิชาการการศึกษาไทยต่างรวมตัวกันเพื่อสร้างกรอบแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา คือการให้ชุมชนท้องถิ่นและทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยถือว่าโรงเรียนเป็นหน่วยงานหนึ่งของสังคม สร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สร้างวงจรการบริหารและการพัฒนาคนให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีความเชื่อว่าบ้านและวัดเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญเช่นเดียวกับโรงเรียนที่มุ่งพัฒนาคน การพัฒนาคนของบ้านกับวัดนั้นเน้นการปฏิบัติในเรื่องความเป็นคนไทยและคุณธรรมนำความรู้เสริมจากที่โรงเรียนสร้างพื้นฐาน⁴

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศลของอุบาสกอุบาสิกาฯลฯ วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งชาวพุทธนิยมสร้างวัดและมีการพัฒนาวัดไปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรเพื่อปฏิบัติธรรมเรียกว่าสายปฏิบัติตรงกันข้ามกับสายแรกที่เรียกว่าสายปริยัติในปัจจุบันการสร้างวัดการพัฒนาวัดมีมากขึ้นทุกปี ทั้งนี้ เพราะประชาชนชุมชนมีจำนวนมากขึ้นอีกทั้งประชาชนก็นิยมเข้าวัดมากขึ้นซึ่งมีมากมายหลายลักษณะตามวิวัฒนาการของโลกอย่างไรก็ดีวัดทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเจ้าอาวาสเองซึ่งเป็นหัวหน้าผู้รับผิดชอบในการบริหารวัดวัดจะเจริญรุ่งเรืองจะเสื่อมจะทรงก็อยู่ที่ท่านเจ้าอาวาสเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาหลายด้านทั้งตนเองผู้ได้บังคับบัญชาคือพระภิกษุสามเณรในวัดรูปแบบการบริหารวัด การจัดการองค์กรในวัดการวางรูปแบบแผนผังวัด เสนาสนะการจัดภูมิทัศน์ ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามสะอาดตาสะอาดใจแก่ผู้พบเห็น จนกระทั่งบุคลากรภายในวัด การพัฒนาวัดตามรูปแบบดังกล่าวทั้งคณะสงฆ์และราชการโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้มีนโยบายในการพัฒนาวัดแนะนำเจ้าอาวาสตลอดมา จนกระทั่งมีวัดจำนวนมากที่ได้ปฏิบัติไปบ้างแล้วสามารถยกฐานะของวัดให้สูงขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นและวัดพระอารามหลวงอันนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องวัดจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงตามบทบาทความรับผิดชอบที่กำหนดไว้และปรับปรุงให้ดีขึ้น⁵

ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นวัดยังเป็นสถานที่ทำบุญในโอกาสต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ, ชาวพุทธซึ่งใน

⁴ ชนะ สุ่มมัตย์. (๒๕๖๕). บ้าน วัด โรงเรียน:ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม..วงจรการพัฒนาคอนที่ยั่งยืน.Retrieved from <https://www.gotoknow.org/posts/๑๓๑๖๕๑>

⁵สำนักงานพระพุทธศาสนา, ข้อมูลพื้นฐาน ปี ๒๕๕๑, อ้างใน พระปลัดโสมจิต คงแทนและคณะ “รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน”, **ดุญญินพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล,๒๕๕๔).

ปัจจุบันขาดความสามัคคีของคนไทยในระบบการปกครองที่มีการปฏิรูปกันในปัจจุบัน แม้ว่าบทบาทของวัดและพระสงฆ์จะลดลงไปจากเดิม แต่กระนั้น วัดและ พระสงฆ์ก็ยังมีการปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสภาพสังคม โดยบทบาทหลักของวัดก็ยังคงเป็นสถานที่ พำนักของพระสงฆ์สามเณร เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติธรรม สืบทอดและเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน และยังมีฐานะเป็นสถานที่ที่ประดิษฐานและรวบรวมของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นที่รวมจิตใจของประชาชนทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ตลอดจนการเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน⁶ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น วัดยังถือเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็น เวลาช้านานแล้ว ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อที่ถือว่าการได้มาสู่การะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน ปฏิบัติบูชา จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตและครอบครัวของผู้ที่ได้ไปสักการะขอพร และยังสามารถสร้างเสริมของความสามัคคีเป็นหนึ่งอันเดียวกันสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้นทำให้จิตใจผ่องใส โดยจะเห็นได้ว่า "วัด" (Temple) เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็น ถึงอารยธรรม และยังสะท้อนไปถึงร่องรอยวิถีชีวิตในอดีตที่มีลักษณะกลมกลืน (Harmony) ระหว่างชุมชน วัด และสิ่งแวดล้อม ที่มีลักษณะการผสมกลมกลืนการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความสงบความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อของท้องถิ่นและยังเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ล้วนมีคุณค่าต่อจิตใจและมีความศักดิ์สิทธิ์และงดงามเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวไทย⁷

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed-Method Research Design) โดยมีขั้นตอนการวิจัย 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็น

⁶กรมการศาสนา, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี ๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓.

⁷กรมการศาสนา, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี ๒๕๕๗, หน้า ๒๓.

แหล่งการเรียนรู้อย่างยิ่งย่น จากแหล่งข้อมูล : หนังสือ บทความ ตำรา งานวิจัย website เครื่องมือ : แบบศึกษาเอกสาร การวิเคราะห์ : การวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis 2) แจกแบบสอบถามประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 400 รูป/คน จากแหล่งข้อมูล : ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์จำนวน 400 รูป/คน เครื่องมือ : แบบสอบถาม การวิเคราะห์ : ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 3) สัมภาษณ์ กลุ่มเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน จำนวน 8 รูป/คน จากแหล่งข้อมูล : กลุ่มเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน จำนวน 8 รูป/คน เครื่องมือ : แบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ : การวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis 4) สนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารแบบมีส่วนร่วม จำนวน 4 รูป/คน และกลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มผู้นำทางพุทธศาสนา จำนวน 5 รูป/คน จากแหล่งข้อมูล : ผู้ทรงคุณวุฒิ / นักวิชาการ / กลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มผู้นำทางพุทธศาสนา จำนวน 9 รูป/คน เครื่องมือ : คู่มือการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ : การวิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis

ประชากร คือ วัดในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 187 วัด^๘ โดยมีประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 1,246,000 คน^๙ **กลุ่มตัวอย่าง** ในการศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยิ่งย่น ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ วัดในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 187 วัด ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 1,246,000 คน ว่าสัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากร เท่ากับ 0.5 และระดับความเชื่อมั่น 95% และทำการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi Stage Random sampling) ด้วยการเปิดตารางสำเร็จรูปของ ทาโร ยามาเน่ (Yamane) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 รูป/คน¹⁰

4. สรุปผลการวิจัย

1.การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยิ่งย่น ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยิ่งย่น ทั้ง 5 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมีความคิดเห็นต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้

^๘ ทะเบียนวัดในประเทศไทย, [ออนไลน์วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๔], Retrieved from http://www.thammapedia.com/ceremonial/watthai_bypak.htm

^๙ วิกิพีเดีย, จังหวัดนนทบุรี, <https://th.wikipedia.org/> [ออนไลน์วันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๔]

¹⁰ บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยเบื้องต้น. (กรุงเทพมหานคร : สุริยาสาส์น, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

เรียนรู้้อย่างยั่งยืนอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านการมีส่วนร่วมการรับประโยชน์ร่วมกัน ด้านการมีส่วนร่วมการระดมความคิด ด้านการมีส่วนร่วมการลงมือทำ ด้านการมีส่วนร่วมการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผลตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้้อย่างยั่งยืน ทั้ง 5 ด้าน

n = 400

	ตัวแปรที่ศึกษา	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1	ด้านการมีส่วนร่วมการระดมความคิด	4.13	0.71	มาก
2	ด้านการมีส่วนร่วมการวางแผน	4.08	0.85	มาก
3	ด้านการมีส่วนร่วมการลงมือทำ	4.12	0.88	มาก
4	ด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล	4.07	0.79	มาก
5	ด้านการมีส่วนร่วมการรับประโยชน์ร่วมกัน	4.16	0.67	มาก
	รวม	4.11	0.78	มาก

จากตารางที่ 1 ผลการศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้้อย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้้อย่างยั่งยืน ทั้ง 5 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมีความคิดเห็นต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้้อย่างยั่งยืนอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านการมีส่วนร่วมการรับประโยชน์ร่วมกัน ด้านการมีส่วนร่วมการระดมความคิด ด้านการมีส่วนร่วมการลงมือทำ ด้านการมีส่วนร่วมการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผลตามลำดับ ดังนี้

1. **ด้านการมีส่วนร่วมการระดมความคิด** มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ ชุมชนมีอิสระทางความคิดในการเข้าถึงข้อมูล วัดให้ชุมชนได้รับรู้โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน และชุมชนมีการเข้าร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุด และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ชุมชนมีความรู้ความสามารถในการกระทำและมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ

2. **ด้านการมีส่วนร่วมการวางแผน** มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดวิธี

ติดตามประเมินผล และชุมชนมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นในกระบวนการจัดวางแผนงาน โครงการ และข้อที่มึ่ความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ วัดจัดอันดับความสำคัญของการปฏิบัติงาน

3. ด้านการมีส่วนร่วมการลงมือทำ มึ่ความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ ร่วมจัดหรือปรับปรุงในระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากร และร่วมลงมือพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของวัดในชุมชน และข้อที่มึ่ความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ มีส่วนร่วมเติมกำลังความรู้ความสามารถของตนเอง

4. ด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล มึ่ความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ มีส่วนร่วมในการประเมินผลว่าการดำเนินการนั้น ๆ บรรลุตามเป้าหมายและ วัดอุปสงค์มากน้อยเพียงใด ร่วมการติดตามประเมินผลการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด และชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลติดตามผลตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกันกับวัดและข้อที่มึ่ความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ชุมชนร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษา

5. ด้านการมีส่วนร่วมการรับประโยชน์ร่วมกัน มึ่ความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ ชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางบวกและลบในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด ชุมชนได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์ในพื้นที่เท่าเทียมกัน และชุมชนได้รับผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง เช่น รูปแบบวัตถุ ผลิตภัณฑ์ เป็นต้น และข้อที่มึ่ความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ผลประโยชน์สร้างความสุขสบาย ความพอใจในสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็ได้

5. การอภิปรายผล

ผู้วิจัย พบประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ทั้ง 5 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมึ่ความคิดเห็นต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืนอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านการมีส่วนร่วมการรับประโยชน์ร่วมกัน ด้านการมีส่วนร่วมการระดมความคิด ด้านการมีส่วนร่วมการลงมือทำ ด้านการมีส่วนร่วมการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล

จากผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง ชุมชนมีอิสระทางความคิดในการเข้าถึงข้อมูล วัดให้ชุมชนได้รับรู้โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน และชุมชนมีการเข้าร่วมอย่างครบ

วงจรถัดแต่ต้นจนสิ้นสุด วัดตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดวิธีติดตามประเมินผล และชุมชนมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นในกระบวนการจัดวางแผนงาน โครงการร่วมจัดหรือปรับปรุงในระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากร และร่วมลงมือพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของวัดในชุมชน มีส่วนร่วมในการประเมินผลว่าการดำเนินการนั้น ๆ บรรลุตามเป้าหมาย และ วัดอุปสงค์มากน้อยเพียงใด ร่วมการติดตามประเมินผลการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด และชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลติดตามผลตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกันกับวัด ชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางบวกและลบในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด ชุมชนได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์ในพื้นที่เท่าเทียมกัน และชุมชนได้รับผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง เช่น รูปแบบวัดดู ผลิตภัณฑ์ เป็นต้น จากผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุทธิพงศ์ บุญผดุง** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครนายก” ผลการวิจัยพบว่าด้านการดำเนินงาน ปัญหา และอุปสรรค ได้แก่ แหล่งเรียนรู้มีปริมาณจำกัด ไม่ทันสมัย และอยู่ในสภาพไม่พร้อมใช้งาน การใช้ และการติดตามผลการใช้แหล่งการเรียนรู้ไม่เป็นระบบและไม่ต่อเนื่อง และขาดงบประมาณ ในการสนับสนุน หรือพัฒนาทำให้แหล่งเรียนรู้มีวัสดุและอุปกรณ์ เพียงพอ ความต้องการ ในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีคุณภาพและมีความทันสมัย พัฒนาการจัดสรรงบประมาณให้สอดคล้องกับแผนโครงการและเพียงพอ ได้แก่ พัฒนาการจัดการ และการกำกับติดตามการใช้แหล่งการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ ด้านบุคลากรและการให้บริการ ปัญหาและอุปสรรค ได้แก่ ผู้รับผิดชอบแหล่งการเรียนรู้มีภาระงานอื่นต้องรับผิดชอบ และครูผู้รับผิดชอบ ขาดความรู้ความเข้าใจในการสร้างนวัตกรรมแหล่งการเรียนรู้ใหม่ๆ¹¹

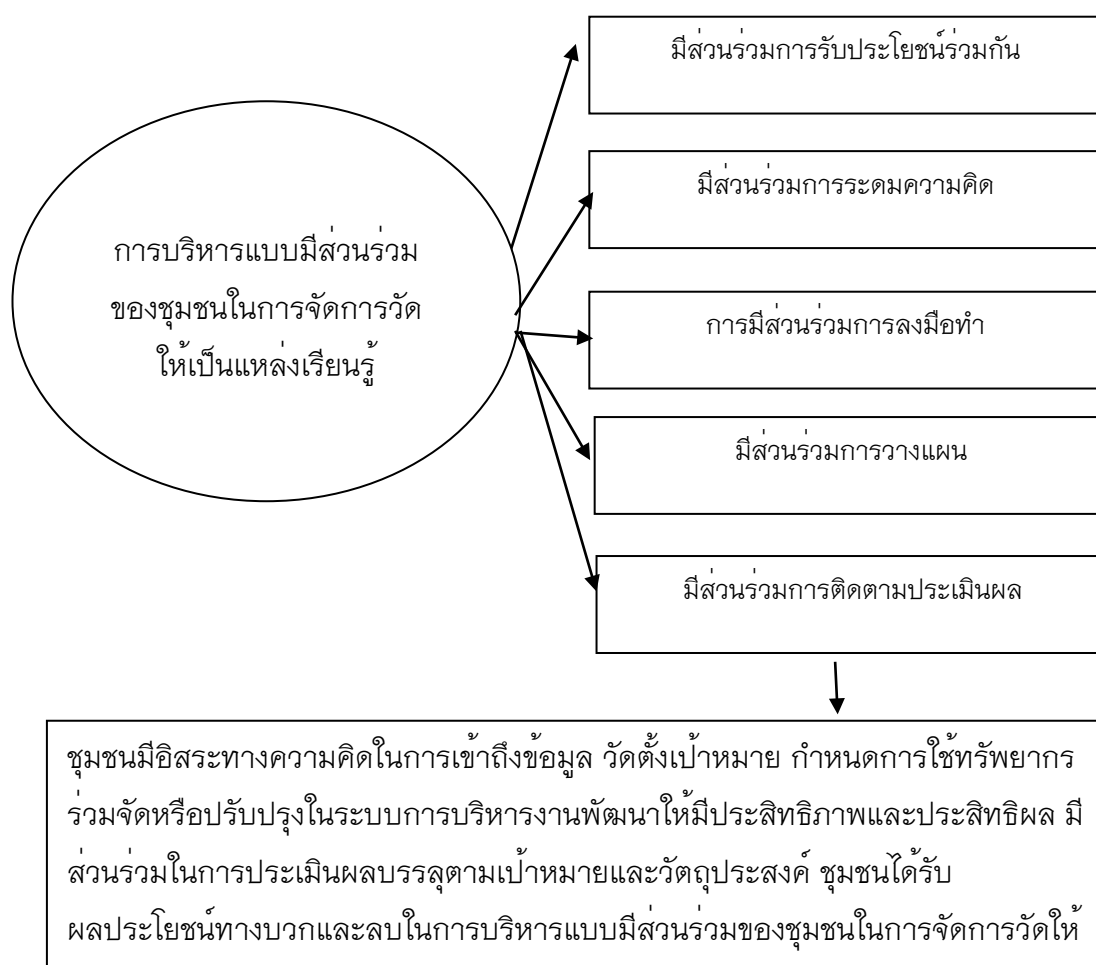
และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วิระพน ภาณุรักษ์และคณะ** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษา รูปแบบการเผยแพร่แหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นออนไลน์ เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม” ผลการวิจัย พบว่า ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีต่อรูปแบบการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นออนไลน์ เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ผลการฝึกปฏิบัติของทุกกลุ่ม โดยรวมเท่ากับ 99.203 ผลการเรียนรู้ของผู้เข้าอบรมมีคะแนนหลังการอบรมสูงกว่าก่อนเกณฑ์ร้อยละ 804 ผลการประเมินคุณภาพเว็บไซต์แหล่งการเรียนรู้ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ผลการประเมินสื่ออิเล็กทรอนิกส์นำเสนอองค์ความรู้ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุดผลการประเมิน ความพึงพอใจของผู้เข้าอบรมพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ โดยรวมอยู่

¹¹สุทธิพงศ์ บุญผดุง, “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครนายก”, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

ในระดับมากที่สุด และผลการ ติดตามการเผยแพร่แหล่งการเรียนรู้ มีผลด้านการยอมรับและใช้ เทคโนโลยี โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด¹²

6. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่จากการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ วัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ดังภาพที่ 1

^{๑๒}วีระพนธ์ ภานุรักษ์และคณะ, “รูปแบบการเผยแพร่แหล่งการเรียนรู้ออนไลน์ เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม”, (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๙), หน้า ๓๕

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์.
- เกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. (2539). เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ]. 2539. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิดานันท์ มลิทอง. (2540). **เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- คำสอนพอ. (2549). **ประมวลพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2523). **จิตวิทยาการปลูกฝังวินัยแห่งตน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ถาวร สารวิทย์. (2523). **การบริหารอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม**, (พิษณุโลก : แพนก. เอกสารการพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก.
- ธีรยุทธ พึ่งเกียรติ. รศ.ดร. (2557). **คู่มือการพัฒนาวิชาชีพครู**. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พจนา ทรัพย์สมาน. (2550). **การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แห่งชาติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). **ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ปยุตฺโต). (2530). **ทางสายกลางของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป.
- พิชิต ฤทธิ์จัญญ. (2548). **หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: แฮาส์ ออฟเคอร์มีส์.
- พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ. (2540). **แผนการศึกษาแห่งชาติแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร:เดอะบุคส์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 11 กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุพิน พิพิธกุล และอรพรรณ ต้นบรรจง. (ม.ป.ท.). **เทคโนโลยีในการผลิตสื่อการสอนคณิตศาสตร์** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :

ระวีวรรณ ศรีครามครัน. (2543). **เทคนิคการสอน**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วันเพ็ญ จันทร์เจริญ. (2542). **การเรียนรู้การสอนปัจจุบัน**. สกลนคร: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏ
สกลนคร.

สุคนธ์ ภูมิเวทย์. (2544). **การออกแบบการสอน Instructional design**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุวิทย์ มูลคำ. (2541). **ครบเครื่องเรื่องวิทยาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ดวงกลมสมัย.

อำนาจ บัวศิริ. (2561). กระบวนการสร้างภาวะผู้นำด้วยหลักไตรสิกขา. **วารสารครุศาสตร์ปริทัศน์**
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 5 (3). 26-27

กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักชยธรรม
เพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
The Conventional Productive Approach of Five Indriya in
Bodhipakkhiyadhamma for Vipassana Meditation

ศรินรัตน์ ชิตธรรมสิทธิ, Sarinrattana Chitatammasit¹

พระมหาชิต จานชิต, Phramaha Chit Tanachito²

วิโรจน์ คุ่มครอง, Viroj Koomkrong³

พระเมธาวิณัยรส, PhraMedha Vinayaros⁴

E-mail : happiness2009@hotmail.com

Received: May 17, 2022 Revised: June 10, 2022

Accepted: June 10, 2022

บทคัดย่อ

ดุขฎิณิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักชยธรรม ๒) เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อเสนอกระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักชยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์บุคคล

ผลการวิจัยพบว่า โพธิปักชยธรรม ๓๗ ประการ เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ มี สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘ ส่วนอินทรีย์ หมายถึง ความเป็นใหญ่ในหน้าที่ตน มี ๕ ประเภท คือ ๑) ลัทธินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในความเชื่อ เป็นความเชื่ออันประกอบด้วยเหตุผล ๒) วิริยินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็น

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

³ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

⁴ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ใหญ่ในความเพียร และในการอบรมจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลส ๓) สตินทริย คือ อินทริยที่เป็นใหญ่ในการระลึกได้ เป็นผู้ที่มีสติไม่หลงลืมพลั้งเผลอ ๔) สมาธินทริย คือ อินทริยที่เป็นใหญ่ในสมาธิ เป็นจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งโดยเฉพาะ ๕) ปัญญินทริย คือ อินทริยที่เป็นใหญ่ในปัญญา สามารถรู้แจ้งแทงตลอดตามที่เป็นจริง ส่วนหลักการปรับอินทริยเสมอกันเป็นคู่ ๆ คือ ปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา และปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ และปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ ส่วนสตินนั้นยังมีมากเท่าไรยิ่งดี

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือ การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในการฝึกอบรมเจริญปัญญา อันเป็นเครื่องทำลายกิเลส ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง มีอารมณ์ของวิปัสสนาที่เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ ๖ ประการ คือ ขั้น ๕ อาศัยนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทริย ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท ส่วนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑) กายา นุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ กำหนดรู้กาย ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดรู้เวทนา ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดรู้อาการของจิตที่มีธรรมชาติรับรู้อารมณ์ ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ มีสติเข้าไปกำหนดรู้สภาวธรรมเนื่องๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส เป็นการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส มีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุพระนิพพาน และเมื่อดับขั้นแล้วไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

กระบวนการเจริญอินทริย ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แบ่งออกเป็น ๑) กระบวนการเจริญสัทธินทริยในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในกาย เวทนา จิต และธรรม มีกระบวนการ ๓ ประการ คือ ๑. อาตปปี คือ มีความเพียรเพากิเลส ๒. มีสัมปชาโน คือ มีปัญญาหยั่งเห็น ๓. มีสติมาคือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อมีศรัทธาพึงพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมตามความเป็นจริง ๒) กระบวนการเจริญวิริยอินทริยในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในกาย เวทนา จิต และในธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีความเพียรในการกำหนดรู้ในการเคลื่อนไหวกาย กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้จิต และกำหนดรู้ธรรมตามความเป็นจริง ๓) กระบวนการเจริญสตินทริยในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในกาย เวทนา จิต และธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมต้องมีสติกำหนดรู้กาย กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้จิต และกำหนดรู้ธรรมตามความเป็นจริง ๔) กระบวนการเจริญสมาธินทริยในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในกาย เวทนา จิต และในธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีสมาธิในการกำหนดรู้ในการเคลื่อนไหวกาย กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้จิต และกำหนดรู้ธรรมตามความเป็นจริง

จริง ๕) กระบวนการเจริญปัญญาในโพธิปักชยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในกาย เวทนา จิต และในธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีปัญญาในการกำหนดรู้ในการเคลื่อนไหวกาย กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้จิต และกำหนดรู้ธรรมตามความเป็นจริง เห็นความเป็นไตรลักษณ์ พลังแห่งอินทรีย์ทั้ง ๕ ที่เข้าไปกำหนดรู้เช่นนี้เป็นบาทฐานและเป็นการสั่งสมบารมีในการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไป

คำสำคัญ : อินทรีย์, โพธิปักชยธรรม, วิปัสสนากรรมฐาน

ABSTRACT

This dissertation contains 3 objectives: (1) to study the five *Indriya* or faculties in *Bodhipakkhiyadhamma*, (2) to study the Vipassana meditation practice in Theravadin scriptures; (3) to propose the process of developing the five faculty in *Bodhipakkhiyadhamma* for Vipassana meditation training. This was qualitative research focusing on document survey and personal interviews.

The results showed that *Bodhipakkhiyadhamma* is a type of gradual virtues of insight practice leading to enlightenment which are; 4 foundations of mindfulness, 4 efforts, 4 path of accomplishment, 4 faculties, 5 powers, 7 enlightenment factors, and the eightfold path. *Indriya* or faculty means the controlling faculty in its functions consisting of 5 types; 1) *Saddhindriya* or confidence faculty associated with ratiō, 2) *Viriya-indriya* or energy faculty functioning as a mind purification, 3) *Sati-indriya* or mindfulness faculty referring to full awareness and remembering, 4) *Samādhindriya* or concentration faculty which contemplates on any particular object, 5) *Paññindriya* or wisdom faculty referring to realizing the truth. The way to equalize faculties in pairs is to align confidence with wisdom, and adjusting wisdom to match confidence, energy with concentration and the concentration with energy, while mindfulness the more practitioners have, the more advance.

The Vipassana practice refers to a continuous training of wisdom which is key virtue to uproot all defilements generating the effective knowledge. There are six bases of Vipassana exercise called *Vipassanābhūmi*: 5 Aggregates, 12 Senses, 18 Elements, 22 faculties, 4 Noble Truths, and Dependent Origination. Vipassana practice based on four

foundations of mindfulness are; 1) *Kāyānupassanāsatiṭṭhāna* or observing the body's conditions, 2) *Vedanānupassanāsatiṭṭhāna* or an observing the feelings, 3) *Cittanupassanasatiṭṭhāna* or an observing the mind's conditions, and 4) *Dhammānupassanāsatiṭṭhāna* or awareness of the wondering thoughts. This kind of insight practice aims of liberation from passions, realizing things as they really are, not overwhelmed by defilements. The ultimate goal is to attain Nibbana. When the fresh body of Noble One had extinguished, there will be no more the cycle of death and rebirth again.

The procedures of five faculty development in *Bodhipakkhiyadhamma* for Vipassana cultivation are divided into; 1) the process of confidence faculty cultivating for Vipassana practice in body, feeling, mind and mental formations contains 3 processes: (1) *Ātāpī* or continually uninterrupted effort, (2) *Sampajāno* or having clear insightful wisdom, and (3) *Satimā* or mindfulness. Those who exercise insight practice should contemplate on the gross things in the body, feeling in sensation, thought in mind and thought in mental formation as they really were, 2) effort faculty process found in *Bodhipakkhiyadhamma*, the practitioner should be diligent in observing the body movements, feeling, mind and thought as they really were, 3) process of mindfulness faculty cultivation found in *Bodhipakkhiyadhamma*, the practitioner should be mindful of body, feeling, mind, and thought, 4) process of concentration faculty cultivation found in *Bodhipakkhiyadhamma*, the practitioner should contemplate on the body movement, feelings, mind and thought with right concentration as they really were, 5) process of wisdom faculty cultivation found in *Bodhipakkhiyadhamma*, the practitioner should concentrate on the awareness of body movements, feeling, mind and thoughts as they really were and ever-changing, unstable and non-self. The powers of the five faculty as mentioned appear as the foundation and the perfection accumulation for the advance insight practice.

key words : Indriya, Bodhipakkhiyadhamma, Vipassana Meditation

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาโดยมีจุดหมายที่สูงที่สุด คือ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป็นไปเพื่อบรรลุมรรค ผล และนิพพาน อันเป็นยอดปรารถนาของผู้ปฏิบัติที่ต้องการจะไปให้ได้ให้ถึง แต่การที่ไปให้ถึงซึ่งฝั่งพระนิพพานนั้นต้องมีการฝึกฝนพัฒนา มีความอดทนและพากเพียรปฏิบัติตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นบำเพ็ญตนให้ถึงพร้อมโดยความไม่ประมาท คือการไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว⁵ ปราศจากกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ บนเส้นทางอริยมรรคนั้นมีความยากง่ายในการปฏิบัติที่แตกต่างกันไป การฝึกฝนและพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ที่ต้องเริ่มพัฒนาภายในจิต ซึ่งเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจากปกติ เป็นจิตใจที่พัฒนาแล้ว เปรียบเสมือนเพชรที่เจียรระไน ความงามของเพชร เป็นสิ่งที่บุคคลผู้แสวงหาและต้องการ แต่ความงามของจิตใจที่เจียรระไนแล้วเป็นยอดของความงามทั้งหมด⁶

ในพระพุทธศาสนามีการปฏิบัติกรรมฐานซึ่งเป็นวิธีการฝึกมนุษย์ให้เจริญองกามให้เข้าใจถึงสภาวะธรรมตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีฝึกกรรมฐานแบบต่าง ๆ ไว้มากมายเป้าหมายการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดวิปัสสนาปัญญาซึ่งเกิดจากขอบเขตของการกำหนดรู้อยู่ที่วิปัสสนาภูมิ ประกอบด้วย ขั้น ๕ อย่างดังนี้ ๑๒ ธาตุ ๑๔ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท โดยมีองค์ธรรมที่สำคัญเพื่อการบรรลุคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ หมายถึง หลักธรรมะ ๓๗ ประการ ที่เกี่ยวพันและนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงสุด ซึ่งประกอบไปด้วยหลักธรรมะย่อย ๗ หมวด คือ

- ๑) สติปัฏฐาน ๔
- ๒) สัมมปปธาน ๔
- ๓) อิทธิบาท ๔
- ๔) อินทรีย์ ๕
- ๕) พละ ๕
- ๖) โพชฌงค์ ๗

⁵ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

⁶ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ. ๙), **คู่มือสอบอารมณกรรมฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า (๕).

๓) มรรคมีองค์ ๘^๗

นี่เป็นหนทางแห่งการปลดปล่อยทุกข์อย่างถาวร เป็นเส้นทางอันประเสริฐ เป็นหนทางแห่งอริยะ นั่นคือ ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมะนี้อย่างเคร่งครัดและมีความเพียร ย่อมสามารถเข้าถึงความจริงอันสูงสุด หรือหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างยั่งยืน และเมื่อศึกษาองค์ลักษณะและประเภทของโพธิปักชียธรรมแล้วพบว่ามรรคมีอินทรีย์ ๕ ปรากฏอยู่ด้วย อินทรีย์ ๕ เป็นธรรมที่จัดเป็นสัมปยุตธรรม หมายถึงต้องประกอบพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่น ๆ ในพระพุทธพจน์แสดงโพธิปักชียธรรม ๓๙ ธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือเกื้อกูลแก่การตรัสรู้, เกื้อหนุนแก่อริยมรรค เป็นแนวการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันตามแต่ประเภทดังกล่าว ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักชียธรรม โดยพระพุทธองค์ทรงชี้แจงว่า อินทรีย์ ๕^๘ คือ

- ๑) ศรัทธา เรียกว่า สัทธินทรีย์
- ๒) วิริยะ เรียกว่า วิริยอินทรีย์
- ๓) สติ เรียกว่า สตินทรีย์
- ๔) สมาธิ เรียกว่า สมาธิินทรีย์
- ๕) ปัญญา เรียกว่า ปัญญินทรีย์

เพราะอินทรีย์ ๕ เต็มบริบูรณ์ก็เป็นพระอรหันต์^๙ จะกล่าวได้ว่าความบริบูรณ์แห่งอินทรีย์ ๕ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งแสดงถึงการเป็นผู้มีการเจริญแห่งอินทรีย์ได้สำเร็จแล้วนั่นเอง

การเจริญอินทรีย์ คือ การอบรม ฝึกฝน พัฒนาความเป็นใหญ่ คือเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ในกิจของตน ในพระพุทธศาสนาการเจริญอินทรีย์ ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญา^{๑๐} เป็นหลักธรรมในชุดปฏิบัติธรรมทั่วไปตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด^{๑๑} เป็นทางแห่งอริยมรรค ที่เมื่อเจริญพร้อมถึงที่ ก็จะถึงขีดและขณะหนึ่ง ซึ่งองค์มรรคทั้งหมดรวมกันทำหน้าที่ให้เกิดญาณอันแรงกล้าสว่างขึ้นมาเห็นสัจธรรม และกำจัดกวาดล้างกิเลสที่หุ้มห่อบีบคั้นจิตออกไป^{๑๒}

^๗ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๓.

^๘ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๑๑/๔๔๔.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๓๖.

^{๑๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๓๑-๖๕๐/๒๔๒-๓๕๙.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, หน้า ๘๓/๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๖.

การศึกษากระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพระพุทธศาสนาจะทำให้ทราบถึง กระบวนการบ่มอินทรีย์ ๕ ให้บริบูรณ์และสมคูลได้อย่างไร สำหรับผู้แสวงหาทางอันประเสริฐมีความพากเพียรฝึกฝนเจริญอินทรีย์ ๕ โดยวิธีการต่าง ๆ ตามแนวคำสอนที่มีความหลากหลาย วิธีการปฏิบัติของแต่ละคนมีขั้นตอนและวิธีการที่ต่างกันไปตามอุปนิสัย และเหตุปัจจัยที่สั่งสมมาที่แตกต่างกัน ในพระพุทธศาสนาพระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น เหล่านี้มีในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ หมวด ๓๗ ประการ เพราะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้ดับกิเลสแล้ว ดับกิเลสอยู่ หรือจักดับกิเลสย่อมดับได้ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนี้ จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะศึกษาอินทรีย์ ๕ ที่สัมพันธ์กับองค์ธรรมอื่น ๆ และในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของบุคคลได้มีการจัดการกับอินทรีย์ให้เจริญได้อย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่นำมาส่งเสริมให้มีความเจริญ ก้าวหน้าในการปฏิบัติและที่สำคัญได้บรรลุธรรมอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยจะนำเสนอเกี่ยวกับความหมาย ลักษณะ บทบาทและหน้าที่ของอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม ตลอดจนศึกษาการเจริญอินทรีย์ ๕ ให้เหมาะสมว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ทางด้านกระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดหมายต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม
๒. เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. เพื่อเสนอกระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนา

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำราและคัมภีร์อื่นที่เกี่ยวข้องงานวิจัยนี้

๓. สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวิปัสสนากรรมฐาน
๔. รวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล
๕. สรุปผลการวิจัยและขอเสนอแนะ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

มุ่งเน้นที่จะศึกษาถึงกระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม โดยจะนำเสนอเกี่ยวกับรายละเอียดของอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมอันประกอบไปด้วยความหมาย ลักษณะ บทบาทและหน้าที่ของอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

สัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจำนวน ๑๓ รูป/คน ได้แก่

๑) ฝ่ายบรรพชิต

๑. พระเทพวิสุทธิโสภณ (เฉลา ตะทองด่าง) เจ้าอาวาสวัดราชคฤห์วรวิหาร
๒. พระเทพสิทธิมนี อุตตมชาโต เจ้าอาวาสวัดดุสิตาราม วรวิหาร, เจ้าคณะภาค ๑๘
๓. พระภิกษุชมนาค วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี) เจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์
๔. พระภิกษุไพศาลเมธี วิ. (มนต์เสวี/พรหมจันทร์) ศุภญ์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี
อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนดharmaบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา วิทยาเขตบาฬศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
๕. พระครูภาวนาวิริยานุโยค ประธานสงฆ์สำนักปฏิบัติธรรม ทองสุขเกษม อ.พนม-สารคาม จ.ฉะเชิงเทรา
๖. พระครูภาวนาสมณวัตร วิ. (พระประจักษ์ สิริวิมล) ศุภญ์ปฏิบัติธรรม ตาฉ่าง เลี้ยง เณสิมราช ๖๐ ปี อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง
๗. พระมหาทองม้วน สุทธิจิตโต ศุภญ์ปฏิบัติธรรม ตาฉ่าง เลี้ยง เณสิมราช ๖๐ ปี อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดวชิรธรรมสาธิต พระอารามหลวง
๘. พระครูพิบูลกิจจักษ์ (ทองมาก ชาครธมโม) ผจก.ฝ่ายการปกครอง, พระวิปัสสนา-จารย์ประจำศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนา วัดใหม่พิเรนทร์ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

๙. พระครูวิมลธรรมรังสี (สุภาพ เขมรสี) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, พระวิปัสสนาจารย์ประจำคณะ ๕

๑๐. พระครูปลัดสัณห์พัฒนธรรมมาจารย์ (นิรันดร์ อภิปัญโญ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพิชยญาติการามวรวิหาร, อาจารย์ประจำหลักสูตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

๑๑. พระครูภาวนาสารบัณฑิต (เมธา จันทสาโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดรวกสุทธาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร, ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๒. พระครูภาวนาวราลังการ วิ. (สมศักดิ์ โสโร) เจ้าอาวาส และพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดภักทันทะาสภาราม จังหวัดชลบุรี ๒๐๒๒๐

๒) ฝ่ายคฤหัสถ์

ดร.สุกัร ทุมทอง อาจารย์ประจำหลักสูตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง "กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน" ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธรักษาเถรวาท และเพื่อเสนอกระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งได้บทสรุปดังนี้

๑. อินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้มี สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ จะสมบูรณ์ที่มรรคมีองค์ ๘ เมื่อมีองค์ ๘ สมบูรณ์ขณะใด ขณะนั้นก็จะเป็นมรรคสัง หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นการรวมหัวข้อธรรมทั้งหมด แท้จริงแล้วการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมเปรียบได้กับการเดินทางไปยังเป้าหมายที่เหมือนกัน ใครจะเดินทางไปตามเส้นทางใดก็เท่ากับกำลังเดินทางเข้าสู่เป้าหมายเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงเส้นทาง ส่วนอินทรีย์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ สิ่งที่เป็นใหญ่ คือ ความเป็นใหญ่ในหน้าที่ตน หรือ มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ได้แก่ ธรรมที่ทำให้ธรรมอื่นกระทำความเป็นใหญ่ อินทรีย์ ทั้งความหมายตามรูปศัพท์ ความหมายในพระไตรปิฎกและคัมภีร์รุ่นต่อมา ตลอดจนความหมายที่นักปราชญ์ทาง

พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ต่างก็ให้ความหมายที่เหมือน ๆ กัน คือ อินทรีย์ แปลว่า ความ เป็นใหญ่ในหน้าที่ตน หรือ มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ อย่างเด่นชัด มีอำนาจมาก กล่าวคือ เมื่ออบรมอินทรีย์ให้แก่กล้าแล้ว อินทรีย์ก็มีอำนาจปราบปรามกำจัดอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ให้พินาศไป เช่น ในขณะที่สัทธาทำหน้าที่เป็นอินทรีย์ก็จะมีอำนาจในการกำจัด ความไม่เชื่อถือนั่นได้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า สัทธินทรีย์มีความเป็นใหญ่ในความเชื่อถือเป็นต้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คุณธรรมคืออินทรีย์นี้เป็นธรรมสำหรับปกครองจิตใจ ทำให้จิตใจมีอำนาจเหนือกิเลสได้ ฉะนั้น จึงเรียกว่าอินทรีย์ คือ คุณธรรมที่มีอำนาจยิ่งใหญ่

ส่วนประเภทของอินทรีย์ ๕ แบ่งออกได้เป็น

(๑) สัทธินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในความเชื่อ หรือ ความมีศรัทธา ความ เลื่อมใส ความซาบซึ้ง ในพระพุทธศาสนาศรัทธาเป็นความเชื่ออันประกอบด้วยเหตุผล เชื่อใน ความดี ส่วนลักษณะของความเชื่อที่ไม่ได้แตกต่างกันมาก กล่าวคือ ศรัทธาทำให้เกิดความใส คือ จิตใส และทำให้เกิดคุณธรรมอย่างอื่นตามมาอีกมากมาย ลักษณะของความใสนี้บอกถึง คุณภาพจิตที่สะอาดไม่ขุ่นมัว ดังนั้น เมื่อศรัทธาทำให้จิตใสสะอาดจึงง่ายต่อการปลูกฝัง คุณธรรมอย่างอื่นตามมา คือเกิดความเชื่อมั่นในคุณธรรมของพระพุทธเจ้า โดยเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ไกลจากกิเลสตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง เชื่อมั่นในคุณพระธรรมว่า พระ ธรรมเป็นทางแห่งการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ เชื่อมั่นในคุณพระสงฆ์ว่า พระอริยสงฆ์เป็นผู้ บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา เชื่อมั่นว่ากรรมมีจริง และเชื่อมั่นว่าผลกรรมมีจริง สิ่งสำคัญ ที่สุดคือการมีความเชื่อมั่นในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งก็เท่ากับว่ามีความเชื่อมั่นใน หลักคำสอนของพระองค์ที่จะนำพาให้ถึงจุดหมายปลายทางได้

(๒) วิริยอินทรีย์ คือ วิริยะที่จัดเป็นอินทรีย์เป็นความเพียรในการอบรมจิตให้บริสุทธิ์ จากกิเลส ความพยายาม ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ความกล้าหาญ มีความเด็ดเดี่ยวสามารถขจัด ความเกียจคร้านออกไปได้ ส่วนลักษณะของวิริยะคือ การอุปถัมภ์ คือ ค้ำจุนไว้ และการ ประคองไว้ ดังท่านอุปมาว่าเรือนเก่าย่อมตั้งอยู่ได้ด้วยเสาอื่นนำมาค้ำจุนไว้ฉันใด พระโยคาวจร ก็เหมือนกันเป็นผู้ได้อุปถัมภ์แล้วด้วยความอุปถัมภ์ของความเพียร กุศลธรรมทั้งปวงจึงไม่เสื่อม สูญไป

(๓) สตินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ในการระลึกได้ เป็นผู้มีสติไม่หลงลืมพลั้งเผลอ เป็น เครื่องหมายของความมีสติ คือ การระลึกได้แม้จะเป็นเวลาที่ผ่านไปมาแล้ว มีพลังเป็นใหญ่เป็น ประธานมีอำนาจสามารถกำจัดเสียซึ่งความประมาท สตินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ในการทำ หน้าที่ในการระลึกได้ ส่วนลักษณะการทำงานทั่วไปของสตินั้น คือ การไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอย ไม่ปล่อยอารมณ์ให้นึกคิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ แต่คอยเฝ้าระวัง เหมือนจับตาอารมณ์ที่

ผ่านมาแต่ละอย่าง มุ่งหน้าเข้าหาอารมณ์นั้น ๆ เมื่อต้องการกำหนดอารมณ์ใดแล้ว ก็ต้องจับตามดูติด ๆ ไป ไม่ยอมให้คลาดหาย คือนึกถึงหรือระลึกไว้เสมอ ไม่ยอมให้หลงลืม

(๔) สมาธินทรีย์ คือ อินทรีย์คือสมาธิ หมายถึง ธรรมอันเป็นใหญ่คือสมาธิ ความที่จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งโดยเฉพาะ สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น มีความเป็นอินทรีย์คือความเป็นใหญ่ คือสามารถขจัดความฟุ้งซ่านได้ สมาธินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ในการตั้งใจมั่นในลักษณะที่เป็นระดับขั้นของสมาธิ ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ เริ่มตั้งแต่สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรม จนได้บรรลุฌาน เป็นการฝึกฝนอบรมสมาธิให้เกิดขึ้นเพื่อความบริสุทธิ์แน่วแน่ มีอำนาจเป็นสมาธิที่มีความเป็นใหญ่ได้ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตกำจัดความฟุ้งซ่านออกไปได้

(๕) ปัญญินทรีย์ คือ อินทรีย์คือปัญญา หมายถึง ธรรมอันเป็นใหญ่คือปัญญา โดยลักษณะ คือ มีลักษณะแห่งการรู้ การเห็น การรู้แจ้งแทงตลอดตามที่เป็นจริง เป็นแสงสว่างที่กำจัดความมืด มีความสามารถตัดปัญหาหรือดับทุกข์ ปัญญานี้มีการส่องแสงเป็นลักษณะ และมีการรู้ทั่วเป็นลักษณะเหมือนเมื่อบุคคลจุดประทีปให้สว่างในเวลากลางคืนในบ้านที่มีฝา ๔ ด้าน ความมืดย่อมหมดไป

ความสำคัญของอินทรีย์ ๕ คือ

(๑) ความสำคัญของสัทธินทรีย์ คือ มีศรัทธาว่า เมื่อมีความตั้งมั่นในพระรัตนตรัยแล้ว มีความปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบแล้วย่อมนำความสุขมาให้

(๒) ความสำคัญของวิริยินทรีย์ คือ ความเพียรนับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญเพื่อที่จะกำจัดกิเลส และดำรงอยู่โดยความไม่ประมาท ก็จะสามารถก้าวล่วงวัฏสงสารได้

(๓) ความสำคัญของสตินทรีย์คือ เมื่อเป็นผู้ปฏิบัติธรรมถึงพร้อมด้วยสติ เป็นผู้มีความปัญญา เมื่อมีสมาธิอันเป็นจิตที่ตั้งมั่นสมควรแก่การงานแล้วย่อมมีการพิจารณาธรรมอันประกอบด้วยสติย่อมสามารถกำจัดกิเลสทั้งปวงได้

(๔) ความสำคัญของสมาธินทรีย์ที่ได้ฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ทำให้สามารถพัฒนาเป็นปัญญา นั่นคือสมาธิเป็นฐานของวิปัสสนาให้เข้าถึงความเป็นวิโมกข์คือหลุดพ้น ได้รับประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา

(๕) ความสำคัญของปัญญินทรีย์ คือ เมื่อปัญญาบริสุทธิ์รู้เห็นตามความเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใส ส่งผลให้การดำเนินชีวิต การคิด การพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

ส่วนกระบวนการปรับอินทรีย์ให้สมดุล โดยความสำคัญของการปรับอินทรีย์ คือ ถ้าอินทรีย์อย่างหนึ่งอย่างใดแรงกล้าเกินไป และอินทรีย์อื่นยังอ่อนอยู่ อินทรีย์อื่นเหล่านี้ก็จะเสีย

ความสามารถในการทำหน้าที่ของตน เช่น ถ้าศรัทธาแรงไป วิริยะก็ทำหน้าที่ยักจิดไม่ได้ สติก็ไม่สามารถดูแลจิต สมาธิก็ไม่สามารถทำจิตให้แน่นแน่ ปัญญาก็ไม่สามารถเห็นตามความเป็นจริง ต้องลดศรัทธาด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะแห่งธรรม หรือมนสิการในทางที่ไม่เป็นการเพิ่มกำลังให้แก่ศรัทธา ตามหลักทั่วไปในการปรับอินทรีย์มีหลักการปรับอินทรีย์ให้เสมอกันเป็นคู่ ๆ การปรับอินทรีย์ให้สมดุล คือ เป็นการปรับอินทรีย์เสมอกันเป็นคู่ ๆ กล่าวคือ ปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา และปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ และปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ ส่วนสตินั้นยังมีเท่าไรก็ดีไม่มีคำว่าเกินเป็นตัวกลางประสานได้ทุกธรรม เมื่อมีการฝึกฝนอบรมอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้สมดุลสม่ำเสมอจะทำให้ปฏิบัติธรรมก้าวหน้าและถึงจุดหมายปลายทางได้

๒. การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิปัสสนากรรมฐาน คือ ที่ตั้งแห่งการงานคือการเห็นแจ้งรูปนามโดยอาการแบบต่างๆ ได้แก่ การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในการฝึกอบรมเจริญปัญญา อันเป็นเครื่องทำลายกิเลสให้เกิดความเห็นแจ้ง รู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมันให้เข้าใจตามความเป็นจริง ว่ามันเป็นของมันเอง ไม่ใช่เห็นตามที่เรานึกคิดปรุงแต่งให้มันเป็นไปด้วยความชอบ มีความสำคัญคือทำลายเครื่องปิดบังไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ประการนี้ได้มีอยู่เพียงทางเดียว เท่านั้นนั่นคือปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือกาย เวทนา จิตและธรรม นอกจากนี้ไม่มีทางอื่นใดอีกเลย สติปัฏฐาน ๔ เท่านั้นที่จะสามารถทำลายวิปลาสและทำให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเห็นความจริงของรูปนามได้อีกหนึ่ง วิปัสสนากรรมฐาน จึงหมายถึงเห็นตามเหตุการณ์ด้วยปัญญาตามความเป็นจริง แต่ที่มนุษย์เห็นผิดไปจากความเป็นจริงนั้นเพราะวิปลาสธรรม ๓ ประการคือ ทิฏฐิวิปลาส คือความเห็นผิด จิตวิปลาส คือรู้ผิด และสัญญาวิปลาส คือจำผิด

อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน หรือที่เรียกว่า วิปัสสนาภูมิมิ ๖ ประการ ผู้วิจัยจะได้อธิบายดังต่อไปนี้คือ

(๑) ขั้น ๕ ที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน โดยวิธีกำหนดรู้ขั้น ๕ ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นความรู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่ทำให้เกิดปัญญานั้น อาศัยรูป-นาม เป็นอารมณ์ปรมาตถ์ ผู้ปฏิบัติต้องควบคุมกายวาจาให้เป็นปกติด้วยศีล ควบคุมจิตให้ตั้งมั่นด้วยสมาธิ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามลำดับ ให้เห็นความเป็นจริง จิตที่รู้รูป-นามตามความเป็นจริง จิตย่อมถ้อยถอนความยึดมั่น ถ้อยถอนว่าเป็นของเรา เป็นเขา เป็นสัตว์ บุคคล ไตรลักษณ์ย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้เจริญสตินั้น ด้วยการวิธีกำหนดรู้ขั้น ๕ เราย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า อุปาทานขั้น ๕ ย่อลงมาเป็นรูป และนาม นี่เป็นทุกข์ วิธีกำหนด

รฐันท์ ๕ ได้แก่ รูปชั้นหยาบ เวทนาชั้นหยาบ สัญญาชั้นหยาบ สังขารชั้นหยาบ วิญญาณชั้นหยาบ โดยมีสติกำหนดรู้ ไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น จนเห็นอาการดับไปของชั้นหยาบ ย่อมเบื่อหน่าย เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจิตย่อมหลุดพ้นได้

(๒) आयตนะ ๑๒ ที่เป็นการมณเฑาะว์ของวิปัสสนากรรมฐาน โดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายใน และภายนอกอยู่ เห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรม เห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรม หรือเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมอยู่ มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้า เพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยตัณหา และทิฏฐิอยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นทุกสิ่งในโลก พิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ आयตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ อยู่ อย่างนี้แล้วยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง ทนอยู่ไม่ได้ เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน आयตนะทั้ง ๑๒ นี้ เป็นรูป ๕ คู่ อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นรูปธรรมทั้งหมด อายตนะภายนอก คือ สี เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นรูปธรรม ส่วนคู่ที่ ๖ อายตนะภายใน ได้แก่ มนายนะ เป็นนามทั้งหมด ส่วนอายตนะภายนอก ธัมมายนะนั้นเป็นรูป-นาม เจตสิกเป็นนามธรรม สุขุมรูปเป็นรูปธรรม ส่วนนิพพานเป็นนามธรรม

(๓) ธาตุ ๑๔ ที่เป็นการมณเฑาะว์ของวิปัสสนากรรมฐานคือ ทวาร ๖ อารมณ ๖ และวิญญาณ ๖ รวม ๑๘ นี้ เรียกว่า ธาตุ ๑๔ เหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็น นิสสตัตะ คือ ไม่ใช่เป็นสัตว์ เป็นบุคคลความเป็นไปทั้งมวลในสิ่งที่มีชีวิต จึงเป็นเพียงการประชุมพร้อมกันของธาตุทั้ง ๑๔ สภาพของตนมีคุณสมบัติเช่นใด ก็รักษาสภาพของตนไว้อย่างนั้นเสมอ ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น จักขุธาตุ มีสภาพใสสมควรให้สีต่างๆ มาปรากฏขึ้นเมื่อได้รับการกระทบ เมื่อจักขุธาตุนี้เกิดอยู่กับใครก็ตาม ไม่ว่าคน สัตว์ เทวดา จักขุธาตุย่อมคงสภาพใสเป็นปกติ รับสีต่างๆ ได้ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเอาจักขุธาตุไปรับเสียงแทนโสตธาตุ หรือรับกลิ่นแทนฆานธาตุได้ และตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตา ได้อย่างชัดๆ ก็ต้องเห็นอย่างชัดเจน การที่จะเห็นได้อย่างชัดเจนนั้น ก็ต้องเห็นด้วยธรรมจักขุ

(๔) อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นการมณเฑาะว์ของวิปัสสนากรรมฐาน มีลักษณะคล้ายประมวลรวมเรื่องของชั้นหยาบ आयตนะ ธาตุ มาอยู่ในนี้ด้วยกัน แต่มีองค์ประกอบหลายกลุ่มที่จัดเข้าเป็นหมวดกันได้ และมีลักษณะเป็นเรื่องพื้นฐานจนกระทั่งถึงขั้นอรหัตผล ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นการมณเฑาะว์ของวิปัสสนากรรมฐาน และไม่ใช่อารมณ วิปัสสนากรรมฐาน อินทรีย์ที่จะนำมาเป็นอารมณของวิปัสสนากรรมฐานต้องเอาอินทรีย์ ๒๒ หรือรูป-นาม ที่เป็นปัจจุบัน คือ ที่ปรากฏขึ้นเฉพาะหน้าเท่านั้น ส่วนที่เป็นอดีตหรืออนาคต ใช้เป็นอารมณวิปัสสนากรรมฐานไม่ได้ เพราะสิ่งที่เป็นอดีต และอนาคตนั้นไม่ใช่วิสัยของวิปัสสนาปัญญา ไม่สามารถพิจารณาเห็นได้

(๕) อริยสัจ ๔ ที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน โดยพระพุทธรูปองค์จึงทรงแสดง ทุกขสัจไว้เป็นอันดับแรกในอริยสัจ ๔ ทั้งนี้ก็เพราะทุกข์เป็นของหายาบ รุ่ง่ายกว่าสมุทัย และ แท้จริงแล้วก็มีแต่ทุกข์เท่านั้นที่เคลื่อนกล่น จึงสมควรให้สัตว์ทั้งหลาย กำหนดรู้ความจริงของ โลกว่าเป็นทุกข์ นี่เป็นอันดับที่ ๑ ทรงแสดงสมุทัยเป็นอันดับที่ ๒ เพราะสมุทัยเป็นธรรมที่สุขุม ยากที่สัตว์จะรู้ได้ในเมื่อไม่รู้จักตัวทุกข์เสียก่อน เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นโทษของสมุทัยคือตัณหาแล้ว ก็ เกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายแล้ว ก็คลายความกำหนัดยินดีในทุกข์ ทรง แสดงนิโรธเป็นอันดับที่ ๓ เมื่อเกิดปัญญาหยั่งลงเห็นธรรมที่ดับทุกข์คือนิโรธแล้ว จึงกลับมารู้ เหตุคือข้อปฏิบัติที่ทำให้ดำเนินมาถึงธรรมที่ดับทุกข์ โดยเหตุนี้ จึงแสดงมรรคสัจเป็นอันดับที่ ๔ เพราะอริยสัจธรรมจึงต้องมี ๔ จะลดอันใดอันหนึ่งยอมไม่ได้ และเมื่อปัญญาเข้าถึงสัจจะอันใด อันหนึ่ง ก็เป็นอันว่าเข้าถึงธรรมทั้ง ๔ สัจจะได้อันหนึ่งก็รู้ในเหตุผลของอริยสัจธรรม จึงต้องมี ความสัมพันธ์ติดต่อนี้อย่างต่อเนื่องกันไปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

(๖) ปฏิจจสมุปบาทที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน คือ การเกิดขึ้นร่วมกันของ ธรรม ๑๒ ประการ คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ ซึ่งความสัมพันธ์ของปฏิจจสมุปบาท มีทั้งสายเกิด และสายดับ โดยสายเกิดนั้น อวิชชาทำให้เกิดสังขาร สังขารทำให้เกิดวิญญาณ วิญญาณทำให้เกิดนามรูป นามรูปทำให้เกิดสฬายตนะ สฬายตนะทำให้เกิดผัสสะ ผัสสะทำให้เกิดเวทนา เวทนาทำให้เกิด ตัณหา ตัณหาทำให้เกิดอุปาทาน อุปาทานทำให้เกิดภพ ภพทำให้เกิดชาติ ชาติทำให้เกิดชรา มรณะ ส่วนสายดับก็ดับย้อนกลับไป เมื่ออวิชชาดับไปแล้ว อวิชชา (ความรู้แจ้ง) เกิดขึ้นแทน วิธี ดับปฏิจจสมุปบาทหรือปัจจัยการนี้ เป็นวิธีเดียวกันกับการดับตัณหาในอริยสัจ ๔ เพราะเป็น ปัจจัยเกิดสืบเนื่องมาตามลำดับ เมื่อสามารถดับอวิชชาได้ มีผลให้ดับตัณหาได้ด้วย

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ (๑) กายานุปัสสนาสติปัฏ ฐานได้แสดงการปฏิบัติที่มีสติเป็นไปในกายที่เป็นไปในหมวดของอิริยาบถทั้ง ๔ ประการ คือ การเดิน การยืน การนั่ง และการนอน ก็รู้ให้มีสติเข้าไปกำหนดรู้ในอาการของอิริยาบถนั้นตาม ความเป็นจริง (๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานคือการกำหนดรู้เวทนา ๓ คือ ๑.การกำหนดรู้ สุขเวทนา ๒. การกำหนดรู้ทุกขเวทนา ๓.การกำหนดรู้อุเบกขาเวทนา (๓) จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือการกำหนดรู้อาการของจิตที่มีธรรมชาติรับรู้อารมณ์ การใส่ใจในอารมณ์ เหล่านั้นด้วยการกำหนดรู้เท่าทันอาการของจิต พิจารณาเห็นความจริงที่เกิดกับจิตก็สามารถ เข้าใจในการละความยินดีในโลกได้ซึ่งจิต คือ วิญญาณขันธ์ มี ๑๖ ประการเช่น เมื่อจิตมีราคะ เกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีราคะเมื่อจิตปราศจากราคะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากราคะ (๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือมีสติเข้าไปกำหนดรู้สภาวะธรรมเนื่องๆ ซึ่ง

ธรรม ๕ หมวด คือ นิ वर्ณ ๕ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ และ อริยสัจ ๔ เป็นหัวข้อธรรมที่เป็นสาระแก่นสารแห่งพระพุทธศาสนาที่เกื้อหนุนในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้งหมด

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส เพราะการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสเพราะพระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุพระนิพพาน ควรตัดปิลิโพธซึ่งเป็นความห่วงกังวลในเรื่องต่างๆ ให้หมดจากใจก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อไม่ให้มันเป็นเครื่องขัดขวาง ทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้าได้มี ๑๐ ประการคือ ๑) อาวาสปิลิโพธ ความกังวลเรื่องที่อยู่อาศัยนั้น ๒) กุลปิลิโพธ ความกังวลเรื่องตระกูล ๓) ลาภปิลิโพธ ความกังวลเรื่องลาภสักการะ ๔) คนปิลิโพธ ความกังวลเรื่องหมู่คณะ ๕) กัมมปิลิโพธ ความกังวลเรื่องการทำงาน ๖) อัธยานปิลิโพธ ความกังวลเรื่องการเดินทาง ๗) ญาติปิลิโพธ ความกังวลในเรื่องญาติ ๘) อาพาธปิลิโพธ ความกังวลเรื่องการเจ็บป่วย ๙) คันถปิลิโพธ ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน ๑๐) อิทธิปิลิโพธ ความกังวลเรื่องการแสดงฤทธิ์ บุคคลผู้ต้องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะต้องกำจัดให้หมดไปเสียก่อน เพราะมีฉะนั้นจะเป็นเครื่องขัดขวางต่อการปฏิบัติธรรม ส่วนการฝึกปัญญาเพื่อทำให้เกิดความรู้แจ้งที่เรียกว่า วิปัสสนาญาณ ซึ่งสามารถแบ่งวิธีการปฏิบัติออกได้ ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) กายภาวนา คือ การฝึกฝนพัฒนากาย ๒) ศิลภาวนา คือ การพัฒนาพฤติกรรมด้วยการฝึกฝนตนให้มีกุระเปียบวินัย ๓) จิตภาวนา คือ การพัฒนาจิตด้วยการฝึกฝนอบรมจิตให้เข้มแข็งมั่นคง ๔) ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาปัญญาด้วยการฝึกฝนปัญญาให้มีให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามสภาพความเป็นจริง เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในทุกสิ่งทุกอย่าง การเข้าถึงความดับทุกข์โดยสิ้นเชิงและเมื่อดับขั้นแล้วก็ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

๓. กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยแบ่งออกเป็น

(๑) กระบวนการเจริญสัทอินทรีย์ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือ ในกายานุสัสสนาสติปัฏฐานมีกระบวนการ ๓ ประการ คือ ๑) จำเป็นต้องมีอาตาปี คือ มีความเพียรเพากิเลส ๒) มีสัมปชาโน คือ มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ๓) มีสติมาคือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อมี

ศรัทธาพึงพิจารณาเห็นภายในกาย และคอยเฝ้าดูสิ่งที่ปรากฏทางกายได้แก่ ลมหายใจเข้าออก กำหนดอิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย สิ่งปฏิกุศล และ ธาตุ เป็นต้น ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยผู้ปฏิบัติธรรมมีศรัทธาคือเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพึงคอยเฝ้าดูความรู้สึก หรือการเสวยอารมณ์ที่มากระทบทางกายเช่น เจ็บปวด เมื่อยล้า หรือชา เป็นต้น เวทนาเหล่านี้ เป็นสภาวะอารมณ์ที่ทำให้เกิดความทุกข์ ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยผู้ปฏิบัติธรรมมีศรัทธา คือ เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต พึงคอยเฝ้าดูจิตที่ถูกการกระทบ หรือสัมผัส แล้วมีความรู้สึกเป็นอย่างไรบ้าง เช่น มีความกำหนด มีความโกรธ มีความหลง เป็นต้น ผู้ปฏิบัติธรรมพึงเชื่อและมีความศรัทธาในลักษณะของจิตที่เกิดจากใจเท่านั้น เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมมีความศรัทธาเชื่อในเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการประจักษ์แจ้งตามความจริงที่เกิดด้วยตนเองจนจิตของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น เกิดความสงบ ตั้งมั่นเป็นสมาธิทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงได้ในอัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยผู้ปฏิบัติธรรมมีศรัทธา คือ เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต พึงกำหนดรู้สภาวะหรืออาการของอัมมามารมณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ความรู้สึกกำหนดในอารมณ์ ความโกรธ ความง่วงในระหว่างปฏิบัติ เป็นต้น อารมณ์เหล่านี้ เป็นนิรวรณ เป็นตัวขัดขวางการพัฒนาในการปฏิบัติธรรมไปสู่มรรค ผล และนิพพาน

(๒) กระบวนการเจริญวิริยอินทรีย์ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือ ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีกระบวนการ ๓ ประการ คือ ๑) จำเป็นต้องมีอาตาปี คือ มีความเพียรเพิกเลศ ๒) มีสัมปชาโน คือ มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ๓) มีสติมาคือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีความเพียรในการกำหนดรู้ในการเคลื่อนไหวกายตั้งแต่ลมหายใจเข้า หายใจออก กายที่เคลื่อนไหวในอิริยาบถต่างๆ ด้วยความขยันและอดทน ไม่เกียจคร้านในการกำหนดรู้สภาวะต่างๆ ที่เคลื่อนไหวของรูปกาย เป็นต้น ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีความเพียรในการกำหนดรู้ในการสภาวะอารมณ์ที่เข้ามากระทบทางทวารทั้ง ๖ แล้วส่งผลให้จิตหรือใจเข้ารับรู้แล้วจึงส่งผลให้เกิดเวทนาขึ้น แต่ใจที่เข้าไปรับรู้ในเวทนาที่เป็นนามธรรม ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าไปรับรู้ และพึงกำหนดรู้ในเวทนานั้นๆ ตามความเป็นจริง ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมพึงเป็นผู้มีความเพียร บากบั่น กำหนดรู้ในการสภาวะอารมณ์ที่เข้ามากระทบทางทวารทั้ง ๖ แล้วส่งผลให้จิตเข้ารับรู้แล้วจึงส่งผลให้เกิดอารมณ์ เช่น จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ เป็นต้น พึงกำหนดรู้ในจิตตามความเป็นจริง ในอัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีความเพียร มีความมุ่งมั่น บากบั่นในการกำหนดรู้ในการสภาวะอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ และกิเลสเครื่องปิดกั้นมีนิรวรณ ๕ เป็นต้น ความรู้สึกเหล่านี้ เป็นแต่เพียงอาการหรือสภาวะที่มีกระทบจิตใจแล้วส่งผลให้จิตได้รับรู้ ผู้ปฏิบัติธรรมพึงประคับประคองอารมณ์ที่เป็น

กุศลธรรมไว้ให้มากจนอารมณ์ที่เป็นอกุศลธรรมนั้นไม่สามารถเข้ามาแทรกในระหว่างการปฏิบัติธรรมได้

(๓) กระบวนการเจริญสติในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีกระบวนการ ๓ ประการ คือ ๑) จำเป็นต้องมีอาตาปี คือ มีความเพียรเพากิเลส ๒) มีสัมปชาโน คือ มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง ๓) มีสติมาคือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ผู้ปฏิบัติธรรมต้องกำหนดรู้หรือระลึกด้วยจิตอย่างจอตต่อเนื่องไม่ให้ขาดสาย เช่นกำหนดว่า คู้หนอกำหนดว่าเหยียดหนอก เป็นต้น สติก็จะเกิดเป็นกำลัง หรือพลังจิตนำไปสู่สมาธิช่วยสั่งสมบารมีในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้เป็นอย่างดี ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยผู้ปฏิบัติมีสติคือ ความระลึกได้หมายถึง การมีปัญญาระลึกถึงการกระทำ หรือคำพูดที่พูดมานานแล้ว สติกำหนดพิจารณาเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนาซึ่งเป็นกำลังเพื่อการตรัสรู้ การรู้สึกสภาวธรรมปัจจุบันตามความเป็นจริง โดยรับรู้สภาวธรรมอย่างแท้จริง ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีสติอย่างแน่วแน่และมั่นคงต่อการกำหนดรู้ชัดในจิตที่สนองตอบอารมณ์นั้นอย่างจอตต่อเนื่อง เมื่อกำหนดมากๆ เข้า จิตจะเกิดพลัง จิตจะสงบ จิตจะตั้งมั่น จิตจะมั่นคง จนนำไปสู่สมาธิ มีปัญญาญาณเป็นบาทฐานและการสั่งสมบารมีนำไปสู่การพัฒนาการเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีสติระลึกในสภาวอารมณ์ที่เป็นอกุศลธรรมที่คอยขัดขวางจิตที่ส่งผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นความกำหนด ความโกรธ ความโลภ เป็นต้น สภาวอารมณ์ที่มากระทบจิตแล้วส่งผลให้จิตได้เข้าไปรับรู้เหล่านี้ เป็นตัวขัดขวางการเจริญสติ ฉะนั้นผู้ปฏิบัติธรรมพึงมีสติอย่างแน่วแน่และมั่นคงต่อการกำหนดรู้ชัดในจิตด้วยสติสัมปชัญญะในขณะปฏิบัติกรรมฐาน

(๔) กระบวนการเจริญสมาธิในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีกระบวนการ ๓ ประการ คือ ๑) จำเป็นต้องมีอาตาปี คือ มีความเพียรเพากิเลส ๒) มีสัมปชาโน คือ มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง ๓) มีสติมาคือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย คือ ผู้ปฏิบัติธรรมมีสมาธิพึงเข้าไปกำหนดรู้สภาวธรรมที่เกิดขึ้นกับกายเริ่มตั้งแต่อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อยเป็นต้นมีสติกำหนดรู้ว่ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ บังคับไม่ได้ในกายของเราและของคนอื่นก็เช่นเดียวกัน สติจึงกำหนดรู้ยู่ตลอดเวลาในการเคลื่อนไหว การคู้ การเหยียดเป็นต้น จนจิตเกิดความตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมควรมีสมาธิที่เป็นพลังที่เกิดจากการกำหนดรู้เวทนาที่ต่อเนื่องจากสติหรืออาจจะกล่าวได้เลยว่าผู้มีสติในการกำหนดรู้ที่มั่นคงในเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา ทนต่อการสวดยอารมณ์แห่งเวทนานั้น ย่อมช่วยนำไปสู่สมาธิที่ตั้งมั่นได้ ในจิต

ตานุสัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมมีสมาธิตั้งมั่น มั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือเป็นเอกัคคตาแล้ว จิตนั้นจะทำให้เกิดพลังอันกล้าแกร่ง จิตที่แข็งแกร่งคือ จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะเป็นต้น สู้ดทนฟันฝ่าต่ออารมณ์ที่มากระทบอย่างแรงกล้า จิตก็จะสงบนิ่งจนเกิดเป็นสมาธิ เกิดขึ้น ในธัมมานุสัสสนาสติปัฏฐาน โดยผู้ปฏิบัติธรรมมีสมาธิ เป็นพลังที่เกิดจากการกำหนดรู้อารมณ์ของจิตที่ต่อเนื่องจากสติ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าผู้มีสติในการกำหนดรู้ที่มั่นคงในอารมณ์ ๖ และพิจารณาธรรมเช่น ชันธ ๕ คือ รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้เป็นต้น อันเป็นบาทฐานและการสั่งสมบารมีเพื่อการเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

(๕) กระบวนการเจริญปัญญาในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือ ในกายนุสัสสนาสติปัฏฐาน มีกระบวนการ ๓ ประการ คือ ๑) จำเป็นต้องมีอาตปปี คือ มีความเพียรเพากิเลส ๒) มีสัมปชาโน คือ มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง ๓) มีสติมาคือ มีสติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ผู้ปฏิบัติธรรมมีปัญญาเป็นความรู้แจ้งในการกำหนดรู้ที่กาย เป็นผลที่เกิดมาจากสติเข้าไประลึกรู้ในกายที่เคลื่อนไหวโดยเฉพาะในอิริยาบถนั่งสมาธิ กำหนดรู้ว่า ท้องที่พองขึ้น ท้องที่ยุบลงเป็นแต่เพียงรูปที่เคลื่อนไหวเพราะธาตุลมบีบบังคับให้เคลื่อนไหวเท่านั้น รูปที่เคลื่อนไหวไม่มีตัวตน มีอาการที่เกิดขึ้น และดับไปเท่านั้น กำหนดรู้อย่างนี้ เป็นพลังจิตที่ทำให้เกิดปัญญาญาณในการรู้แจ้งแห่งวิปัสสนาปัญญา ในเวทนानุสัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมมีปัญญาเป็นความรู้แจ้งในการกำหนดรู้ที่เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา เป็นผลที่เกิดจากสติเข้าไประลึกรู้ในเวทนาที่เสวยอารมณ์ของจิต ไม่ว่าจะเป็นอิริยาบถใดๆ ก็ตาม โดยเฉพาะกำหนดรู้เวทนาที่เท่าในขณะเดินมาอาการปวดเมื่อยเป็นต้น อีกทั้งยังเป็นบาทฐานและเป็นการสั่งสมบารมี เพื่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไป ในจิตตานุสัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติธรรมมีปัญญาเป็นความรู้ชัดแจ้งในการกำหนดรู้อารมณ์ที่ส่งผลกระทบกับจิต เป็นผลที่เกิดมาจากสติเข้าไประลึกรู้ในอารมณ์ของจิต ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์จะส่งผลอย่างไรก็ตาม จิตของผู้ปฏิบัติธรรมพึงเข้าไปรับรู้หรือกำหนดรู้ชัดจิตว่า จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ เป็นต้น พลังแห่งปัญญาที่เข้าไปกำหนดรู้อย่างนี้ ในธัมมานุสัสสนาสติปัฏฐาน โดยผู้ปฏิบัติธรรมเป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ กำหนดรู้ชัดธรรมเช่น กำหนดรู้อายตนะภายใน ๑๒ ที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา เห็นในความเป็นไตรลักษณ์นั่นเอง พลังแห่งปัญญาที่เข้าไปกำหนดรู้อย่างนี้ อีกทั้งยังเป็นบาทฐานและเป็นการสั่งสมบารมีในการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙). คู่มือสอบอารมณกรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่

ที่.๕ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ. พิมพ์ครั้งที่

๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒

บทวิจารณ์หนังสือ

เรื่อง : คำสอนศิษย์วัด”

ผู้แต่ง : พระอาจารย์อะเฟาะมหาเถระ

ผู้วิจารณ์ : พระครูสันตยาภิรัต (สันติ สนฺติกโร)¹

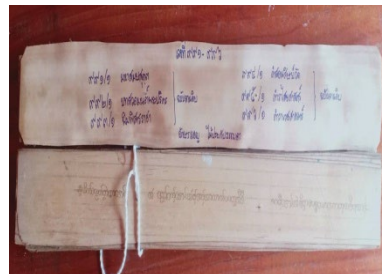
Phrakru Santayapirat (Santi Santikro)

อาจารย์ที่ปรึกษา : พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ดร.²

Phrajaroenphong Dhamma treepo

อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ. (พิเศษ) ดร. สรวิชญ์ วงษ์สอาด³

Asst. Prof. Dr. Sorawit Wongsard

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” มีลักษณะเป็นการเขียนประพันธ์เป็นร้อยกรองตามรูปแบบฉันทลักษณ์มอญ ผู้แต่ง คือ พระอาจารย์อะเฟาะมหาเถระ พระภิกษุชาวมอญ แต่งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๒๔๐ ที่วัดอะเฟาะ กรุงเทพมหานคร ได้มีผู้จารคัดลอกกันต่อมาก็ครั้งมีทราบได้และปรากฏหลักฐานว่ามีการจารที่วัดบ่อ จังหวัดนนทบุรี แล้วเสร็จเมื่อ วันศุกร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๙ จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ปัจจุบันมีต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี มีผู้นำมาแปลเป็นภาษาไทยไทยคือ นายพิศาล บุญผูก แปลเสร็จสิ้นเมื่อ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖ จัดพิมพ์รวบรวมในหนังสือ พระอาจารย์อะเฟาะ เทพกวีศรีชาวมอญ โดยศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO Regional Centre for Archaeology and Fine Arts : SPAFA) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เนื้อหาของเรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” มีการดำเนินเรื่องเป็นการนำข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิต คือ ความ

¹ พระครูสันตยาภิรัต (สันติ สนฺติกโร), นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / E-mail : santaya916@gmail.com

² อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย /E-mail : charoenphong.wi@mcu.ac.th

³ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย /E-mail : wongsaardsorawit@gmail.com

เพียรและไม่เกียจคร้านในการประกอบสัมมาชีพ การทำความดีสั่งสมบุญกุศล การทำบุญตาม ประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตลอดถึงหลักหนทางดีที่นำสู่มรรคผล คือ ทางที่หนึ่ง เป็น ทางผิดไม่ควรเดินไปเพราะประกอบไปด้วยไฟที่คอยแผดเผาคือไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ ที่ทำให้ ทุกชีวิตต้องทุกข์ร้อนไม่จบสิ้น ทางที่สอง เป็นทางกุศล เป็นทางของสาธุชนคนดีทั้งหลาย คือ การ ให้ทาน รักษาศีล ความมีหิริโอตตัปปะและความเพียรในอันขัดไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ ให้หมด ลื่นไป การมีเมตตาจิตในการอยู่ร่วมกัน รวมถึงการเคารพกตัญญูเชื่อฟังปิตรมารดาครูอาจารย์ ส่วนทางที่สามนั้น เป็นทางวิเศษที่พระบรมศาสดาตรัสเรียกว่า “อริยมรรค” เป็นทางที่วิเศษสุดที่ จะนำพาผู้เดินตามทางสายนี้ได้หลุดพ้นจากวัฏทุกข์ทั้งมวล ด้วยการเจริญภาวนาปัญญา เจริญ สติมหาปัญญา ดำเนินตามมรรคาสู่ความหลุดพ้นจากภัยคือวัฏทุกข์

2. เนื้อหา

ผู้วิจารณ์ได้ศึกษาเนื้อหาทั้งหมดเกี่ยวกับ “คำสอนศิษย์วัด” ได้แบ่งเป็น ๔ ส่วน ที่ สำคัญ ดังนี้

ส่วนที่ ๑ อารัมภบท

ในส่วนที่ ๑ อารัมภบท เป็นการกล่าวแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย สรรเสริญ คุณปิตรมารดาครูอาจารย์ รวมถึงเป็นการอารัมภบทแสดงจุดมุ่งหมายในการเขียนเป็นเบื้องต้นว่า

“นโมตัสสตีติรตัง อหังวันทามิ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งที่ ยิงใหญ่และประเสริฐยิ่ง ไม่มีที่พึ่งใดเทียบเท่า มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และ พระอริยสงฆ์ รัตนะทั้งสามดำรงคงมั่นเป็นสรณะที่พึ่งอันประเสริฐ อันดีเลิศกว่าที่พึ่ง ทั้งหลายในโลกมนุษย์ จนที่สุดถึงโลกสวรรค์ถึงชั้นพรหม ข้าพเจ้าขอประนมก้มกราบ นมัสการด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้าขอไหว้ปิตรมารดาผู้กรุณาที่ยิ่งใหญ่ ขอไหว้อุปัชฌาย์และ อาจารย์ครูผู้ประสิทธิ์ประสาทปัญญา ทั้งสรรพวิชาการนานา ข้าพเจ้าขอกราบไหว้

ข้าพเจ้าจักได้รจนาคำสอนเพื่อให้เกิดการสังวรนั่นคือ คำสอนศิษย์วัด อันจะเป็น แนวทางเพื่อนำสู่สิริสวัสดิ์ในการดำเนินชีวิตของสาธุชนคนดีที่มีจิตคิดแต่การกุศล จะได้สั่ง สอนศิษย์ทุกคนให้ตั้งตนไว้ชอบ ประกอบแต่ความดี หลีกหนีจากความชั่วร้าย ให้ศิษย์ ทั้งหลายจดจำไว้อย่าได้ลืมเลือน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เปรียบเสมือนประทีปของโลก ทรงชี้ ทางหมดทุกข์โคกมีแต่สุขทุกข์มลายไป ทรงเทศนาสอนไว้ในพระธรรมทรงย้ำเตือน บุคคลใด มีความง่วงเหงาหาวนอน มีแต่เกียจคร้าน ในพระธรรมบทนั้นได้พรรณาทิพของความเกียจ คร้าน ทั้งในโลกนี้โลกิกล่าวไว้เช่นกันว่า ความเกียจคร้านนั้นเสียหาย คนเกียจคร้านนั้นไซ้

ย่อมยากไร้ปัญญาและทรัพย์สิน ย่อมเป็นที่ถูกดูหมิ่น ชนทั้งหลายไม่เคารพนับถือ ผู้เกียจคร้านนั้นหรือไม่มีผู้คบค้าสมาคมผู้คนทั้งหลายไม่มานิยมสมาคมกับคนเกียจคร้าน ความผาสุกนานาประการคนเกียจคร้านย่อมหาไม่ได้ในชีวิต

ดูกรมานพผู้เป็นศิษย์ จงคิดเมื่อได้ฟังด้วยหูทั้งสองข้าง จงไตร่ตรองเมื่อได้ฟังคำตักเตือน อย่าแซะเชือนหลีกหนีการอันใดที่ดีๆ มีประโยชน์จงจำไว้นำไปปฏิบัติ การอันใดควรกำจัด อย่าประพฤติดุปฏิบัติเพราะจะพาให้เสียหาย จะต้องฉลาดรู้ไว้เพื่อเป็นปัญญารู้ถูกผิด ชีวิตจะมีแต่ความสุขทุกข์นิราศทางไกล จงจดจำคำสอนนี้ไว้ให้ดี แล้วจงหมั่นเข้าไปปฏิบัติเป็นกิจวัตรของชีวิต”

จากข้อความข้างต้น ที่ท่านพระอาจารย์อะพาหะมหาเถระได้รจนาประพันธ์ไว้ ทำให้ผู้อ่านได้เห็นถึงการแสดงถึงความเคารพศรัทธาตั้งมั่นต่อพระรัตนตรัย ความกตัญญูบูชาต่อคุณของบิดา มารดา อุปัชฌาย์และอาจารย์ครูผู้ประสิทธิ์ประสาทปัญญา และการแสดงถึงปณิธานเจตนารมณ์ในการที่จะรจนา เรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” ที่มุ่งให้เป็นแนวทางนำผู้ปฏิบัติที่เรียกว่า “มาณพผู้เป็นศิษย์” ไปสู่สิริสวัสดิ์ในการดำเนินชีวิต เป็นการเตือนสติและชี้แนะถึงเหตุถึงผลด้วยโยนิโสมนสิการ คือ ทางที่ควรเว้นและทางที่ควรปฏิบัติ การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองเมื่อได้ฟังคำตักเตือนจากผู้รู้ และการปฏิบัติตามเมื่อได้รับคำแนะนำ คือการใช้สติ ปัญญา ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตของตน

สรุปได้ว่า การแสดงความน้อมน้อมต่อพระรัตนตรัย การสรรเสริญคุณบิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นสิ่งที่ทุกคนควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งการนำมาเป็นหลักการเพื่อดำเนินชีวิตนั้นจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง

ส่วนที่ ๒ หลักการพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

ในส่วนที่ ๒ หลักการพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เป็นการกล่าวถึง “คนเกียจคร้านและคนขยัน” โดยจะแสดงให้เห็นโทษของความเกียจคร้านและอานิสงส์ความขยันหมั่นเพียร ในลักษณะเปรียบเทียบระหว่างคนเกียจคร้านและคนขยัน ดังนี้

“บุคคลใดที่มีแต่ความเกียจคร้าน ในกมลสันดานเป็นนิสัย บุคคลนั้นย่อมเต็มไปด้วยความโง่เขลาเบาปัญญาด้วยขาดความขยันในการศึกษาหาความรู้ อีกทั้งเป็นผู้ที่อึดอัดขัดสนยากจน ด้วยเป็นคนไม่มีปัญญาหาทรัพย์สินทำกินได้ จึงยากจนไม่มีใช้ทั้งปัญญาและทรัพย์สินการอยู่กินก็แสนลำบากยากที่จะให้ใครเชื่อถือ แม้กล่าวความจริงหรือกล่าวคำที่เป็นลัทธิทุกสิ่ง ชนทั้งหลายจะไม่เชื่อว่าจริงในสิ่งที่เขากล่าวมา ต่างพากันเบือนหน้าไม่ยากคบค้าสมาคมเป็นมิตร นี่เพราะโทษของความผิดที่จิตเต็มไปด้วยความเกียจคร้าน เธอผู้เป็นศิษย์

จงคิดมั่นในความเพียร หมั่นเล่าเรียนศึกษา โทษของความเกียจคร้าน มีมากยากที่จะพรรณนาได้หมด ความเกียจคร้านจะพาลพาไปผิดอกุศลกรรมบถ มีพูดปดดื่มสุรายาเมา ย่องเบา ลักทรัพย์ แหม่นเมื่อชีพดับย่อมไปอบายนรกอเวจี สาธุชนคนดีทั้งหลายผู้ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศึกษา ย่อมเป็นผู้มีปัญญา มียศปรากฏชื่อ เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนชนทั้งหลาย ทั้งสมณะชีพราหมณ์ทั่วไปทั้งสามเณรและชาวบ้าน ทั้งเสนาอำมาตย์ข้าราชการให้ความเมตตาปราณี ด้วยเป็นผู้มีความขยันเป็นศักดิ์ เป็นศรีที่ดีเลิศ

ดูกรมานพ จงจำไว้ เมื่อเธอได้เห็นโทษของความเกียจคร้านแลเห็นคุณของความขยันหมั่นเพียร เธอจงขยันเล่าเรียนเพียรศึกษาหาสรรพวิชา เธอจะได้มีปัญญานำพาชีวิตให้พ้นยากเข็ญ มีชีวิตที่เป็นสุข นำผลล่อชีวิตในปัจจุบันนี้แลในภพหน้า และจะเป็นที่รักของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ขอพวกเธอจงตั้งใจปฏิบัติตั้งมั่นในวิริยะความเพียร ทั้งในการเล่าเรียนและการงานที่เธอต้องทำนานาสารพัด ขอให้เธอขจัดความเกียจคร้าน ทำความบากบั่นมาเพิ่มเติมที่ ให้เกิดมีในทุกภาวะกิจที่คิดทำ จงจดจำนำไปปฏิบัติเพื่อยุติความเกียจคร้านนั้นให้หมดไป ผลสำเร็จตามความมุ่งหมายจะเกิดได้เพราะความเพียรนี้เอง”

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ท่านพระอาจารย์อะฬะมะหาเถระได้รจนาประพันธ์ไว้แสดงให้เห็นถึงการที่บุคคลเป็นคนเกียจคร้าน ทั้งโง่เขลาเบาปัญญา ไม่หมั่นศึกษาหาความรู้ ไม่มีปัญญาหาทรัพย์สิน การดำเนินชีวิต การอยู่กินก็จะลำบาก พูดก็ไม่มีใครเชื่อถือ ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย หากไม่ขยันหมั่นเพียร เล่าเรียนศึกษา หาความรู้และพัฒนาตน สุดท้ายก็就会被ความเกียจคร้านนั้นนำไปทางอกุศล ย่องเบา ลักทรัพย์ ประกอบอาชีพเลื่องชีวิตในทางทุจริต ทำย่ำที่สุดก็มีอบายภูมินรกอเวจีเป็นที่ไป ส่วนสาธุชนคนดีทั้งหลาย ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นศิษย์วัด ผู้ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศึกษา ย่อมเป็นผู้มีปัญญา มียศ มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพนับถือของผู้คน แม้สมณะชีพราหมณ์เสนาอำมาตย์ข้าราชการก็ให้ความเมตตาปราณี ประกอบการงานสุจริต เลี้ยงชีพอย่างมีศักดิ์ศรี ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาได้ทุกประการ

จากนั้น ท่านก็ได้เปรียบเทียบระหว่างคนเกียจคร้านและคนขยัน ในลักษณะการอุปมาอุปไมย ให้เห็นแนวทางการดำเนินชีวิตของสรรพสิ่งจนประสบความสำเร็จมั่นคงได้ ดังนี้

๑) อุปมาดังปลวกผู้เลิศจึงด้วยความเพียร ในข้ออุปมานี้ ท่านก็ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงปลวกทั้งหลาย ที่ทำงานด้วยความขยันมากมายไม่เกียจคร้าน ช่วยกันสร้างรังทั้งกลางวันและกลางคืน จนเกิดมีเป็นรังใหญ่มั่นคงด้วยก้อนดินก้อนน้อยๆ ที่ค่อยๆ ขนกันไปไม่ทอดยอ แต่ด้วยความเพียรขยันจนสร้างเป็นรังใหญ่ขึ้นมาบนดิน เป็นที่อยู่ที่กินเป็นถิ่นอาศัยได้สุขสำราญ ขยายเผ่าพันธุ์และรวมอาหารไว้ในจอมปลวกใหญ่ด้วยใจวิริยะ และแนะนำให้ศิษย์วัด ให้เอาอย่างดังเช่นปลวกน้อย มีความเพียรไม่ทอดยอ หมั่นศึกษาหาความรู้ หมั่นเรียนวิชาจากครูด้วยวิริยะพยายาม

หมั่นเขียนหมั่นถามจดจำวิชาที่อาจารย์สอน จะได้มีวิชาทรงปัญญาชีวิตสถาพรรุ่งเรือง จงขยันอย่างต่อเนื่องจริงจังอย่างปลวกน้อย ชีวิตจึงจะมั่นคงดี เปรียบเหมือนปลวกตัวน้อยทั้งหลาย ไม่เกียจคร้าน สามีคคิ สร้างเป็นรังใหญ่มีหมา เป็นที่อยู่ที่มีมั่นคงได้ ฉะนั้น

๒) อุปมาดังผึ้งโพรงผู้ยอดขยัน แม้นดูดน้ำผึ้งหวานจากดอกไม้ แต่ไม่ทำให้ชอกช้ำ ในข้ออุปมานี้ ท่านก็ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงผึ้งโพรงสัตว์ตัวน้อยแต่ไม่ทอดยถ์สูงาน ทุกๆ วันจะบินจากรังไปยังแหล่งอาหารคือดอกไม้บนานาชนิด ครั้นจะดูดหาน้ำหวานที่เกสร ก็บรรจงถนอมซ่อนเกสรอย่างเบาๆ ดูดเอาแต่น้ำหวาน เมื่อจะผลจากมาลิกลับที่รัง มาสินนั้นยังสวรสด งามงดอยู่ไม่เสียหายแต่ประการใด เพราะผึ้งโพรงไม่ทำอันตรายแก่ดอกไม้ให้ชอกช้ำ ดูเอาแต่น้ำหวานที่ต้องการเท่านั้น และแนะนำให้ศิษย์วัด จดจำการกระทำของผึ้งโพรง ปฏิบัติตนเหมือนผึ้งโพรงผู้มีหน้าที่ดูดน้ำหวานจากดอกไม้ วิชาการทั้งหลายที่เธอเฝ้าศึกษาคือน้ำหวาน เมื่อได้มีวิชาความรู้ควรมีสติสังวร อย่านำความรู้ไปใช้ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน จงประพฤติดีไม่ให้เดือดร้อนครูอาจารย์สถานศึกษา เปรียบเหมือนดังผึ้งน้อยที่บินมาเพียงนำพาน้ำหวานไปจากมาลี แต่ไม่ให้เกิดมีเหตุร้ายมากล้ากรายมาสินนั้นเลย เธอทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ก็เช่นกันต้องควรทำตามดังเช่นผึ้งโพรงให้ได้ ขยันหมั่นเพียรไว้และเชื่อฟังคำสั่งสอน อย่าดื้อถือเถียงเกียจคร้านขัดฝืนคำครูอาจารย์ และอย่าทำลายชื่อเสียงสถาบันสถานศึกษาให้เสียหาย ฉะนั้น

๓) อุปมาดังช่างทอผ้า ในข้ออุปมานี้ ท่านได้แสดงให้เห็นถึงความเพียรของช่างทอผ้าที่นำเส้นด้ายมากมายมาทอต่อกันเป็นผืนผ้า เส้นด้ายน้อยๆ นำมาร้อยถักทอไม่ทอดทิ้ง มุ่งแต่จะให้ผืนผ้ามาสำเร็จสวยงามตามปรารถนา จะนำผ้าที่ประดิษฐ์ไปขายได้เงินตรา หรือนำผ้านั้นมาแต่งกายของตนได้ หรือนำผ้านั้นไปถวายพระสงฆ์ก็จะเป็นกิจกุศลทานก็ยิ่งสูงค่า และแนะนำให้ศิษย์วัด ดูตัวอย่าง ช่างทอผ้านั้นจำให้มั่นอยู่ในใจขยันขันแข็งไว้อย่างได้เกียจคร้าน จงบากบั่นพันผ้าทำการงานทั้งการเรียน ด้วยความเพียรไม่ย่อท้อต่อความเหนื่อยยากลำบากใด ๆ ผลสำเร็จที่ได้คือความสุขใจในชีวิต

๔) อุปมาดังหยดน้ำฝน ในข้ออุปมานี้ ท่านได้อุปมาความเพียรเปรียบได้กับเม็ดฝนในยามที่พายุฝนโปรยลงมา เม็ดฝนที่หยดหยาตลงมาตามชายคาบ้าน แม้เม็ดฝนนั้นแม้จะน้อยนิดแต่หยดติดต่อกัน กลายมาเป็นน้ำมากมายจนเต็มโอ่งเต็มไหใช้หุงข้าวและต้มแกง ทั้งแบ่งไว้ชักล้างจนกระทั่งดื่มกิน และแนะนำให้ศิษย์วัดได้ทบทวนดูเพื่อได้รู้ความจริงแท้ แม้ในการศึกษาหาความรู้ผู้ที่เรียน แม้นได้ใช้ความเพียรหมั่นเรียนหมั่นศึกษา ไม่ย่อท้อเลิกราหมั่นศึกษาไม่เกียจคร้าน ก็จะได้รับผลจากความเพียรนั้นอย่างสมบูรณ์ ดังดั่งหยาดฝนแม้จะหยดมาทีละน้อยนิด แต่หยดมาตามติดมิได้ปิดพลีพหุตุใดเลย จึ่งปรากฏได้น้ำนำมาใช้ได้มากมายได้ประโยชน์

๕) อุปมาดังช่างเย็บเสื้อผ้า ในข้ออุปมานี้ ท่านอุปมาความเพียรเปรียบดังช่างเย็บเสื้อผ้า อาภรณ์ ต้องพิจารณาให้ดีก่อนถึงรูปแบบอาภรณ์เสื้อผ้า แล้วจึงตัดออกมาเป็นชิ้นผ้าตามแบบที่ แบบยล จากนั้นจึงเย็บต้นด้วยเส้นด้ายให้ได้เป็นแถวแนวตรงดี ตัดแต่งให้เข้าที่จนได้อาภรณ์ที่ดี และสวยงาม ช่างผู้ตัดเย็บต้องพยายามทำให้ดีไม่มีจิตท้อถอย ต้องหมั่นคอยตรวจรอยที่เย็บตัดจัด ให้ถูกต้องจึงได้ผลดี และแนะนำให้ศิษย์วัดได้พิจารณาให้ถ่องแท้ที่ทำการงานอันใด คิดประดิษฐ์ทำ สิ่งใดต้องทำด้วยวิริยะและปัญญาต้องพิจารณาใคร่ครวญให้ถี่ถ้วนล้นต้องรอบคอบ ชอบวิริยะ กำจัดละเกียจคร้านไม่ให้เกิดในกมล เธอจะเสวยสุขไม่ทุกขร้อนรน เพราะจิตเธอตระหนักในกุศล ทั้งเพียรตั้งตนอยู่ในกุศลกิจ เพียรละเว้นทุจริตทางกายวาจาและจิตอย่าให้มีขึ้นได้ คงให้มีแต่ สุขจิตทั้งพูด ทำคิดเท่านั้น เธอย่อมอยู่สุขสำราญในปัจจุบันภพอย่างแน่แท้ แม้สิ้นชีพไปย่อมได้ อุปบัติในสรวงสวรรค์

จากนั้น ท่านก็ได้สรุปถึงให้ศิษย์วัดได้ขยันหมั่นศึกษาหาความรู้ ดังปลวกและผึ้งที่ต่าง ขยันหมั่นเพียร ทั้งกลางคืนกลางวัน ไม่ทอดทิ้งความเพียร จนที่สุดสร้างรังได้ให้ได้เห็นเป็น ตัวอย่าง อีกทั้งช่างทอผ้าที่นายกอง ที่ต้องพิจารณาด้วยวิริยะจึงทอผ้ามาจากด้ายเส้นน้อยๆ กว่าจะได้ผ้าแต่ละผืน อีกทั้งช่างเย็บผ้าต้องย้ำความเป็นตัวอย่างวิริยะบรรจงจัดตัดเย็บปะด้วยเข็ม ค่อยๆ เล็มไปจนสำเร็จ เสร็จได้เสื้อผ้า ทั้งหยดน้ำหยดน้อยๆ ค่อยๆ หยดไม่ลดละจนเต็มภาชนะ

สรุปได้ว่า หลักการพื้นฐานในการดำเนินชีวิต คือ ความขยันหมั่นเพียร โดยท่านแสดงให้เห็นโทษของความเกียจคร้านและอันส่งผลความขยันหมั่นเพียร ในลักษณะอุปมาอุปไมย คือ อุปมาความเพียรดังปลวกตัวน้อยที่สร้างรังใหญ่จากดินที่ละก้อน ผึ้งโพรงผู้ยอดขยัน เก็บน้ำหวาน โดยไม่ทำให้ดอกไม้เสียหาย อุปมาดังช่างทอผ้า ที่ใช้ด้ายแต่ละเส้นสามารถถักทอผ้าเป็นผืนได้ อุปมาดังหยดน้ำฝน แม้จะหยดลงตม่น้ำที่ละหยดก็สามารถทำตม่น้ำให้เต็ม สามารถสร้างสายน้ำ ให้ใหญ่ล่อเลี้ยงนานาชีวิต และ อุปมาดังช่างเย็บเสื้อผ้าที่ต้องใช้ความเพียรพยายาม ในการตัดเย็บ เสื้อแต่ละตัว กางเกงแต่ละชิ้น ต้องใช้ความเพียรที่สูงกว่าจะเย็บเสื้อผ้าที่สวยงามออกมาได้แต่ละ ชิ้น

ส่วนที่ ๓ เป็นการพูดถึงหลักการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

ในส่วนที่ ๓ เป็นการพูดถึงหลักการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การให้ทาน รักษาศีล ตามแบบปฏิบัติของพุทธบริษัทที่ดี การสั่งสมบุญใน เทศกาลประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนาของชาวมอญ ดังนี้

๑) การสร้างกุศลเทศกาลไหว้พระเกศธาตุ ท่านได้กล่าวถึงความศรัทธาที่มีต่อ พระพุทธศาสนา และประเพณีศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวมอญยึดถือปฏิบัตินอกจากการทำตามวิถี แห่งกุศล ไหว้พระสวดมนต์ที่เจดีย์บุษนิยสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ที่ประดิษฐานพระธาตุเกศาแปดองค์

ของพระบรมศาสดาที่บรรจุลงในคูกา ณ ลิงมุตระคีรี ชาวมอญมีประเพณีบุญที่ยิ่งใหญ่ คือ ทุกวันเพ็ญกลางเดือนสี่ของทุกปี จะกำหนดเป็นสำคัญ คือ “วันไหว้พระธาตุงเคศา” ณ พระมหาเจดีย์ที่เมืองรามัญ อันมีชื่อว่า “จยักเกียะเก็ง” บนลึงมุตระคีรี โดยมีความเชื่อว่าแม่ผู้ใดได้ไปไหว้พระธาตุงเคศาครั้งนี้และจำเริญในศีล สมาธิภาวนา ผู้นั้นย่อมไปสถิตในวิมานบนชั้นฟ้าเมื่อชีวิตดับขันธ์ และบรรลุมรรคผลนิพพานด้วยเจริญสติปัฏฐานนั้นแล

๒) เทศกาลสงกรานต์ ถึงกาลต้องสร้างกุศล ท่านได้กล่าวถึงประเพณีที่สำคัญของชาวมอญที่ต้องจดจำให้มีความสำคัญในเทศกาลขึ้นปีใหม่ของชาวมอญทั้งหลาย คือ “เทศกาลสงกรานต์” ทั้งวันเนาและวันสำคัญขึ้นศกใหม่ โดยแนะนำให้ศิษย์วัดได้ตั้งจิตคิดทำบุญให้ท่านไว้ทั้งข้าวแช่ ข้าวสงกรานต์ ขนมหวานหมากพลู กล้วยมะพร้าวส้มชมพู ข้าวแกงนানা ถวายทานแด่พระเถรอารามเป็นเวลาสามวัน ทั้งดอกไม้มะลิเย่นพร้อมกันจัดไว้ได้ไหว้พระเป็นบุญกิริยา ทั้งประทับโคนไผ่นานาไปบูชาพระพุทธรูปปฏิมาและเจดีย์ กราบไหว้บูชาเช่นนี้ทั้งวันเนา และวันขึ้นศกใหม่ให้ครบจบทั้งสามวัน ทั้งต้องตั้งจิตสมาทานรักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา ตลอดช่วงเวลากาลเทศกาลสงกรานต์ เป็นการเพิ่มกุศลให้มหาศาล ได้สร้างน้ำพระพุทธรูปเจดีย์สถานต้นโพธิ์และสร่งน้ำพระสงฆ์สามเณร ได้รับน้ำขอพรผู้เป็นปู่ย่าตายายมารดรบิดา ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณทุกท่านต้องไปกราบไหว้ ให้ได้ทั้งธรรมสวนามัยให้ฟังธรรมเป็นการน้อมงคลสู่ตน

๓) ทำบุญวันเข้าพรรษา ท่านได้แสดงถึงว่า ครั้นเมื่อถึงฤดูฝน พุทธศาสนิกชนชาวมอญทั้งหญิงชาย ต่างทำการกุศลครั้งใหญ่ด้วยเป็นวันเข้าพรรษา น้อมรำลึกนึกถึงความกตัญญู กตเวทิตาธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จไปยังดาวดึงส์เทวโลกทรงกระทำพุทธกิจสำคัญคือไปโปรดพุทธมารดา ผู้สถิตเป็นเทพอมรอยู่ ณ สวรรค์ชั้นฟ้าดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่พระมารดา ตลอดเวลาสามเดือนมิได้คลาตเคลื่อน ทั้งทรงโปรดทั้งเทพทุกจักรวาลทุกชั้นฟ้ามาฟังธรรมเป็นมงคล เหล่าเทพเทวดาได้บรรลุมรรคผลเป็นอนกอนันต์ด้วยพระมหากรุณาอันมหาศาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวมอญทุกหมู่เหล่าจึงต้องเข้าวัดฟังธรรมรักษาศีลอุโบสถ ในวันพระมีกำหนดรวมสิบสองวันพระในช่วงกาลเข้าพรรษาของพระสงฆ์

๔) เทศกาลออกพรรษา วันมหาปวารณา ท่านได้แสดงให้เห็นถึงโอกาสที่ชาวมอญจะได้แสดงออกถึงศรัทธาที่ตั้งมั่นและรำลึกถึงโอกาสที่พระบรมศาสดาเทศนาพระอภิธรรม เป็นพระธรรมอันวิเศษประเสริฐเป็นปรมัตถธรรมเพื่อโปรดพระพุทธมารดาที่สถิต ณ เทพวิมานดาวดึงส์เทวโลกตลอดเวลาสามเดือน ครั้นถึงกำหนดกาลวันออกพรรษาพระบรมศาสดาจึงได้เสด็จสู่โลกมนุษย์ที่เมืองสังกัสสะนคร เหล่าเทพนิกรอินทร์พรหมเทวาในหมื่นจักรวาล ต่างส่งเสด็จพระลัทธิปัญญุตญาณอนกอนันต์สุดคณาได้ ทั้งเหล่ากษัตริย์และชนนิกรทั้งหลายทุกหมู่เหล่า ต่างมาเฝ้ารับเสด็จองค์พระสรพเพชญ์พุทธเจ้า ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันผ่านสิ้นเทศกาล

พรรษา เป็นวันออกพรรษาพระบรมศาสดาได้กำหนดกิจสำคัญ พระองค์ทรงกล่าวคำปฏิญาณท่ามกลางหมู่สงฆ์ว่า แม้นพระองค์ทำผิดละเมิดพระวินัยกระทำการสิ่งใดไม่ถูกต้อง ขอสงฆ์ทั้งหลายได้ช่วยว่ากล่าวตักเตือนได้ เพื่อรักษาพระธรรมวินัยและพระศาสนาไว้มิให้มัวหมองต้องเสียหาย ถือเป็นวันมหาปวารณาที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเพื่อให้สงฆ์ทั้งหลายนั้นร่วมกันถือปฏิบัติตามสืบมา

๕) เทศกาลกฐิน ท่านได้กล่าวถึงบุญที่ยิ่งใหญ่ เมื่อถึงวันออกพรรษามหาปวารณานั้นก็เป็นวันเริ่มมหาทาน “เทศกาลกฐิน” ประจำปี อันมีกำหนดเป็นกฎทำได้ในหนึ่งเดือนเท่านั้นตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนสิ้นแรมวันเพ็ญกลางเดือน ๑๒ พระสงฆ์ผู้ได้ครองกฐินนั้น ได้อานิสงส์เป็นสำคัญตามพระวินัยบัญญัติ สาธุชนผู้บรรจงจัดถวายผ้ากฐินทาน ย่อมดำรงมั่นในกุศลผลบุญที่ได้จะส่งผลให้ได้สุขเกษมสันต์ เพราะผ้าเหลืองจีวรนั้นดุจธงชัยอันประเสริฐของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อถึงเทศกาลกฐินท่านมาบรรจบครบรอบกาล สาธุชนจึงถวายกฐินทานเป็นเทศกาลยิ่งใหญ่ ด้วยเคารพศรัทธาในพระรัตนตรัยแลผ้าไตรจีวร กุศลที่ได้แน่นอนเป็นกุศลทานกิจอันพิเศษทั้งฝ่ายสงฆ์และทายกผู้ถวาย พระสงฆ์ผู้จำพรรษาย่อมได้อานิสงส์กฐินนั้น ฝ่ายทายกผู้ถวายกฐินทานย่อมได้อานิสงส์มหาศาล ย่อมจะได้ผลบุญของกฐินทานจะส่งผลให้สุขสบาย ทรัพย์สินเงินทองมากมายจะไม่ขาดแคลน

สรุปได้ว่า หลักการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การให้ทาน รักษาศีล ตามแบบปฏิบัติของพุทธบริษัทที่ดี การสั่งสมบุญในเทศกาลประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนาของชาวมอญ คือ การสร้างกุศลเทศกาลไหว้พระเกศธาตุ เทศการสงกรานต์ ถึงกาลต้องสร้างกุศล การทำบุญวันเข้าพรรษา พระบรมศาสดาโปรดพุทธมารดา เทศกาลออกพรรษา วันมหาปวารณา และในเทศกาลกฐิน

ส่วนที่ ๔ เป็นแนวทางการปฏิบัติตน

ในส่วนที่ ๔ เป็นแนวทางการปฏิบัติตน ที่ท่านได้แนะนำให้ศิษย์วัดได้ปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม หมั่นประกอบสัมมาชีพ ดำรงชีวิตตามครรลองแห่งศีลธรรม ท่านได้ชี้แนะแนวทางการปฏิบัติตนของศิษย์วัดไว้ ๓ ทาง คือ

๑) ทางที่หนึ่ง คือ ทางแห่งอบายภูมิ เป็นทางผิดไม่ควรคิดเดินทางไป ทางนี้เป็นทางร้าย อับปางคลมกลั่นด้วยอุบาทว์อัปรีย มีนรกอเวจีเป็นจุดหมายปลายทาง เต็มไปด้วยกองอัคติใหญ่ คือกองไฟของราคะโลภะที่เผาผลาญ กองที่สองเป็นไฟบรรลัยกัลป์คือไฟโทสะ เผาทุกอย่างที่มาปะทะเมื่อโทสะเกิดขึ้นมาดูน่ากลัว ไฟกองที่สามเป็นตัวนำให้ทำชั่วคือไฟโมหะ ความหลง เป็นตัวเสริมตัวส่งให้เกิดโลภะและโทสะ เพราะอวิชชาไม่รู้ตัวอันใดผิดอันใดถูกไฟจึงลุกขึ้นมาเผาผลาญให้มีแต่เราร้อนทุกข์ยาก เพราะไฟโลภะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ เป็นอัคติร้ายจึงต้องไปรับทุกข์ที่นรก

อเวจี หนทางสายนี้เป็นทางอัปรียมีแต่อุบาทว์ สาธุชนคนดีที่ฉลาด ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ไปเป็นเด็ดขาดในทางสายนี้

๒) ทางที่สอง คือ ทางแห่งสวรรค์ เป็นทางกุศลเป็นทางมงคลของสาธุชนคนดีทั้งหลาย เป็นทางสงบสุขสบายไม่ร้อนกายร้อนจิต ทั้งคุณุศล บารมีต่างนำชีวิตเดินไปทางสายนี้ เต็มไปด้วยคนทำดี มีกุศลบันดาลผลให้สุขศานต์ ทำบุญให้ทานแบ่งปันสงเคราะห์เกื้อหนุน รักษาศีล เพิ่มพูนความสงบสุข ไม่บุกรุกข่มเหงรังแกกัน ทั้งควบคุมวาจา มีสัจจะมั่น ไม่ดื่มเหล้าเมายาพาให้ประมาทขาดสติ เจริญสมาธิภาวนาพาให้จิตสถิตอยู่ในคุณธรรม มีหิริโอตตปละอายและเกรงกลัวบาปกรรมไม่กระทำความผิด มีเมตตาจิตคิดแผ่ไปให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายได้มีสุขไม่เดือดร้อน มีขันติความอดทน ไม่อิจฉาอิจฉาต่อสิ่งล่วงก่อให้เกิดไฟราคะไฟโทสะและไฟโมหะเกิด มีโลภจะช่วยให้ประเสริฐด้วยสงบเสถียรเรียบร้อย ไม่ยกหูชูหางคอยแสดงกิริยาว่าข้าเป็นใหญ่และหลงตนเคารพเชื่อฟังผู้เป็นปูชนียบุคคลปิตรมารดาครูอาจารย์ หนทางนี้จึงเป็นหนทางที่สุขสำราญได้เดินแล้วเป็นมงคล ชีวิตจะสุขสบายไม่ร้อนรนกังวลใจ แม้นเมื่อสิ้นชีวิตไปย่อมได้เกิดบนสรวงสวรรค์ชั้นฟ้า ได้เสวยสุขในวิมานรัตนามีกัลปพฤษภาคู่बारมี เข้าค่าเกษมศรีมีแต่ของทิพย์อย่างดีเมื่อสถิตอยู่ที่สรวงสวรรค์

๓) ทางที่สามนั้น คือ ทางแห่งความพ้นทุกข์สุขนิรันดร์ เป็นทางพิเศษที่พระบรมศาสดาทรงตรัสเรียกว่า “ทางอริยมรรค” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเน้นให้เห็นประจักษ์ว่าเป็นทางพิเศษสุด ด้วยผู้เดินตามทางสายนี้จะพ้นหลุดจากวัฏทุกข์ ที่เฝ้าตามนุษย์สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายต้องทุกข์ยากมากมีที่มีเกิดแล้วแก่เจ็บตาย ต้องดิ้นรนต่อสู้กันวนว่ายท่ามกลางความเกิดแก่เจ็บตายไม่มีจบสิ้น พระพุทธชินสีห์ทรงมีพระกรุณาธิมรรคาพาให้พ้นทุกข์ได้ทรงตรัสรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ทรงชี้ทางกำจัดทุกข์ได้ทำให้ทุกข์มลายหายไปหมด ให้รักษาศีลเจริญสมาธิ และภาวนาปัญญาอย่าละผลและจริงจัง เจริญมหาสติปัญญาทั้ง ๔ มีสติเป็นที่ตั้งที่ต้องปฏิบัติอย่าให้ขาดได้ พระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า เป็นทางสายเอกมีเพียงหนึ่ง การจะเดินให้ถึงจึงต้องไปตามครรลองของอริยมรรคา มีสัมมาทิฐิติดูกต้องนำหน้าเพราะมีความคิดชอบเป็นผู้นำ สัมมาสังกัปปะตามด้วยดำริไตรแต่ความถูกต้อง สัมมาวาจาจากล้นกรองถ้อยคำที่ดีมีประโยชน์ สัมมากรรมมันตะนั้นงดทำชั่วเป็นโทษ ทำแต่กรรมที่ดี สัมมาอาชีวะมีอาชีพที่ดี ไม่ประกอบอาชีพร้าย ประกอบแต่อาชีพที่สุจริตทั้งหลายที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม สัมมาวายามะ กระทำด้วยความขยันในกิจการงานที่ถูกที่ควร สัมมาสนีฉันล้วนมีคุณค่าล้าต้องทำให้เกิดให้ได้ สัมมาสมาธิเป็นใหญ่ช่วยให้เกิดปัญญา อริยมรรคานำพาให้รู้จักความจริงของชีวิต มนุษย์สัตว์ทั้งปวงมีความจริงไม่อาจก้าวล่วงถ้วนทั่วหน้า คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เหตุที่หมู่สัตว์และมนุษย์เกิดแก่เจ็บตายให้เห็นอยู่เป็นอันมาก

ทุกข์เกิดขึ้นมาได้เพราะต้นเหตุเป็นสมุทัย จะระงับดับทุกข์นี้ได้ด้วยอริยมรรคอันเป็นทางพิเศษที่ผ่องแผ้วคลาดแคล้วจากภัยคือวัฏทุกข์ จะบรรลุถึงวิมุตติสุขคือพระนิพพานอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า วิถีชีวิตของคนไทยนั้นมีความผูกพันกับสถาบันหลักๆ ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับคนไทย และมีอิทธิพลต่อแนวความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนไทย การบูรณาการคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กับ บ้าน วัด โรงเรียนจะนำไปสู่ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อชุมชน ดังนั้นบ้าน วัด โรงเรียน จึงเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังสิ่งที่ดีอันจะเป็นการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นต้นทุนทางความคิด จิตวิญญาณและวิถีวัฒนธรรมให้เกิดมีอยู่ในชุมชน เพราะว่าการสร้างความเชื่อมโยงในชุมชนให้ตั้งอยู่บนคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตย่อมทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งและมีความสันติสุขในชุมชน เพราะฉะนั้นการใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นบทนำทางกาย วาจา ใจ ความประพฤติที่เรียบง่าย มีความเห็นสอดคล้องกัน และเกื้อกูลในสิ่งที่ขาดแคลน สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุขนั้น เป็นการปฏิบัติตามแนวทางการปฏิบัติตนของศิษย์วัด ที่ท่านสรุปไว้ ๓ ทาง คือ ทางแห่งอภัยภูมิ คือ ทางผิดไม่ควรคิดเดินทางไป ทางแห่งสวรรค์ คือ ทางแห่งกุศลเป็นทางมงคลของสาธุชนคนดีทั้งหลาย ทางแห่งความพ้นทุกข์สุขนิรันดร์ คือ ทางพิเศษที่พระบรมศาสดาทรงตรัสเรียกว่า “อริยมรรค”

3. บทวิจารณ์

จากการศึกษาเนื้อหาเรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” ที่ผู้วิจารณ์ได้ข้อสังเกตในละประเด็นที่เห็นด้วย คือ ในส่วนของการจัดแบ่งเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ช่วงแรกที่เป็นอารัมภบท ผู้แต่งได้แสดงความน้อมน้อมต่อพระรัตนตรัย สรรเสริญคุณปิตรมารดาครูอาจารย์ รวมถึงการแสดงจุดมุ่งหมายให้เห็นวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ เป็นการเตือนสติแนะนำให้ใช้ปัญญาพิจารณาถึงเหตุถึงผล การใช้สติ ปัญญา ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตของตนมุ่งให้เป็นแนวทางนำผู้ปฏิบัติไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงาม

ในส่วนช่วงที่ ๒ เป็นการแสดงหลักการพื้นฐานในการดำเนินชีวิต นั่นคือ ความเกียจคร้านและความขยันหมั่นเพียร โดยแสดงให้เห็นโทษของความเกียจคร้านและอานิสงส์ความขยันหมั่นเพียร มีการจูงใจให้ศิษย์วัดได้ขยันหมั่นศึกษาหาความรู้ เพื่อพัฒนาตนเองโดยยกอุมาปไมยเปรียบเทียบปลวกและผึ้งที่ต่างขยันหมั่นเพียร ทั้งกลางคืนกลางวัน ไม่ทอดทิ้งความเพียรจนที่สุตสร้างรังได้ให้ได้เห็นเป็นตัวอย่าง อีกทั้งช่างทอผ้าที่น่ายกย่อง ที่ต้องพิจารณาด้วยวิริยะจึงทอผ้ามาจากด้ายเส้นน้อย ๆ กว่าจะได้ผ้าแต่ละผืน อีกทั้งเย็บผ้าต้องยึดความเป็นตัวอย่างวิริยะบรรจงจัดตัดเย็บปะด้วยเข็ม ค่อย ๆ เล็มไปจนสำเร็จ เสร็จได้เสื้อผ้าที่สวยงาม

ในส่วนช่วงที่ ๓ การสั่งสมบุญกุศลในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อาทิ การสร้างกุศลเทศกาลไหว้พระเกศธาตุ เทศกาลสงกรานต์ ทำบุญวันเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา เทศกาลกฐิน นอกจากนี้ยังได้จูงใจให้ผู้อ่านได้เกิดจากความขยันหมั่นเพียรในการงานอันเป็นกุศลเป็นผลประโยชน์แก่ชนทั้งหลาย ได้สร้างสะพาน เสาหงส์ ฉัตรธงจะโน้ ชุดบ่อน้ำทำศาลาที่พัก สละทรัพย์ที่มีนำมาใช้ในการงานอันเป็นกุศล อีกทั้งยังให้ยึดมั่นในคำสอนของบิดามารดา เคารพครูอาจารย์ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาไตรตรองให้ถี่ถ้วนถึงเหตุผล สิ่งใดดีก็จงนำไปปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำตัว สิ่งใดชั่วอย่าได้เผลอกลืนเข้ากลืนให้หลีกหนี

และช่วงที่ ๔ แนวทางการปฏิบัติตนของศิษย์วัด ที่ท่านสรุปไว้ ๓ ทาง คือ ทางแห่งอบายภูมิ คือ ทางผิดไม่ควรคิดเดินทางไป ทางแห่งสวรรค์ คือ ทางแห่งกุศลเป็นทางมงคลของสาธุชนคนดีทั้งหลาย ทางแห่งความพ้นทุกข์สุขนิรันดร์ คือ ทางพิเศษที่พระบรมศาสดาทรงตรัสเรียกว่า “อริยมรรค”

ส่วนประเด็นที่สังเกตที่เป็นจุดเด่นของหนังสือ เรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” ที่เป็นผลงานของท่านพระอาจารย์อะพะมหาเถระนั้น ก็คือ เป็นผลงานที่มีคุณค่าอย่างมาก แม้จะเป็นการปริวรรตแปลจากต้นฉบับที่เป็นภาษามอญ แต่ก็สามารถนำมาปริวรรตปรับปรุงเผยแพร่แก่คนทั่วไปในยุคสมัยปัจจุบันได้ ในส่วนของหนังสือมีจุดเด่นที่น่าสนใจซึ่งเป็นการจัดวางเนื้อหาตามแบบอรรถกถาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีท่านพระพุทธโฆษาจารย์เป็นแบบแผนมาตั้งแต่อดีต คือ ลำดับการจัดแจงเนื้อหาเริ่มตั้งแต่การอารัมภบทแสดงวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ การจัดลำดับเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการที่จะนำหลักการพื้นฐานในการดำเนินชีวิตนั้นคือความเพียร ในการยกอุปมาอุปไมยให้เข้ากับสิ่งที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรมจากตัวอย่างที่ท่านนำมาเปรียบเทียบ ทำให้ผู้อ่านสามารถพิจารณาตามและเข้าใจในแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องของความเพียรในการดำเนินชีวิตได้ รวมถึงมีการแนะนำให้ศิษย์วัดต้องเชื่อฟังกตัญญูต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ การจัดลำดับเนื้อหาที่ดี การยกอุปมาอุปไมยที่ดี จึงถือเป็นจุดเด่นของหนังสือ “คำสอนศิษย์วัด” ที่จะทำให้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจในแนวทางการปฏิบัติตนเป็นคนดีตามหน้าที่ของศิษย์วัด

จากการที่ผู้วิจารณ์ได้ศึกษาเนื้อหาเรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” ที่ผู้วิจารณ์ให้ข้อสังเกตในประเด็นที่ไม่เห็นด้วย และตั้งข้อสังเกตที่เป็นจุดอ่อน คือ เนื่องด้วยหนังสือเรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” นี้ ซึ่งเป็นผลงานของท่านพระอาจารย์อะพะมหาเถระที่เป็นพระภิกษุชาวมอญ ท่านประพันธ์จารึกไว้ในคัมภีร์โบราณในรูปแบบอักษรมอญ ดังนั้นผู้ที่ค้นคว้าจากต้นฉบับจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับภาษามอญเป็นอย่างดีด้วย ทำให้ ภูมิปัญญาความรู้ที่จารึกในคัมภีร์โบราณได้เลือนหายไป เพราะเป็นการยากที่จะมีผู้ที่เข้าใจภาษาและสามารถปริวรรตสื่อสารให้ผู้คนในยุคสมัย

ปัจจุบันเข้าใจได้ จึงเป็นสาเหตุให้คำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือภูมิปัญญาที่บันทึกในคัมภีร์ในใบลานได้เลือนหายไป กลายเป็นคัมภีร์ที่อยู่แค่ในตู้หรือพิพิธภัณฑสถานนั้น

ดังนั้น หน่วยงาน หรือ ภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะองค์กรทางศาสนาควรให้ความสำคัญกับคัมภีร์โบราณมากกว่านี้ ควรมีการส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และพัฒนานวัตกรรมที่สนับสนุนการนำภูมิปัญญาความรู้ในคัมภีร์ใบลานมาต่อยอดให้เกิดประโยชน์เป็นคุณค่าทั้งในวงการการศึกษา การพระศาสนา และสามารถสร้างมูลค่าได้

4. บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง “คำสอนศิษย์วัด” พบว่า เป็นหลักปฏิบัติตน ได้แก่ การแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย การสรรเสริญคุณปิตรมารดา ครูอาจารย์ อันเป็นหลักการพื้นฐานในการดำเนินชีวิต โดยแสดงอานิสงส์ของความและโทษของความเกียจคร้าน ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิต รวมถึงการสั่งสมบุญกุศลในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีสาระสำคัญ คือ เป็นการพูดถึงหลักการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การให้ทาน รักษาศีล ตามแบบปฏิบัติของพุทธบริษัทที่ดี อันเป็นแนวทางการปฏิบัติตนของศิษย์วัดในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งสรุปไว้ ๓ ทาง คือ ทางแห่งอภัยภูมิ คือ ทางผิดไม่ควรคิดเดินทางไป ทางแห่งสวรรค์ คือ ทางแห่งกุศลเป็นทางมงคลของสาธุชนคนดีทั้งหลาย ทางแห่งความพ้นทุกข์สุขนิรันดร์ คือ ทางพิเศษที่พระบรมศาสดาทรงตรัสเรียกว่า “อริยมรรค” หรือ “มรรคมืองค์ ๘” หลักปฏิบัติตนที่สำคัญ คือ การปฏิบัติตามหลักคำสอน ๓ อย่าง คือ ละเว้นความชั่ว ทำความดี และ ทำจิตให้บริสุทธิ์

เอกสารอ้างอิง

พระอาจารย์อะเฟาะมหาเถระ, ผู้แปล นายพิศาล บุญผูก. หนังสือ พระอาจารย์อะเฟาะ เทพ
กวีศรีขามมอญ เรื่อง “คำสอนศิษย์วัด”. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดี
และศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

คำแนะนำสำหรับผู้แต่ง

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสาร มจร ภาษาศาสตร์ปริทัศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร มจร ภาษาศาสตร์ปริทัศน์ อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสาร มจร ภาษาศาสตร์ปริทัศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร ภาษาศาสตร์ปริทัศน์ รวมทั้งผู้เขียนจะต้องคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย ไม่ละเมิดหรือคัดลอกผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ซึ่งทางวารสารได้กำหนดความซ้ำของผลงาน ด้วยโปรแกรม CopyCat เวอร์ชัน Thaijo ในระดับไม่เกิน 20% โดยมีผลตั้งแต่ เดือน กรกฎาคม 2562 เป็นต้นไป

วารสารจะเรียกเก็บค่าธรรมเนียมจำนวน 3,000 บาท (สามพันบาทถ้วน) ต่อ 1 บทความ โดยผู้เขียนจะต้องตรวจสอบความสมบูรณ์ของบทความตามคำแนะนำสำหรับผู้เขียน หากไม่ปฏิบัติตามกติกา กองบรรณาธิการวารสารขอสงวนสิทธิ์ในการปฏิเสธการตีพิมพ์ และไม่คืนเงินค่าธรรมเนียมดังต่อไปนี้

1. หากบทความมีความซ้ำซ้อนมากกว่า 20%
2. ผู้เขียนไม่ปฏิบัติตามรูปแบบของวารสาร
3. บทความไม่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ หรือ
4. ไม่แก้ไขบทความตามข้อเสนอแนะตามระยะเวลาที่กำหนด (1 เดือน หลังการแจ้งของบรรณาธิการ)

ผู้เขียนสามารถชำระค่าธรรมเนียมผ่านบัญชีธนาคาร

ธนาคาร "กรุงไทย"

ชื่อบัญชี "วารสารภาษาศาสตร์ปริทัศน์"

หมายเลขบัญชี "459-0-68710-0"

เมื่อชำระแล้วให้ส่งหลักฐานไปที่ thaneesuw@mcu.ac.th

การส่งบทความเข้าระบบ Thaijo เพื่อได้รับการตีพิมพ์

การส่งในระบบ (Online Submission) สามารถส่งเข้าระบบออนไลน์ได้เว็บไซต์ ของวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ได้ที่ <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Palissueksabuddhaghosa>

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1) ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวระหว่าง 10-12 หน้ากระดาษ A4 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว ใช้ตัวอักษรแบบ เปลี่ยนเป็นฟอนต์ TH Niramit AS ตั้งค่าหน้ากระดาษโดยเว้นขอบบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวเลขเช่นตาราง 1 หรือ Table 1 และ รูป 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่ต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีกครั้ง ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

2) ชื่อเรื่องต้องมีภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้หน้าแรกด้านขวามือ

3) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ระบุนิติการศึกษาสูงสุด พร้อมระบุตำแหน่งทางวิชาการพิมพ์ด้วยตัวอักษรปกติอยู่ใต้ชื่อเรื่องโดยเยื้องมาทางด้านขวา และให้ตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อผู้เขียนเพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับตำแหน่งทางวิชาการและชื่อหน่วยงาน

4) มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่เกิน 300 คำตอบคัดย่อ

5) กำหนดคำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (3 – 5 คำ)

6) การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุด ให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย หัวข้อย่อยเว้นห่างจากหัวข้อใหญ่ 3-5 ตัวอักษร พิมพ์ตัวที่ 6 และหัวข้อย่อยขนาดเดียวกัน ต้องพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ ควรเว้นระยะพิมพ์ เพิ่มอีก 0.5 ช่วงบรรทัด

7) การใช้ตัวเลขคำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็นสากลเท่านั้น (ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) การวงเล็บภาษาอังกฤษ ควรใช้ดังนี้ (Student centred learning)

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัยและผลการวิจัย โดยสรุปมีความกะทัดรัด และสั้น
- 2) บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัยกรอบแนวคิดและระบุวัตถุประสงค์การวิจัย
- 3) วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล
- 4) ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปตารางหรือแผนภูมิ
- 5) อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด
- 6) สรุป (Conclusion) ระบุข้อสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป
- 7) ข้อเสนอแนะ (Suggestion) ให้นำเสนอใน 2 ประเด็น คือ (1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ (2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป
- 8) เอกสารอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเชิงบรรณานุกรม การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ใช้ระบบ APA

บทความวิจัย (research article) บทความวิชาการ (original article) และหรือบทความวิจารณ์หนังสือ (book review) ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract)
- 2) บทนำ (Introduction)
- 3) เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ
- 4) สรุป (Conclusion)
- 5) ข้อเสนอแนะ (Suggestion)
- 6) เอกสารอ้างอิง (Reference) เชิงบรรณานุกรมรูปแบบแท้มเพด

รูปแบบการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบของไฟล์เอกสาร *.docx ของ Microsoft Word Version 2010 หรือมากกว่า หากต้นฉบับประกอบด้วย ภาพ ตาราง หรือสมการ ให้ส่งแยกจากไฟล์เอกสาร ในรูปแบบไฟล์ภาพ สกุล *.PDF*.JPG*.GIF หรือ *.bmp ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 20 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้น เกี่ยวกับความถูกต้องของรูปแบบทั่วไป ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาจะส่งกลับไปแก้ไข ถ้าผ่านจะเข้าสู่การพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิเมื่อผลการประเมินผ่านหรือไม่ผ่านหรือมีการแก้ไข จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบ โดยการพิจารณาบทความเพื่อลงตีพิมพ์ได้จะคำนึงถึงความหลากหลายและความเหมาะสม

สิทธิของบรรณาธิการ

ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางของวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญเมื่อบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ผู้เขียนจะได้รับวารสาร ลังค์ฉบับที่นำบทความลงตีพิมพ์ พร้อมกับหนังสือรับรองการตีพิมพ์บทความในวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์

ประกาศเกี่ยวกับลิขสิทธิ์

เนื้อหาและข้อมูลในบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรงซึ่งกองบรรณาธิการวารสาร ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทความ ข้อมูล เนื้อหา รูปภาพ ฯลฯ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดไปเผยแพร่ต่อหรือเพื่อกระทำการใด ๆ จะต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากวารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ก่อนเท่านั้น

กุศโลบายในการสอนธรรมจากการสักยันต์ในสังคมไทย
The Strategy of Dhamma Teaching Found in Talisman
Tattooing in Thai Society

พระอธิการอาทิตย์ อาทโร, Phra Athikan Athit Ādaro¹

พระมหาวิโรจน์ กุตุตวิโร, PhramahaViroj Guttaviro²

E-mail: artrowatmai๐๑@gmail.com

Re Received: May 12, 2022 Revised: May 27, 2022

Accepted: May 28, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “กุศโลบายในการสอนธรรมจากการสักยันต์ในสังคมไทย” 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสักยันต์ในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความเชื่อเรื่องการสักยันต์และ 3) เพื่อศึกษากุศโลบายในการสอนธรรมผ่านการสักยันต์ของพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทย การวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) คติความเชื่อในเรื่องการสักยันต์ของคนในสังคมอดีต มีความต้องการสักยันต์เพื่อปกป้องภัยอันตรายที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด ความเป็นลูกผู้ชาย และศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและความคิดทางไสยศาสตร์ ไสยเวทย์ คาถาอาคมของพระเถระ โดยความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นระบบความคิด ความเชื่อมีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีต เป็นนามธรรมเป็นเรื่องที่ผูกพันกับจิตใจของคนทั้งหลายและสังคม ความเชื่อถือในการสักยันต์เป็นรูปแบบที่แฝงด้วยหลักธรรมเพื่อการประพฤติปฏิบัติธรรม ผ่านสัญลักษณ์ของยันต์ที่สื่อถึงพุทธคุณและพระพุทธศาสนา 2) อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสักยันต์ คือการใช้เป็นสื่อการเรียนรู้และพัฒนาจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนถึงเรื่องราว และคุณธรรมของพระพุทธเจ้า พุทธสาวก และที่สำคัญคือหลักธรรม คือการถือสัจจะในการดำเนินชีวิตตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา โดยให้ยึดถือปฏิบัติโดยไม่ฝ่าฝืนข้อห้าม และต้องทำตามข้อปฏิบัติ ซึ่งส่งผลให้การสักยันต์เป็นสื่อการปฏิบัติตนตามหลักธรรม 3) การสักยันต์กับสังคมไทยในสมัยเก่ามีสืบต่อจนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่ได้รับความนิยมในหมู่ชายไทยที่มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การสักยันต์

¹ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบพิตศึกษาพุทธโฆส

² มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ถือเป็นเครื่องรางของขลังอย่างหนึ่งในด้านของไสยศาสตร์ ด้านความศักดิ์สิทธิ์ ที่เกิดขึ้นและมีคุณค่าทางด้านการสร้างสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ในรูปแบบของการนำหลักธรรมมาเขียนลงบนผิวหนังของคนเพื่อเป็นกุศโลบายสร้างพุทธานุสสติและธัมมานุสสติเพื่อการประพฤติธรรม มีโดยการรักษากายวาจา และจิตให้เป็นปกติโดยการทำความดี ละเว้นความชั่ว การถือศีล 5

คำสำคัญ: (กุศโลบาย), (การสอนธรรม), (การสักยันต์, (สังคมไทย)

Abstract

The article was a part of thesis ‘The Strategy of Dhamma Teaching Found in Talisman Tattooing in Thai Society’ focusing on the study of custom and belief regarding to talisman tattooing, its influences of Buddhism toward the belief on talisman tattooing and the strategy of Dhamma teaching found in talisman tattooing of Buddhist masters in Thai society. it was qualitative research. The findings revealed that 1) belief on talisman tattooing in ancient time of Thai people was credited for protecting from various unexpected dangers, showing the leading masculine. By nature, belief involves with religion which plays big role of thinking system inherent, abstract, but linked people and society. The talisman tattoo embedded the Buddhist teachings, disciplinary and practical codes through tattoo symbols indicating to the roles and virtue accumulation. 2) The influence of Buddhism regarding to talisman tattooing was that it was used as the medium tool for learning and moral development based on Buddhism reflecting on the story, virtue of the Buddha and his disciples. The essence of the teachings was honesty or truthfulness of living following the practical code; morality, concentration and wisdom laid down by the Buddha for his Buddhist commune in order to lead the living. Those who had talisman tattooing must strictly follow virtues, not breaking down the disciplines and exercise the practice through talisman tattoo as the symbols representing the teachings of the Buddha. 3) Thais appreciate the talisman tattooing from ancient time, especially the men who believe in invisible agent of power beyond nature, its analysis indicates that talisman is a sacred involving magic, the sacred containing the value of symbols and identity in the form of the teaching writing on skin as the tactic for keeping Buddha’s and Dhamma’s reflection virtue following and verbal control and being thoughtful, having wholesome deeds, avoiding unwholesome acts and observing five Buddhist precepts.

Keywords: (The Strategy), (Dhamma Teaching), (Talisman Tattooing), (Thai Society)

1. บทนำ

การลัก จัดว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ ได้ยึดถือปฏิบัติและกระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลามานาน โดยการมีกรรมวิธีและมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันออกไปในของแต่ละสังคม ภูมิภาค หรือประเทศ หรือบางแห่งจัดเพื่อเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี บ้างก็เพื่อความหลัง ความศักดิ์สิทธิ์ บ้างก็เพื่อความนิยมชมชอบของทางท้องถิ่น บ้างก็เพื่อความสวยงาม เชิงสุนทรียภาพ หรือการลักเพื่อการสร้างอำนาจและขวัญกำลังใจแห่งความเชื่อมั่นในตนเอง และเพื่อสร้างความยำเกรงและความเกรงกลัวของผู้อื่นให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง และไม่ว่าจะเป็นด้วยกรณี หรือเหตุผลประการใด ๆ ก็ตาม หรือจะกระทำด้วยการมีจุดมุ่งหมายใด ๆ ก็ตาม แต่ว่ารูปรอยแห่งรอยลักนั้นย่อมต้องแฝง ไว้ซึ่งความหมาย สัญลักษณ์ รวมทั้งความงามในแง่ของทัศนศิลป์ เพื่อให้เป็นที่ต้องตาต้องใจแก่ผู้ที่พบเห็นและตัวของเจ้าของรอยลัก³

“การลักยันต์” มีความหมายแยกออกเป็นสองส่วนคือ คำว่า “ลัก” หมายถึง การนำเหล็กแหลมจุ่มหมึกหรือน้ำมันมาทิ่มแทงลงไปทีผิวหนังเพื่อให้เกิดอักขระ ลวดลาย หากใช้หมึกจะเรียกว่าลักหมึก หากใช้น้ำมัน จะเรียกว่า ลักน้ำมัน ส่วนคำว่า “ยันต์” หมายถึง รูปอักขระ อักษรขอมเขียนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและแบบลวดลายตามความเชื่อ “การลงยันต์” หรือการเขียนยันต์นั้นจะใช้อักขระขอม เขียนตัวย่อของพระคาถาแต่ละบท เพราะหากเขียนพระคาถาลงไปในยันต์ทั้งหมดเนื้อที่คงไม่พอ จึงใช้อักขระย่อ ส่วนตัวเลขที่อยู่ในยันต์ก็ย่อมาจากอักขระของพระคาถา ข้อควรระวังของการลากเส้นยันต์นั้น ควรลากทีเดียวให้ตลอดไม่ใช้ลากแล้วหยุด หากลากแล้วหยุดถือว่ายันต์นั้นใช้ไม่ได้ ต้องใช้คาถา หรือสูตรในการต่อเส้นยันต์นั้นใหม่ ยันต์นั้นจึงจะใช้ได้ และการลงอักขระให้ระวางอย่าลงอักขระทับเส้นยันต์ เพราะจะทำให้ยันต์นั้นใช้ไม่ได้ เรียกว่า เป็นยันต์ตาบอด การลงยันต์หรือการเขียนยันต์ หากยันต์นั้นมีคาถา หรือมีสูตรกำกับไว้จะต้องภาวนาคาถานั้นไปด้วยพร้อมกันกับการลงยันต์ ฉะนั้นจึงต้องใช้สมาธิขั้นสูง ส่วนขั้นตอน และวิธีการลงยันต์พร้อมทั้งสูตรต่าง ๆ นั้นโดยในแต่ละสำนักจะปฏิบัติตามที่ได้เล่าเรียนมาจากครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทสั่งสอนไว้

ฉะนั้น เรื่องการลักหรือการลักยันต์นั้น ได้มีเรื่องราวที่ถูกบันทึกไว้ และได้สืบสานสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ยุคสมัยโบราณ ซึ่งพบเห็นอยู่ทั่วโลก แต่จะแตกต่างกันไปตามความเชื่อ และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ และแต่ละภูมิภาค ซึ่งในสมัยโบราณนั้น มีเหตุมาจากความเชื่อ

³ ประเทิน มหาจันทร์, ศิลปะการลักลาย, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, 2534), บทนำ.

และความศรัทธา ความเลื่อมใส เพื่อเป็นขวัญกำลังใจ เป็นสัญลักษณ์ของเผ่าต่าง ๆ ในสมัยโบราณมักจะทำการสักยันต์เพื่อ สร้างขวัญกำลังใจ มีความเชื่อมั่นศรัทธาเพื่อให้เข้มแข็งมีปาวหาริย์ โดยการใช้ไสยเวทย์เพื่อความสัมฤทธิ์ผลคือยันต์ที่สักไว้บนส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยมีการเสกเป่าอัญเชิญครูบาอาจารย์มาคุ้มครองปกป้องรักษา ปกป้องกำกับไว้ทุกครั้งที่มีสักยันต์ ซึ่งการสักยันต์ผู้มาสักจะต้องมีความเคารพ ศรัทธา ความเลื่อมใส และเชื่อฟังปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของครูบาอาจารย์และต้องมีคุณธรรมประจำใจ ในการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม⁴ ซึ่งปาวหาริย์อันเกิดจากความศรัทธา ความเลื่อมใส และความเจริญก้าวหน้าย่อมเกิดขึ้นจากหลักคุณธรรม และการสักยันต์นั้นจัดว่าเพื่อเป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้เพิ่มขึ้น และเป็นการระลึกถึงครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาท วิชายันต์นั้นให้แก่คนที่เคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา⁵

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ในสังคมไทย เพราะหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต การดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย⁶ อีกทั้งยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในสังคมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการสวดมนต์ของพุทธศาสนิกชน ที่มีการอธิษฐานขอพรภายหลังจากการไหว้พระสวดมนต์⁷ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างขวัญกำลังใจ และยังเป็นการเตือนสติของชาวพุทธ⁸ โดยโบราณจารย์ทั้งหลายได้นำเอาพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า 9 ประการมาแจกแจง เป็นบทที่เรียกว่า หัวใจอิติปิโส ซึ่งมีที่มาจากบทสวดสรรเสริญ

⁴ พระสมชาย บัวแก้ว, พระมหาบุญศรี วงศ์แก้ว และ สุเชาว์ พลอยชุม. “อภิธานจารย์กระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพระพุทธศาสนา”, วารสารศิลปการะจัดการ. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2564): 903.

⁵ สุทธิพงศ์ วงศ์พิศาล, ตำนานแห่งรอยสักศิลปะบนเรือนร่างของมนุษย์, **วารสารศิลปวัฒนธรรม**, (2539) ปีที่ 18 ฉบับที่ 2 หน้า 168-170

⁶ Tan, Chai Ching & Damnoen, Phrapalad Somchai, “Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors”, **Journal of MCU Peace Studies**, Vol. 8 No. 1 (2020): 8.

⁷ พระพงศ์ธนา ธีราช และ พระมหาชิต ติ่งกระโทก, “วิปัสสนาภาวนาตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ในอาสิวิโสภณสูตร, **วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มีนาคม 2565): 178.

⁸ แปลก พรานนก, **ยันต์ศาสตร์จริงกับความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร: โพลีนุกเนต, 2552), หน้า 53.

พุทธคุณ 9 ประการนี้ ปรากฏในพระไตรปิฎกอยู่หลายแห่ง เช่น มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ โดยทางโบราณจารย์ได้นำเอาอักขระหรืออักษรย่อของพระพุทธรูปแต่ละแบบมาใช้ว่าที่เรียกว่า อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภา⁹ หรือเป็นอุบายที่ใช้จัดความกลัวที่มองไม่เห็นตัวตน และได้นำเอาบทสวดนี้มาใช้ในพิธีสวดภาณยักษ์ เพื่อขับไล่ ภูต ผี ปีศาจ เสนียดจัญไร บัดเป่า ความไม่ดี ไม่งามทั้งหลายให้แก่มนุษย์ พระปริตรบทนี้เชื่อกันว่า สามารถป้องกันภูต ผี ปีศาจ ตลอดจนคุณไสย ทั้งปวงได้¹⁰ และเพื่อเป็นการแสดงเครื่องระลึกนึกถึงคุณความดีของพระพุทธรูป โดยเชื่อว่าย่อมมีอานุภาพในด้านคงกระพันชาตรี และป้องกันภัยอันตราย แคล้วคลาด เมตตามหานิยม เป็นอย่างมาก¹¹

การมีรอยสักนั้นมักถูกมองว่าเป็นเรื่องของนักเลง และมักถูกมองไปในทางลบทำให้ศิลปะบนผิวหนังประเภทนี้เกือบจะสูญหายไปจากสังคมไทย ด้วยเหตุผลดังกล่าว แต่ว่าการสักยันต์นั้นยังคงมีอยู่ คือหลาย ๆ คนยังเชื่อว่าการสักยันต์บางชนิดจะทำให้มีโชคลาภ เมตตามหานิยม แคล้วคลาดและอยู่ยงคงกระพันพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ตามรูปแบบของการสักยันต์แต่ละชนิดจะมีความขลังที่แตกต่างกัน ลายสักหรือยันต์บางชนิดสามารถช่วยผู้ที่สักให้รอดพ้นจากสถานการณ์ที่ยุงยากได้ สัญลักษณ์บางอย่างของลายสักสามารถทำให้ผิวหนังเหนียวได้ คัดรูยังไม่ออก ฟันไม่เข้า เชื่อว่าการสักจะช่วยให้รอดพ้นจากสถานการณ์อันเลวร้ายได้นอกจากนี้ การสักทางไสยศาสตร์ยังเชื่อมโยงกับการระวังภัยอันตรายและความปลอดภัย ทำให้แคล้วคลาดต่ออันตรายต่าง ๆ ศิลปะชาวบ้านประเภทนี้ อาจจะกระตุ้นความรู้สึกให้เกิดความเชื่อมั่น เกิดความมั่นใจ และยังเป็นเครื่องแสดงความจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งวัฒนธรรมสมัยใหม่นั้นเมื่อมองแล้วอาจจะทำให้ไม่ปลอดภัย¹²

จากที่กล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจใคร่ศึกษา ความเชื่อของบุคคลผู้มีรอยสักยันต์หรือการสักลวดลาย และเพื่อต้องการทราบรายละเอียด ที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของการสักยันต์ และของผู้ที่มีรอยสักยันต์หรือผู้ที่มาขอสักยันต์ตามสำนักสักยันต์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็น

⁹ คู่มือลายเส้นในอง.ม.ม. (ไทย) 12/74/65-66.

¹⁰ คู่มือลายเส้นในอง.ช.อ.อ. (ไทย) 25/261-272/561-563.

¹¹ อรรถาธิบาย วิจัยพระธรรม, 108 ยันต์ ฉบับพิสดาร, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, 2521), หน้า 11.

¹² Yusamran, Phrapalad Prapoj, Thitipatitthikorn, Pramaha Prakasit, Damnoen, Phrapalad Somchai, Thienthong, Phrakhu Pathomthirawat, Rattana-ngam, Sainamphueng, & Homchan, Piyawan, Conservative and Inheritance of Atthami Bucha Day for Sustainable Promotion Tourism, Journal of Positive Psychology and Wellbeing, Vol. 5 No. 3 (2021): 1408.

สำนักสังฆนัตหรือการสังฆนัตที่ทำการสังฆนัตแก่ผู้ที่ต้องการการสังฆนัตเป็นประจำ อย่างเช่น หลวงปู่ทอง วัดลาดบัวขาวและของวัดบางพระ ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงเป็นเวลายาวนานในด้าน เรื่องของการสังฆนัตจนถึงยุคปัจจุบันโดยมีหลวงพ่อบุญเป็นพระบรมครู ในด้านการสังฆนัตที่ วัดบางพระ จังหวัด นครปฐม ทั้งนี้เพื่อจะได้วิเคราะห์ความเชื่อต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการ เผยแผ่ และเพื่อเป็นประโยชน์เฉพาะของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมต่อไป

2. วัตถุประสงค์

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “กุศโลบายในการสอนธรรมจากการสังฆนัตในสังคมไทย” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ คือ

- 2.1 เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสังฆนัตในสังคมไทย
- 2.2 เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความเชื่อ ความเลื่อมใส ในเรื่องของการสังฆนัตในสังคมไทย
- 2.3 เพื่อศึกษากุศโลบายในการสอนธรรมผ่านการสังฆนัตของพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีลำดับขั้นตอนดังนี้

3. 1 ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประชุมมหายันต์ 108, 108 ยันต์ ฉบับพิสดาร

3. 2. ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) จากหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง งานเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันเป็นผลงานของนักวิชาการ หรือนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

3. 3. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

4. สรุปผลการวิจัย

4.1. คติความเชื่อเรื่องการสังฆนัตในทางพระพุทธศาสนาและสังคมไทย

ความเชื่อ กับพระพุทธศาสนานั้น มีความสัมพันธ์กันและเกี่ยวเนื่องกันเป็นอย่างมาก ฉะนั้น ผู้คนในสังคมจึงมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ กันอย่างหลากหลาย แม้ว่าความเชื่อทั้งหลายเหล่านั้นจะ

เป็นความเชื่อที่ได้สืบทอดต่อ ๆ กันมาอย่างยาวนาน ดังในพระไตรปิฎกในกาลามสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนชนชาวกาลามะในแคว้นโกศลไม่ให้เชื่อมหายตามหลัก 10 ข้อ¹³ คือ 1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา 2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา 3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ 4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์ 5) อย่าปลงใจเชื่อด้วยตรรก 6) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอนุมาน 7) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล 8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากับทฤษฎีของตน 9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา

ดังนั้น ความเชื่อของมนุษย์ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับศาสนา เพราะว่าศาสนาเป็นระบบของความคิด ความเชื่อของผู้คน ที่มีพัฒนาการมาพร้อมกับการเจริญเติบโตของผู้คนทั้งหลายทั้งปวงมาเป็นเวลาช้านานและ ศาสนาเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนมาก เป็นเรื่องของนามธรรม ไม่มีตัวตนปรากฏเด่นชัด แต่เป็นเรื่องที่ผูกพันกับจิตใจของผู้คนทั้งหลายและสังคม มาหลายยุคหลายสมัย และเป็นสิ่งที่ผู้คนทั้งหลายในสังคมมีความเชื่อถือ และยึดมั่นไว้เป็นหลักแห่งการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งในแต่ละยุคแต่ละสังคมนั้น มีแนวประพฤติปฏิบัติในรูปแบบเดียวกัน โดยถือเป็นสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งแต่ละสังคมนั้นแสดงออกไม่เหมือนกัน เพราะว่าความเชื่อในศาสนาซึ่งเป็นแรงผลักดันภายในจิตใจของผู้คนทั้งหลายในแต่ละสังคมนั้นมีความแตกต่างกัน

4.2 อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความเชื่อเรื่องการสักยันต์

สัญลักษณ์ที่ปรากฏในยันต์นั้นมีใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทั้งหมด เพราะมีลักษณะบางอย่างที่สื่อถึงเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา แต่ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่ สื่อเรื่องใดก็ตามย่อมมีคุณค่าอยู่ในตัว สัญลักษณ์ที่ใช้ในการสักยันต์เป็นสัญลักษณ์ที่มีสุนทรียภาพ และความหมายที่ลึกซึ้ง จัดเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงคุณค่ายิ่ง โดยเฉพาะสัญลักษณ์ของยันต์ที่สื่อถึง เรื่องราวในพุทธศาสนา ดังนั้น สัญลักษณ์ในยันต์ไทยที่สื่อถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่กล่าวมา ทั้งหมดย่อมยืนยันได้ว่า ยันต์ไทยจัดเป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนให้ปรากฏจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พุทธสาวก และที่สำคัญคือหลักธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พุทธบริษัท เพื่อใช้เป็นหลักพัฒนาชีวิตเพื่อสู่เป้าหมาย ทั้งระดับโลกียะ และโลกุตระที่มีพระนิพพาน คือความดับทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุด และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนา เช่น อักษรในหลักภาษาบาลีที่พระพุทธเจ้า และเหล่าสาวกได้ใช้ประกาศพุทธศาสนาใน สมัยพุทธกาลด้วยสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในรูปแบบยันต์ไทยทั้งหมดที่กล่าวมา ย่อมสามารถกล่าว สรุปเป็นภาพรวมได้ว่าคณาจารย์โบราณจารย์ทั้งหลายได้ยืมเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาให้สั้นลงด้วยการย่อเป็นสัญลักษณ์แห่งอักขระ และย่ออักขระที่เป็นสัญลักษณ์เรื่องราวในพุทธศาสนาด้วยตัวเลข โดยการใช้ศิลปะเป็นสื่อความหมายของเรื่องราว ต่าง ๆ ในพุทธศาสนาและใช้ชื่อยันต์บอกถึง

¹³ ดูรายละเอียดในอง.ติก. (ไทย) 20/66/256-257.

เนื้อหาที่ต้องการจะสื่อเพื่อให้ผู้คนเข้าใจในพุทธศาสนาโดยรวม และใช้ เวทมนต์คาถา เพื่อให้ผู้ที่ถ่ายทอดและเล่าเรียนได้เรียนรู้เรื่องพุทธศาสนา นับว่าเป็นภูมิปัญญาของ คณาจารย์โบราณจารย์ทั้งหลายที่ได้นำมาใช้เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนารูปแบบหนึ่ง ตลอดจนเป็นการรักษาประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะของชาติไทยให้คงสืบมาจนถึงทุกวันนี้ โดยใช้ความเชื่อ ความศรัทธา แบบผสมผสานทั้ง พราหมณ์ พุทธ และ ไสยศาสตร์มาเป็นสื่อประสานให้คนได้ศึกษาตราบจนถึงทุกวันนี้

4. 3 วิเคราะห์ข้อปฏิบัติในการสักยันต์ตามคติพระพุทธรูปและศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย

ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน ในขั้นแรกมนุษย์นั้นมีความต้องการเรื่องของการปลอดภัยแก่ตนเอง จึงพยายามหาสิ่งของบางอย่างมายึดเหนี่ยวจิตใจไว้สำหรับปฏิบัติ และดำเนินชีวิตและการกระทำอย่างนั้น ได้เป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมา จนกลายเป็นประเพณี และในแต่ละประเพณีนั้นก็ต้องมีพิธีกรรมอย่างอื่นแฝงอยู่ด้วย และกาลเวลาล่วงผ่านไป ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป และการสักก็มิหนำซ้ำในการสื่อสารถึงสิ่งที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่การสักเพื่อการแสดงถึงการเริ่มต้น จนถึง การสักเพื่อการแสดงเพื่อเตือนความทรงจำ ฉะนั้นรอยสักจึงเป็นทั้งศิลปะบนเรือนร่างและการสื่อถึงความเชื่อของมนุษย์ด้วย

ในสังคมไทยปัจจุบัน รอยสักนับว่าเป็นที่นิยมของกลุ่มวัยรุ่นหรือผู้คนบางกลุ่มเป็นจำนวนมากที่มีความเชื่อในเรื่องของการสักยันต์ว่าสามารถทำให้การดำเนินชีวิตและการทำงานดีขึ้นและประสบผลความสำเร็จ ดังเช่น การสักที่เป็นรูปรอยลายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามยุคตามสมัย จนกระทั่งการสักอักขระรูปยันต์ต่าง ๆ ตามความเชื่อ และความเลื่อมใสที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปศาสนาโดยให้มีความสัมพันธ์กัน

๕. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การสักหรือการสักยันต์ถือว่าเป็นอัตลักษณ์สัญลักษณ์ของความเชื่อและความศรัทธาประเภทหนึ่งในลายสัก โดยมีความมั่นใจว่าลายสักนั้น ย่อมจะสามารถป้องกันและคุ้มครองภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในชีวิตของตนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในด้านของความศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์แห่งพุทธคุณที่เกิดขึ้น ในหลักธรรมพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเรื่องของความเชื่อ ที่มีมาในกาลามสูตรซึ่งเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนชนชาวกาลามะในแคว้นโกศลไม่ให้เชื่อมลายตามหลัก 10 ประการ คือ 1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา 2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา 3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ 4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์ 5) อย่าปลงใจเชื่อด้วยตรรก 6) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอนุมาน 7) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล 8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากับทฤษฎีของตน 9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า สมณะนี้ เป็นครูของเรา ต่อเมื่อใดพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติ

ในสังคมไทยปัจจุบัน รอยสักจัดว่าเป็นที่นิยมของกลุ่มวัยรุ่นหรือของคนบางกลุ่มเป็นจำนวนมากที่มีความเชื่อในเรื่องการสักยันต์ว่าสามารถทำให้การดำเนินชีวิตดีขึ้นหรือการทำงานประสบความสำเร็จ โดยรูปแบบของการสักยันต์นั้น ดังเช่น การสักที่เป็นรูปลายต่าง ๆ ตามยุคตามสมัย จนกระทั่งถึงการสักอักขระรูปยันต์ต่าง ๆ ตามความเชื่อ และความศรัทธาเลื่อมใสในความศักดิ์สิทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยให้ความสัมพันธ์กัน

เอกสารอ้างอิง

- ญาณ ทศนา. **ตำนานจอมขมังเวทย์ ไสยศาสตร์ อิทธิฤทธิ์แห่งความขลัง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พีอาร์ พับลิชชิง จำกัด, 2555.
- พระพงศ์ธนา ธีรราช และ พระมหาชิต โด่งกระโทก. “วิปัสสนาภาวนาตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ใน อาสิวิโสปลมสูตร. **วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มีนาคม 2565): 178-184.
- พระสมชาย บัวแก้ว, พระมหาบุญศรี วงศ์แก้ว และ สุเชาว์ พลอยชุม. “อภิสมาจาร กระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพระพุทธศาสนา”, **วารสารศิลปะการจัดการ**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2564): 895-907.
- ประเทิน มหาจันทร์. **ศิลปะการสักลาย**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, 2534.
- ภัทรพล ภูริดำรงกุล. ผู้หญิงกับการสักยันต์: กระแสแฟชั่นหรือการพยายามสร้างอัตลักษณ์. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- เมฆา วิรุฬหก. **ตำนานความเชื่อเรื่อง “รอยสัก” มาจากอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธเจ้า**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/culture/article_2456 [23 มีนาคม 2565].
- สมศักดิ์ ตันรัตนกร. “การสักที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ” **RamaLaser.mahidol.ac.th คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.med.mahidol.ac.th/ramalaser/th/knowledge/tattoo4>. [20 มีนาคม 2565].
- สุทธิพงศ์ วงศ์พิศาล. “ตำนานแห่งรอยสักศิลปะบนเรือนร่างของมนุษย์”. **วารสารศิลปะวัฒนธรรม**. ปีที่ 18 ฉบับที่ 2 (2539): 168-170.
- อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ. **108 ยันต์ ฉบับพิสดาร**. กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมศักดิ์, 2521.

Tan, Chai Ching & Damnoen, Phrapalad Somchai. “Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors”. **Journal of MCU Peace Studies**. Vol. 8 No. 1 (2020): 1–20.

Yusamran, Phrapalad Prapoj, Thitipatthikorn, Pramaha Prakasit, Damnoen, Phrapalad Somchai, Thienthong, Phrakhr Pathomthirawat, Rattana-ngam, Sainamphueng, & Homchan, Piyawan. Conservative and Inheritance of Atthami Bucha Day for Sustainable Promotion Tourism. **Journal of Positive Psychology and Wellbeing**. Vol. 5 No. 3 (2021): 1400–1410.

